

שבתון

AIDEZ

L'ESPAGNE

מ.א.מ. - מ.א.מ. - מ.א.מ.

קח אנרגיה ו...

זה קורה לך לעתים קרובות...
מיכל הדלק אינו מלא, בצמיגים חסר
מעט אויר וגם אתה זקוק לאיזו שהיא הפסקה.
בכל דרך שתיסע, תפנה את ההגה ימינה
ו... שם היא מחכה, התחנה האדומה ירוקה.
אתה נכנס, מתדלק במשאבת הדלק המשוכללת,
מוסיף שמן, בודק ואולי אף לוגם משקה ו...
ממשיך עם אנרגיה מחודשת.
תודה להתראות ו... דלק צלחה!

באק צלחה ו

שירה

קוורטט מאת הינריך מילר. עמ' 42.

שירה

סמואל בקט: ל"ו שירים. עמ' 20.

עמוד השער

"עזרו לספרד!" — קְרֹזָה שְׁצוּיירָה בִּידֵי חוּאן מִירו, מַגְדוּלֵי הַצִּיּוּר הַמּוֹדֵרְנִי, הַמַּתְאָרֶת פּוֹעַל הַמְנִיף אֶת אֲגוּרְפוּ הַקְמוֹץ בְּרֹפֶת-הַהַצְדָּעָה הַשְּׂמֵאלִית הַמְקוּבֶלֶת.

דן פגיס — שירים אחרונים: עמ' 16. שירי פרידה לדן פגיס. עמ' 17.

ספרד 1936-1986

עמ' 22 - 26

חתום על "עתון 77"

לכב' ת"ד 16452, ת"א
הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77" לשנת 1987/1986

שם ומשפחה

כתובת

טל'

מצורף בזה ציק על סך 25 ש"ח עבור 10 גליונות, כולל משלוח המשוך על בנק

חתימה תאריך

שירה וסיפורת

4	משה דוד; קצנר ראייה; שיר;
10	אלכס לובין; שירים; ערך שביט; שירים;
14	ריטל איתן; שירים;
16	דן פגיס; שירים אחרונים;
לדן פגיס: שירי פרידה; טוביה ריבנר; איתמר יעוזקסט; יעקב כסר; אברהם הוס; גרשון שקר; דינה קטן	
17	בן-ציון; צבי עצמון;
20	סמואל בקט; ל"ו שירים; עברית: שמעון לוי;
21	שלום רצבי; שירים; החזית כפרי; שירים;
22	הרבט רוד; קרובות ההפצה בספרד; שיר; מאנגלית: דינה קטן בן-ציון; ג'ון קורנפורד; שירים; מאנגלית: דינה קטן בן-ציון; פבלו נארדה; בואה של הבריגדה הבינלאומית; עברית: יעקב כסר;
30	זכריה סטאנקו; הלילך פורד; סיפור; מרומנית: יהודה גור-אריה;
32	מרץ פרידה; הסוס; סיפור; מרומנית: יהודה גור-אריה;
33	ניקייטה סטאנסקו; שירים; מרומנית: ק.א. ברתיני; ג'או בוגזה; שירים; מרומנית: סנדו דוד; נינה קאסיאן; שירים; מרומנית: סנדו דוד;
34	דומיטרו ראדו פופסקו; אווזי-הבר; סיפור; מרומנית: יהודה גור-אריה;
35	פטר סולומון; שירים; מרומנית: סנדו דוד;
36	מארץ סורסקו; שירים; מרומנית: ק.א. ברתיני; טראיאן ט. קוסובי; שירים; מרומנית: מ. וינקלר;
46	עזרא המנחם; ברכת הלבנה; סיפור;
47	כטי ברנר; שירים;
48	קציעה כ"ץ; חדר המתנה; סיפור;
51	עמוס נבון; המודיע; סיפור;

מסות ומאמרים

4	סנדו דוד; מרטל יאנקו — שנתיים למותו;
18	צבי עצמון; דן פגיס — טעויות אישיות;
23	משה דוד; מלחמת ספרד — לאחר 50 שנה;
26	דוד קרון; הרפובליקה נתנה לנו כל מה שהיה לה; (מנוולוג)
29	מירצ'א טרומוש; מבט על הספרות הרומנית החדשה. מרומנית: א.ב. יפה;
37	א.ב. יפה; בזכות דרשיח בין ספרויות;
38	יפה בנימיני; סעיד — לא סטראוטיפ (הגיבור הערבי כמספר ברומאן "חרר נעול" של שמעון בלס);

שיחת החודש

יעקב כסר משוחח עם שלמה בן-עמי;

ביקורת ספרים

6	עמלה עינת על "כתם של שקט" ליוסל בירשטיין; ששון סומך על "יום שתבל הרחה והפילה בו — סיפורים עיראקיים" לסמיר נאקש;
7	ש. אלונים על "שהיא רק היא — היא" ליהושע טן פי; ספרי ילדים: עמלה עינת על "אני" לגר יעקבי; "מי זכה באוצר" למרי ואליאדו פרנקה; "הלצה על הביצה" למירק שניר;
8	יעקב וילבר על "על עצמי, שנות התהילה והבחו" לשלמה צירולניקוב;
9	שלום רצבי על "הים הצפוני" להינריך היינה בתרגומו של שלמה טנאי;
10	תמר משמר על "מכתבים ושירים אחרים" למאיר ויולטיר;
11	ירידה יצחקי על "לולטיה" לוולאדימיר נאבוקוב;
12	מאיר פעיל על "למה פרקו את הפלמ"ח" ליואב גלבר;
13	יוסף הלר על "בארגמן, חייו של יאיר-אברהם שטרן" לעדה אמיכל ייבין;

מדורים קבועים

לפי שעה; המלצת "עתון 77"; 5; יאירה גוסר; מפגשים בסדנא (6) — דן פגיס; 19; Telavivensis; עמוד קברע; 53

תיאטרון

היינר מיילר; "קווארטט" (טקסט המחזה במלואו); שמעון לוי; על "קווארטט" ומחברו; היינר מיילר; 42 "חתיכת לב"; מיני-מערכון;

ITON 77

Literary Monthly

In collaboration with Beit-Berl

Editor: Jacob Besser

Assistant Editor: Amela Einat

Managing Editorial Board: Shimon Ballas, Shlomo Ben-Ami, Josef Gorni, Aharon Harel, Amnon Jakont, Sasson Somekh, Shlomo Tanny.

Theater: Nurit Yaari, Shimon Levy, Galia Shifmann.

الإدارة وهيئة التحرير:

شمعون بلس, شلومو בן עמי, יוסף גורני, אמנון ג'אקונט, סאסון סומינג, שלומו טאנטי, אהרון גארנטל, הלר: נירית יארי, שמואל לוי, גליה שיפמן.

המ"ל: אודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות בישראל — עמותה.

מזכיר המערכת: מיכה בסר
ניקוד: שמואל רגולנט

בסיוע: משרד החינוך והתרבות, המועצה לתרבות ולאמנות הסתדרות העובדים הכללית, המרכז לתרבות ולחינוך. קרן התרבות אמריקה-ישראל.

המערכת והמנהלה: ת"ד 16452 ת"א, טל' 03-456671.

המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות; המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבויללת.

הפונים למערכת מתבקשים לטלף אך ורק למס' 03-456671. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש.

סדר, צילום, לוחות והדפסה: דפוס בארי, קיבוץ בארי. הפצה: "אטלס" בע"מ.

עתון 77

ירחון לספרות ולתרבות בשיתוף עם "בית ברל"

שנה י', מס' 79-78, תמוז-אב, יולי-אוגוסט

העורך: יעקב בסר

עוזרת עורך: עמלה עינת

מערכת והנהלה: שמעון בלס, שלמה בן-עמי, יוסף גורני, אהרן הראל, שלמה טנאי, ששון סומך.

עריכת מדורי תיאטרון: נורית יערי, שמעון לוי, גליה שיפמן.

עריכת גרפיות: גבי ציריקובר-קרוה.

מועצת מערכת: יצחק אוורבון אורפו, גילה בלס, מיכל גוברין, יוסי הדר, אהרן זיידנברג, א.ב. יהושע. [דן פגיס] יורם קניוק, עוזר רבין, ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס.

מרסל יאנקו – שנתים למותו

"האמנות המופשטת היא אמנות האחוה" – סבר יאנקו – "ולכן אם נחפש את האמן במרומי האולימפוס, כלומר במקום האלים המנותק מהבריות ומהמציאות – לא נמצאהו שם". מקומו של יאנקו עצמו היה בין קפלי הכרמל, בכפר הצבעוני שנהגה והוקם על-ידו על בסיס הרעיון של "ללמוד לעבוד בקבוצה, בקולקטיב כדי להגביר את כוחו של האמן מצד אחד, ולהקנות את גאוותו מצד שני".

ואכן בעין-הוד שזורים מעשיו של יאנקו הן כאיש קולקטיבי והן כאמן אינדיבידואליסטי.

וכמו שתרם לכלל, דאג הכלל להשיב לו בנדיבות שרק לעתים נדירות קורית במקומותינו: בשנותיו האחרונות זכה האיש להסתובב באולמותיו של המוסיאון שעל-שמו שהכיל את יצירותיו אשר יתווו דרך חרשה באמנות – בארץ ובעולם.

ומדובר כמובן בדראזים – תנועה שבקשה לקעקע את הקיים ומן התווה לכנות את החדש. תנועה מטורפת למראית-עין ועם-זאת הגיונית, שכלתנית, בונה.

משתתפי המהפכה הדאדאיסטית התפזרו בין הזרמים החדשים באמנות ובתוכם בנו את עצמם. יאנקו לא התאקלם בצרפת וחזר לרומניה שהיתה רחוקה ממרכזי התרבות העולמיים, ועל-כן נכלם פרסומו, אולם לא נבלמה התפתחותו. הוא הוסיף או לקווים האבסטרקטיים שלו תשתית של תמימות פיזית, של רומנטיות מעודנת – נוף ובני-אדם מרומזים. רמזי האקספרסיוניזם ליוו אותו גם בתקופות המאוחרות שלו. בצויריו יצר איוון בין המוח והרגש איכות ייחודית לו.

בהמשך דרכו – הגאוגרפית והאמנותית, בחר יאנקו באור הישראלי שהיווה רקע מתאים ליצירת "אפקים חרשים".

אני פגשתי בו לראשונה בארץ, בסוף שנות הארבעים. אם-כי את יצירותיו הראשונות ראיתי בסלון הרשמי בבוקרשט בהיותי בן 17, ועוד יותר מהן זכורים היו לי הפורטרטים, כ-100 במספר, שעיתרו את האנתולוגיה של השירה הרומנית שראתה אור בשנת 1925. פורטרטים שהיו מלאכת-מחשבת ושהמשיכו להצדיק את עצמם גם לאחר הפופעת הצילום האמנותי.

נפגשנו פעמים רבות משך שנות ה-50 המוקדמות, לפני שבנה את ביתו בעין-הוד. הוא היה אז בגיל העמידה שלו, גבר מוצק ויפה-תואר, פניו קורנות טוב-לב. שפמה המטופח מכסה על חיוך וכולו שופע אצילות ושאר-רוח. גם כאשר החל הזמן לתת אותותיו בגופו,

איור: מרסל יאנקו

בעיקר אחרי תאונת הדרכים הקשה שעבר, נשאר יאנקו צלול ברוחו. עיניו ברקו כתמיד וכמו הקרינו השראה, דמיון וחום. הוא לא זרק היה למשקאות חריפים כדי לעדן את חושיו, ולא נהג לבטל את זמנו בישיבות בתי-קפה. הוא עבד, משמע צייר. ואני לא ראיתי בו צייר בלבד אלא בורא תמונות, וכך גם קראתי למחזור השירים שהקדשתי לו ושראה אור לראשונה ב"עיתים" – השבועון בעריכתו של אברהם שלונסקי.

למרות ראשיתו הדאדאיסטית, פיתח יאנקו בארץ אמנות חדשה. הוא מזג צורות מודרניות, אבסטרקטיות בתוכן של אקטואליה סיפורית. ולמרות שהדברים מנוגדים, הם השתלבו ביצירתו לשלמות אחת בשלה. שבע-ימים פרש מאתנו, אך לא שבע יצירה, ובעין-הוד, במוסיאון שעל שמו, ניתן למצוא את חייו בתוך תמונותיו.

סנדו דוד

תיקונים נוספים:

בשיר "נזכור את השמות"; בית שני; סוף שורה ראשונה נשמטה המלה "על".

בשיר "פצצת זמן"; בית שני; שורה אחרונה צ"ל פגוע במקום פגוע.

בשיר "עיר"; בית שני; שורה שלישית צ"ל הבהירים במקום הבהירים.

תיקון טעות

בשיריו של משה דוד שפורסמו בגל' 77, נפלו מספר טעויות מצערות, להלן שירו "קוצר ראייה" בהדפסה חוזרת:

משה דוד

קוצר ראייה

קָצַר רֵאִיָּה מְסִיעַ לְדִמְיוֹן
הַיִּצְר. חֲלוֹן. כְּבִישׁ. דָּשָׁא.
אֶת הַדָּשָׁא חוֹצָה אֶשָׁה.

פְּסִיעוֹתֶיהָ עֶקְרוֹנוֹת.

הַעוֹדְנָה צְעִירָה?

פְּנִיָּה מְשַׁעֵרִים.

מֵה גוֹן שְׁעָרָה?

עֲצָמוֹת לַחֲיִיָּה?

צָבַע עֵינֶיהָ?

שְׁמֵלְתָהּ שְׁחוּרָה.

בְּהִכּוֹת רֵיחַ דָּשָׁא

אֶת נַחֲרִיָּה

מֵה הִיא חוֹשֶׁבֶת?

הִיא שׁוֹנָתָה?

הִיא אוֹהֶבֶת?

קָצַר רֵאִיָּה מְסִיעַ לְדִמְיוֹן
הַיִּצְר. חֲלוֹן הוּא מְסַגֵּרֵת
אֶמְנוּתִית נְאוּתָה. כְּבִישׁ.
דָּשָׁא. אֶשָׁה חוֹצָה
אֶת הַדָּשָׁא.

עֵתוֹן 77

העיתון שקורה ספרות

ראייה טראגית מהותית

נימוקי ועדת השופטים להענקת פרס אפרת לשנת תשמ"ו

ועדת השופטים החליטה פה אחד להעניק את פרס ישראל אפרת לשירה, שנת תשמ"ו, למשורר יעקב כסר על ספר שיריו החדש "מישהו כבר מכסה בחצר" (הוצאת ספרית פועלים). הספר מצטיין ברמתו האמנותית, כבשלות ובעמקות. באמצעים חסכניים מאוד, בנטייה להבעות לאקוניות, נבנה בו עולם שירי מורכב. מבחינה פואטית בולטת הכרה בדבר אולת-ידיה של השפה האנושית, ואפילו של לשון השיר, כלפי אתגר החיים – ובכל-זאת המשורר מדבר שיר, כי אין לו שום אמצעי אחר כדי להתמודד בו עם האתגר. וכך הוא אומר ביחס לאמו, הנושא הגדול של הקובץ: "כל-כך מעט אוכל לומר עליה" (עמ' 21), ובכל זאת הוא אומר, והאמידתו היא בכל-זאת הרבה מאוד.

מבחינת ראיית העולם והמציאות מגלה הספר תפיסה רבת-צדדים ורבת-פנים, שמרכזה אחד: מציאותנו הישראלית כאן ועכשיו אינה אלא שלב דיאלקטי נזיל, הנובע בתהליכים מורכבים וכאובים משלבים גלתיים קדמים. הווייתנו בארץ מנהלת דין ודברים תמידיים עם הוויות שחלפו ואינן ורק זכרן אינו מרפה לעולם. בין כאן לשם עברו מלחמות ושואות, אך אין בהן כדי לנתק את ההתייחסות השירית המאחדת, הקורשת מציאותות מבלי לבטל ניגודים.

מישהו כבר מכסה בחצר
יעקב כסר

מצבי-הרוח הקדורניים, המהלכים בספר משיר לשיר, הם ביטוייה של ראייה טראגית מהותית. קודם כל מעצבים השירים את "מצבו של האדם" כיצור טראגי, אך מעל לגורלו של היחיד נרמז, מבעד לשיטין ולא במפורש, "מצבו של העם" כמצב טראגי כולל. מתוך רגישות רבה מאוד גם למצבו של היחיד גם למצבו של הכלל נאמרים השירים.

בזכותן של תכונות אלה מצאה ועדת השופטים את הספר "מישהו כבר מכסה בחצר" ראוי לציון מיוחד, והעניקה לו את פרס אפרת תשמ"ו. על החתום: יצחק אורבך אורפו; פרופ' הלל ברזל; פרופ' צבי לוז.

(הוקרא בטקס הענקת הפרס בבית-הסופר ע"ש שאול טשרניחובסקי, ת"א, 29.6.86).

עוד על גרוסמן

ראשית אציג את עצמי הנני ניצולת השואה, בת 61, זה ארבעים שנה בארץ. במשך עשרים השנים האחרונות ראו אור עשרה ספרים מפרי עטי לילדים ולנוער, לכל הפחות מחציתם על נושא השואה.

לפני כשבעים, כאשר הזדמנתי להוצאת הקבוץ המאוחד, רכשתי שם את ספרו של דוד גרוסמן — "עיין ערך: אהבה" וכולי התרגשות התחלתי לקרוא בו. יש לציין שסיימתי בינתיים רק את חלקו הראשון של הספר "מומיק". ידידי, שומרי נפשי, החרימו לי את הספר, כאשר הבחינו בזעזוע שטלטלני בעוצמה נוראית. אינני יכולה לפרט כאן, כי אמתחתי מלאה הסתייגויות כבדות והתנגדות נמרצת להצגת הרברים (הדימוי השלילי של ניצולי השואה לאורך כל הדרך, כולל הבזקים נלעגים על חייהם בעבר בעיירות ואת עליבותם וטרופם פה). והרי אני רגישה לכל דימוי, כל מלה ומושג הזכור לי היטב מ"שם". האם הסופר הזה הבין מה הוא עושה?! תמים? שחצן מסוכן? מאוהב בשטף לשונו הכובשת, שאבד לחלוטין את חוש הביקורת? הייתי ממש חולה. ובאותו ערב הגיעה אלי שיחת טלפון מידרתי בירושלים (הרבה יותר מאופקת ממני, מיושבת בדעה, שונה) היא רק שאלה, כאילו דרך אגב, האם קראתי את מה שהיא קראה מתוך השורות וביניהן. אז גם מצאתי ב"עתון 77" (מאי 86) את הביקורת של עמלה עינת על ספרו (כולו כמובן). הדבר נסך בי כוח להתיישב ולכתוב אל ידיד מבית לוחמי היגטאות. מה הם אומרים? למה הם שותקים? כשלעצמי, מה ערכי ומה משקל מלותי, אם אפילו תרפסנה במדור "מכתבים למערכת". נוסף לכך כל פעם, כאשר אני

רק מעלה את הנושא, ליבי מתדפק בתוכי כאלף תופים והרי אין עמי עוד כוחות רבים.

ברצוני להודות על רגישות הכותבת לנושא השואה ולאלה ש"מכוות האש" עדיין בוערת בבשרם וכליכם רגישות שכפי הנראה אינה קיימת אצל אחרים. ■

ברכה ותודה, אירנה ליברמן

סופרים אורחים

ביוזמת המכון ליחסי תרבות ישראל-אמריקה האיברית, ספרד ופורטוגל; ביקרה בארץ קבוצת סופרים מאמריקה הלטינית. ביניהם מחשובי היוצרים בארצותיהם — Eduardo Guerrero Blanco מציילה; Alicia Yanez מאוקודור; Cossio Roberto Sosa מהונדורס; Renee Ferrer De Jaramillo Levט מפנמה; Federico Henriquez Arrellaga מפרגואי; Grateraux Julio מהרפובליקה הדומיניקנית; Cesar Da Rosa Rojas Armanpo מ"מאורגואי"; ומונצואלה.

לאורחים נערכה ארוחת צהריים חגיגית בבית-הספר לפעילי ההסתדרות. דברי ברכה נאמרו על-ידי הח' נחום פסה, יו"ר המרכז לתרבות ולחינוך של ההסתדרות. מבין סופרי ישראל נוכחו באירוח: ישעיהו אברך; יעקב בסר; סנדו דוד; שלמה טנאי; אהרן מגד; גיורא רחן. ■

ניצן ושמיר עורכי "מקור"

נודע לנו מאגודת-הסופרים על חידוש סדרות "מקור" ו"ספרותנו לעם". לפי דבריה של שולמית לפיד — יו"ר האגודה, טרם גובשו סופית צוותי העורכים אך עפ"י האינפורמציה המצוייה בידינו, יערכו את "ספרותנו לעם" א.ב. יפה וש. שפרה, ואת "מקור" — משה שמיר ושלמה ניצן. הסדרות האחרות — "נפש" ו"שבות", עדיין מוקפאות. עד בואו של הגואל הכספי — כמסתבר... הראשונות תצאנה, כנראה, כמסגרת הוצאת ספרים, כנהוג, ומדובר, עפ"י הרמזים, ב"זמורה" ביתן" באמצעות "דביר". ■

שלום לדן פגיס

דן פגיס היה משורר מעולה. דיין שבדייקנים מבין תופסי העט. שליט מוחלט בלשון שהיתה לו חומר כנוע.

כוח שירתו ביכולתו להביא את הסיטואציה הלשונית למצב ריאלי, אמפירי כמעט של החיים, וכן מופרד מן החיים. ומשום שהיה מופרד מן החיים לכן היה נכון כליך ומדויק כל כך.

כלקסיקוני מובהק ראה את החיים במכלולם והתייחס אליהם בפיכחון אירוני ממשעשע ומשעשע כמו שרק אינטלקט חריף כמוהו יכול להתייחס. כמי שצד מן השפה מיקור-מודלים של החיים במעגליהם — מן הלידה ועד המוות ומן המוות ועד הלידה — חי דן פגיס עם השניים מתחת לשני כתי-שחיו.

טרומות הילדות והנעורים (מלחמת העולם השנייה), היוו את חומרי הגלם מהם יצר כמה מן השירים החזקים ביותר שידעה השירה העברית החדשה. ועכשיו הוא איננו.

מי שלא הכיר את דן נותר עם הספרים והשירים, זה הרבה. אך מי שהכירו, מי שקיים אתו מערכת יחסים דו-צדדית, מי שהיה רעו וראה בו רע, איבד משהו נוסף, וחיוי שוב חסרים דבר שבמקומו נפער וואקום הסותר פנימה.

הוא הליך ביננו כמי שאכן ושאינו כאן. עכשיו אנו מהלכים ורואים עד כמה היה אתנו ועד כמה הוא חסר לנו, ובחורדה יודעים עד כמה יחסר לנו בעתיד.

העדרו משנה עבור מכירי וידידיו את ה"כאן" שלהם. לכן נתגעגע אליו תמיד. ■

להדליק את השלום

למשורר הרוסי אנדריי ז'וז'נסקי יש שיר העוסק בנערה קלת-דעת אך ברוכת-כישרון שההשגחה העניקה לה, ככתוב בשיר, אש. גפרור בווער. והיא יכולה להצית בו את לבו האנשים, אך באותה מדה יכולה גם להבעיר אש משחתת, או לחילופין — אש באח. אבל היא, הנערה קלת-הדעת שאיננה מודעת לכוחה, מעריפה למצוץ להנאתה סוכריה.

לידי הממשלה הזאת, שבראשות שמעון פרס, הזדמנה הזדמנות, אולי בלתי-חחרת, להאיק את תהליך ההידברות עם העולם הערבי. ולשם-כך אין לה דרך אחרת אלא זו — ופה אני מסכים עם חיים רמון ועם אלה שחושבים כמוהו במפלגת העבודה ומחוץ לה — העוברת את הפלסטינים. את אלה המשתייכים לחלקיו הקוטטרוקטיביים באש"ף, והמוכנים להכיר במדינת-ישראל ולהפסיק את הטרור ולרגם לחקופת המשא ומתן עצמה בלבד.

ועל-כך כבר נכתב כטור זה, גם בגליון הקודם, וגם באלה שקדמו לו.

אבל משהו מתור עובר על מנהיגות מפלגת-העבודה, נוצר הרושם שפרס, אולי בהשפעת יועציו, טועה בחישוביו. ואולי הוא חושב שחלק גדול מהעם המצביע בעד ה"ליכוד" יצביע עבור מפלגת-העבודה, אם רק תידמה לו. זו טעות חמורה, גם מבחינה אלקטורלית. כי אם מפלגת-העבודה תביע עמדות הדומות לאלה של יריבתה הגדולה, יאכזרו מצביעיה המסורתיים את העניין לתמוך בה. אך מה שחמור עוד יותר הוא החשש שההזדמנות הנוספת להידברות עם הפלסטינים (ובלעדיהם לא תהיה כל הידברות, עם אף אחד) תרד שאולה. והנסיון בארץ הזאת מלמדנו שאם לא תהיה הידברות, תבוא הכרזת מלחמה. וחמורה אולי מכל היא התבטאותו של רבין שהאשים דווקא את אלה אשר מצדדים בשיחה עם כל גורם פלסטיני שמוכן להכיר בישראל ולנוח את הטרור — כסיוע לטרור.

צר מאד לקבוע שסגנון זה מוכיר מאד את סגנונו של היריב. והרי ה"ליכוד" מאשים הן את רבין. הן את פרס, והן את ה"עבודה" כקולקטיב, בהתפרשות ובכניעה לטרור הפלסטיני. והנה רבין, נוהג למעשה באותה דרך לגבי אלה שאינם מטייבים אתו בחוף מפלגתו, וכך עוזר ל"ליכוד" במדיניותו שלו — בהנחת הכיבוש.

אני יודע היטב מה ערכם המעשי של הדברים הנכתבים כאן. אני יודע שעתון זה נקרא על-ידי אלפים ולא על-ידי מאות אלפים. אפילו פחות מ"מעברה" אחת. אבל, בבוא העת, כאשר שוב ירעמו התותחים, והפעם אולי לא-דווקא מהסוג הקונוונציונאלי... וכאשר שוב תופענה המסגרות כעתונות ושמות בני העשרים — שורות שורות על המרקע, לא יוכלו לומר לנו שלא אמרנו ולא הזיהרנו.

מותר לכם, רבותי, להיכשל, אנו יודעים שהנושא איננו פשוט, אבל אסור לכם לא לנסות. ולנסות, זאת אומרת לדבר עם הנציגות הפלסטינית, זו שתיבחר לפי ראות עיניהם שלהם. ואז, אולי, במקומותינו "לא ילמדו עוד מלחמה". הוענק לכם הכוח אם תרצו — האש

— להדליק את השלום. ואלם אם במקום זאת, תמצצו את סוכריית המתק של השלטון, לא יסולח לכם. ■

אקו"ם בן 50

ביולי השנה חגג אקו"ם, איגוד קומפוזיטורים ומחברים בישראל, המאגד בתוכו סופרים, מוסיקאים ותמלילים, 50 שנה לקיומו. זו ההזדמנות לומר לארגון חרץ וצנוע זה, העומד על משמר זכויות היוצרים כתנאים קשים, בארץ אשר לא רק אוכלת את בניה, אלא שגם לא-כך כן מעריכה את יוצריה — תודה! תודה זו חבים לו היוצרים על הקפתו לעשות את העבודה, שהיא לעתים כפויית טובה, וכן חבים אותה צרכני התרבות הנהנים, הודות לו, מפעילות תרבותית-בידורית ענפה כלי-כך בארץ. ■

יגאל 508

לקט, שיכחה ופאה

יוסף בירשטיין; כתם של שקט; איורים; נורית ענבר-שני, הקיבוץ המאוחד; סימן קריאה; כתר; 1986; 240 עמ'.

"נטלתי בידי את שני הסלים ונסעתי למחנה-היהודה" (עמ' 9); "הסתובבתי כשעתיים בשכונת נחלאות" (עמ' 13); "חיפשתי את רחוב שלמה המלך" (עמ' 15); "נפגשנו על האי בשדרות הרצל" (עמ' 19); "השוטר הגבוה הראה לי את הדרך" (עמ' 21) "הרחוב היה מואר" (עמ' 23); "הפסתי... כהרגלי את האוטובוס הראשון שמסלולו ארוך, בציפיה שמשוה ישתפר בדרך, אראה משוה. אשמע משוה." (עמ' 37).

סיפור ה"דילמה" של המספר עצמו בתחנתו האוטוריטאית (שבין העירה שבפולין לבין הקיבוץ, נצרת-עלית וירושלים שבישראל) — האם ילך לחופתו או יישאר בשעור היאמבים והאנאפסטים הניתן לו על-ידי מורה מוסמך לספרות יידיש, על-מנת שישפר את כתיבתו (עמ' 97).

סיפורי מגידים, חיילים, סחרי מניות קטנים — כולם מעשה-טלאים של הבית היידי מ"שם" ושל החיפוש הבלתי-פוסק אחרי מהות ה"כאן" האחרת-זרה, המתאגדים ביחד להווייה אחת דרך קישוטי-פראגמטית, כמו אותו חוט סנדלרי המאוגד מקטעי חוטים שגבשושיות חיבורם נעלמות ברוך המחליק של הסנדלר. דמויות החסרות כל פאסאדה דרמטית, המנועות על-ידי המחבר מפאתוס כלשהו, המודעות למזעריות הווייתן, ולמרות-זאת אינן מאבדות את חלום הערך והמשמעות של חייהן העכשוויים הנרקמים מלקט שאריות עברם. והמגע העדין, ההומוריסטי והמאמין שבנקודת החיתוך האבסורדית ככיכול שבין שתי מודעות אלה, במסגרת ה"סיפורונים" שגודלם

איור: נורית ענבר-שני (כתו של הסופר)

הכמותי מותאם ל"גודל" קיומם של מושאיהם, בדרך כתיבה שנראית כרפרוף קליל ומרמז, הנערכת תוך קריצה של אירוניה עצמית ותוך הולכה מפורשת של הקורא לתחושה של — "אידך זיל גמור"; כל אלה בצרוף להרגשת הריכור הישיר והממשי העולה מן הכתוב, הריכור התמים-כמו, שאינו מתכוון לומר (כמו האיורים המלווים אותו) יותר משאומר, ועם-זאת נודף ממנו (כמו מהאיורים) לאורך כל הקטעים הניחוח שמעבר לדברים — מעצבים את תמונת האנושיות החמה והעזה העולה מהקובץ. ניתן היה כמובן להתייחס ללא קושי לספרו של בירשטיין דרך הז'אנר אליו הוא משתייך. להזכיר את ה"קצרצרים" של שופמן ולערך אבחנה מבדלת בין עקרון הפואנטה הדידקטית המאפיין אותם, לבין ההומניזם הפיוטי שאינו מגדיר את עצמו כמפורש, השופע מסיפורי האסופה שלנו. אפשר היה גם בוודאי לעסוק בניתוח המטאפוריקה והאימאז'יטיקה שבקטעים (פה ההמון בשוק הבלוע לתוכו משאת, כמו נחש שחור הבלוע ארנבת לבנה לתוכו; עמ' 9; "משולש" שחקני הקלפים שצלעותיו מתקצרות לפי עוצמת הרוח הנושבת; 84; הסנדלר המותח את צווארו עד שראשו נח כמעט על כרסה של לקוחתו ההרה; עמ' 109, ועוד ועוד) ולהצביע על

"רחובות"; "אוטובוסים"; "תחנות" — רישומי שוטטויות של "מספר סיפורים" מקצועי המהלך כמראגבי, ברחובם של אנשים ולוקט מתוכו את סילוואטות הווייתם. פרוורי-מגע והתרשמות — הטיית-ראש, קמט, אמירה, וכבר הדמות המסורטטת נושמת לידינו — כואבת, מחייכת, נושאת אתה את נהיית עברה ואת מיני-קיומה כהווה-חיה. והכל, בתנועה מתמדת של התאורים המילוליים כמו של תורי האיורים המלווים את נדידתו הלא-פוסקת של המספר, שנעצר רק לרגעים, ליד כתמי השקט האנושיים המסבים את תשומת-עיניו בתוך הנופים העירוניים האפורים: קבצנית אוטובוס קשישה המלקטת את מחצית דמי נסיעתה מהנוסעים ואת מחציתם מהמספר, ואחר-כך, תוך-כדי נמנומה על כתפו, נשפכים מכיסיה החבוים אוצרות של מטבעות (עמ' 27). שדכן של ספסל ליד השוק הבוחן את צרכיו וכישוריו הגבריים של אלמן פנסיונר חסר שיניים ומרושל מכנסיים, החולם חלומות רומנטיים בהיים ותוך-כדי בודק בכף-יד מציאותית לחלוטין את שווי העגבניות שבסלו של המספר (עמ' 49). הלנה מלודו, שנכשלה בפולין כשחקנית תיאטרון, ומאז, הפכה לפרימדונה שאינה קמה ממיטתה שבשיכון העולים שבנצרת-עלית, אלא מחכה בה ליום גדולתה שעוד יבוא (עמ'

השקת השירה והפרוזה שכתובם. ואני מניחה שעוד ירכו לעשות כן ידידי, מלומדי הספרות שבינינו. וברור שיש טעם רב ומקום נכבד לכל שכאלה. ואולם באשר להתרשמותי שלי, דומני שלא על הדרך הזאת תפארתו של יוסל בירשטיין, שהצניעות הלא-מקרית העולה מכתובתו נראית כסולדת מדיבורים נוסחאיים-יומריים אם-גם מאדירים, שכן אף ריח קל של יומרה אינו עולה מיצירתו של האיש — לא מסגנונה, לא מהיקפה החיצוני ולא מהתכוונותם של תכניה. וצניעות זו, הביישנית קמצא, המרחפת בתוך שורותיו וביניהן, וההופכת כמעט כל רגע וכל דמות שבמפגשי חיינו לאפשרות סיפורית, היא לטעמי מהות יופיה וסיגוליותה של כתיבתו, וזו אינה נזקקת לתארים חיצוניים כלשהם.

עמלה עינת

חויית אבודות

סמיר נקאש: יום שתבל הרתה והפילה בו — סיפורים עיראקיים; מעריב; רות נקאש; ספרית פועלים 1985

לפני שנים אחדות ביקרתי בבית התפוצות שבתל-אביב, ומצאתי באחד האולמות תצוגת-קבע נאה המוקדשת לסופרים יהודים שכתבו בלשונות העמים. בתצוגה תבניות דמויות-ספרים ועליהם שמות יוצרים ויצירות בשפות רבות ובכתבים שונים: לטינית, קירילית ועוד. להפתעתי לא מצאתי שם ייצוג לסופרים יהודים שכתבו בלשון הערבית, והאות האותיות לא התנוססה בתוך שלל האותיות המרהיב. פניתי להנהלת המוסד וטענתי, שסופרים יהודים כתבו ערבית (באותיות עבריות כבערביות) במשך כ-1000 שנה ויותר, ובכללם הרמב"ם, יהודה הלוי וסעדיה גאון; וכי כדורות האחרונים פעלו בעולמה של הספרות הערבית יוצרים חשובים כמוראד פרג' במצרים ואנואר שאול בעיראק. הללו נטלו חלק פעיל בהתעוררות התרבותית שפקדה את העולם הערבי, בעיקר במאה הנוכחית, ושמותיהם הלא הם רשומים בקורות הספרות הערבית החדשה. הנהלת המוסד גילתה נכונות לתקן את המעוות, אך באותה הזדמנות נשאלתי: האם יש סופרים יהודים-כותבי-ערבית בני העת החדשה, שיצירתם משקפת מוטיבים יהודיים מובהקים?

הופעת הגירסה העברית של ספרו של סמיר נקאש "יום שתבל הרתה והפילה בו" באה כאילו לתת תשובה חיובית ניצחת לשאלה הזאת. ואכן, חרף העובדה שעל עטיפת הספר צויין שמדובר ב"סיפורים עיראקיים", הרי החוויה הגלומה בסיפורים אלה, במרביתם, הינה יהודית לעילא ולעילא. יהודית-מזרחית, יהודית-ערבית, אך יהודית ממש בכל זאת! אפילו שמו של הספר יעיד על כך כאלף עדים, שכן אין הוא אלא ווריאציה נקאשית מבריקה על הצירוף העברי "יום קאת עולם" (ואכן עלילת הסיפור הנושא שם זה מתרחשת ביום כיפור).

בהקשר הישראלי-עכשווי סמיר נקאש הריהו תופעה ספרותית חריגה להתמיה. הוא עלה ארצה מעיר הולדתו בגדאד והוא נער בן י"ג שנים. כאן הוא התחיל לכתוב סיפורים ורומאנים, ובלשון הערבית דווקא. מעולם לא עבר או ניסה לעבור לכתיבה בעברית, וזאת כאשר

סופרים וותיקים ממנו, כסמי מיכאל, שמעון נלס ואפילו שלום דרויש, ותיק שבוותיקים, ההינו ואימצו את העברית כלשון כתיבה. ספריו העבריים של נקאש הופיעו בארץ בזה אחר זה החל משנת 1971. הם הודפסו, בדרך כלל, בהוצאת המחבר באין מו"לות של ממש ברחוב הערבי בישראל, ולא זכו לתגובה נאותה בביקורת הספרותית כאן ובארצות ערב (גם אם הסופר המצרי הדגול נגיב מחפוז, שנקאש דאג לשלוח אליו את פרסומיו, הביע התפעלות רבה מכתובתו של עמיתו הישראלי).

ציבור הקוראים שבקרב ערביי ישראל גילה אדישות כלפי יצירתו של נקאש. בעיניהם הוא נראה כנטע זר, וזאת בשל נושאי סיפוריו, המרוחקים מ"ק פרסה מעולמם ומטרדותיהם. גם יוצאי עיראק בארץ, שאת חוייתיהם האבודות הוא העלה שוב ושוב בסיפוריו, לא גילו עניין רב ביצירתו של נקאש; שכן רוב רובה של האינטלגנציה בקרב עדה זאת התרחקה מהתרבות הערבית ונכנסה למעגלי פעילות ישראלים ייחודיים. וכך מצא סופר שופע ומקורי זה את עצמו כותב, למעשה למען קומץ קטן של קוראים נאמנים, אך ללא תהודה ועידוד בחברה שבקרבה פעל או כוז שממנה בא. לפני שנים אחדות קם פרופ' משה פיאמנטה, איש האוניברסיטה העברית, פרסם באחד המוספים הספרותיים סקירה על נקאש ועל יצירתו. מאמרו של פיאמנטה היה כבהינת זריקת עידוד חשובה לסופר, אך מכדידותו המזהירה לא נגאל. פעמים רבות הגיע נקאש לסף הייאוש, בכחינת למי אני עמל ועד מתי? אולם סוף האמנות שניצחה, ונקאש הוסיף לשפוע ולגנוז...

ספרו העברי הראשון שהופיע בהוצאת "ספרית פועלים" ובתרגומה של רות נקאש (אחותו של הסופר) הינו, ללא ספק, סימן-דרך משמעותי בקריירה הספרותית של נקאש; אך אינני מהסס להוסיף שלפנינו תמרור חשוב גם בעולמה של הספרות הישראלית. עניין לנו לא רק עם סופר עתיר-כישרון, אלא גם עם יוצר מודרני, המצוי היטב בספרות ימינו, והממקם את כתיבתו בלב לבו של המודרניזם הניסויי.

בספר שלפנינו ארבעה סיפורים שגם אם נתחברו בתאריכים סמוכים, הרי כל אחד מהם מהווה ניסוי מעניין, וכל אחד שונה מכל האחרים בחוויה האצורה בו ובמירקם הטקסטואלי שלו.

הסיפור הראשון, ששמו כשם הקובץ כולו, מתרחש, כאמור, ביום הכיפורים, אך זירת ההתרחשות אינה בארץ אף לא בעיראק אלא בקרב הקהילה היהודית של בומביי שבהודו הרחוקה. רבים מיהודי

טן פי: נגד הזרם

יהושע טן פי: "שהיא רק היא — היא", שירים, הוצאת זמורה ביתן, ת"א 1986, 64 עמודים.

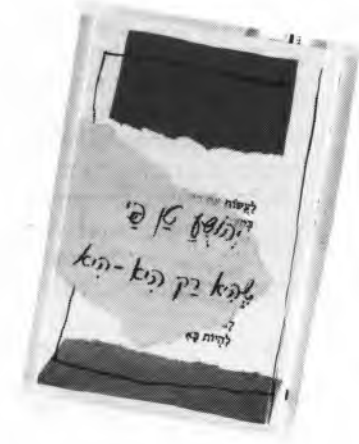
ביהושע טן פי, אולי יותר מאשר במשוררים אחרים, נתחוללה במהלך עבודתו הספרותית, מטמורפוזה ניכרת. אכן, כל יוצר משתנה עם השנים, השפעת ההתבגרות, התנסות ושינויים שחלים ברוח-התקופה. הוא המקובל בהתפתחות זו של היוצר הקובץ בדרך כלל, הליכה עם הזרם, בתוך הזרם. יש משוררים המגזימים בהתסגלות-לכל-זמן, ויש הממעטים, אך לרוב ישתדלו להיות בתוך מהלך-השעה. מטמורפוזה של התקורות והסתגלות. ולמנוע אי-הכנה: — אינני טוען שאלה הם כולם תהליכים מודעים ומתוכננים בידי המשורר.

המטמורפוזה שנתחוללה בטן פי היא מסוג נדיר ביותר ובכיוון ההפוך: טן פי שמר לכל אורך מהלך-השינויים ביצירתו על מרחק, על ייחודי-במהופך למהלכי-השעה. זוהי מצד אחד, הסיבה למעלת הייחודיות של שירתו זו, כנראה, גם הסיבה לכך שהיא מצוייה, אף כי הוכרה בפרסים מרכזיים, יותר, אם לדמות לירח, בצד המואפל שכשירתו.

ספרו החדש "שהיא רק היא — היא" שהופיע זה עתה, אך מאשר ומחזק סברה זו. אמנם במהלך המטמורפוזה נשמרו מן היסודות הקדומים שבשירי טן פי ואין זה מקרה שספרו הראשון הוא נעזר כמעט משחק אותיות "מאלף ועד תיו" — הבנוי על כבש שנת חייו ועל המלה "את" שהיא אהובתו, — ומכתיר את הספר בשם זה; ואילו בספר החדש הוא מגיע מן האותיות אל ההברות, המצטרפות בסופו של דבר לאותיות ומלים. בספר החדש, כבספריו המאוחרים, חותר טן פי אל השבעת היסודות שעמם נאבק ברוב פרקי שירתו. אך בעוד שבראשית שירתו ניסה, מתוך הפזיטיביזם הבסיסי שלו, ליצור עמהם קיום של יחד, הרי בספריו המאוחרים הוא נושא מאפשרות זו ומתוך ויתור, שלא לומר פסימיזם, הוא נאלץ לחפש דרך להשביעם. והדרך להשביעם אינה במפורש אלא בסוד. והסוד מצוי בהברות.

נסה לבחון את אמות-המרחק הייחודיות של טן פי מתחילתן. טן פי התחיל כמעט יצירתו בשנות ה-30, כאשר בשירתו שלטה ככיפה, תוך התגברות והתרחבות, הנטייה לאימנזיניזם האסטטי. הרברים בשיר צריכים היו להיאמר באופן עקיף וצירוף מאד כדי להיחשב "תקניים" לתקופה ולרוחה. טן פי נתפרץ באווירה זו של הליכה על מרבדים, בפרץ אקספרסיוניסטי רעשני. כבר בצעדו זה, הנון-קונפורמיסטי, הסיט את עצמו אל שוליה של דרך המלך, אך זכה ביחודו המקורי.

בתוך תנועת שירים רחבה זו נמצא את "אשיר ליהושע טן פי" ואת "וריאציות על האביב" ודומיהם, בשנים 1937-1942, שיש בהם פאתוס ויופי שונה מתדמית היופי שהוכרה כשירת תקופתם. טן פי חש שכשם שאין אמת אחת כך אין ויפי אחד ולא יותר ולא כפף עצמו וכאמור — שמר על מרחק

מן המהלך שנחשב נורמטיבי לזמנו. בשלב הבא, בשנות החמישים, כאשר נשתנו הרוחות ונתחלפו אמות המידה והחלה להתפתח בשירה השלוחה שבה היתה לנורמה הורדת הפאתוס והציור והתרחבה הנטייה לשירה אפיונית דיבורית, המתרחקת מן הנשגב כדי לומר את התכליתי, נשמר שוב טן פי מלהתקרב אל המהלך החדש ושמר על סימני ההיכר של דרכו.

טן פי, לאחר הפסקה ניכרת בכתיבתו, פונה, בדרכו שלו, אל תוכו פנימה, לפיענוח המסתורין, להתמודדות חזיתית עם היסודות: "בל תהיה דממה, לא הד רך, כי עת הרך" ("העושה נפשות", 1973), הרי זוהי ריאקציה לאפשרות של השתלטות הדממה, או לחשש שהיא כבר באה וקיימת. כעת מתחיל טן פי לבקש פשר לתנועות-הנפש הטמיות ומוצא את התהויר-והבוהו הקדמון.

ביצירותיו החדשות, התרחק טן פי לחלוטין מזרמי-הכתיבה הנורמטיביים של ימים אלה, לא בתבנית המשפט, לא בנגינה, ולא במעמד-הנפש. טן פי נכנס לערוק משל עצמו, ובו הוא לא רק מרוחק אלא גם בודד לעצמו, אף יותר מבעבר, כשהוא מחפש את גרעיני היסודות שעליהם ניתן לנפש האדם להתקיים, כשהוא קרוב אל "שפת הנקודה" ("בלדה סופית", "שהיא רק היא — היא", עמ' 7).

חינויותה של שירת טן פי נובעת, כמו בתהליכי טבע, מכוחה להשתנות ללא הפסק. אך לזכותו ולמעלות ייאמר, כי שינויים אלה נעשו כנפשו ובידיו של המשורר, שאינו מסתגל אלא שוחה נגד הזרם כל חייו.

ש. אלונים

ספרות ילדים

החשוב מכולם — אני

גד יעקבי; אני; ציורים: נורית צרפתי; עם עובד; תשמ"ז.

סיפורים לפעוטות בנויים בדרך-כלל על מספר הנחות-יסוד בתורת ההתפתחות, המשפיעות הן על צורתם החיצונית והן על התכנים ודרכי עיצובם. מדובר ראשית ב"חוקים" אלמנטריים כמו קוצר היריעה הנובע מטווח-הריכוז המוגבל של הילד הרך; עולם המילים והמושגים המותאם לגיל; חריזה חלקית או מלאה המכוונת לרגישותו של הילד למקצבים

קוליים חוזרים; איורים "מעמידים" את החומרים המילוליים העמדה מוחשית כמעט, ועוד.

בהתייחסות מעמיקה יותר אמורים סיפורי הגיל הרך להיענות לשני אלמנטים נפשיים יסודיים: א. לסקרנות הראשונית במפגשו של הפעוט עם עצמו ועם העולם הסובב אותו. מפגש ממש, הייתי אומרת, שהכל חדש בו, שהכל מגרה למגע של הכרות חיצונית ולהבנת המשמעות התפקודית-פרטנית והאינטגרטיבית-כוללת. ב. לחשיבה המאגית המנשימה כל חפץ והופכת אותו ליישות מרגישה וחושבת. שני נתונים אחרונים אלה, היוצרים קשב מכסימלי (אם-גם מוגבל בזמן, כנוכח) ואמון חסר גבולות מצד הילד המקשיב למספר, מאפשרים לאחרון חופש חסר גבולות בכתיבתם ובעיבודם של החומרים הסיפוריים, בדומה לזה הקיים אצל מספר הסיפורים העממי. הנטייה היא מכל ה"מזדמן" — זכרי מעשיות ישנות המועלים מחדש ביודעין ובלא יודעין, אם כמוטיבים בלבד ואם כחלק מהעלילה; הפלגות דמיון, אסוציאציות הנובעות תוך-כדי, וכיוצא ב"ב. מתוך "מסורה" מתמשכת כזו שבע"פ נולדו רבים וטובים מהספרים לפעוטות ולילדים בכלל, ודי אם נזכיר בהקשר זה את ספריו של ג.ר. טולקין.

נושא מרכזי המעסיק מספרים מאז ואת כולנו מיום עומדנו על דעתנו, ולו גם כמעט, הוא נושא והותנו העצמית. "אותה התייחסות רוחנית-נפשית המעניקה ברגע בו היא מתגלה בתודעה תחושה עמוקה ביותר של היות האדם פעיל וחי" (אריקסון, זהות); "תחושה סובייקטיבית של אחריות מחייה ושל רציפות" (וויליאם גיימס) אותה אנו חשים ברמות שונות בשלבים שונים שבחינו:

משך שנתו הראשונה, כידוע, בודק התינוק את איבריו — כל אחד לעצמו — במנותק כביכול, ובוחר בהתנסויות חוזרות את משמעותם הפונקציונלית.

משך שנתו השנייה, במקביל ובמשולב להיווצרות השפה וההמשגה, הולך ומתעצם בו מושג ה"אני" במובנו הראשוני, כמהות פיזית אינטגרטיבית הניתנת להכוונה ולשליטה באמצעות מלים — מדוברות או מהורהרות. עם המשך ההתפתחות, נוספים רבדי מודעות רבים אחרים למושג. אין פלא, לפיכך, שבמקביל למחקרים לשוניים, פסיכולוגיים, חינוכיים וכד', רבו גם הסיפורים העוסקים ב"אני" — בתקופות ובסגנונות שונים ומשונים.

לדוגמא: אגדה קע"ג בספר האגדה של ביאליק רבניצקי הלקוחה משני מקורות מוקדמים — "ילקוט שמעוני" — לקט מדרשים מהמאה ה-13 ו"שחר טוב" — ספר מדרשים מהמאה ה-5-4.

מדובר במלך פרס שנוקק לחלב לביאה ושלה מתנדב להביאו לו. זה, בדרכו חזרה, לאחר שהצליח במשימתו, ישן וחלם חלום ו"ראה בחלומו אבריו מתריסים זה עם זה. הרגלים אומרות: אין בכל האברים כמונו שאלמלא הלכנו... ענו הידיים ואמרו: אין כמונו שאלמלא היינו משמשות... העיניים אמרו: אנו למעלה מן הכל שאלמלא היינו מראות... ענה הלב ואמר: אני למעלה מכולכם שאלמלא נתתי עצה... ענתה הלשון ואמרה: אני טובה מכם שאלמלא הדיכור מה הייתם עושים?" בהפרש של כ-15 מאות שנים מהגירסה המקדמת, באסוציאציה חופשית שנבעה

בוודאי בלא יודעין מעיבודו של ביאליק, מספר לנו גד יעקובי את גירסתו שלו הנושאת את השם ה"מפורש" — "אני", על וויכוח שבין העיניים המתיימרות לקלוט את העולם במיטבו, לבין האזניים והאף והפה והרגליים העומדים כל אחד על ייחודיות חשיבותם והידיים הטוענות לככורה והראש החושב והלב המרגיש, המתנקזים כולם בסופו של דבר אל הכוליות המאוגדת ב"אני" השלם (עפ"י ראיית חז"ל — ה"אני הדובר".

מקור ספרונו של יעקובי, עפ"י דף ההסבר המצורף אליו בסיפור שבע"פ לבתו הקטנה, ועיקר תכנו הפסיכולוגי-דידקטי — שוב בהתאם לאמור באותו דף-הסבר, נסוב על "וויכוח בין איברי הגוף בנושא — 'למי הכי כף'". השפה רוטה, דיבורית, ועם זאת נקייה ומתאמת לגיל, תחושת מגעו של ה"עולם" החיצון בכל אחד מהאברים המתוארים — אוטנטית ומשכנעת, והעיצוב האמנותי מרהיב. רק חבל שמקורו האסוציאטיבי הברור של הסיפור — הן מבחינת הרעיון המרכזי והן מהבחינה המבנית של המסופר, לא אוזכר, ולו גם באותיות פטיט בשולי השוליים של הטקסט או של עמוד ההסבר הנזכר במצורף לו.

מי שצוחק אחרון

מרי פרנקה, אליאדו פרנקה; מי זכה באוצר; עבר וחרו: שמואל בנשלום; ספרית פועלים; 1986.

אף כאן התייחסות דידקטית מודעת לאחד מהמושגים הידועים שזכו לעשרות אינטרפרטציות סיפוריות באגדות ובפגמים של עמים שונים.

מדובר במצב של שניים שחולקין והשלישי זוכה במלקוח. והפעם, סיפור על חתול ותרגול שכרגיל הם בבחינת טורף ונטרף, ואילו כסיפורנו חברו יחד על-מנת לחפש אוצר נסתר. אלא שתוך מאבקי "כבוד" וחשיבות עצמית שהפכו מריב שפתיים למלחמת גפיים נשכחה התכנית המקורית, והעכבר הקטן שהוא נטרף הנטרפים בדרך-כלל, נטל את הזכייה ו"הסיק" בצמוד את המסקנה הדידקטית הראויה: "אם שניים רבים, השלישי זוכה".

מי ש"עושה" את הספר הם האיורים המצויינים, גם בשל רמת ביצועם מאירת העיניים — קווי המתחם הברורים, השימוש בצבע וכד', נושאים החשובים בהקפדה כשמדובר בגיל הרך, וגם, ובעיקר, בשל זווית הראייה המקורית

עמלה עינת

המשך עמ' 54

מארקסיסט מביט אחורה

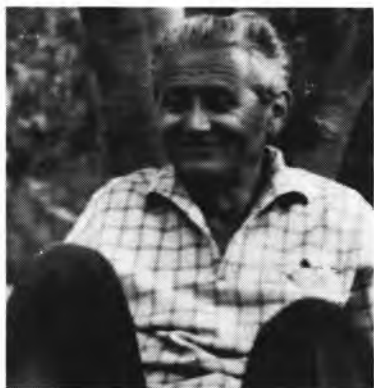
שלמה צירולניקוב: על עצמי. שנות התהילה והבוז. הוצאת ציריליב, 1985. 264 עמודים.

סיפור חייו של אחד מוותיקי היישוב המשתלב בכיורגפיות של בני דורו. אבל אינו מספר רק "על עצמי" אלא בעיקרו מלבן בעיות יסודיות רבות של הציונות והסוציאליזם, שנחשבו כמעט מראשית "מדינה בדרך" ועד עצם ימינו. הספר מעלה את עמדות "הסקציה היהודית", האופוזיציה במפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית בשנות מאורעות 1936-39, וכן את פילוג המפלגה ב-1965 שכתוצאה ממנו ביססה מק"י את עמדתה הנחרצת לימין בטחונה והתפתחותה של ישראל תוך חתייה לשלום עם הפלשתינאים ומדינות ערב. צירולניקוב שיתף את עצמו באופן פעיל במאמצי האופוזיציה, ומאוחר יותר ביוזמת המפלגה המחודשת בהנהגתו של משה סנה, לרכוש תמיכה ואהדה לקומוניזם וישראל במהרות ובוהדות. הספר גם מתאר שמאמצים אלה הגיעו אל סוף הדרך, כשהקומוניזם הישראלי מצא את מקומו באיחודי השמאל. נסקרה כאן בכיורגפייית המחבר לא רק משום שהיא בלתי-שגרתית ובוודאי מעוררת עניין; אלא גם כדי לספק רקע לתוכן העיוני העשיר של הספר.

הציונות כבעיה

"המגמה הריאליסטית בציונות גברה על זו האוטופיסטית באופן מבריק, כאשר הסכימה הציונות לחלוקת הארץ; זה מה שהציל אותה ממפלה", גורס צירולניקוב (93). לטעמי, בצדק. המגמה האוטופיסטית היתה ודינה, כמובן, זו הרביזיוניסטית. אבל גם הציונות הריאליסטית היתה נתונה, מאז ומתמיד, בסתירות. "אין איש יכול לומר כי היתה כוונה לגרש ערבים", מסנר צירולניקוב במבט לאחור (227) — אבל הוא עצמו מצטט מספרו של ד"ר מנדלברג שהופיע עוד ב-1942: "ציוני לא הייתי מעולם, וגם לא נעשיתי ציוני, אם כמושג זה נבין את ההודאה ההיסטורית של היהודים על אדמת ארץ-ישראל לרעת הילידים היושבים בה מאות שנים" (76). לסוציאליזם-דמוקרטי הרוסי שהיה לאחד ממניחי-היסוד לרפואה בארץ היתה סיבה טובה להסתגרות. אין ספק, וכבר ציטטנו כאן מקורות מסומכים, שגם הודו הקרוי ריאליסטי, לרבות זה הקובע במתנה א"י העובדת, חתר למדינה ללא ערבים, ובמידה גוברת יצר "בכך משום סמיכות פרשיות עם הרביזיוניזם" (93). אפשר להתפעל מראייתו הריאליסטית של בן גוריון, כאשר אחר המאורעות ב-1929, "יכחיד בין מנהיגי תנועת העבודה" (37) אמר: "יש לנו עניין עם תנועה לאומית ערבית". אולם "תשובתו — החשת המפעל הציוני", אף לו היתה ניתנת לביצוע, לא היתה ריאליסטית מבחינה יסודית, מדינית. זה מביא אותנו למבחן אחר שהציונות עמדה בו עוד פחות: "הופגן פער עצום בין המעשה הציוני לבין עובדת הריכוז של המוני העם היהודי בארצות הגולה, שלבעיותיהם לא נתנה הציונות המעשית תשובה" (18). לשיאה הטראגי הגיעה

סתירה זו, שהיום רבים מודעים לה, בשנות השואה: "ולא היתה זאת תופעה תאומית; היתה זאת תוצאה בלתי-נמנעת של ההסתגרות במעשה בניין הארץ" (48) אף בשנותיו הקשות ביותר של העם, דבר שקומם הוגי דעות כמו ר' בנימין (96). זכורה תורת "הציונות האכזרית"; ברוחה כתב ש. צמח ב-2 באפריל 1944 ב"הארץ": "למידת-מה של אי-סובלנות זקוקים הם היהודים ככדי שירגישו בגלות, במצוקת הגלות המביאה אותם לציונות או אף לעלייה" (80). דברי צמח אחר שיה השואה על "מידת-מה של אי-סובלנות בגלות" שהציונות זקוקה לה, היו כמובן ביטוי של חבורה קיצונית — כמעט הסכמה לזוועות הנאצים. אבל היה בהם גרעין של אמת: העלייה הדלילה עד אכזבה אף אחר הצהרת בלפור ותהפוכות מלחמת העולם הראשונה, שהשאירה את היישוב היהודי עוד ב-1927 במעמד של 180.000 נפש בלבד (31), הירידה ב-1928 והמציאות מאז שנות החמישים הוכיחו בעליל, כי "העם מעתיק מקום מגוריו, בהמוניו, רק תחת לחץ של

שלמה צירולניקוב

מצוקה וגם אז הוא מפנה את צעדיו לעבר ארצות של רווחה, כלומר לאר-דווקא לעבר ארץ-ישראל" (44). שני מאורעות היסטוריים כאן, ברוח דבריו של צמח, לעזרת הציונות: עליית פליטי היטלר והשואה, חחד גיסא, והדה-קולוניזציה של מדינות ערב, מאידך-גיסא. אולם גם מקרב אלה, וכן מקרב יהודי ברית-המועצות, היו רבים שהלכו לאמריקה ולארצות-רווחה אחרות, ולא הועילו כל דברי ההטפה ושיגור שליחים. אין מנוס מן ההגדה, שניסח אותה צירולניקוב: "ציוני בנוסח שלי — ארץ-ישראל כפתרון חלקי של שאלת היהודים יחד עם חיוב הגולה, ארץ ישראל כמולדת משותפת לשני העמים שחשיג את שלמותה כפדרציה משולשת של ישראל, הפלשתינאים וירדן" (174). עם הקמת המדינה "הציונות השיגה את מטרתה העליונה ואחר-כך כמו התרוקנה מתוכנה". הציונות מיצתה את עצמה — ניסח זאת עוד משה סנה, והחלה תקופת הפוסט-ציונות. "ציונות כיום פירושה — הזדהות עם מדינת-ישראל ותו לא" (95). אך גם כזה יש קושי: מש"הכוח תפס בה את המקום הדומיננטי" מקנת בנו החרדה "שמא נצחון היהודים, פירושו — מפלת הציונות" (91). המהפך של 1977 בא כריאקציה על הציונות ההיסטורית, "ישראל הפכה למדינה של אשליות... ומי יודע אם לא מצפה קאטאסטרופה?" (98).

העמקת הביקורת על "פולחן האישיות"

כבר מתוך תולדות נעוריו ברוך, שצירולניקוב מעולם לא הזדהה עם

הקומוניזם הסובייטי. בספרו הוא דוחה הנחות בסיסיות של לנין, כגון זו הקרויה "הצנטרליזם הדמוקרטי" הגורסת כי "באמצעות אונגארד מהפכני ניתן להתגבר על כל הקשיים מה שקרה בימי סטאלין הוא התרחבות שתי המכשלות: המנגנון והכפייה. האמצעי אכל את המטרה" (131). "פעם נוספת הוכח כי הטלת אושר על האנושות מלמעלה, בכפייה, אינה אלא הגרועה באוטופיות" (133).

גם "תורת הכפיפות שלנין עמד עליה במיוחד, כפיפות המונטט הלאומי לכינלאומי, היא תורה כזבת, אם יש להבין את הכפיפות כהתעלמות, או אף פסילה, של תנועה לאומית מסוימת". צירולניקוב טוען לעומת זאת, כי "עקרון הכפיפות מזה ועקרון הלאום מזה מחוברים יחד ונטלים, או צריכים ליטול, את החד-צדדיות שבעקרון הכפיפות" (8-177).

צידודו במארקסיזם אינו מונע ממנו לדחות אפילו ניסוחים מסוימים של מארקס ואנגלס. ביחוד לאור הנסיון הסובייטי הוא מבקש לצמצם את החזון על "קפיצה ממלכות הכוח למלכות החופש" למשהו "צנוע הרבה יותר — חופש במסגרת הכורח". וכן רוצה הוא לדייק: "מארקס צידד ללא ספק בזכותה של האלימות המהפכנית, אבל הסתייג בפירוש מהטורר במהפכה הצרפתית הגדולה... לעומתו העלה לנין את הכוח והאלימות לדרגת עקרון ככל מהפכה שהיא" (224).

עקב כל אלה "לא האדם היה לאמת" מידה של כל הדברים, אלא המדינה. האנושיות, הערכים, המצפון נדחו הצידה מפני הציוני העליון — לטובת המדינה" (134). צירולניקוב רואה כממלכתיות של סטאלין את אסון המהפכה. זו אמנם הביאה לעמי בריה"מ תיעוש והשכלה, הישגים שאין לזלול בהם. אולם בשום אופן אין בהם כדי להחליש את ההאשמה הקשה ביותר: כישלון המהפכה הסוציאליסטית במה שקרוי "פולחן האישיות" עירער אצל רבים בעולם את האמון בקידמה ואף ברציונליות, וממילא בעניין הסוציאליזם.

שני שלבים — נוסח חדש

איך יוצאים מזה? לצירולניקוב נדמה כי מצא את הפתרון. פרקים אחרים, גם הוא אמר: "המארקסיזם, כפי שהיה מנוסח על-ידי מארקס ואנגלס, הלם את הקאפיטאליזם המוקדם של הניצול הבלתי-מרוסן, אולם דרושה לו התאמה לתנאי הקאפיטאליזם המאוחר" (250). כביאו משפט מ"מלחמת האזרחים בצרפת" הוא מסיק, כי אפילו "מארקס גרס תקופת מעבר ממושכת, וכי כבר בחיק הקאפיטאליזם צומחות הצורות של חברת-מעבר", ועכשיו, אחרי התינוות איגודי-פועלים חזקים, דה-קולוניזציה, מהפכה טכנולוגית והופעת הנשק הגרעיני, לא-כל-שכן. "שינוי סדרי בראשית לא רק בכלכלה כי-אם גם בתודעה האנושית... בפרק זמן ארוך מאוד" (152) חייב להתרחש עוד בחיק החברה הקאפיטאליסטית. אך אין זאת "צמיחה חלקה", כחזון הפרופרמיזם הסוציאלי-דמוקרטי: "בתוך תקופת-מעבר תגיע שעה שעליית כוחו של מעמד-הפועלים תאפשר לרכז את השלטון בידי ובידי הכוחות התומכים בו. אכן, זאת תהיה נקודת מיפנה מהפכנית — מעבר משינויים כמותיים לקראת איכות חדשה, כלומר — נקיטת

אמצעים לגיבוש משטר חיים סוציאליסטי בפועל" (153). צירולניקוב אמנם אינו מספק דוגמאות, כיצד והיכן מתבצע השלב הראשון במאה שלנו, ואינו מתייחס לתופעות כגון התעצמות ההון הפיננסי וחברות מונופוליסטיות אדירות, שגם אלה צמחו בינתיים מאז מארקס. בכתבי מארקס, מודה צירולניקוב, אמנם "אין תשובה על השאלה המטרדית לגבי תקופת המעבר... אולם נדמה כי מהפכות אלימות הן נחלת העבר, מקומן הועתק לארצות הסובלות מתת-פיתוח" (6-155). מתוך כך הוא מגיע למסקנה, כי בארצות המפותחות אין עוד מקום למפלגות "רדיקאליות" עצמאיות. "הנסיונות לבנות אלטרנטיבה לשלטון הימין על-ידי הצבת אידאולוגיה סוציאליסטית רדיקלית הם נסיון-שוא-ונפל" (193).

יישום על ישראל?

וכאן הוא מגיע הישר לענייני ישראל. צירולניקוב מוקיר את מפ"ם, "ריכוז השמאל המשמעותי" — אבל חולק על דרכה. עוד בימי "הפרשה", ובעיקר בעזבה את המערך. "רדיקליזם של יתר על המידה" הוא קורא לזה — בדיוק כמו הימין שבה, המתגעגע לסירי הכשר של העבר ועמדותיו קרובות מאוד למדיניות מפלגת העבודה, המוצאת פשרות אין-סוף עם הימין בממשלת "האחדות" הלאומית.

את גירסתו אודות שני השלבים בהקמת חברה סוציאליסטית פיתח המחבר בוודאי כלקח ממאורעות גלובאליים. הנחותיו, אף שלא פורטו די הצורך, ראיות לעיון. ברם, יישומן על המציאות הישראלית מעורר עוד יותר שאלות. נכון שמפלגה "רדיקאלית" אין בכוחה היום לשמש אלטרנטיבה, ואין גם מפלגה כזאת שתטען כי תוכל להרים משימה זאת לכדה. אבל באיזו מידה היא יכולה להשפיע בתוך המערך, להשפיע ביחוד על המוני עובדים ונעור לעמקת תודעתם ולהרחבת השפעתם המגיית — זאת ראינו עוד לפני הקמת הממשלה המשותפת עם הליכוד. לצערנו, אנו רואים לעיתים מה מועטה השפעת שרי "העבודה" ומזכ"ל ההסתדרות, כשהם מתנגדים למדיניות הכניעה של מפלגתם לליכוד. לאמתו של דבר, כך היה עוד בשנות השלושים — לחברים מן השורה ואפילו למנהיגים ששמרו על חשיכה סוציאלי-דמוקרטית או "יונית" מסוימת לא היתה השפעה על מדיניותה של מפא"י. אם כן — כיצד משפיעים בכל זאת? מסתבר שלא די בדבקות בעקרון אחדות מעמד הפועלים כמאבק נגד הימין ובתיזות הנראות סבירות "בדרך כלל". יישום הדברים בארץ ספציפית, וביחוד כישור שאת הפרובלמטיקה שלה היטיב צירולניקוב לתאר, דורש עוד הרבה מחשבה, אף אם נגיע למסקנה שהרעיונות הכלליים המובאים כאן מקדמים אותנו. מעלתו של הספר היא, כאמור, בזאת שהוא מעורר שאלות חשובות ומעורר חשיבה. בערוך ימיו מביט צירולניקוב אחורה בעצב. "שתי מהפכות גדולות (לאחת גם בשטח, השנייה רק ברוח) התחוללו בומני — הרוסית והישראלית — ואני שואל את עצמי על עתידן" (249). הוא ורבים כמוהו, שיצאו לדרך התהילה, חשים היום רגשי בוז צורבים. אולם, כנאמר, "הבזז למתלוצצים".

עקב זילבר

היינה קרוב לבן-דורנו

היינריך היינה: הים הצפוני; מגרמנית; שלמה טנאי; עם עובד; 1986; 78 עמ'

היינריך היינה

את ייחודם של שירי "הים הצפוני" ניתן להבין על ידי עימותם עם שירי הרומנטיקה הגרמנית מחד-גיסא, ועם שיריו האחרים של היינה עצמו, בין אם מדובר בשירים מוקדמים לשירי "הים הצפוני" ובין אם במאוחרים לו.

היריעה הנפרשת בשני מחזורי "הים הצפוני" רחבה ביותר. יריעה זו כוללת בתוכה נושאים רבים ושונים, עליהם כתב היינה ברשימות המסע המרובות שלו, במאמריו על ספרות, פילוסופיה ודת בגרמניה, ובמאמרי הפולמוס התוקפניים שלו. כלומר, בעוד שברוב שיריו האחרים עסק היינה בעיקר באהבה, ובמיוחד באהבה הקלילה, המרחפת ובאגדות עם ושירי עם גרמניים; בשירי "הים הצפוני" נמצא קשת נושאים רחבה יותר שיש בה מעין הד לחייו הרוחניים מרובי הפנים של המשורר, כפי שבאו לידי ביטוי בכתיב הפרוזה המרובים שלו.

רוחב יריעה זה יוכן בנקל על רקע מצבו הרגשי של היינה בזמן כתיבתם של מחזורי שירה אלה. השירים נכתבו כידוע סמוך להמרה, שלא היתה קלה לגביו. מבחינות רבות היה פירושה עבורו כמו הודאה בכישלון נסיונו לשנות את חיי היהודים, ניסיון שבא לידי ביטוי בהצטרפותו לקבוצת אנשי "חוכמת ישראל". יתר-על-כן, לגבי היינה בעל התפיסה הראדיקלית, הבוה, ככיסול, למוסכמות החברה, היתה בהמרה מעין התרפסות, או לפחות כניעה למוסכמות החברה.

מכאן ואילך נעשה גם יחסו ליהדות וליהודים מורכב יותר, מלווה ברגשות אשם וכניעה. הוא סלד מהיהדות שיצרה מוסדות של עריצות הרוח, שבאו לידי ביטוי בנצרות. מאידך המשיך תמיד להילחם למען זכויות היהודים וגונן עליהם מפני כסילות ורשע ההמונים. בנוסף להמרה שציינה נקודת מפנה קריטית בחייו של היינה, חל אז גם מועד גמר לימודיו, והוא החל לחוש בכובדם של החיים הרובץ עליו. שני גורמים אלו יחד הביאו אותו לידי תהייה על החיים בכל היקפם. מכאן חשבונו הנפש הנוקב שלו אתם ועם האלים. ומכאן אף התייצבותו בפני השאלות הגדולות על טעם החיים ומשמעותם, וכמוכן התהיות על האהבה, והאהבה עצמה. אלא שהפעם מוארים גם שירי האהבה באותם היבטים "כבדים" או כרמזיהם.

כך נמצא בשירי האסופה שירים רבים שעיקרם האדרת חיי יצאצא למרות, ואולי בגלל הסבל והמוות המלווים אותם. בשיר היפה "שקיעת השמש", (עמ' 14-16) נראית האדרה זו על רקע חיי האלים בני-האלמוות. השיר בנוי משני חלקים, כשבחלקו הראשון תיאור אפי כמעט של אהבת השמש והירח, וסבל פרידתם בעקבות "לחש לשונות רעות", ו"עכשו ביום, בבדידות זוהרת" מתהלך אל שמש במרום. "אבל עם לילה/ נודדת לונה בשמים, האם האומללה, / עם ילדיה — כוכבים שנתיימרו/ והיא זוהרת בתוגה דוממת, / ונערות מאוהבות ומשוררים ענוגים/ מקדישים לה דמעות ושירים"; והשיר מסתיים בתיאור סכלם של הכוכבים, הירח והשמש, כאשר עם שקיעה "למראה רעייתו הוא מתלהט/ בכפל ארגמן/ מזעם ומכאוב, / וקשוח הוא ממחר למטה/ אל מיטת האלמן שלו קרת הנחשולים". (שם, עמ' 15)

בחלק השני — הסקת מסקנות קונקרטיות. הן האלים והן האדם סובלים. על האלים הנוודים נגזר לנודד "באין מושיע, בנתיבי איך-קץ/ ונבצר מהם למות, / וגוררים הם עמהם את סבלם הזוהר". "אבל אני, האדם, הנמוך כעשב, ברוך המות, / אינני מקונן עוד".

המוות, הוא הפיצוי על הסבל. הנמיכות האנושית שמקורה במוות, אף היא מבטלת את הסיבה לקינה. מכאן שמחת החיים הבנוייה לא על אופטימיות, אלא דווקא על תודעת המוות והסוף.

לתודעה זו מצטרפת ידיעת אפסותו של האדם, כפי שהיא מתבטאת בשיר "פוסידון". (עמ' 19-20) המשורר העורג למולדת, נזכר במסעותיו ובתלאותיו של אודיסאוס, כפי שמתארם הומירוס, והוא פונה אל פוסידון בבקשה: "פוסידון הרשע, / איום הוא זעמך, / ועלי עצמי תפיל חתיך/ בדרכי שלי אל מולדתי".

אולם פוסידון שעולה מהים בחמת זעם ובזו טורח להסביר למשורר, שלמחאתו אין משמעות. יתר-על-כן, פוסידון אל הים לא יטריח עצמו "כי הלא אתה, משוררון, לא הכעסתינו מעולם, / לא פגעת בצריח אחד/ במבצרו הקדוש של פריאמוס, / ולא חרכת שערה אחת/ שבעינו של בני פוליפמוס/ ומעולם לא הגנה עליך בעצתה/ אלת החכמה, / פלס אתנה". לצד שני אלה מציב היינה את האדם על רגשותיו הפשוטים והכנים, ובעיקר את רגשי הסולידאריות האנושיים של עזרה, רחמים ומחאה נגד הרשע. כך במיוחד בשיר "האלים של יוון", (עמ' 51-54) בא היינה בחשבון עם האלים כולם. ואם תרצה לומר עם כל העל-אנושי בשם האנושי שבו. חשבון אותו הוא מסכם בצורה בוטה ביותר "מעולם לא אהבתכם, אלים! / כי סולד אני מן היוונים/ והרומאים שנואים עלי גם הם. / אולם רחמי קודש וחרדת צער/ מציעים את ליבי, / בראותי אתכם עכשו ברום/ אלים עזובים..." דווקא רחמים אלה וצער זה, שפירושם מחאה אנטי לכוח ולעוול, שהם המהווים את התכונות החשובות ביותר של המין האנושי, אתם מתייצב האדם מול העל-אנושי: "כי הלא אתם, האלים הנושנים, / בעת ההיא, במלחמת בני-האדם, / עמדתם תמיד לצידם של המנצחים, / ואילו האדם הוא בכל זאת נדיב מכס/ ובמלחמות האלים אני עומד עכשו לצידכם, אלים מנוצחים". (עמ' 53)

את ייחודם של שירי "הים הצפוני" ניתן לתפוס, גם על רקע שירי הרומנטיקה הגרמנית. רומנטיקה שהיינה היטיב להכיר ואף להשתמש בה, תוך-כדי הפיכתה למשהו חדש יותר ומרענן יותר. הרומנטיקה ניזונה כפי שהסביר זאת היטב במאמריו הרבים שבספרו "על כניסת הרומנטיקה הגרמנית", מרחיית החיים המודרניים, מאכזבה מהאידיאות של שוויין, דמוקרטיה ודומינאנס, היא נסוגה אל שירת ימי-הביניים הדתית — מחד-גיסא, ומאידך-גיסא — אל שירי-העם בהם ביקשו הגרמנים למצוא (או להמציא) את לאומיותם על-מנת להציבה בפני הרעיונות הקוסמופוליטיים שהפיחה המהפכה הצרפתית.

ברור ששירה זו שנטתה למיסתורין של ימי-הביניים, כאל מקורות השראה, לא האמינה בקירמה וממילא שללה את מעלותיו ותכונותיו של האדם, תוך שהיא זורעת אי-אמון ביחיד בפרט ובחברה ככלל. וכך יצרה את מיתוס האמן או הגאון המרוחק מכל הכלל-אנושי, והשוקע בעולמות מיסתורין, שאין להם ולעולמו של האדם בן-ההמון ולא כלום.

שירה הבנויה על יסודות אלו הפכה לשירה ערטילאית, מרוחקת מחייו הקונקרטיים של האדם. כולה סמל ואליגוריה. זאת מתוך רצון להינתק מכל הקשור להוויה הארצית, על בעיותיה האנושיות-קונקרטיות. לעומת-זאת נמצא בשירי היינה בהירות, קונקרטיות והתמודדות עם האדם כמות שהוא, על אהבתו

הארצית, על פחדיו הארציים, ועל תהיותיו הארציות. דבר זה בא לידי ביטוי בשירי "הים הצפוני" במיוחד. פעמים נמצא תכונה זו במערכת הדימויים בה מעצב היינה את חוויותיו, כך שאף אם תשחיתן עדיין רומאנטית, הרי עיצובן הופכן למרויכות, בהירות וקונקרטיות.

דוגמה למערכת הדימויים המסועפת — בשיר "כרכת הים", מתוך המחזור השני (עמ' 39-40), עגוועיו של היינה למולדת מתוארים בסדרת דימויים ריאליים, המוכרת לכל אדם, ולא רק לאמן, או הגאון האמון על המיתאי והמיסטי. וכך נמצא את השורות היפות והבהירות: "או! איך כלתה נפשי בשממון נכר, / כפרח שנבל/ בנרתיק הפח של הבוטניקן/ כך נח לו ליבי כחזה, / חש אני, כמו ישבתי חורף נצח/ חולה/ בחדר חולים אפל..." (עמ' 40).

או בשיר "טרוף האוניה" (עמ' 43-44) נמצא את ה'אני' הארצי והפשוט שעם ובגלל שאינו בן אלים, הרהוריו ותחושותיו חובקים עולם, ובהם גדולתו האנושית, שהיא הגדולה האפשרית היחידה, על רקע האין והאפס.

כבר בשירים אלה נמצא ערוך התחומים המאפיין את השירה המודרנית. מלים וערכים משדות משמעות שונים מוצבים אלו ליד אלו ויוצרים הוויה אנושית חד-פעמית וחדשה.

אליהם מצטרפת האירוניה, שאף באמצעותה נאבק היינה בפאתוס הרומנטי, תוך שהוא נוטל לעצמו יותר מחופן מתכני הרומנטיקה ודימוייה. תכונה זו בולטת במיוחד בשירי האהבה, כדוגמת השיר הפותח את מחזורי שירי הים, "הכתרה" (עמ' 11-12).

השיר פותח במיתוס ובפתאום רומנטי. לכאורה אתה ניצב שוב בפני הגאון-האל שהשמש והשמים אינם מרוחקים מהישג ידו. אך מיד באה האירוניה ההורסת את הפאתוס והמחזירה אותנו לגבולות האנושי, שדווקא בסופיותו, ובחד-פעמיותו מרשימו: "אבל אני עצמי, מלכה, / כורע בך לפניך, / ומגיש לך, / בהערצה, על כרית קטיפת ארגמן/ את מעט הבינה, / שהותירה לי, מתוך רחמים, / זו שקדמה לך בממלכה..." (עמ' 12)

אנושיות זו, הבאה לידי ביטוי הן במלחמה ברומנטיקה, והן במאבק עם העל-אנושי היא העושה את שירי "הים הצפוני" לקרובים כל-כך אף לבן דורנו, המרוחק כביכול מעולמו הרוחני והפוליטי של היינה. לכל אלה נלווה התרגום היפה של שלמה טנאי, שהשכיל לצקת את השירים לשפה קולחת, ורחוקה ממתיקות, שאפיינה, עד כמה שידוע לי, תרגומים קודמים.

שלום רצבי

ערן שביט

ואני פינור

ואני רק פינור מנגן
לצ'ליליך, כמו נחש קופרה רך. רך.
רק לצ'ליליך נחש קופרה רך
לשרק לך שירים
רפים.

אני קורע אהבה

אני קורע אהבה גושי
חמר מתוך הלילה האפל ללוש
אותה פינות אצבעותי
הבדודות.

כמה טוב

וכל שחסר לי הוא את.
כמה טוב הפל רך
את, את אט, נועצת באצבע רכה, ארכה,
עצבת חרשה אל תוכי
לנפט.

מחיר הפוזה

מאיר ויזלטיר: "מכתבים ושירים אחרים"; הוצאת עם עובד; 1986; 109 עמ'

משהו קרה לויזלטיר. משהו שקורה, לעיתים, למשורר "מבוסס" הנח על זרי הדפנה של ההכרה הרחבה. הוא מתפור, מרשה לעצמו. יש לפניו תרמית של משורר, שהוא מזינה וניזון ממנה; נע במעגל הקסמים של הפוזה המתבקשת (הדימוי העצמי של המשורר) והפוזה המבוקשת (הדימוי ש"צורך" קהלו של המשורר).

בהתאם לכך, עולות בקובץ שלפנינו המכשלות הבאות:

ויזלטיר הוא משורר חכם, שהפוזה של "המשורר החכם" עולה לו ביוקר.

ויזלטיר הוא משורר "מעורב", שהפוזה של "מטיף בשער" עולה לו ביוקר.

ויזלטיר הוא משורר בעל טווח-ראייה רחב, הנכשל בהתנשאות-לשמה, המצמצמת, בהכרח, את האופק השירי.

אם כן, החטא החמור ביותר של ויזלטיר כלפי שירתו הוא החטא שבחוסר הצינעה. כשהפוזה — עמדה חיצונית כלפי העולם — משתלטת על היצר השירי היא מבליעה אותו בתוכה, עד שלא נודע כי בא אל קרבה. במלים אחרות, היצר השירי נותר בשוליים, מדולדל וחסר ממשות. הדבר בולט בשתי חטיבות-המרכז של הקובץ: "בית ספר למשוררים" ו"בעד ונגד". הטון השולט — הטפת מוסר, של "המשורר הבוגר" או "נביא הזעם", כשה"אני" הוא תמיד במנוגד ל"אתם" וה"אתם" הוא תדיר במעמד נחות של פחות-אורייתו סרי בינה.

כך, כמי שאינה נמנית עם "המככים את הנסיגה", עולה בי רוגז למקרא השורות האלה: "לטעת נטיעות משורש הטעות. / עכשיו מצטטים באוזניים, / עת לטעת, עת לעקור נטוע. / אומרים לכם הגיעה עת הסיפא. / את טעותכם היתה כעת הראשונה. / לא היתה עת לטעת במקום / שנטעתם..." ("מלים אחדות למככים את הנסיגה", עמ' 70). עלי להדגיש, אין לי דין-ודברים עם תוכן האמירה, להיפך. מרגיז הטון מרגיזה הפוזה של "המשורר הלאומי החדש", הדובר מתוך עמדה של "ראייתכם שוב בקוצר ידכם". מרגיזה ההתנשאות הבסיסית כלפי הקורא הפוטנציאלי, כל קורא פוטנציאלי באשר הוא, יהיו השקפותיו הפוליטיות כאשר יהיו; מה גם שבלשון השיר יש מידה רבה של השטחה. אמנם, ויזלטיר "חזה" בשיר מ-78 את ההתפתחות הזו: "השיר היא היפוכה של האמירה, / בדרום הלבנון וגם בגליל העליון. / על כן הנאמר כמו לא נאמר, / ועוד נצא למלחמה בלבנון." (מתוך "מוצא אל הים", עמ' 56). אך, עדיין אינו יכול להתחרות בביאליק. נקודה.

הפוזה המנופחת משיאה עצות ייעול גם למשורר הפוטנציאלי: "לעולם אל תכתבו שורות על כף היד. / אל תמהרו. ההשראה לא תברח..." (עמ' 56), או שהיא מדוכבת סטריאוטיפים: "מחבוא עצי מדיף ריחות כבדים / של עליות-גג או ארונות כפול-ידננות, / בהם יוקד מניין עיניים, יהודים: / ... / התחלתול החדש, / סטרא, שחור ומשוגע, ..." (עמ' 61). את הנשים ממקם ויזלטיר, באופן קיבוצי, בסוף שורת המשוגעים והולכי-על-ארבע: "כלי לפתוח את פיו הוא יכול להחליף דברים קצרים ומספיקים עם משוגעים / כלבים חתולים נשים..." (עמ' 51). היהירות הגברית היא, כמובן, חלק בלתי-נפרד מהפוזה. ה"מצוררים" (משוררים וציירים) של ויזלטיר אינו כולל "מצוררות" (משוררות וציירות). וזה בשיר שכולו הטפת מוסר כנגד שוויון נפשן (שוויון נפש הגובל בגזענות) של הבריות לנוכח גורלם של אמנים "מקוללים". מה קרה לויזלטיר... כאשר המשורר מתנער מן הפוזה, או לפחות דוחק אותה לשוליים, הוא משתחרר ממשקל הנוצה של האמירה החד-ממדית. כמה מן ה"מכתבים" הם משיריו החזקים של ויזלטיר, גם בפרספקטיבה של מכלול שירתו. ה"מכתב" לאם, שיר ומרגש בישירותו, מסתיים בשורות מבריקות: "חומר חיינו הוא זהב החלוף היקר / הניגר אל גרונו החם, השוקק לחלב"

אלכס ליבן

כנכפה לשבת

כנכפה לשבת אל השלחן ולהמתיין. כלוא בתוך פנימיות הלבידינט שלי לראות איך היום טרוף דעת וכזוי כפושט יד אתרי רודף, לראות איך פני כפניו נכפלים, ועדין כנכפה אל השלחן לשבת ולהכות — אולי מלה, אולי משפט — קצה של חוט אולי. אז אהיל המנורה את גבולות חרותי ישרטט את חומת לילותי הוא יגביה. ואני לא בגבורה כנכפה אַחַד לראות —

אימתי מתוך האפלה המינוטאורוס יניח. לאן חוט שירי מכאן ימלטני.

גוליבר בסין

כגוליבר שרוע על הדשא מתחח לעץ מגנו גמדי כה גדול לפתע בעיני עצמי מביט אל צלחת העפר שסביב לעץ. הפל נראה בצל המנוג קצת מגום ואפלו רגבי העפר כהרים נדמים כאשר טור הנמלים על גשר קש חוצה את הגמה, מזכיר להרף עין סינים עמלנים ותל העפר סביב, את החומה. מלמעלה הפל נראה מגום קצת אם כי מנקדת מבט סינית מדיק עד כי אפלו זרם מים שפפתתי למלא את הגמה ודאי נדמה להם כשטפון או לפחות כענש. על כן בשקט כנראה הם מפנים בהסכמה את הביצים הזעירות החוצה ורק קצב תנועתם שהשתנה יכול לרמוז על פחד מסים ורחש ורימת המים הגואים אולי על נהי לא מסכר. בעינים מלכסנות הרי קשה מאד לדמע. מלמעלה הפל נראה כל כך מגום. אולי האלהים כף משקיף עלינו ארפותי פותח בבלי דעת.

(עמ' 9). האירוניה הדקה, השנונה, חכמת אמת, מתגלה למשל ב"מכתב" מס' 7: את נולדת בשנה עגולה. / כל-כך עגולה שהתחלקתי עליה, אהה, / וכשקמתי התחלף הנוף... (עמ' 18). לעיתים נמצא, אמנם, שירים לא שלמים המכילים שורות יפות: "...החלומות / אינם כוגדים בנו, אנחנו מקדימים לבגוד בהם, להתעורר / מחופשים למפלצות מעשיות, עתירות תושייה." (עמ' 14).

כפואמה "ערים על חלן" יש חזק רב. כאן מתגלה כחריפות טווח הראייה הרחב של המשורר, זה שהפוזה אינה מצמצמת את היקפו, משום העדרה. זהו שיר שיש בו הכל: "עלילה", ארספואטיקה וחיים כההליכי התמדר של הרס ובנייה: "אין בנייה כבנייה על תלים, להקים על המשומש, / על הרצוף, על החרב / המתגלה מחיש. כל חיבור / שחיבר כאן אדם לפניך מדבר אליך / בלשון חוברת..." (עמ' 41). שיר "תל-אביב", שהוא שיר אהבה, המכיל אלימות כבושה של המוקשה המתגלה כפריך: "למרגלות הצוק סילקנו את החול הרך ועבדנו במוקשה. / גם המוקשה היה פריך ובוגדני. / למקרא שורות אלה עולות בי שורות אחרות, בלתי נשכחות, של שיר בלתי נשכח של ויזלטיר המוקדש — "מזג אוויר" (1); שיר אהבה לתל-אביב, שיר "הומני", שהמוקשה והפריך מתערכים בו באלימות כבושה, מהודקת; שיר בו המזג ה"חם" והאוויר ה"לח" מובילים לסיום בלתי נמנע: "אימרו מלה טובה בעיר הזאת, היא ראויה לחמלה." (חס — לח — חמלה). "מזג אוויר" חזק, מהודק, ללא פוזה, אולי "פוליטי" יותר מכל השירים ה"פוליטיים" המוצהרים. "ערים על חלן" חזק, לא מהודק, ללא פוזה, רק הבית האחרון ארכני מדי לטעמי.

מן "השירים האחרים", שרובם מעין מיניאטורות או "סקיצות זעירות", אהבתי במיוחד את "מונולוג של דאדא החתול" (שהוא, דווקא, אינו "מיניאטורי"), את "שלוש סונטות מנוף ילדות" ואת "גליות מנופי ילדות" (1). "הנוף האחר" יוצר באחרון איזה עידון מיוחד, זיכרון של מחשבה וראייה: "השגל הכבד הולם / בעולם כפטישים של גמדים / החוצבים תקווה חדשה / כל הלילה בלי לאות, / כיאה לזוטרים נסתרים / הטורחים כמעשה חשוב, / כמוס ונסתר." (עמ' 89).

כשער זה הייתי מוותרת על "אפרופו אל הציפור" ועל "נגוהות קרן או הסתפקות במועט", שיש בהם "קריצות" להורבין, מצד אחד ("באה מולי ציפור נהדרת" / ... / מי יודע אם מחר / אראה אותה או כמוה...), ולישורון, מצד אחר ("יש שני ציפורים בראש הבוגנוליה, / יש חתול למרגלותיה...").

בסך הכל, כאשר ויזלטיר מוותר על הפוזות השיקריות — של "המשורר הבוגר, החכם" או "נביא הזעם" — כאשר הוא מתן את התנשאותו כלפי הקורא, הוא משיג, למעשה, את המבוקש: אז הוא מתגלה, באמת, כמשורר חכם, בעל טווח ראייה רחב ובעל "מצפון חברתי". ויזלטיר המוכר שהתבגר. כשמושלות המסיכות, אנו מוצאים שירה של "אמצע החיים", שירה של "חשבון נפש" עם געגוע אל דברים ואל דמויות רחוקות, עם פרספקטיבה שפירושה כאן בגרות. כאמור, פוזה לחוד ואמת לחוד.

תמר משמר

בהנחה

ניתן לרכוש במערכת העיתון כרך שנת 1985 במחיר מוזל 20 ש"ח במקום 25 ש"ח

חזרה על

החוויה

הראשונית

ולאדימיר נאבוקוב: לוליטה; מאנגלית ואחרית דבר: דבורה שטיינהרט הוצאת הקיבוץ המאוחד/ספרי סימן קריאה בית הוצאה כתר, ירושלים, תשמ"ו

כדרכן של הרבה יצירות מופת ספרותיות, נענתה "לוליטה" של נאבוקוב למפתחות רבים. ראו בו כידוע נאטוראליזם פורנוגרפי, פירשו אותו כצלילה לנכחי התת מודע שבנפש, הסבירו אותו כחזון סימבולי או אליגורי על אודות התרבות המערבית, האירופית אמריקאית בת זמננו, כסאטירה נוקבת על אורח החיים האמריקאי. הרבו להתפעל מהמבנה מופלא ומדרכי הסיפור המורכבים שלו, מהמשחקים האינטלקטואליים מהברקות הלשון שהוא משופע בהם. יופיו של הרומן, אפשר בהחלט לומר גם — גדולתו, עולים משילובם של כל הגורמים הללו למסכת אמנותית אחדותית. "לוליטה" הוא רומן ספרותי מאין כמוהו. סופרים ויצירות ספרות נזכרים בו בגודש רב. רבים בו מאד גם פרטי עלילה שמקורם איננו במציאות הממשית כי אם ביצירות ספרות. כך, אם נתבונן בדוגמה קטנה, מסופר ש"דרור קטן נחת עם פירור לחם ענקי, נדחף על ידי דרור אחר, ואיכד את הפירור". תיאור זה מופיע בתוך מהלכו של הסיפור כחלק מהמציאות, אך כל קורא שיתן על כך את דעתו, יכיר כאן על נקלה את העקבות הספרותיים של משלי לפונטיין. עם זאת קל להבחין כמשל קטן זה מעין כבואה לסיטואציה בה נתון הגיבור עם רמו שקוף לבאות.

פתיחתו של הרומן היא כמבט ארוך לאחור, אל אהבת הילדות של הומברט. קל לגלות בפרשה זו של האהבה לאנאבל את התשתית הספרותית משירו הנודע של אדגר אלן פו "אנאבל לי". בתרגום לעברית מאוחר אף הנוסח המאולץ במקצת שבתרגומו של ז'בוטינסקי לשיר זה. חוויית האהבה הראשונה, המתוארת כחווייה של מציאות ריאלית, הופכת אם כן לחוויה ספרותית, ואנאבל של הומברט מתמזגת בתודעתו של הקורא עם אנאבל-לי של אדגר אלן פו, והוא מוזמן להחליט אם אותה אהבת ילדות נסערת מתוארת כחווייה שבממש או כחווייה ספרותית. עיצוב דומה של המציאות, כפול פנים, נמצא גם בסיומו של הרומן, המזכיר פעמים אחדות את כרמן, גיבורת סיפורו הנודע של פרוספר מרימה, כמקבילה ללוליטה. המשולש הרומנטי המזור של הומברט, לוליטה וקווילטי הופך אם כן למשולש ספרותי. מהלכה של העלילה מכונן איפוא גם לקראת סיומה על ידי גורם ספרותי.

טכניקה ספרותית מבריקה זו, הפועלת ברובד הפנימי, הנסתה של הרומן, צפה ועולה אל פני השטח העלילתי, בפרק המתאר את "המשחקים הספרותיים" שמשחק קווילטי עם הומברט ברשומות בתי המלון. הזיקה ליצירות ספרות משתמעת כאן במפורש, ומבליטה היטב את דרך בנינו של התשבץ הספרותי המורכב שעליו מושתתת עלילתו של הרומן.

ראוי להזכיר, כמובן, גם את האליטרציות ומשחקי הלשון המרובים המעניקים גוון "ספרותי" מובהק ללשונו העשירה, רבת הגוונים של המספר, מה שבא להמחיש את דבר היותו של הומברט סופר ומשורר בעל יכולת לשונית גבוהה, אך מתוסכל מעיסוקו כחזון פירסומת.

טכניקה צורנית זו כשלעצמה, מזהירה ונוצצת, משעשעת ומשתעשעת ככל שתהיה, אינה סוף תכליתו של הרומן. מלבד המשחק האינטלקטואלי המרתק שהיא מציגה, יש לה מה לומר, שאלמלא כן קשה לתאר את "לוליטה" כיצירת מופת ספרותית. אין ספק שהגורם הספרותי, שהרומן משופע בו בגודש, כפי שראינו, קובע לו אמירה פואטית, אולי על טיב היחסים שבין המציאות

ולאדימיר נאבוקוב

לספרות, על מעורבותה של הספרות במציאות היומיומית. האמירה הרווחת שהספרות היא "ראי המציאות" מתהפכת, מהרומן משתמע שהמציאות היא ראי הספרות. יתר על כן, הספרות מעניקה לנו את מירב החוויות המסעירות שבחינו, ומאפשרת לנו את החזרה אל החוויות שחוונו או שהחמצנו, שכן החיים שבממש לא יתנו לנו את ההזדמנות השניה או את האופציה להתחלה חדשה.

בקשת האופציה להתחלה חדשה הוא מנושאו העיקרי של "לוליטה". הוא מתבטא כאן בניסיון לחזור אל חווית הילדות הראשונית שהוחמצה — אנאבל כזכור "מבשרת" את לוליטה. הומברט הוא אדם שהגיע למחצית ימיו ומעבר לה, ולנוכח המורד המאיים אל הזקנה ואל המוות הוא מבקש את ההתחלה החדשה — התחייבות וחזרה אל הנעורים, בקשה שאיננה עשויה להיענות כמובן אלא בדמיון ההזדה או בחוויה הספרותית. יש כאן כמובן גם אנטומיה של סטיה מינית, אך זו שולית ביחס לנושא הכללי. זהו אכן נושא פסיכולוגי, אך ב"לוליטה" הוא לובש צורה ספרותית. החוויה הראשונית היא ספרותית, כזו היא גם החזרה אליה, אף מימושה של האופציה להתחלה חדשה הוא רק ספרותי. נושא זה מתייחס כמובן קודם כל להומברט, המספר הגיבור. אבל הוא מוצא ביטוי גם במבנהו של הרומן, המקדים למרבית האירועים המתרחשים בו אירוע מבשר, כך שכל מה שקורה הוא מעין חזרה על מה שכבר אירע.

הנושא האנושי, האוניברסאלי ממוקם על רקע היסטורי וגיאוגרפי תואם. הומברט הוא אירופי, נציגה של תרבות בשלה ובוגרת, על סף הריקבון. היא מבקשת אופציה ללוטאליציה ולהתחדשות בתרבותה הראשונית, אולי גם ילדותית של אמריקה. אפשר אמנם לראות בכך מסכת אליגורית, אך אין ספק שהחזון ההיסטוריוסופי מתפקד כאן היטב כרקע תואם לגורלם האישי של גיבורי הרומן ולהשלכותיו האוניברסאליות, ובכך הוא משתלב במסכת האחדותית שלו.

נקל לשער שתרגומו של "לוליטה" הוא משימה קשה ביותר, אולי גם בלתי אפשרית, כתרגומו של שיר הבנוי על מצולל עשיר והשתמעויות המעוגנות היטב בלשון בה הוא כתוב. אין ספק שמי שבא לתרגם את "לוליטה", נאלץ לוותר ויתורים מרחיקי לכת, אך הוא חייב להחליט על מה לוותר ועל מה לנסות להתעקש, לאמור, מה חשוב בעיניו ביותר ומה חשוב מעט פחות. מתרגמו הראשון של הרומן לעברית, יוסף ורפהטיג, החליט לוותר על שפע משחקי הלשון, ועל הריבוד הלשוני שבמקור ולהיצמד למשמעות המילונית של הדברים, תוך כדי התאמתם לרוחה של הלשון העברית. ראוי לזכור שתרגום זה שנעשה בשנות החמישים נתיישן ולשונו נשמעת היום מוגבתה מאד, בניגוד לרוח המקור, מה שמצדיק בהחלט תרגום חדש. התרגום החדש שלפנינו מנסה להתמודד עם הקושי האדיר שבהעברת המצלול משפה לשפה, אך נאלץ לשלם על כך את מחיר הדיוק, שלעתים הוא כבד מאד. כך, למשל, "הקלקלה של קטילת קווילטי" יכול להיות שווה-ערך צלילי — GUILTY OF KILLING QUILTY, אבל

"קלקלה" אינה יכולה להיות תחליף ל"אשם", בלא התרחקות משמעית מאד מרוח המקור. לא זו בלבד, המאמץ ליצור שווה-ערך במצלול לעברי לזה שבמקור האנגלי נשמע לעתים קרובות מלאכותי וצורם. כמו למשל האליטרציה הקלילה, האגבית, בנוסח הפירסומת VITAMIN X MAKES ONE STRONG AN OX OR — AN AX — המתורגמת בחריזה שמנה מאד — "ויטאמין אקס. עושה אותך פיקס, חזק כמו ספינקס", ומה שגרוע הרבה יותר, מכניסה לטקסט נוסח של סלנג ישראלי ארעי מאד ("פיקס"), אף על פי שהמתרגמת עצמה מסתייגת בצדק רב מאפשרות זו. ולא זו בלבד, נוצר כאן דימוי מוזר ביותר. לא ידוע לי שהספינקס מאופייין בכוחו הרב דווקא, וזאת מלבד היותו גורם מיתולוגי הנושא משמעות ארכיטיפית שונה בתכלית השוני מזו שעשויה להשתמע מהצורך הפשוט "חזק כמו שור". אין זו ההתפתחות הלשונית הגרועה ביותר שאפשר למצוא בתרגום שלפנינו.

בעיה בפני עצמה מציבים לפני המחבר השמות, נושאי משמעות מעבר לעצמם שהספר מרבה בהם. התרגום החדש מנסה להתמודד עם בעיה זו, לעתים בהצלחה יחסית, לעתים קרובות יותר באותו סרובל לשוני המאפיין את תרגומן של כמה מהאליטרציות. אבל בעיית תרגומם של השמות איננה מצטמצמת בהצלחה או באי ההצלחה שבמציאת שווי הערך העבריים לשמות האמריקאיים, אף לא בזרותם של השמות העבריים בהוויה לא עברית, כדעת המתרגמת. נראה לי שיש לתת את הדעת גם לשאלת הנורמות של התרגום. נורמות אלה אינן יכולות להיות שונות בהרבה מהנורמות המקובלות בכתיבה העברית המקורית. עגנון איננו קורא להרבסט שלו "סתוי", או "עירא" לגדליה קליין. מה טעם אם כן להסב את BLANK ל"לובן" ואת BROWN ל"שחמורוב", זה עדין לא כל כך נורא כמו "דיצה והשף מך" כשווה ערך ל-TED HUNTER, CANE, NH. תרגום זה של שמות תמוה במיוחד כיון שהמתרגמת עצמה כאמור מסתייגת מטכניקה זו: "בעברית השם מאבד את הצד האוטנטי שלו ונשמע רק משמעותי ורק מצחיק", אבל לא במקומות הנכונים.

כדאי אולי, לסיכום הדברים, לבחון את דרכו של התרגום החדש בקטע הפתיחה הנודע של הרומן, הבנוי כולו על שתי אליטרציות משמעותיות ביותר. האליטרציה האחת מפרקת את השם "לוליטה" לצליליו, וחוזר הרבה על ה"ל" וה"ת". בתרגום נשמרו צלילים אלה היטב. "הילת ימי, להט לילות" הם שווה ערך צלילי נאה מאד לנוסח המקור — LIGHT OF MY LIFE, FIRE OF MY LOINS. גם המשמעות נשמרת במידה מניחה את הדעת, וכך בהמשכו של הקטע הפותח. מה שאובד בתרגום הוא הנוסח הנמלץ והשחוק במתכוון של צירופי המקור, במקומם אנו מקבלים עברית חגיגית ומרוממת מאד. "חטאי, חיי" נשמע כשווה ערך נאה, גם בצליל וגם בתוכן ל-MY SOUL. MY SIN, אבל האליטרציה המקורית איננה נגמרת כאן, היא נמשכת אל הקטע הבא במלות המפתח SLACKS, SOCK, המקשרות את שמותיה של אהובתו הקטנה של המספר עם ההוויות השונות שהיא נתונה בהן. הקורא מצפה לאבר נוסף באליטרציה זו — LOLITA IN SEX, אך במקומה אנו קוראים IN MY ARMS. אליטרציה מתוחכמת ועשירה זו איננה עוברת בתרגום. מי יאשים אותו? אבל במקומו הוא מציע אליטרציה אחרת: "לוליטה בלילות". אפשר שיש ב"בלילות" רמו אסוציאטיבי כלשהו לסקס, אבל המקור מרמו עליו באליטרציה עצמה, ובכך המשמעות שבה, עיקר יופיה, בעוד שבתרגום נשאר האליטרציה לא יותר ממשחק מלים.

כאמור, לא נוכל לבוא על כך בטענות, אבל נוכל לומר ש"לוליטה" כלל איננו ניתן לתרגום מלא ונאמן. צריך להחליט מהם הגורמים היותר חשובים שבמקור, ואם לא ראוי היה להעדיף את שטף הלשון על תרגום מסורבל של משחקי לשון. שלונסקי עשוי היה אולי לערוך כאן חגיגה גדולה, כפי שעשה, דרך משל, ב"קולא ברוניין". קרוב לוודאי שגם הוא היה מתרחק מהמקור, אבל השפה אצלו היתה מן הסתם תוססת קולחת, כמו במקור.

ידידיה יצחקי

כשלוך אקדמאי מדאיג

יואב גלבר: למה פרקו את הפלמ"ח; הוצאת שוקן; 1986.

גם הספר שלפנינו לא הצליח לתת מענה סביר על השאלה הכמעט נצחית — "למה פרקו את הפלמ"ח?" בכך הצטרף אל חיבורים נוספים אקדמיים, פולמוסיים אידאולוגיים וספרותיים — פעם ניווחים ופעם נלהבים — שלא הצליחו לישב את פרשת פירוק הפלמ"ח כדבר דבור על אפניו. כישלונו של יואב גלבר הוא בתחום חוסר היושר האקדמי, ובכך הוא יחיד ומיוחד בקרב כל חוקרי תולדות כוח המגן העברי וצה"ל.

סילוף כוונת המשורר

הכישלון הראשון פורץ אל עבר הקורא בפתח הספר על-ידי ציטוט שלושה בתים מאחד משירי הטור השבועי של נתן אלתרמן. כדי שהקורא יתקשה למצוא את השיר במלואו הקפיד המחבר המלומד שלא לציין מניין לקוח הציטוט ורק הותיר את הקורא אל מול המשפט הבא של אלתרמן:

"הזמן — בפלגותיו הנמשכות — הצדיק רבים מנימוקי שוכרה של המסגרת"

ובכן, הטור השבועי הזה פורסם ב"דבר" ב-10 ביולי 1953 ושם השיר הוא: "עם כינוס הפלמ"ח 1953". שיר זה של נתן אלתרמן היה כתב מחאה חריף נגד פירוק הפלמ"ח, ואמחיש זאת על-ידי שני בתים שהושמטו במתכוון ע"י יואב גלבר:

"כי למה נעצום עינינו? הפירוק גזל מזו העת, אשר בין אש ומים, שכייית-חמדה כמותה אין קונים בשוק, ודור אחד אינו זוכה בה פעמיים!!"

שכייית-חמדה רבה וחרב ומגן, — גם כוח כפשוטו, גם סמל וקמע!! זה קטע החזית, אשר נחשף ונתרוקן, עודו עומד חשוף בין ארץ וקמיה!! מי שמסוגל לעוות עד כדי כך שיר של נתן אלתרמן, לא מצוייד בשום מצפן אקדמי ולא באף מעצור אינטלקטואלי.

חוסר ידע היסטורי

לא צריך להפליג הרבה בעמודי הספר כדי להיווכח שיואב גלבר אינו יודע את העובדות ההיסטוריות הקשורות לכוח המגן העברי אשר הספר עוסק בו. בעמוד 12 מופיע המשפט הבא: "הקונסנזוס היישובי מאחורי ההגנה, שלא היה שלם כבר מאז פרשו ממנה אנשי ארגון ב' ב-1931, ונפגם כתוצאה מן הפרישה הרביעיוניתית והקמת אצ"ל ב-1937". הקורא התמים עלול לחשוב כי "ארגון ההגנה" נפגע משתי פרישות — פרישה ראשונה של ארגון ב' ב-1931; ופרישה שנייה, של אצ"ל ב-1937. האמת היתה כמובן שונה לחלוטין: ב-1931 פרש ארגון ב' מ"ארגון ההגנה"; ב-1932 אימץ לעצמו ארגון ב' את השם "אצ"ל"; ב-1937 התפלג אצ"ל ומחצית מחבריו חזרו אל "ארגון ההגנה". מי שלא יודע את האינפורמציה האלמנטרית הזו יואיל בטובו להימנע מכתובת היסטוריה הנוגעת לכוח המגן העברי בארץ ישראל.

הטיית השפוט בפרשת לטרון

דוגמא נוספת לטפול חסר יושר אקדמי של יואב גלבר היא ניתוח כישלון שתי ההתקפות של חטיבה 7 על לטרון (ע"ע 152-153 בספרו). "הקרב על לטרון נסתיים ככישלון" בכך מודה גם מר גלבר. אבל מיד אחר-כך

הוא מתרעם על כך ש"האחריות המקצועית למפלה הוטלה על מפקדה של חטיבה 7, שלמה שמיר ומטהו, והביאוה כסמל לכישלון האסכולה של יוצא הצבא הבריטי בכללה ואי-התאמתה לצה"ל". לסיכום אף קבע כי "במסע הלחישה בקרב הצבא ובציבור, כמו בהאשמות שהוטחו בכך-גוריון, היתה מידה לא מעטה של צביעות".

כדי לרכך את מימדי הכישלון הצבאי בלטרון מציין פרופסור יואב גלבר כי "במהלך החילוף והנסיגה נתגלו לא מעט מעשי גבורה, מסירות והקרבה של חיילים ומפקדים. אולם מעשים אלה נשכחו והושכחו". בניגוד לטענת גלבר לא הושכחו מעשי הגבורה של לטרון בכל הדיווחים ותאורי הקרב. אבל תופעה זו מתריפה עוד יותר את השאלה הקשה: כיצד ניכשל מפקד חטיבה 7, שלמה שמיר, במנהיגותו הצבאית כשעמדו לרשותו לוחמים נועזים כאלה אשר אומנו וחונכו דווקא על-ידי אסכולת "ההגנה" (גדוד 32 של "אלכסנדרוני") והפלמ"ח (פלוגת הוח"למים בגדודו של חיים לסקוב בקרב לטרון השני)?

יואב גלבר מעלה על נס את טענתו הבאה של שלמה שמיר: "יגאל ידן מעולם לא העלה את האפשרות שהתקפה על לטרון עשויה להקל את הלחץ על ירושלים גם אם לטרון לא תיכבש". העקרון החשוב ביותר של המקצוע הצבאי הוא הדבקות במטרה והוא המשמש קריטריון ראשון ועיקרי בבחינתו של כל תכנון ומעשה צבאי בכל הרמות. כך-גוריון הטיל על חטיבה 7 את המשימה לכבוש את לטרון ולא לרתק כוחות ערכיים אל לטרון. את המטרה הזו לא הצליח מפקד חטיבה 7 להגשים. על-פי הישגיו הממשיים הכושלים שופטת אותו ההיסטוריה ולא על-פי תירוציו לאחר מעשה כי גם הריתוק היה מספיק.

ייתכן כי המשימה אשר הוטלה על חטיבה 7 בלטרון לא ניתנה לביצוע באותו רגע היסטורי, ועיקר האחריות לטעות רובץ על שכמו של כך-גוריון שדחף את מפקד חטיבה 7 אל כישלון וודאי. אבל גם אז רובצת אחריות כבדה על שלמה שמיר שלא ידע להעמיד את כך-גוריון על טעותו בעוד מועד. יגאל ידן הזהיר את כך-גוריון ואת שלמה שמיר ועשה כל שביכולתו לשכנעם שידחו

יצחק שדה (בלי זקן)

את ההתקפה וימנעו את הכישלון ועל-כך הוא ראוי לשבח כאיש צבא חכם. ואילו פרופ' יואב גלבר ראוי לביקורת חמורה על שנמנע מלנתח את פרשת לטרון קודם כל על-סמך העקרון של דבקות במטרה. במקום עקרון חיוני זה הוא מנסה להציע לקורא את עקרון הדבקות במשמעת כפי שהוא מצטט מפי חיים לסקוב: "כך-גוריון שאל אותי, אם יגידו לכם לתקוף עוד פעם? אמרתי: נתקוף בלי שום שאלה. יגאל ידן ראה בזה חוסר אומץ לב. אני [חיים לסקוב] חושב שיגאל ידן לא יודע מה זה צבא סדיר."

ואני, מאיר פעיל, חושב כי מושגיו של חיים לסקוב באותה עת על הצבא הסדיר התאימו לרמה של מגרש המסדרים ואולי לרמה הטקטית של מפקד כחה ומחלקה.

חוסר אובייקטיביות אקדמית

הפרוטוקול של וועדת חמשת השרים אשר מונתה על-ידי ממשלת-ישראל כיוזמת כך-גוריון לבחון את סדרי הפיקוד העליון של צה"ל בראשית יולי 1948 הוא אחד המסמכים החשובים ביותר עבור חקר מלחמת העצמאות בפרט, ותולדות מערכת הבטחון הישראלית

בכלל. בפרוטוקול מופיעה גלריה מגוונת מאד של אישים מדיניים וצבאיים. חמשת השרים חברי הוועדה: גרינבוים, שרת, ציולינג, שפירא, רוזן; שני האישים המרכזיים שעמדו בראש מערכת הבטחון: כך-גוריון וישראל גלילי; ששת ראשי האגפים של המטכ"ל: צבי איילון, יוחנן קטנר, ידן, אבירד, צדוק וכך-חור; מפקדי פלמ"ח מובהקים: יגאל אלון ויצחק רבין; מפקד זירת ירושלים דוד שלתיאל והנציג המובהק ביותר של משוחררי הצבא הבריטי חיים לסקוב.

על-אף העובדות הבסיסיות הללו קובע יואב גלבר כי הפרוטוקול אינו יכול "להחשב מקור מהימן ללימוד ההתרחשויות העובדתיות בפרשות שנחקרו על ידה" (עמ' 192). קביעה זו של המחבר נובעת רק מסיבה אחת: המסקנות אשר גיבשה הוועדה בסוף דיוניה קבעו במפורש כי בכל הנוגע לסדרי הארגון והעבודה של הפיקוד עליון אין לקבל את שיטתו של כך-גוריון, אלא את השיטה המומלצת על-ידי המטכ"ל ועל-ידי ישראל גלילי. בעיני יואב גלבר כל מה שאמר וכתב כך-גוריון הוא דבר אמת וטוען נכון. לכן כל החלק על כך-גוריון אינו מקור מהימן. דעה קדומה זו הנובעת מנמיכות קומה פסיכולוגית מובנת של איש אקדמיה כלפי מנהיג מדיני כריזמטי חזק, היא תופעה נפוצה בקרב היסטוריונים רבים, אלא שהיא פוגמת מאד מאד בכושר שיפוטם המדעי.

מפא"י, מפ"ם, פלמ"ח

יואב גלבר מודה כי ביצועי הצבאיים של הפלמ"ח היו מעולים וקובע כי מטה הפלמ"ח ועוצבותיו פורקו משום שקיימו זיקה של כפיפות אל הנהגת מפ"ם והיתה סכנה, רחמנא-ליציל, שכוחות הפלמ"ח המצטיינים יופעלו על-ידי הנהגת מפ"ם ולא על-ידי הפיקוד העליון המדיני והצבאי הלגיטימי של מדינת ישראל.

כדי להוכיח טענה זו טרח גלבר והביא בפני הקורא ציטוטים רבים מדיוני מוסדות מפ"ם של אותם הימים, פה ושם ביקורת קשה על דרך ניהול המלחמה על-ידי כך-גוריון, בתוך ציטוטים אלה ניתן למצוא על נטייתו להיות פוסק עליון יחיד ללא ייעוץ וללא קבינט מלחמה, על יחסו השלילי לפלמ"ח, על רצונו להפוך את צה"ל לצבא — ככלל הצבאות — המתרחק מרוח החלוציות והתרבות העברית המקורית על מאבקיו הבלתי-פוסקים לסלק את גלילי מן המערכת. ישנם אף מנהיגים במפ"ם המעלים את התביעה להעביר את כך-גוריון מתפקידו כשר-הבטחון.

כל הטענות הללו, גם אם אינן נעיומות לאזניהם של חסידי כך-גוריון וסופרי החצר שלו, הן התבטאויות לגיטימיות בדיונים פנימיים וחיצוניים של כל מפלגה בדיוק כפי שלגיטימי כי מוסדות מפא"י ידונו כמעמד הפלמ"ח, בניהול המלחמה, בפיתורי גלילי ובכל נושא הקשור להנהגת המדינה. כך-גוריון הצליח לחמוק מביצוע המסקנות של וועדת חמשת השרים ביולי 1948 רק באמצעות "תרגיל" התפטות שהפחיד את הנהגת מפא"י אשר נבהלה ולא היתה מוכנה להעמיד במקומו מנהיג אחר. גיבוי של מפא"י נתן, איפוא, לכך-גוריון את היכולת לתמרן את עצמו במאבקי הכוח הלגיטימיים של הנהגת המדינה. עד כאן הכל שפיר על-פי מתכונת החברה הדמוקרטית הפלוראליסטית. אלא שיואב גלבר מנתח באורח חיובי את תמרוני מפא"י ובעיקר את תמרוני כך-גוריון באמצעות מפא"י, בעוד שהוא שולל לחלוטין את הדיונים והתמרונים המתחוללים במפ"ם. יואב גלבר שופט, איפוא, את מפא"י ומפ"ם בשתי אמות מידה שונות לחלוטין מתוך דעה קדומה מפורשת כי מה שמותר למנהיגי מפא"י, ובעיקר לכך-גוריון, אסור למפ"ם. גישה זו תמוהה קודם כל מנקודת ההשקפה הערכית של תפיסת הדמוקרטיה הפלוראליסטית. אולם היא אבסורד גמור מנקודת המבט המדעית, משום שהיא מניחה מראש שגורם ומקור היסטורי מסויים ונערץ קיבל מדידי ההשגחה העליונה את כל המונופולין על הצדק היושר והאמת. חוקר הנוקט בחוסר אובייקטיביות כה חמורה בניחות מקורותיו, חייב לעשות טעויות

הפלמ"ח היה ממלכתי וממושע

האבסורד בטיעונו של גלבר נחשף לחלוטין במהלך ספרו שהקורא מתאמץ לאתר ולמצוא מתי והיכן ניסתה הנהגת מפ"ם להכתיב החלטות או מעשים למטה הפלמ"ח או למפקדיו. ואז מתברר כי, גם על-פי נתוניו שללו, לא קיבל הפלמ"ח כפופות הוראות, הנחיות או

יאיר והברית עם מעצמות "הציר"

**עדה אמיכל ייבין: בארגמן; חייו של
יאיר-אברהם שטרן; "הדר ת"א"; 1986.
יעקב פולני: בלכתך בשדות אימה; על
עולם שחרב; על יאיר ומחתרת לח"י;
הוצ' "יאיר"; ת"א; 1986.**

אברהם יאיר שטרן — 1926

אותו באהדה לפשיזם האיטלקי. למשל עמ' 275). המחברת הסתמכה בעיקר על עדותו של סבוראי, בשעתו ראש המודיעין של שטרן, שאמנם היה מעורב ב"פרובוקציה" אולם לא רק שמעורבותו זו הזמינה אותה (השווה: י. אליאב, מבוקש, עמ' 190), אלא שהיא מקבלת את דעתו כי "ההסכם" אינו אמין וכי מדובר ב"הסכם" אחר. כדי לחזק את התזה המעוררת שלה מצביעה המחברת על מגעים של וייצמן עם מוסוליני מ-1934 (כאילו דומה המשל לנמשל), וכי מוסוליני לא רצה מדינה עברית באותה שעה, אך היא מעלימה מן הקורא את רצונו של שטרן בהסכם עם האיטלקים דווקא לרגל נצחונם הצפוי במדבר המערבי ובבלקנים. סוף דבר: המחברת עצמה מודה, בלי משים, שלא מדובר היה בסתם פרובוקציה, אלא ששטרן למעשה ביקש להודיע באמצעות שליח האינטליגנס, מ. רוטשטיין, על כוונותיו. אלא שכאן באה המחברת ומספרת לנו כי שטרן לא ביקש לכרות הסכם עם איטליה לרגל נצחונה הקרוב במלחמה, אלא משום שביקש "בקדחתנות דרכים חילופיות ומיידיות להצלת יהודים מאירופה". צר מאד: אולם האמת היא ששטרן התעלם מהנעשה באירופה ליהודים תחת שלטון הנאצים, כפי שמעיד עיתונו במחתרת, כרוזיו ושידוריו מאותו הזמן. הכיצד אפוא ניתן לדבר על רצונו ב"הצלת יהודים? המונח בו הוא משתמש בשעה זו הוא "חיסול הגולה ו"העברת" היהודים לא", אך לא במונח המפתח "הצלה" — לא בהקשר של "הסכם" איטלקי, ולא בזיקה לברית עם גרמניה. אין טעם אפוא להזקיק את המודיעין הבריטי שביקש "להבטיח" (עמ' 205) את שמו של שטרן כ"בוגד" וכי מה יש לצפות ממי שממונה על עיקוב ומלחמה באלה המצהירים על עצמם כאיבי בריטניה! יפה עשתה המחברת שפירסמה מכתב של גולומב, (לא אל גולומב) בדבר רצונו של שטרן בהסכם עם האיטלקים. אולם טעות בידה אם היא סבורה שמכתב זה היא תוצאה של "הסכם ירושלים", שכן המכתב הוא מ-17 ליולי בעוד ה"הסכם" נחתם חודשיים לאחר מכן! (16.9.40). מגוכח לכן הוא נסיינה של המחברת לטעון שבעוד ההנהגה הציונית לא העלתה על סדר יומה את הצלת יהדות אירופה, הרי ששטרן נהג ב"פיקחון רב" כאשר נטל את"מירב הסיכונים של מגע עם גורם זר, מגע פרובוקטיבי שטמון בחובו רק תקווה קלושה וסיכוי מועט לפתיחת פתח להצלת יהודים" (ע' 206). לכל היותר ניתן לטעון שרצה בהצלת הישוב בארץ לרגל אפשרות נצחון "הציר", דבר שכל בר-דעת לא יכול היה להעלות על הדעת לרגל האהדה ההדדית בין מעצמות "הציר" לערבים. באסיפות בהן התבטא בנושא זה בפני אנשי או אהדים, יש אמנם המעידים (למשל גלברט בספרו, ע' 80) כי הצלה אכן היתה בראש מעייניו, אולם ספק אם זוהי עדות אותנטית כאשר מעמיתים אותה עם חומר בכתב כן-הזמן, שלא לדבר על כך שאין הם מעלימים את העובדה שהדברים נאמרו בהקשר של הצעותיו של שטרן "לשיתוף פעולה" עם גרמניה נגד אנגליה, ולא כהצלה לשמה (גלברט, ע' 81). אין לפנינו הצלה במשמעותה ההומאנית אלא הצלה מותנית (אם בכלל רשאים אנו להשתמש במונח הצלה). הווה אומר: מציל אני יהודים רק בתנאי שישימשו לא "בשר תותחים" עם אנגליה נגד גרמניה אלא להיפך, חאת משום שגרמניה, או איטליה, מוכנות להקים כביכול מדינה עברית.

עדה ייבין בקשה בספרה לשחזר את קורות חייו של שטרן מראשיתם בסובאלק שברוסיה-פולין בטרם מלחמת העולם הראשונה ועד מותו, בעיקר בסיוע עדויות בע"פ, שיטה מוצדקת לא כמעט בשל היעדר חומר ראשוני כן-הזמן. אולם, שיטה זו כולה מעקשים ומלכודות שהרי כידוע שעדים בני הזמן, ביחוד אם מדובר בחסידים נלהבים של הגיבור הנחקר, מבקשים לתאר את ההיסטוריה לא "כפי שהיתה באמת" אלא כפי שדמיונם היה מבקש לתארה, ביחוד אם גיבורם לא מילא את ציפיותיהם, והם עצמם לא מילאו את ציפיותיו. למרבה הצער, לא נוהרה עדה ייבין מאותם מכושלים מתודולוגיים כפי שניתן היה לצפות ממי שנטל על עצמו משימה כה כבדה.

הבה ונבדוק את דרך טיפולה של המחברת בשלוש פרשיות מרכזיות שעליהן למעשה עומדת או נופלת דמותו של שטרן כ"מצליחן" פוליטי. (א פרשת הפילוג, ב) פרשת "הסכם ירושלים" (הקשר האיטלקי) ו-ג) פרשת הברית עם גרמניה.

למרבה הפלא בשלושת הפרשיות הללו דווקא מביאה המחברת את עיקר החומר הרכבני (ואף מרכזות אותו בנספחים) אלא שהיא מסיקה מהן מסקנות התואמות את הנחות היסוד הסובייקטיביות שלה גרידא; לפיהן דרוש להצדיק את שיקוליו בכל מחיר. לכן צריך להצדיק את הפילוג ואת הסיבות המרכזיות לו — האוריינטציה החיצונית על מעצמות "הציר", והתבטאות לעצמאות האצ"ל בהנהגתו שלו. זאת עושה המחברת ע"י הצבעה על אפשרויות ההגירה שפתח היטלר בפני היהודים מחד גיסא, וגזירותיה של אנגליה מאידך גיסא; על מלחמת העליה שנהלה כביכול רק ע"י האצ"ל והצה"ר (עמ' 186-186); ע"י קבלת עשרת התלונות של שטרן על חיאל כ"כזה ראה וקדש", מבלי לבדקם (עמ' 187). והרי שטרן נהג בטכסיס של הסתרה מכוונת של הסיבות המרכזיות והצגת חיאל כמפקד שנכשל, כאשר כתב לז'בוטינסקי ולמולין בארה"ב, כדי לרכוש את אהדתם!

מקובלים עלינו דברי המחברת ששטרן רצה בפילוג וחרת לקראתו ביודעין כדי להוציא מן הכוח אל הפועל את "השקפותיו המהפכניות" (עמ' 97) אך מה היו השקפות אלה ובאילו דרכים ביקש להגשימן — זאת לא למדנו. יש לשבחא שלא נרתעה מלהביא כמעט במלואם את הדברים הקשים שכתב חיאל בשעתו על שטרן (עמ' 197 — 198). כנראה מתוך הנחה שחיאל ממילא מצטייר מספרה כדמות טועה, שהרי רחמנא ליצילן כרת הסכם עם מפכ"ל המשטרה סונדרס, ועצם העובדה ששטרן מאשימו במחדלים חמורים — דייה כדי לפסלו ללא היריון נוסף. האין מקום לברר את יסודות המחלוקת ביניהם ללא דיעה קדומה?

כאמור, הפילוג קשור קשר הדוק בניינו של שטרן להבקעה משיחית באמצעות ברית עם מעצמות "הציר". גם בנושא זה עשתה המחברת מלאכתה קלה בשל מגמתיותה. בשאלת "ההסכם" עם איטליה קיבלה ללא עוררין את גירסתם של יוצאי לח"י כי מדובר היה ב"פרובוקציה" (עמ' 210) והתעלמה מהעובדה ששטרן בכל-זאת רצה בהסכם עם האיטלקים לרגל סכרתו כי בקרוב יפלוש לא"י ומטוב להסתדר עמם בעוד מועד. קיימות עדויות לא מעטות שזה היה רצונו הבסיסי, הן בע"פ וכן בכתב (השווה גם אהדתו למוסוליני המחשידה

הכוונות ממרכז מפ"ם או ממנהיגיה. מטה הפלמ"ח היה כפוף בכל למטה "ההגנה" ובעקבותיו למטכ"ל צה"ל וקיבל את פקודותיו באורח ממלכתי רק בצינורות הפיקוד המוסכמים של ההירכיה הצבאית והפוליטית. אפילו את הוראות הפירוק אשר הונחתו על הפלמ"ח, נתחים נתחים, ביצע הפלמ"ח במשמעת ובדרך-ארץ ממלכתי... את הפקודות המוצדקות דוגמת הוצאת מחלקת הטייסים ואחר-כך יחידת המסתערבים... ואת הקריעות ההרסניות והבלתי-מוצדקות, דוגמת פירוק הפלי"ם (מרס 1948), ניתוק גרעיני תנועות-נוער החלוציות (ספטמבר 1948), ועד פירוק מטה הפלמ"ח (נובמבר 1948) ופירוק כל חטיבות הפלמ"ח בסוף מלחמת העצמאות (קיץ 1949), והנסיגה מצפון סיני בינואר 1949. זאת, בשעה שרוד כן-גוריון ממנה עסקנים מפא"י ייקים מובהקים לתפקידים בכירים במערכת הביטחון, דוגמת גרשון זק. זפקד חיל-הים (מרס 1948) או אליק שומרני שהופק. ל ניתוק תנועות-הנוער מן הפלמ"ח (מרס 1948), וניתן להוסיף שמות מעניינים נוספים. כן-גוריון אף לא התבייש לזמן אליו מפקדי פלמ"ח חברי מפא"י, וזממל אסף שמחוני, ומעולם אל הרהר שמה שיטה זו אינה ממלכתית. פעולות אלה נחשבו בעיני כן-גוריון ובעיני סופרי החצר שלו כמעשים ממלכתיים לגיטימיים כדי לפרק את הפלמ"ח, מחד-גיסא, ולהגביר את שליטת כן-גוריון ומפא"י במערכת הביטחון מאידך גיסא... כמעט על-פי המורשת הצרפתית של לואי ה-14: "המדינה זה אני".

האם ידע כן-גוריון כי אין כל סכנה של ממש שמה הפלמ"ח יפעל לפי ציווי מפ"ם, או שרק עשה עצמו מתיירא? כן-כך ובין-כך, דאג לעשות שימוש רב ב"סכנה" זו, כדי לחזק את מעמדו שלו באמצעות המנגנון של מפלגתו. זה שם המשחק הפוליטי. אם היתה מפלגה ממלכתית ב-1948 שפעלה באחריות לאומית ובמשמעת עצמית מעשית ראויה להערכה, היתה זו מפ"ם שלא יצאה להיאבק בנחישות על ערכיה הבטחוניים ועל מעמדה במערכת הביטחון ובציבור, מתוך הרגשה כי כימי הרת-עולם של מלחמת-העצמאות מחייבת האחריות הלאומית מאבק מאופק, ולו גם של צד אחד בלבד.

טענה פורמלית אחרת העלה כן-גוריון באורח ישיר ובאמצעות חסידיו ממפא"י וממשוחרי הצבא הבריטי: שהפלמ"ח אינו ממושמע די הצורך על-פי הנדרש בצבא סדיר ובמלחמה סדירה. טיעון זה היה מגוחך גם ב-1948, כי כל איש צבא יודע שהמבחן האמיתי של הלחימה הסדירה במתכונת של הצבא הסדיר הוא הביצועים בשדות הקרב ובמישור זה הוכיח הפלמ"ח את עצמו לעילא ולעילא. ראש אג"ם, יגאל ידין, שלא היה פלמ"חניק ונמצא בפלוגות רבות עם יצחק שדה, העיד על הפלמ"ח בפני וועדת החמישה במילים הבאות: "תדעו — פלמ"ח זה הכוח המאומן ביותר, המחושל ביותר, הנוער ביותר, האמין ביותר, ובסופו של דבר הממושמע ביותר בכל צבא ישראל... שום כוח בצבא עדיין לא הקריב כל-כך הרבה ולא פעל בתנאים קשים — ואינו יודע איזה צבא בעולם לא היה מפר אלף פעמים פקודות, אם היה צריך לפעול כמו שכוח זה פעל... אני יודע שסביב הפלמ"ח יש רוב פוליטי, זה מעניין אותי כקליפת השום. אני יודע שכלי הפלמ"ח לא היינו נלחמים ולא היינו יכולים להילחם בקרבות..." (פרוטוקול הישיבה השניה כ"ב ביולי 1948) האם בגלל עדות זו של יגאל ידין החליט יואב גלבר כי פרוטוקול חמשת השרים אינו מקור מהימן?

אז למה פרקו את הפלמ"ח?

פרוק מטה הפלמ"ח, יחידותיו ועוצבותיו, לאחר שהוכיחו את חינויותן ועל-אף שהצטיינו בשדות-הקרב של מלחמת העצמאות, היה חייב לגרום נזק לצה"ל, אשר מימדיו ועומקו עדיין לא נחקרו עד תום. בגלל פרוק זה של עוצמה צבאית מקורית ומיוחדת אשר "יור אחד אינו זוכה כל-כך פעמיים", חוזרת ונשאלת בלי הרף השאלה: למה פרקו את פלמ"ח? ? שאלה קשה זו תמשיך הרבה שנים להטריד את תרבות השאלות והתשובות הציונית, הישראלית והיהודית, כדוגמה של קושייה קלסית שאין עליה תשובה מספקת... מין נקמה תרבותית של הפלמ"ח, שפרוק בשיא הישגיו, כלפי המימסד הכן-גוריוני המנצח.

מאיר פעיל

מכאן לנסיון ההסכם עם גרמניה. קשה להתוכח עם המחברת לגופו של עניין בשל האינדוקטרינציה שנתפשה לה כי אכן מדיניותו של שטרן הייתה "מדיניות נועזת ובלתי שגרתית", שכן היא סבורה שההיגיון שפעל כאן היה דומה לזה של א' ניל"י, (ב) של ארלוזורוב בהסכם ה"טרנספר, ג) לזה שב"הסכם" שלו עצמו עם ממשלת פולין. כל 3 הדוגמאות הללו לא היו דומות כלל ועיקר להסכם החדש; ואין ספק שגם הוא עצמו ידע על כך שהוא נוטל על עצמו סיכון מיוחד, כפי שמתברר משיחותיו עם מוריו הרוחניים, אחימאיר וייבין, שהזוהירוהו שיואשם כמשתף-פעולה עם האוייב. חבל מאד שהמחברת לא הביאה כלל את עדויותיהם (את זו של ייבין שפורסמה בסוף לפני למעלה מ-30 שנה לא הביאה כלל ואת זו של אחימאיר הביאה בחלקה כשהיא משמיטה את העיקר. ע' 253); ואז למד היה הקורא שגם בשעתו רבים וגם טובים ממוריו וחבריו של שטרן הסתייגו בחריפות מנסיון הקשר עם "הציר" והיו רחוקים ביותר מלראות בו "מדיניות נועזת ובלתי-שגרתית"; הרי שני חברי המפקדה (חייכמן ולובינסקי נטשו אותו בשעת הפילוג משום שחלקו על התבונה המדינית שבקשר עם "הציר", ולאחר שהגיעה תשובתו השלילית של פן הנטיג באמצעות לובנצ'יק, נטשוהו שני חברי המפקדה שפרשו עמו ב-1940 (זרעוני וקלעי — אמנם רק האחרון על רקע הקשר הגרמני).

נסיגה הבלתי-מוצלח של המחברת להגן על גיבורה ע"י העלאת הטענה, (המובנת כאילו מאלוה) כאילו בבסיסה של ההצעה לגרמנים מונחת היתה "דבקתו העקשנית" של שטרן בחיפוש רכיים להצלת יהודי אירופה מציפריני גרמניה הנאצית — אינו עולה יפה כאשר נזקקים לבדיקה טכסטואלית — בדיקה שהיא נמנעת ממנה למרות שהמסמך הרלבנטי הובא על ידה כמלואו (נספח 12). אולם בכ"ז יש למחברת חידושים בפרשה האומללה של הקשר הגרמני. זוהי עדותו בע"פ של יצחק צלניק חבר מפקדתו (לאחר פרישת קלעי זרעוני) המספר (לנדל או למחברת אך לא למחבר טורים אלה) על הצעת שטרן לגרמנים לגייס לצבאו של רומל "גדודי עזר" של רבבות צעירים יהודים מאירופה לצורך כיבוש א"י אם באמצעות הצבא הגרמני או ע"י עריקה ממנו. במקרה של אי-מילוי התנאים ע"י הגרמנים, יקומו על מפקדיהם בסיוע המחברת המקומית. אם אין כמה שנאמר עד כה כדי לסמו שיער הרי הפתעות נוספות: שטרן מוכן לעמוד בראש ממשלה קוֹז'לניגית כפי שמעיד צלניק, אך לאלו מאנשיו שיתרכו (או לא יצטרפו סתם כן?) לממשלה הזאת, הועיד שטרן את התפקיד להתקשר אם בנות הברית ע"מ לפעול נגד גרמניה. (כך! יתר-על-כן: בראש אלה כנראה יעמוד יצחק צלניק, שעליו יהיה להוציא להורג את שטרן הבוגד, כשהוא עומד בראש מחתרת אנטי-קוֹז'לניגית (ע' 224-225). אמינותה של עדות זו מפקפקת לא משום ששטרן לא היה מסוגל למחשבה כה פנטסטית (שהרי כל רעיון ההתקשרות עם גרמניה יסודו היה בפנטיזיה ולא במציאות) אלא משום שפרטיה מתוחכמים יתר על המידה, ביחוד לא נראה לנו כאמין הרעיון בדבר מחתרת אנטי-קוֹז'לניגית שתוציא להורג; אין הוא עולה בקנה אחד עם ניתוחו הכולל והמבוסס על אמונה בנצחונה של גרמניה הצורך להתאים את מצבו של העם היהודי "בסדר העולם החדש" של היטלר. לא נראה שהמחברת מערערת על אמינות עדות זו כיוון שהיא משפרת לדעתה את תדמיתו של שטרן... קשה יהיה לקבל אותה כל עוד אינה נתמכת ע"י עדויות נוספות. (קלעי) שהיה מקורב לשטרן יותר מאשר צלניק אינו מעיד על כך אלא על שאמר לו: אתה לא תהיה ראש הגיטו ואני לא אהיה סגןך).

הנהגת היישוב אולי באמת עסקה ב"התמקחות" עם בריטניה בדבר הגיוס לצבאה — כפי שהמחברת כותבת בזלזול ובחוסר הבנה גמור (ע' 226), אולם לא עלה על דעתה להציע להיטלר ברית תמורת אבוקאציה ומלחמה באנגליה, רעיון שהיה מבוסס לא על מחשבות להצלה "יומם וליל" אלא על אמונה בניצחון היטלר במלחמה. חבל שהמחברת לא עיינה במסמך הגרמני אותו היא מביאה כנספח לספרה, אך אינה מעיזה לנתחו כראוי, ולא בחומר אחר, שלא לדבר על כך שחומר של "ההגנה", האצ"ל והמודיעין הבריטי מעיד כמה עדים במה היה מדובר. איננו מנסים "להעליל" על יאיר כי התחבר עם השטן הנאצי לא בדעיבד ולא לאחר מעשה (ע' 226), אולם יש להודות כי נסיון ההתקשרות שלו היה דמיוני

לגמרי ונבע פשוטו כמשמעו מטעות קשה שבקריאת מפת המציאות; כלומר מההנחה המוטעית שבריטניה היא "אויב" כיוון שהיא מחזיקה במולדת, בעוד גרמניה היא רק "צורר" נוסח המן, עמו אפשר להגיע לירי הסכם, ומן ההנחה שארגונו, "האצ"ל בישראל" אינו אלא מהדורה מחדשת של ניל"י (ע' 247) או הוא עצמו גלגול חדש של פילוסודסקי ציוני (ע' 253). במקרה הגרוע ביותר מוכן הוא להביא עצמו קרבן — מעין משיח בן-יוסף המבשר את בואו של משיח בן-דוד והגאולה הסופית. אין פלא שהמחברת רואה גם כשליחותו של פרידמן-ילין (ילין-מור) רעיון "נועז" להצלת יהודים, עליו סיפר בשעתו עוד ילין-מור עצמו בנימה אפולוגטית שספק אם תוכה כבדה. פרשת חיסולו של הארגון הכושל מבחינה אידאולוגית ומעשית כאחד היתה צפויה. אין המחברת מתארת תיאור ביקורתי את השתלשלות הענינים המהירה והרת-האסון אליו נקלעו שטרן וחבריו (בין ה' 9 בינואר לבין ה' 12 בפברואר) בכוח הדחף שלא היה להם שליטה עליו לממש את השקפת עולמם. עולה אמנם דמותו המרטיירולוגית של שטרן כלוחם מחתרת קנאי ואותנטי, מבחינת דרכו שלו, כמי שנאמן להשקפת עולמו חסרת הפשרות והמיסטית ביסודה ובתפיסתה את הסובב אותו, אך זו גם עלתה מספרו של ויינשל לפני 30 שנה. והשאלה היא אם היה טעם בכתובת כיוגרפיה נוספת שמגמת פניה אינה שונה מקודמתה ואולי אף מהווה נסיגה ממנה. אכן החומר שבידינו מצדיק פרשנות אחרת; גם זה שהיה בידיה של עדה ייבין לא הצדיק את מסקנותיה.

בספרו של גלבוש אין מגמה לכתוב ביוגרפיה המבוססת על מקורות, אלא רק עפ"י זכרונותיו. חבל רק שהמחבר לא הסתפק בסיפור זכרונותיו - חבל אף שלא הרחיב את היריעה - אלא התיימר לשמש היסטוריון של התקופה, וכאן נכשל לגמרי. אף הוא חחר על "תחת ההצלה" שעמדה כביכול מאחורי הקשר הגרמני ועל המודלים המוטעים שעמדו לנגד עיניו של שטרן - "הטרנספר" וה"הסכם" עם פולין. אף הוא, כעדה ייבין, חחר על תוכניתו של ארלוזורוב לפיטשת השלטון מיוני 1932, כאילו יש בה כדי לשפוך אור חיובי על השקפותיו של שטרן ולתת לו לגיטימציה. מובן שאין מקום להשוואה בין השניים. גלבוש טועה כאשר הוא טוען שארלוזורוב הגיש "מן הסתם" תכנית איך לבצע את תוכניתו ומביע צער שאין מפרסמים אותה. תוכנית זו היתה בגדר חריג במשנתו הפוליטית של ארלוזורוב. למעשה היתה זו תוכנית לשעת-חרום במקרה שלא תיוותר לציונות ברירה. הוא גם לא הציע ברית עם מעצמה כלשהי בנוסח שטרן, לכן לאזכר אותה הרי זה בלתי-רלוונטי מכל וכל. (ע' 83-87) (ייבין, ע' 148).

יותר מאלפת היא נטישתו של גלבוש את שטרן וארגונו בעקבות ההתקפות הקשות ביישוב על מנהיגו בשל השמועות על האוריינטציה שלו על גרמניה שפשטה ביצבור. גלבוש הגיע גם לכפירה גמורה באידאולוגיה הרציוניסטית, שלא ננטשה ע"י שטרן כלל ועיקר, בדבר חשיבות ההתיישבות. הוא החל עתה להעריך את "המפעל והבנין" של השמאל שונח את שטרן בסתיו 1941 — בעוד מועד — כדי לא להיסחף במדרון אל התהום. ואעפ"כ במבט לאחור של כמעט יובל שנים, באורח פרדוקסאלי, לא נמנע גלבוש מלשבח את שטרן בצורה חסרת-תקדים: "קרוב לוודאי שאילו שמעו בקולו היו פני יהדות אירופה ומדינת ישראל שונים לגמרי היום". (ע' 171) לא ברור כיצד עולים דברים אלה באורח הגיוני עם הודעתו כששלטונו של שטרן ב-1941. אם "יאיר" לא הצליח (כפי שהצליח בפולין) היה זה באשמתם של הגרמנים בעלי "הגשמה הגרמנית האפלה שהוא לא היה בקי בנבכייה..." (ע' 123). המנטליות הפולנית של "יאיר" הפריעה לו להצליח. מובן שאין שחר לטענה האולית שאילו היה ארלוזורוב בחיים (בעל המנטליות הגרמנית...) "יתכן מאד" שהיה מוצא לשון משותפת עם הגרמנים. גרוטסקית אם לא למטה מזה, היא טענת המחבר שקובעי המדיניות ביישוב היו בראש ובראשונה ברל כצנלסון ולידו שרת, הוז, גולומב ואביגור. (ע' 122). מה שיכול היה לשנות, כביכול, את המציאות בשנות השואה, היה לפי דעתו של המחבר התקוממות כללית של היישוב ב-1941; זו היתה מותנית בסילוקם של ברל כצנלסון ואנשיו ובהקמתה של הנהגה אקטיביסטית בראשות בן-גוריון, טבנקין, שדה וגלילי... (ע' 167). זוהי ספקולציה מצרעה מן האצבע, ולא ניתן לאשש אותה בשום מקור היסטורי. מובן שכונתו להפעלתה של תורת "יאיר" שטרן. אם אמנם היתה זו אופציה אפשרית, נשאלת השאלה מדוע

לא הוסיף גלבוש לשרת את האיש הנערץ עליו בשעתו? האם לא הבחין בסתירה מיניה וביה שבין ביקורתו על "יאיר" ב-1941, עד כדי נטישתו הגמורה, — לבין האפולוגטיקה התמימה בה הוא נאחז כעבור יובל שנים? הבריטים היו חלשים לטענתו ולא היו מחסלים את היישוב. "הראייה...: ה"מור" בין המודיעין הבריטי לבין "קבוצת שטרן" ביוני 1942: ...שכלל אינו מעיד על חולשתה של אנגליה, אלא דוקא על נכונותה להתפשר אפילו עם טרוריסטים לפני שהיא נלחמת בהם מלחמת חורמה. אף הטענה שהפלמ"ח יכול היה לפגוע בציי הבריטי, וכי המודיעין הבריטי היה מתחנן שיפסיקו את הפעולות היא אבסורדית (שם, ע' 168). חבל שמהחבר, שקרא באורח ספורדי כמה מספרי התקופה (כפי שמעידה רשימת הביבליוגרפיה הדלה שלו), התיימר ללמדנו את תולדות היישוב ולא הסתפק בסיפורו האישי. לסיכום: אין כוונתו לשלול משטרן את מקומו בפנתיאון הלאומי, אך מקומו שם, כזה של גיבורים לאומיים אחרים, אינו יכול להיקבע ע"י אפולוגטיקה אלא ע"י סיפור המעשה כהויותו.

יוסף הלר

רויטל איתן

עידנים

עידן ראשון

פעם כשהייתי נחל היו מים.

הייתי מתהלכת במנוחה גמורה.

עלים בצבעי שלכת אירופאית היו חברותיי

עם עצי הגדות גבוהים ושבעים מצל.

צפרי הנחל היו מלאות התחשבות,

ומעולם לא ציצו —

רק שרו.

המים זרמו פה לאט כאלו היו לפחות

דג או דבש.

נחת.

כשהייתי נחל הצטערתי שאינני

יודעת יפנית — זה היה כל כך מתאים.

עידן שני

ככל שמניפות הסתף הלכו והעמיקו

האין הנחל מהלכו. דוּקָא.

בין ואפר התערבלו בוך המים והפכוהו

טמא.

ואני שהייתי נחל ומלכתו,

נמשכת אל אפל אופליה, וטבעתי ונמשיתי

וסוסי הקלים שקעו במצולות טין

ובשערות ראשי, כל עוד רוחי בי, נתפסתי במים,

נאחזתי — ונמשיתי.

ולא הצטערתי שאינני יודעת יפנית

זה כל כך לא התאים.

עידן שלישי

כל הנחלים הולכים אל הים, חוץ מאלה

שאינם הולכים אליי.

והנחל בעט לו דרך בשממה, ורוח עטפה אותו

פתינוק רחום, עד שמלאו שוליו מים צוננים.

נה מדרך נולד.

ויתכן שעתה, או בעוד כמה שנים,

בכל זאת אהיה נסיכה יפנית,

ראשית, והגנועתי תהיינה תואמות ושלוות,

אשויט, ולא אנגח בגדות.

לוח 77

העיתון
העיתון
העיתון

העיתון
שקורה
ספרות

צריך מעבד תמלילים?

אמסטרד 256 הוא הפתרון עבורך!

מסך באיכות מעולה, זכרון של 256 תוכנה ומדפסת שפותחו במיוחד לעיבוד תמלילים.

במחיר מדהים

רשת עתיד מחשבים

נתניה; רח' הרצל 51, טל' 053-35554 חיפה; מגדל הנביאים, טל' 04-671720 ת"א; קניון אילון, אצל "סנסור"

קניון Bug

קניון אילון רמת-גן, טלפון 782674
מחשבים • ספרות מחשבים •
כל סוגי התוכנות • ציוד היקפי

שנה כרוכה של עשתאון 77

כל החותם על מנוי שנתי -
זוכה בכרך, בהנחה גדולה.

העיתון
שקורה
ספרות

"הוצאה די 20"
שקף 7. ח"א, טל' 280761
ספרים שאין במקום אחר
ספרות - אמנות - קולנוע - תיאטרון - תורת הספרות
מסות - סוציאליזם - מזרח-תיכון - עולם שלישי
10% הנחה לסטודנטים והלומדים

מכירת וקנית ספרים משומשים וחדשים
Buying and Selling Used and New Books

רחוב ברוצקי 15, רמת אביב, טל. 03-415158, Tel. 03-415158, Ramat Aviv, Brodetsky St. 15

הוצאת ספרים "אלף"

רח' נחמני 49, תל-אביב, טלפון 612003

הופיעו:

דר' עדה אהרוני: שבוע ירוק; שירים
לילי זמיר: אתמולים מקריים; שירים
יהודה עתי: יציקות; שירים
פסח מיילין: שירים מחוץ לתור

עומד להופיע:

דר' משה פלדנקרייז: העוצמה האישית
מהדורות חדשות של ספרי דר' משה
פלדנקרייז:
האוטווגסטיה
הנסתר שבגלוי

שקמה

קופת גמל חדשה
המתמחה במטבע-חוץ
ובאג"ח הצמודות
למטבע חוץ.

ספן

קופת גמל
לעצמאי, לשכיר,
ולקבוצות מאורגנות.

תמר

קופת הגמל הפופולרית
ביותר בישראל - בכל
סקרי דעת הקהל 1985.

בחר לך ולבני משפחתך קופת גמל - אחת לכל אחד

יובל בנה דיסקונט
1925-1985

קופות הגמל של **בנק דיסקונט**

דן פגיס – שירים אחרונים

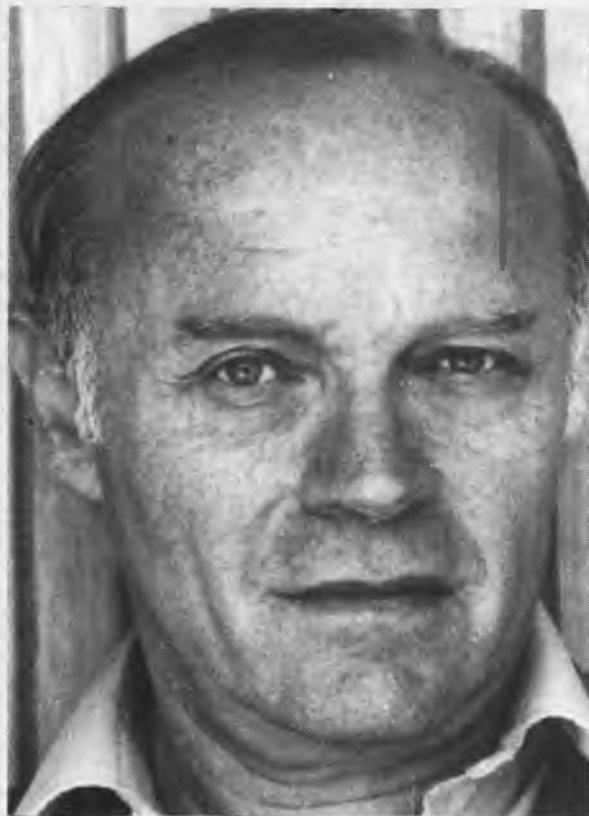
לומינל

הרדיו הנושן עם לוח שמות הערים שוב זורח בחשך. לא ידעתי שעדין הוא חי. אם כן אני צעיר. הערים, שהן שוב רחוקות וקסומות, מזמרות לי, מספרות את חדשות השנים.

הדלת נפתחת. מי בא אלי, אני בא אלי, לקחת אותי. תראה, קשה לי לשוחח בגוף אחד, כדאי לחזור ללשון אני ואתה, כמו פעם. עוד מעט נצטרף ללכת, אבל אין מה לחשש, באמת לא. לפני שנסיים הרי התחזית: מחר יהיה קר. אתה לוקח צעיף? קח, קח, אם זה מרגיע אותך.

את הגוף שתשאיר יקפואו ליום או יומים, אחר כך, אמנם במחיר מפקע, ירחצו, יחללו, יעשו תינוק גדול. אחר כך יקראו לבן שיזכה את אבא בין כל התינוקות המחכים לחזר אל הבטן של אמא. אתה צוחק! זה פסוק, הפסוק המפלא מאיוב: ערם יצאתי מבטן אמי וערם אשוב שמה. מה פרוש אשוב שמה? חשבת פעם?

והרי ידיעה שנתקבלה זה עתה: כאן מסתימים שדורינו לערב זה. רק עוד רגע לפני שגלף. תראה, הראש הרגוע, הידים הרפויים, הפתוחות -- לא שערתי שהשעה הזאת תהיה נדיבה כל כך.

דן פגיס

כבוד

אורח לא צפוי בא אלי לדירת הסטודנטים: אבא. ולי אין כלום בבית, שום כבוד. "נסעתי ללשכת המסחר, אבל היא סגורה, ונזכרתי שאתה גר עכשו קרוב לשם, אז קפצתי. אני מפריע?" בחרשים האחרונים השמין עוד, נדמה לי. בתי השחי בחלצה שלו מכתמים בזעה, אמנם חם ולח היום בירושלים יותר מן הרגיל. האם עלה על דעתו פעם שאני אוהב אותו? הוא יושב על המטה, מניח את תיק הפלסטיק על ברפיו, שולף מתוכו: בונבונייה (ממתקים הביא לי?) מושך מעליה גומייה מגלגלת (תמיד שנאתי גומיות) ומסיר את המכסה: "אתה זוכר, הנ'לה, חפשונו את התמונות שאמא שלחה אלי כשהיית בן ארבע, חדש לפני שמתה? מצאתי אותן בארון. כאן אתה גם דו"ח שאני צריך להגיש מחר ללשכה. אתה מוכן לעבר על העברית?" "חבל שאין לי שום כבוד", אומר אני (מה אני עושה, מתנצל?). "רק שלשום עברתי לכאן והארון עוד ריק." הוא צוחק את הצחוק הנעים שהוא שומר להתבדחות. "אין דבר, יש מים, איך אומרים אצלנו בחברה הגבוהה? גביע של אקוא-די-כרוז." וכבר הוא נגש לכיור שבפנת החדר. "אבא, בכל זאת ארדן למכלת להביא משהו, רק רגע." בעוד אני סוגר את הדלת הוא אומר, כמובן: "באמת, לא צריך."

הרחובות ריקים. לדי מדדה רק כלב מדבלל הנכור לי מאיזה מקום. בקצה הרחוב הוא מסב את ראשו ואומר לי: "שוב נכנעת. הרי אבא הגיע מבלי להודיע, כלת בלי כבוד. ובכלל, הגשויים האלה לאחר שהפל ככר אבוד... אלו היה לך אפי, לא מצאו בך דפי, כמו שאומרים אצלנו בין כלבי השכונה." כיון ואינני מוצא לו תשובה הולמת, הוא נוטש אותי ונעלם מאחורי פחי האשפה.

כשאני מגיע סוף סוף למכלת אני מוצא אותה סגורה ומסגרת, מוגפת בתרים ברזל. איך שכחתי, הרי יום הזכרון היום. חג. אפילו כבוד קל אי אפשר לקנות. ובכן, כדי לא לחזר בידים ריקות, אני מתכופף ומתחיל ללקט אבנים קטנות מצדי הדרך. כבר מאחר, אבא ודאי כבר נואש ממני והסתלק. אבל לא הפל אבוד: את האבנים הקטנות אניח על לוח הקבר ועוד אספיק לומר על שגיניו קדיש.

דין וחשבון מקצועי

יש לי מקצוע חשוב: אני רגל שמאל. לא כל אחת מכשרת לזה. אבל אדון גוף (זה הבוס שלי) מתנשא עלי ומנסה בכל פעם להתחיל ברגל ימין ורקא. היא אינה יותר מימנת ממני! אדרבה, כשהוא מרים אותה (למשל, כדי לבעט) הוא סומך רק עלי ואומר: זוהי כל התורה על רגל אחת. אני נותנת לו להתבדח, למה לא, אבל היחסים בינינו רחוקים מהיות ציבים. עליות וירידות בכל צעד.

ובכלל, איזה דרוג יש לי, הנמוך ביותר, למרות הותק. יום העבודה ארך, מקום העבודה צר ואפל — כן, אני מתכוננת למכנס השמאלי, שום דבר דרמטי. זו נחמה זו? להפך! ואחר כך, בערב, המעבר המהיר אל הפיז'מה: אדון גוף מתעלם מסימני הזקנה שלי — רשת הורידים הכחלים, הבשר הנפול והבשר הנפוח... אבל לא יעזר לו כלום, אני עומדת בתקף על וכיחתי. עוד אשבת לך שכיחה איטלקית. אדון גוף, אתה עוד תצלע אצלי בהגן!

ובכל זאת, בפתר אני מתחשבת בו. קבעתי לי סיג: לשבר גמור לא אגיע. מה לעשות, התרגלתי אליו. בעצם החלטתי לפרש רק יחד אתו — טוב, אני אפלו מוכנה להודות: אני נאמנה לו עד מות, כמו שאומרים. וגם אחרי כן לא אתנתק מיד, אלא בהליכים אטיים שיארכו כמה שנים, אולי שש או שבע.

לפעמים, בלילה, אני חולמת עליו, על אדון גוף, שאיננו הבוס הסופי, ושיש מעליו עוד ממנה. אולי ראש המפעל? על כל פנים, אם קדם איזה ראש, הוא רחוק כל כך, שקשה להבחין בו אפלו בחלום.

שירי פרידה לזן פגים

אברהם הוס

לזן פגים

ההתפכחות, כמוכן, איננה יודעת רחם.
בדרך הטבע אתה מניח הנחה אופטימית:
המחר בודאי יהיה דומה, דומה להיום,
שהוא המשכם הרצוף של אתמולים רבים.
יש לשער שקלסטריו הצפוי של שנוי לא יחרג
משגרה מקבלת; ואוכל להמשיך לי ולזן
שאין העולם שלנו, כמות שמאד הייתי רוצה --
נאה וחביב יותר; אבל תוף כדי כך להנות
מן המצוי בהשג היד, הנאות קטנות של אגב.
ולמה שלא אדחה ללא כל חשש ותחושת-אשם
את מה שנתן לדחיה? ולא אמנע מבטוי
מתבקש שכרוכים בו יחדיו הוקרה וחבה?
בקצה הלשון מפרפר משפט שכתב לשונו:
"כרגיל, כל מה שאמרתי, קרוב מאד לרוחי;
אני שמח, כל כך שמח, שאתה קים וישך,
ומגיה קרני-אורה אחרים לתוף היום האדיש".
שהרי לא כך מדברים ידדים (ואפלו --
כאשר נזקפים סכומי עבר -- משתף נכבדים
לרשותם) במפגש שגרתו ורגיל!

והנה לפתע

ההמשכיות נקטעת. ובעצם עדין אינך מבין
שמה שהיה שמור לך בכחינת הבטחה מסכמת
הופר נמרצות. תני-הפנים, שהיו מכרים כל כך --
שוב לא תראה אותם. וגוויי הבעה וקול
שלא היה ספק כי יתמידו, קיימם מגבל מעתה
לצרוך זכרונות. ולו גם: ברויים וערים וחדים.
ואין תשובה ל"למה" שאתה מטיח. מטיח ---
ויודע שאין לו תשובה.

והצער נוגס ברשעות.

דינה קטן

מספד ושיר

בעקבות דברי המספד של עזרא פליישר
כמות דן פגים (ידיעות אחרונות 4.7.86)

דבר המספד, שמעלה
את רמץ הגפוש,
אומד
סיבים מיריעה נפרמת, והמשי
טהור.
לפתע אלמת האור
פוקדת בית גניזה שבו אהבתנו.
כמו אש תמיד נסתרת מהבהבת,
לפתע מטבע החשך נובטות
מלים מחלצות. כמו מעוף לבן
ותמרי הבגין הם
יונים,
לבנים,
עפר.

אבל השיר
סרבן אינטימי, מבחינת קו הגמר.
גם בחלשתו, אונן:
צל עקבותיו הוא סב
להתכנס בגעגועיו
רשב לדבק
במשל העטלף והחרגול.
ובשעה הזאת שבין הבתרים
הוא זקוק לגון הירק של מצב האפר,
במלים בהירות, רצון נופל על לשון
לאמר:
"אין לי כזו
לקגור את הספר"

טוביה ריבנר

פרידה ממשורר, מרע-נעורים

לא ברצון אני נפרד ממך.
אל תתמהמה.
הלא אינך אוהב לנסוע בחשך.
צרוף מפתיע איננו מפתיע עוד.
פתרון שנון שורט באור.
מה טעם בדמיו מחבר שמים וארץ?
בחרונו מזוג נפרדים?
היטבת עמי. האם היטבתי עמך?
רעש קל חולף.
שגינו הלכנו ביחד כל אחד לדרכו.
מותנו וחינו ביד לשון.
אמרנו בלבנו: אם לא נברר אל לב
נפל חלל.
קול כמו
עזבו דמו.
מתאפלת גבעת המורה.
הרגעש כבוי משכבר הימים.
עוד נראה בית-הקברות הקטן בצלעו.
הר עקש ואלם.
האם הוא מבקש להמריא,
גוש אפר זה, רחוק מלהיות מפאר,
פוגיאמא זעיר, מאבק, בלי פסגת-שלג?
מה עוד אוכל לומר.
שוב אינני רואה מאוס.
אפריל, 86

גרשון שקד

- א. כל חייך מטפס הרים
עד שטפסו עליך.
אתה שכוב מתחת להר
כילד שהחנק בכר
במשתו.
- ב. אנחנו התכוננו לדבר אחר
ליפי המזור של הקריניולניות
למחולות ואלס בכלודר
ופאוטרורי יוצא בראש המחוללות
והוא כבר לורד קטן.
- ג. עדין לא הפלגנו, עדין
שכובים בערמות גבוהות בתוף נמל.
שקים רקובים ושנים אכולות
המצפים להפלגה.
- ד. דמעות הלילה.
ועיני האם סגורות.
- ה. בסופו של דבר בעור
באפלתו. איש חור
מראה על דרך-לא-דרך.
אלו היה זה לבירינט, ודאי
הייתי יודע לאן אני מגיע.
אך זו דרך סלולה המובילה
אל היס הפתוח
וכל מה שפתוח -- סגור בחיי.

איתמר יעוז קסט

שיר-אינגוף

"מדוע העליתי אתי את עיני משאל?"
דן פגיס

רק למענו
החלפתי שדות-תעופה והנחתי ראשי על פר
בחדרי המתים; —

שיר ששכן בי ללא גוף
ונזון מנדודי השינה בלילות; —
שיר שרציתי להקים בו מתים לתחייה

ולכן בדרכים התגלגלתי
כאלו עשוי העולם מחמרי הלשון
ודי בהשמיץ אות
והנה עצם אל עצם תקרב
בבקעת המלים האבודות
בטקס התחיה הקולית —

מקום בו אין שיר עוד,
אף מקום בו מצפה לי אחד:
חציו — שלד אבי,
חציו — שלד אמי
בדחליל הנצב בירכתי עיר-הלדתי השוקעת
להבהיל את הזמן.

יעקב כסר

קו פתוח

תנים, בחפזם מחשף לחשף
מפיצים ריח המות
כמו מחלקי צהונים בפקך
משער לשער, חדשות רעות

לא היית אוהב את הפתיחה הזאת, גם
אני לא כל כך, אבל זה די נכון
אם כי קצת מגושם, מותך
בא לי מעתון

כשנה וחצי לפניך עובוני הורי
אמי אבדה אותי כמעט לדעת ואבי
נשען על האמבט, שם זה לכד אותו
מוזר, חשבתי אז, כמה
דעת לזיכך ב"היריה" בין
אינתנועה לבין אינתיים

פעם השתתפתי במרדך, הגשש
הברואי הרים לפתע אצבע כלפי מעלה
הרעיד את נחיריו ואמר: יש כאן
כנראה גויה בשטח

התנים שלחו לו את ריח הפקר

המות מאצבע לאצבע, חרוזאדם, חרוזאדם
חרוזאדם, כמה אפשר. אני לוקח אצבע
לאצבע, שש פגישות, אחת באקראי, מחבר
כפות ידי, עושה גמה
כמו באדמה, שומר לעצמי

הטלפון האחרון הותיר קו פתוח
שכחת לסגור, הייתי נעול
עליך הרבה זמן, זמן זמן

כשדברת פעם על שירי
אמרתי בלבבי

טוב שהקו נותר פתוח וישיר. נוסף
להשיח. ואני אנדנד לך דן
שתשלח לי משם איזה שיר

דן פגיס — טעויות אישיות

"הקשר האישי הראשון שלי עם דן פגיס לא היה אלא הזמנה משותפת" — כך אני מתכוון לפתוח וכבר נסוג. מה פתאום הכנסתי את עצמי? זהו. איש "תקוע" בעצמו וכל שנותר הוא (למרבה הסכנה — כך תופסים זאת רבים כשמדובר בשירה, במגרשי החנייה שבשוליה ובכביב המבועבוע סביב) לנסות שלא להגזים בכך, רק זאת.

איך כל זה קשור לדן פגיס? קשור, אם תרצו: הרעש, ההילולות, התראקות של "אחרי מות" והאיפוק, והשקט, והמדויקות. וזה לא שייך לעובדה שמת, שהרי לגבי לפחות נמצא תמיד בעולם אחר. אז גם עכשיו. בכל הפעמים בהן ראיתי אותו — ומדובר בסך הכל במספר זעום, ארבע אם אינני טועה (והאחת שלפניהם לא היתה, כאמור, אלא הזמנה משותפת), ובשלושה-ארבעה ערכים ששמעתי אותו קורא. תמיד נדמה היה לי שיש בפניו, בעיניו, איזה קמט של מורה המכיר פתרון אחד בן אלף אלפיים שנה, לבעייה המכשילה, שוב ושוב, דורות של תלמידים. אולי מפני שידעתי (במסגרת כללית לגמרי, שום דבר לא לפרטים!) היכן למד בילדותו, מגיל 9 לערך, בראשית נעוריו. כמו מנתח מומחה המחזיק, ופותח, דבר-יום, לב אדם חי, מול פרח ורואה הנוטל לראשונה מזרק לידו. סוד האיפוק, הידיעה שמעבר, האם המנתח מזמזם לעצמו שיר קליל כדי שיוכל להפקד? והאם האחות הראשית יכולה לזהות, עצומת עיניים, את רגע השיא בניתוח ואת מידת סיבוכו על פי קצב הזזמוז?

בערך שבוע לאחר שנפטר התקשרתי לאילנה צוקרמן מ"קול ישראל" כדי שתסייע לי בכמה נתונים ביוגרפיים לצורך עיתון פנימי של מוסד מסוים שעבד בו בעבר. אני זוכר את המשפטים הראשונים של השיחה:

"שלום אילנה"
"שלום צבי, מה שלומך?"
"בסדר, מה שלומך את?"
"נורא עצוב לי"

קולה של אילנה מוכר לכל איש במדינה, לא רק למאזיני "עכשיו ספרות" וכו'. אבל היה בו משהו אחר, עד ש"לקחתי" סיכון, אף שהיתה יכולה להיות כאן טעות, עוד טעות למניין:

"כן, בקשר לזה אני מתקשר. הייתי רוצה קצת פרטים ביוגרפיים בשביל עיתון קטן..." כך ניהלנו את עניינינו וסיימנו את השיחה מבלי להזכיר כלל את שמו. אופייני — אם תרצו, אם תרצו — סתם קריווי, פטפוטים.

הפגישה הראשונה לא היתה כאמור, אלא הזמנה. פרס כלשהו לקובץ ראשון של שירים. זוכה אחר — דן פגיס. היום אני יודע שהיה זה עבור ספרו האחרון. הייתי גאה מאד ככל מתחילי. כל הציפיות, ומייודע-מה; הוא לא בא לטקס. עדה קבלה את הפרס בשם בעלה — הוא היה בחו"ל.

כעבור זמן הציעה ידידה שגרתי איתה באותה תקופה ושהכירה את עדה, פגישה. אחר-כך היתה עוד פגישה ועוד אחת ואיוזו מסיבה. באחת מהן סקר בתמיהה ובשביב אירוניה שמות שבאופנה, ושאל מיהם המשוררים שלי. מניתי מספר קטן מאד, ביניהם דן פגיס. זה היה ענייני, והוא קיבל זאת כך.

והיה גם סיפור: פרופסור לספרות, גרמני, שסיפר לדן פגיס על חוויה מזעזעת מימי סיום המלחמה, שלושים-שלושים וחמש שנה קודם לכן. אביו נלקח לחקירה על ידי האמריקאים (ואולי היו אלה הרוסים) — כך סיפר נרעש עדיין לאחר כל השנים — יומיים תמימים לא היתה למשפחה כל ידיעה על מה שעלה בגורלו. הוא סיפר זאת על אף שידע כי המאזין היה ילד יהודי במלחמה באירופה; דן פגיס חזר וסיפר זאת, בשביב-חיוך, כדרכו.

יצא לי להכיר כמה נשים כתובות שירה שאינן אוהבות את טון השירה שלו. האירוניה, המרירות המצטחקת בזוית הפה. אני רוצה להסתכן ולומר כי לדעתי יש באמת בשירתו סממן גברי מובהק שקל לי להבין איך אינו יכול ל"הידבק" לשירה נשית. ושלא תהיה אי-הבנה: לא מדובר בסוג התנשאות גברית. אני מניח שהתנשאות כזו לא דיברה אליו.

דן פגיס הוא משרור מדויק מאד, ואני, לפחות, לא מכיר אפיונים רבים שהם חשובים יותר. אמנם, יש פיספוסים (ספורים!) ב"מילים גרדפות" (משהו כמו: של מי אתה ילד — הוור השני משמאל) אבל כרגיל הוא מדויק לעילא. ומודע. ומדויק ומודע הלך גם אל המוות. ומעניין, האם חוקי הטבע לעניין הסבל, האיך-אונים, הכאב, העלבון, תחושת אי-צדק ההולכת ונחנקת אל הגרון פנימה, האימה — האם הם חוקים משמרים, כמו חומר ואנרגיה נאמר? האם אלה שהיו בו נמוגו, נעלמו ואינם, נמחקו מן העולם, או שהאיש לא קיים עוד אך יש איזה שק של תחושות צורכות שממשיכות ומתקיימות? איך-שלא-יהיה, זוועת הזיקנה, הנכות, חוסר האונים והתוחלת, נחסכה ממנו. כסופו של דבר עשה "עסק טוב", בהופכו ללא-קיים בעולם שבו משפטים תינוקות, אומרים "מכאן תצאו רק דרך הארובה", בחרים מזכירי או"ם שהיו פושעים נאציים ומקיימים מדינת יהודים שאיננה מצליחה לחוקק חוק אחד נגד גזענות. כל אלה שאינם אלא ביטוי מוחשי-עדכני לחטא הקדמון:

"אתה הראשון ואתה הנשאר אחרון,

— — — — —
משתפי-הפעולה שלך, מיכאל, גבריאל

עומדים ומודים

שאמרת: נעשה אדם

והם אמרו אמון" (עדות מאוחרת, מתוך: גלגול)

לא ברוך הדיין שהכל נעשה בדברו.

אני מבקש להביא כאן שיר שהוקדש למירה, בעקבות

הכרות בהצגת "הכלה המתה" בחאן בירושלים,

שנערכה מטעם "עתון 77", ולמרות ההקדשה להביא

זאת לזיכור:

שבר, חצאי אחים, כמעט כולה מתה

למי, שב"הכלה המתה" התוודענו

מעבר מחצית חיי אני מביט אל

מחצית גופי, התפר שבינך לבין

עצמי, צדך החש והרואה.

פיצד זה: תאום סיאם

שמחציתו-כפילו כבר מת.

הרי שמעשי אדם אינם אלא חקוי

למה שמעולל, מעת לעת, הזמן

או המקרה.

אולי הייתי פעם קצת יותר,

אלא שהתאום הרך כבר מת.

כשספרת ראיתי חבל הטבור קושר

וחצאי אחים, ורסיסים של משפחה (האב "נשאר

אצלם", כך התבטאת) פוצעים

בכל מגע ושבר זכרון.

אני רוצה לומר לך, למי

עלי לומר: אני נשבע שאין בזה דמוי או התחכמות

אלא אמת:

אדם אחד נולד (זו את)

במקום בו אמורים היו למות, כלם.

עכשו התאום של מחצית חיי היה בוכה.

ומה נותר ללחש לאזן של חציך המת:

ירושלים, ינואר 86

צבי עצמון

קלאסיקה מתהווה

יאירה גנוסר

שומע, "הקול הדובר" שומע עברית פונקציונאלית, "עוברת לסוחר", עם סוחר כורדי, הקורא בידיש, שאין בה תרבות יידיש (כי הוא בן עדה אחרת). הרצף בין א' לב' נמשך גם בתיאור הדמויות הפגומות. בטהובן חרש, הכורדי "מדדה ברחוב". הילוכו מנתר פגוע. יש משהו פגום, נלעג בתיאורם. משהו מיושן גם בראש גבס על פסנתר, גם ב"אלטע זאכן".

5. הצגות פתיחה

הטונים הנמוכים בכל הבתים באים בסתירה ל"הצגות פתיחה" מצודדות. זהו חלק מתבנית השיר.

בפסיכולוגיה מוכר המושג "רושם ראשון". רושם המותיר שובל ארוך. הרושם הראשון הוא "הצגת פתיחה" מצודדת בכל בית. הצגת הפתיחה "על הפסנתר שלך" אמינה, אינטימית ופיוטית (פסנתר. שלך) הביטוי השני "נאמן לעצמו הוא..." פותח בית שני בהצגת פוטיטיבית של דמות הרוכל. גם לבית השלישי "הצגת פתיחה", שכולה ניחומים. "אין דבר": מעל למציאות הקטנה והמזויפת עולה הקול של אחדות נשגבת. מפגש רומנטי תחת הפעמון הכחול.

6. "אין דבר"

לא בכדי קרא דן פגיס השנון לספרו, ממנו לקוח גם שיר זה (עמ' 44) בשם "מלים נרדפות" (1982). מלים נרדפות הוא ביטוי של "אידיום", צירוף אחיד בעל משמעות אחת, ומלים נבדלות, מלה רודפת מלה. נרדפת על-ידי מלה.

הצירוף "אין דבר" דומה לאל יאנוס הדו-פרצופי. זהו ביטוי נחמה וזהו ביטוי ביטול ושלילה.

כאילו אומר השיר בסיומו אמירה רומנטית מובהקת ("הפרח הכחול" הוא סמל הרומנטיקה הגרמנית, אותה הכיר פגיס מגירסא דינקותא. ראה גם ספרו של המשורר שלמה טנאי על הרומנטיקה הגרמנית, בשם "הפרח הכחול"). באמירת השגב, בן הרומנטיקה, ישנה הנחמה שמחוץ למציאות הנלוזה, הגמדית.

אבל ביטוי השלילה אומר: "אין דבר". אין מאומה. אין נחמה אלא אוויר. תאום תופס הקורא בן ימינו שהנחמה הרומנטית נאיבית מדי, מוכרת מדי. "עדין בדוי" "גלוייה מצוירת" המזכירה קיטש. היא אשלייה במדורי האשליות, שהפילוסופיות של המאה העשרים המסתיימת כבר סיווגו אותה כריקה מתוכן. הבית השלישי אינו מבטל את גובה הפעמון, הוא רק מגיש אותו במבע אירוני. "אין דבר".

הצירוף "אין דבר" דומה לאל יאנוס הדו-פרצופי. זהו ביטוי נחמה וזהו ביטוי ביטול ושלילה.

7. מדרגות

כלי לתאר במפורט את "הקול הפוטיטיבי" ושבירתו ככל בית, אצביע על עקרון המדרגות:

כל בית מעמיד אלטרנטיבה פוטיטיבית לקודמו. אם בטהובן עשוי גבס והדרורים בשכונה הקרובה מזויפים, הרי בבית ב' הרוכל אינו מזויף. "נאמן לעצמו הוא רק הרוכל הכורדי..." אם הרוכל הוא "רוכל", איש שוק, שגם העברית שלו עילגת, ברמת שוק, "עוברת לסוחר" שימושית ומוגבלת כידיעת יידיש שלו, הרי גם לו יש "אלטרנטיבה פוטיטיבית". טוהר האויר בבית השלישי, הפעמון הצלול.

אם רצף שני בתים ראשונים עוסק בפגום, במזויף, ב"אלטע זאכן" בעל המעמד המטאפורי האפשרי של "שימושי ומיושן", הרי הבית השלישי עוסק בשלם, בנישגב, בסימפונייה העולה מעל. אלא שכל אלטרנטיבה "פוטיטיבית" היא מדרגה נוספת של פיתוח "עדין בדוי" הבורח מקולות הנשמעים בבית, אל קולות הרחוב ומהם השמימה. נחמה של אוויר, קסום, מיקסם.

המטאפוריקה הגלויה והסמויה שלו. בבית ראשון החרשות של המוסיקאי היא נכוחת-שמיעה. הדרורים – מזויפות.

בבית השני – שעטנו של "כורדי", "יידיש", "עברית" עוברת לסוחר. לביל צלילים נקלט מהרחוב (המראות קיימים, הדגש הוא בקול).

בבית השלישי – "מסבך הקולות עולה/ הקול האחד. פעמון כחול". שתיקת האוויר המתקמר מעלינו – ממשיכה כעונה להרהורי בטהובן המאזין באוזן פנימית. אי היכולת לשמוע לביל קולות מזכה את המלחין מהחובה להאזין לזיופים השונים של הסביבה הקרובה, הקטנה, ומעניקה לו את הקול המלכד לסימפונייה שמימית: "מסבך קולות עולה הקול האחד. פעמון כחול של אוויר מתקמר מעלינו. יש מתח בין ה"מצוירת", שבכותרת, לבין חומרי השיר, העשוי שתיקות וקולות.

גלוייה מצוירת מנעורינו

על הפסנתר שלך עומד בטהובן של גבס וחושב: מה טוב שהתחרשת. אפלו דרורי השכונה מזויפים הבקר.

נאמן לעצמו הוא רק הרוכל הכורדי המדדה ברחוב, צועק 'אלטע זאכען', והעברית שלו עוברת לסוחר.

אין דבר. מסבך הקולות עולה הקול האחד. פעמון כחול של אוויר מתקמר מעלינו.

דן פגיס

עוד ניגוד, אפשרי. "גלוייה" קושרת אנשים רחוקים השיר, בו גבר פונה אל אשה, מסיים באחרות השניים. "אוויר מתקמר מעלינו."

4. קול הדובר – מבע משולב

חינני לקרוא שיר קטן זה כשיר געגועים. גלוייה מצוירת נשלחת מאיש אל אישה. אני כותב אליך, הרחוקה. מה שמתרחש בסביבה ומפריד בינינו, הוא מזויף. הקולות הנמוכים, הפגומים, העוברים לסוחר, מפרידים ונלעגים. אך "אין דבר". יש פיצוי גדול, ישנה נחמה, הקול הנהדר של פעמון אוויר נסתר, כחול ושותק, מאחדנו בשגב מנחם, שמימי.

הקול הדובר של בטהובן הוא קול דו-ערכי. האם הוא האמן, או ראש גבס על פסנתר ביתי? הקול האמביבלנטזי הוא גם קול הדובר כשיר (מי מהרהר בבית שני: בטהובן של גבס או "הקול הדובר") (האחראי לקולות כולם, גם לציפורים, גם לפעמון, גם ל"אלטע זאכן", והמדווח איפה עומד בטהובן, מי נאמן לעצמו, וכו'). המוסיקאי והמשורר משמיעים "דואט", שיש בו חמרי-גובה וחמרי נמכות, השוללים את הפיוט של מוסיקה, פעמון, אידיליה המתממשת מחוץ למציאות.

גם הבית השני – יש בו כפל טון וכפל דוברים. בתוך הרצף הוא ממשיך את מחשבות בטהובן החרש ואינו

1. דן פגיס: קלאסיקה מתהווה

באמירי גלבע, בדין פגיס, בולדה, ואף בקודמיהם – אברהם חלפי, לאה גולדברג, אלכסנדר פן – אני מוצאת את הקלאסיקה המתהווה: מעין קולות שלובים של "עכשיו" ומעבר לזמן העכשווי והלאה. התחושה שיש בשיאיהם, עבורי, קסם מתעבה והולך, משתנה מזרימה קולחת להתהוות של פסל קלאסי, היא התחושה המרכזית. "פסל אונייה שטה", "שיש של קצף", "שמש של מים" כבשירו של פגיס על "קבר יאסון בשכונת רחביה".

אין זו "קלאסיקה" כמובנים המקובלים של "מופת" ו"ראשונים". קראנו את דן פגיס ספר שירה אחר ספר שירה, עם צאתו לאור. לא קאנוני, שכמהו כריהוט הכרזי, לא מעבך לשיפוט מתהווה. תהליך דינאמי של משורר בן הזמן, בין המשוררים שהתמודדו עם המבט הקודם של עצמם, ועברו ממנו והלאה. איש איש בדרכו האישית מאד, הנעה בין מעורבות להסתגות ממעגלי חברה, מחפשת שפה בין "המציאות" לבין "המיתוס", מדללת את המטאפוריקה, מודעת לטלטלה בין הלשון לבין החוויה.

דן פגיס. מלחים הקצוות. נרצחים ורוצחים. אדם המצרות ואי-החלל, תפיסה קוטבית מתוחה, המוגשת כאחרות הרמונית, הרמוניה אירונית מלוטשת. קלאסיקה מתהווה זו – קיומה מלווה היום תחושת קינה על מותו ללא עת.

2. (גן) עדין בדוי

השיר "גלוייה מצוירת מנעורינו" הוא שיר "לא אופייני", גם בשמו, גם בשורותיו. בקווים הגדולים מוכר פגיס כמשורר של "תבניות שכלתניות-אירוניות" (כהגדרתו של שמעון זנדבק). לקוראי ספריו: שעון הצל (59), שהות מאוחרת (64), גילגול (70), מוח (75) והמבחר שנים עשר פגיס (81) זכור כי המשורר פגיס חידד בכתיבתו את ה"גילגול", את סיפור האדם כיצור המתגלגל אחורה, אל הלא כלום שלפני כראשית, ובו-זמנית הוא פונה אל סיום, אל הקץ שאחרי ככלות הכל.

השיר "גלוייה מצוירת מנעורינו", שונה. חומריו כמעט סביבתיים. סיפור אישי קטן ואינטימי. בחרתי בשיר "לא אופייני" זה, כמחווה לעובדה נסתרת קמעא, שפגיס שינה כיוונים בכתיבתו. הוא השתדל ללכת "נגד עצמו". כראיון, בעקבות ספרו "מלים נרדפות" (1982) אמר לי, בשנינות קטלנית, שיש בשירתו "התחמקות מן האני", וכי הוא רוצה לגעת ב"אני", באישי, בממשי, ברגע חולף.

ובהרהור שני – השיר הזה, "גלוייה מצוירת מנעורינו" (איזה שם קסום, ענוג, לא יומרני. ומאידך – איזה קיטש מכוער!) טומן בחובו גם את הלוח האופייני לשירת פגיס. יש בו תבנית הקווים האירוניים-נכונים, המשחקים, המאפיינים את כתיבת פגיס, הבאים לכלל בטוי בשתילת השיר בין השירים שבתוך הפרק "עדין בדוי".

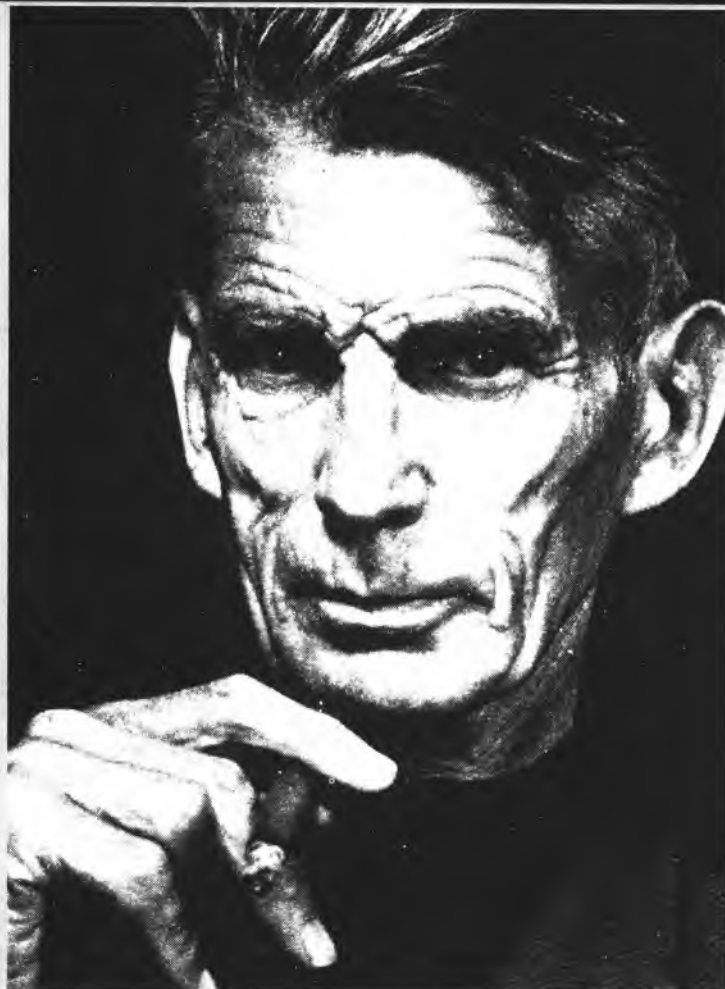
3. מתחים בין כותרת לשיר

ישנו ניגוד בין העובדה הביוגרפית, ש"נעורינו" של פגיס צמוד למלחמת-העולם השנייה, ולא לשלווה, לבין "נעורינו" החביב בשיר. אין זו נוסטלגיה ביוגרפית, אישית, ממשית, אלא סימן במערכת שירתו. "נעורינו" מקביל ל"מצב קדום", המנוגד להווה. בשיר קטן זה מסייעת הכותרת ליצור את כיווני "העדין" (פעמון כחול מעלינו) ואת "הכורדי" (לא עכשיו לא כאן).

ועוד: הגלוייה "מצוירת", ואילו השיר מצרף קולות יותר מתמונת מצוירות. מערכת קולית בונה את

סמואל בקט

עברית: שמעון לוי

סופית

- (1)

הלאה לצעד
לפניך הגרוע
שמכל
ואז הצחוק עוד.
- (2)

בלילה לחזור
לדיך
להדליק את האור
את האור לכבות
את הלילה לראות
אל שמשת — החלון
לחוצים הפנים
- (3)

בסוף הכל
כל החשבון סכס
רבע רבבות
רבועי — שעות
בלי לסכס
זמנים מתים
- (4)

תהום עדין של אין
בקצה איזו ערות
מאמינה העין
שראתה לא בכבוד וזעה קלה
הראש אותה הרגיע
באמרו שזה היה רק בראשך
- (5)

שתיקה כמו פעם שהיתה
לא תהיה עוד לעולם
שנתלשה מלחישת מלה
בלי עבר שאמרה
יותר מדי אינה עוד
יכולה להשבע שלא לשתק עוד
- (6)

הקשב להן
בהצטרפן
מלים
למלים
בלי מלה
פסיעות
לפסיעות
אחת לאחת
- (7)

גבולות הכלח האורות
אנה ואנה
רק עוד צעד הם כבים
פניה למחצה מהבהבים
מוטב עצור
הרחק משנים אלה
עם עצמך בלעדך
בלעדיהם
- (8)

תאר לך אם זה
זה ביום אחד
ביום בהיר אחד
תאר לך
אם יום אחד
זה ביום בהיר אחד
מפסיק
תאר לך
- (9)

בהתחלה
משטח על הקשה
הימנית
או השמאלית
לא משנה
- (10)

אז
משטח על הימנית
או השמאלית
זו השמאלית
או הימנית

"מירליטונאד" (Mirlitonades) — אוסף ל"ו שירים שפירסם סמואל בקט בשנת 1978.

"מירליטון" — מין משרוקית, כלי-נגינה פרימיטיבי העשוי ממבראנה או סופית האחוזה באצבעות או מתוחה על צינורית. הכלי מקנה גוון מיוחד לקול דיבור ושירה המסוננים דרכו. "חרוז" — מירליטון" משמעו. בצרפתית חרוז גרוע; ראותם חרוזים הכתובים על הניר המצפה את כלי-הנגינה. באוסף השירים נמצא השילוב הנדיר והמיוחד לבקט: יושר בלתי-מתפשר, השכלה ותבונה עמוקה, הומור חסילב, מטורף ונוקב.

(המתרגם)

- (12)

כל יום מזמין
להיות יום בחיים
ודאי לא בלי התרטה
על כך שיום אחד היתה לך
- (13)

לילה שכה כמה
לשחר
לילה אנה
רד
- (14)

לא-כלום לחלוטין
לא יהיה היה
לכלום
אף לא היה
לא-כלום
כלום
- (15)

במאמץ עוד התבצע
צעד אחרון
נחה הרגל מחכה
כמו שצריך
כל עוד גם האחרת
עושה כמו שצריך
נושאת כך במשא
קדימה עוד
כמו שצריך
בינתיים עד עכשיו
- (16)

מה שגם העינים
רע ראו בטוב
האצבעות נתנו לטוב
לנטף מביניהן
עצרו היטב בטוב
עינים אצבעות
הטוב יחזר אז
טוב יותר
- (17)

גם הגרוע
שללב היה ידוע
הראש היה יכול לומר
גרוע עוד מזה
שמר על זה
בזכרון
הגרוע שמכל יחזר
גרוע עוד יותר
- (18)

בטנזיר אל-נא תחמיצו
את בית-הקברות על-שם אנדראס הקדוש
מתים מתחת לעלות-פרחים
קמלים וגם באנק לזכרו של
ארתור קיינר
בלב אחד אתו להשאיר
לשבת שם
בעצמך שריר, לבד

- לבסוף
משטח על השמאלית
או הימנית
לא משנה
מעל הכל
הראש
- (10)

הנהר הוא הסבה
שתנועה קלה
וכל זיעה בכל,
כל הקים
כלומר זה כאן
ואף זה שם
כל הקים
איננו
לא שנה מלה
- (11)

שבת יום מנוחה
לא עוד לצחק
מצת
לעת
אסור לכבות

שלום רצבי

מבעד לשמשת חיי

■
מאיפה, ברגעים
בהם רוח
בעצלתים
כמשחק בנר
משחק בנשימתו, אקח עיניים
לראות איך רק מבעד
לשמשת חיי
מצדד האחר
נעורות להם פניך

■
כדי לשכך פנים
שחמיד בוערות בתוכך
אתה תולה עינים
כמו בשר על אגולים
מצטמצם בחשאי
למקומך
ונותן לעינים את שלעיינים
בזדק בחשש
מה עובר
כצל
מורט את הריסים

■
אכן בהעפילה מעלה
נושאת אתה
את כחה של היד, את חמה
ופותחת, בלי משים, צהר
לגבהים

אתריה אתה יכול
לקחת עין, לתתה
כמו אכן במלואה וללחש
אל תוף פצעים
נפתחים:

אכן זו שאני זורק
על שום מה, על שום
האהבה שפוכלת אותי
למקום בשר ודם
בו כמו חילים מפקדים
מתחפרות עיני

■
בתוף תוכה של צפיה
בין פה לשם, על רצפת החדר
המרחק כל כך, אני מגלגל
את פדורי המחשבה
שכבר נוטה להיות שכחה
מתיו סילונות צחוק
אל החשך הנושף מאברי
ופורש מתוכי כנפים; כחלחל
ים המים שעכשו
אני מרחף מעליו
בתודעת טובעים, כחלחלה
המחשבה שאני מכדרר
כמו פעם, כשידי
אכדו בנדיף.

איור: מרסל ינקו

יהודית כפרי

כרם

כרם היה לידידי
כבעל המון.
אין מקום פזה
באין-מקום היה לו
כרם.
ענבי חברון בשלים
מארכים, נוטפי שמש
וטל.
היה לו כרם.
צל נופל פתאם
צנחת צפור טרף.
אין גדר שיכולה לשמר
וגם הקרן והסתו לא יהיו לעולם,
רק הרגע הזה שעובר
מור עובר
כפות המנעול נפתחות חרש.
כרם היה לידידי
כבעל המון
המון כרם.

מבנה הטראומה

בגן של כף-ידה
נחות פנינים חמות.
היא סוגרת אותן
בקופסת פלסטיק חומה
חושבת
שמה שהיה
לא יהיה עוד
רואה
אשה בחלצה לילכית
נכנסת לחדר
כל הזמן
נכנסת לחדר
כלי שום שנוי
אשה בחלצה לילכית
נכנסת לחדר
וכל מה שהיה
נהפך על פיהו
ואי-אפשר לתקן.

(19)

בקרבת מקום אחת אחרת מעלה באוב
את קרולין הי טיילור
נאמנה להשקפה שלה
שיפה היא התקווה לחיים ארפים
מאירלנד לשמים נאלצה לנוס
כשנת שלושים-ושתיים באוגוסט

(20)

בסיור בשטוטגארט אל תחמיצו
בקור ברחוב נקר הארף
שהאין המושף בו איננו עוד
מה שהיה כי החשש כבר
שגם פעם
לא קרה כאן כלום

(21)

הליכה זקנה
עצירות זקנות

ללכת

נעצר

נעצר

לעצר

(22)

שונים שאמרתם
לא שוב

מהר

הגידו שוב

(23)

צעד צעד

שום כוון

איש לבד

אינו יודע איך

צעדים קטנים

לשום כוון

בעקשנות

(24)

חלום

ללא תם

לא למצא

כלום

(25)

מתה מתחת

לזבוביה המתים

עכבישה במשב

של אויר מתגודדת

(26)

מנין

הקול המצוה

חיה

מחיים אחרים

(27)

מלים נשרדות
אחרי-חיים
ארחו לו חבריה
רק עוד רגע

(28)

נהרות וימים
השאירוהו כאלו בחיים
בזרם קורטבלון
ליד אגם שוודון

(29)

ברגל בוטחת
אינו מחכה עוד לכלום
הוא עובר לפני עצמו
הולך בלי מטרה לדרך

(30)

עוד הוא עוזב מקלטו במנוך
השקט שאחרי הסערה חזר

(31)

ברגע ששמע אימרים
שאין לו עוד זמן רב לחיות
הראו לו החיים ובחיוך
את כל המלמעות

(32)

לילה אחד הגיע הזמן לבסוף
למסר את נשמתו
ראה-נא, מיד נאות
ומסרה טרם עתו

(33)

דבר לא עוד
אלא הזכרונות בזמן
ביום אפריל אחד זקן
ביום אפריל אחד

(34)

צלו לילה אחד
עלה שוב לפניו
חור התמתח
התפוגג

(35)

אחות שחורה
שמן הגיהנום
את מחכת
שתי-וערב מענה
למה את מחכה

(36)

גמד שבגבורות
הביע במלמול את משאלתו האחרונה
אנא תנו לי לפחות
ארוך-מתים בגדל הטבעי

ג'ון קורנפורד

הרברט ריד

מכתב מאראגון

זה קטע שקט של חזית שקטה

קברנו את רואיץ בארון חדש מעץ-ארן.
אכל התכריך היה קצר מדי ורגליו הרחוצות הונקרו החוצה
צחנת גופתו חדרה מבעד ללוחות הארץ הצחים
וכמה מנושאי הארון ברכו על פניהם מטפחות.
המות היה מכבד.

כרינו בור עלוב באדמה העוינת
ועל פי הקבר ירינו מטח-כבוד עלוב.

מפוזר נפשנו נכר שאף אחד לא התאבל עליו במיוחד.
זה קטע שקט של חזית שקטה.
אין גז רעיל ולא חני"מ.

אף כשהפגיו את קצהו האחר של הכפר
והרחובות היו חנוקי אבק
הגיהו נשים מצוחות מבתים מתמוטטים,
אותיות בבתי שחין בתינוק חשוף-שת.
חשיתי: כמה הוא מכער, הפחד.

זה קטע שקט של חזית שקטה.
העצבים שלנו יציבים; שנחנו איתנה.

במטה הנקיה שכבית החולים כה כבדו עיני
השנה חפתה בנקל על מראה מכער:
איש-משמר פצוע על אלוניקה גונח,
כבר מחוץ לכלל סכנה, אף עדין וועק למים,
חזק כנגד המות, אבל לא מוכן לכאב שפזה.

וזה בחזית השקטה

אכל כשנפרדתי בלחיצת-יד מפועל אנרכיסט,
הוא אמר: ספר לפועלי אנגליה
שלא אנחנו גרמנו למלחמה הזאת.
לא בקשנו אותה.

אף אם אי-פעם שוב הפשיסטים ישלטו בכארצ'לונה
היא תהפוך לגל חרבות כשאנו הפועלים מתחת.

מאנגלית דינה קטן בן-ציון

קרבות ההפצה בספרד

לבבות פנים יותר ורדים אבל אלה היו ילדים
שעיניהם לא וגוגית אלא הבהק חסחוס
כהה של ערשה שבהרף מבטיה הכסופים
השמש מרעדת. שפתי לבן אלה
היו פעם חמימות ובהירות מדם
אף דם

אחוז בתוך בועת בשר לחה,
לא נתזי רסיסים בשער סתור.

בין התלתלים המצללים האלה
לא תמיד עלי כותרת אדמים
דבקו משחירים בחתך הפצע.
אלה פני מתים

בקן-צרעות הדג לא חור כך ורפה
ורמן-עץ לא כדי-כך אפר באפר.

הם בחוץ מנחים בשורות
כמו פנסי ניר שמוטים
בתם ליל מהומות
כבויים באור הבקר הצחיח.

לקוח מתוך השבועון *History of the 20th Century*

בראשית היו השירים. "הגדוד החמישי". "הבריגאדה החמש-עשרה". "אם תרצי לכתוב אלי מכתב". שמות השירים, בגילגולם העברי, היו שונים. וגם המלים שהיו שגורות בפינו לא היו בדיוק אלו ששרו לוחמי הבריגאדות הבינלאומיות או חיילי הרפובליקה. אבל הלחנים, אותן נעמות עממיות שאומצו לטקסטים המתאימים, היו אותם הלחנים, וזיקת הלכות היתה אותה זיקה.

חמישים שנה לפרץ מלחמת האזרחים הספרדית. חמישים שנה בכלל: פרק-זמן יותר מסתם "משמעותי" בחיי אדם. ואם בגבורות שמונים שנה. הכרונולוגיה תקפה גם לגבי חולות הזהב של תליאביב. על מלחמת האזרחים בספרד פורסמו — ויש ביבליוגרפיה מוסמכת — ערכה יותר מ-15 אלף ספרים. והשנה, שנת היובל, צפויה תוספת רצינית. שוב אין השחור והלבן חתוכים וברורים כשם שהיו בימי תנועת-הנוער החלוצית. סימני-השאלה אינם מתמעטים, אלא מתרבים.

את הדברים האלה יש להבין כהלכה. גם עכשיו, לאחר שקראתי ושניתיה כה הרבה, אני יודע שהמרד הצבאי בא למגר את הממשל הדמוקרטי-הבורגני. אני יודע מי תמך בפראנקו — גרמניה הנאצית, איטליה הפאשיסטית, בעלי האחוזות הענקיות, אילי-התעשייה, הגנרלים שמספרם בצבא הספרדי היה ללא כל יחס למספר החיילים והמש"קים, הכנסייה הקתולית השלטת, הריאקציונית מכל כנסיות אירופה, הימין לפלגותיו, מן הפאשיסטים של חוסה אנטוניו פרימו דה ריוורה ועד לקארליסטים מנפת נאווארה. ואני יודע, כי השמאל, מן הבורגנות הקאטאלנית ועד לאנארכיסטים, נמצא במחנה האחר, שעם שורותיו נמנו גם הרוב המכריע של החלכאים והנדכאים כארץ ענייה להחריר. ועוד אני יודע, כי הדמוקרטיות המערביות עמדו מנגד ואילו ברית המועצות סייעה לרפובליקה. הלב עודנו פועם בצד שמאל.

אבל... הנה האבל, האבלים שאי-אפשר בלעדיהם. אני יודע על זוועות הסטאליניזם בספרד של "האנשים הטובים", על הטרור הסובייטי נגד "היסודות החתרניים" שנמצאו משמאל למפלגה קומוניסטית זעירה, הסוחטת בניכוי "האח הגדול" את עמדות המפתח. על "החזרה הכללית" לקראת מלחמת-העולם השנייה, שבה משתתפים לא רק היטלר ומוסוליני אלא גם סטאלין. אפילו "אי-התערבות" הידועה-לשימצה נתפסת עכשיו כמורכבת הרבה יותר משתפסה בעבר. "אולי עכשיו קיימת הבנה גדולה יותר", כותב היסטוריון בריטי, "אף כי לא סליחה, לקשים שנתקשו בריטניה וצרפת לתמוך ברפובליקה. מה שפעם הוקע כמפלצתי, לבש עתה פנים של אי-נמנעות". היסטוריון אחר כותב: "כשמעיינים בהפקת ספרד לפאשיזם כשהיא נתונה בקונטקסט של שורת התבוסות שנחל השמאל האירופי לאחר 1917, היא מקבלת צביון של הגיון ברזל" (פאול פרסטון, "מלחמת האזרחים בספרד, 1936-1939", לונדון, 1986).

לא, לא סליחה. בשום פנים ואופן לא סליחה. אין מחילה להקות-הדם הנוראה הזאת (כמיליון ספרדים מתו במלחמה, ברעב, בהוצאות-להורג וכמחלות בשלוש השנים הללו), ובוודאי שלא לנטישת הדמוקרטיה הספרדית. לא בכדי הפכה גרניקה לסמל. אך "הטראגדיה המיוחדת של ספרד", אומר היסטוריון המודרני, "היתה לא רק בכך שהמלחמה התנהלה במרחביה, אלא שהיתה זו גם מלחמת אזרחים, החוצה בין ידידים ומשפחות. לגבי רבים היה זה אז, ויהיה זה תמיד, מאבק בין טוב ורע, אולם ככל שמתקרבים הולכים למציאות הספרדית, כן מיטשטש והולך ההיבט המוסרי". אז, בשלהי שנות השלושים, לא יכלו הרבה

אנשים כרי-לב ותמימי-אמונה לעמוד בעוצמת הגילוי של ג'ורג' אורוול. לא רק קומוניסטים ו"נספחים" למיניהם הוקיעו את "מינחת-כבוד לקאטאלוניה" כבגידה — גם דמוקראטים וליברלים פנים לא היו מסוגלים לבלוע זאת.

זאת ואף זאת: הקומוניסטים טענו, והיה הגיון בטענה, כי מן ההכרח לדחות את המהפכה החברתית בספרד מפני הנחיצות של מלחמה, המחייבת את ליכוד כל הכוחות הקונסטרוקטיוויים ואת הזרמת כל האנרגיה הלאומית למאבק הצבאי. אבל הקומוניזם גם לא רצה במהפכה כזאת, בניגוד מוחלט לאנארכיסטים ולשמאל הלא-מוסקוואי, בגלל חישובי הפוליטיקה הסובייטית הגלובאלית, וזה כבר סיפור אחר.

ואשר לספרות. רוב מגיני ובנייני של סופרי העולם צידדו ברפובליקה הספרדית. אחדים מהם גם התגייסו למערכותיה גיוס אקטיווי ויש שהקריבו את חייהם למענה. המשורר האנגלי סטיוון ספנדר, שאז היה עדיין חרוק משלב "האל שהכוזב", מותח, במסה שראתה אור באחרונה, קו של שלילה נחרצת על ספרות-התעמולה, ויהיו כוונותיה חיוביות ככל שיהיו, שאיפיינה את "היצירה הספרדית" של סופרים רבים. אבל הוא יודע להדגיש, כי "אנטי-פאשיסטים שבאו לספרד וקיבלו את הקומוניזם שם כבלתי-נמנע בגלל האילוצים הפוליטיים, שימרו אף-על-פי-כן את אמונתם בצידקת העילה הרפובליקנית. הם לא נטשו את 'ספרד'. זה נכון אפילו לגבי ארתור קסטלר, שבלי-ספק חווה את הגרוע ביותר בשני הצדדים. הוא נעשה אנטי-קומוניסט מושבע, אך לא התחרט על תמיכתו ברפובליקה הספרדית".

ב"ספרד" מרמז ספנדר לפואמה הידועה של חברו לדור ולמישמרת ווה. אודן — פואמה שמחברה התכחש אליה לאחר זמן דווקא מפני שנעשתה, לא רק מבחינתו, לדוגמא של שירה מגמתית-תעמולתית — אבל גם למהות ולמשמעות הרחנות העמוקות הרבה יותר, המקופלות במושג זה. והוא ממשך וכותב, כי "הרבה ספרות תעמולתית נכתבה בידי משוררים ספרדיים במרוצת מלחמת-האזרחים. אך תמיד נראה לי, כי מיטב משוררי ספרד... נרתעו מפני קיצוניותה של הפוליטיזציה האנטי-פאשיסטית של הספרות, שחסידיה הבינלאומיים של 'ספרד' כפו עליה. הספרדים לא כתבו את סוג השירה האנטי-פאשיסטית המקומקמת, שהציבה את ספרד בנושאה המרכזי, כשם שכתבו אז המשוררים הקומוניסטים הצרפתיים כמו לואי אראגון ופול אלואר. מה שמוטל היה על המשוררים הספרדיים הוא לא להיות אידאולוגים של תעמולה, אלא לבעור באש המארטירולוגיה הספרדית ולהפיק ממעמקה זקקה הנוספת אל מעבר לפוליטיקה. כך עשה, למשל, משורר בשם מיגל הרנאנדס, חייל שנלחם בחזית מארדיר. קולו היה הקול האותנטי של 'ספרד' שמעבר-לאידאולוגיה, שבה מצטמצם כל דבר לאנושיות פועלת ונפעלת, העדות הטהורה למאורעות הנוראים ביותר, לעוולות המזעזעות ביותר. בשירה זאת הופכת המלחמה שהיתה 'ספרד' למיקשה אחת עם המלחמה האנטי-פאשיסטית הבינלאומית מפני שהאנטי-פאשיזם הבינלאומי נתפס כתגובת האומות שמחוץ לספרד על הרפובליקה העולה לקורבן".

ובכן, לא אודן ולא נרדה — "בני-צבוע זידונים! / אך גם הצבוע לא יאמר לכם 'אחי' / כי אבנים אתם, אך גם על צחיח-אבן / עולה דרדר — אבל בכם ימאס / כי נחשים אתם, אך גם נחש בדרך / יזור בכם ברחש חמתו... / רוצחים אתם / רוצחי דלים, רוצחי הטף / ואימותם, שכבר לבשו בגדי השכול... / אבל דעו נא: תחת שלל פרחיה / מני בורות, כרום פגזי מטוס / מתקוממה ספרד, מתקוממה ספרד!" (עברית: א. שלונסקי)

לא נרדה, כי אם הרנאנדס, העתיד למות בן 32 בסך-הכול משחפת בבית-כלא פראנקיסטי שלוש שנים לאחר תום המלחמה. הוא, כדברי ספנדר, כתב את השירה שרוקדה מיסורים, שאמיתה נראית ומתקיימת מעבר למחלוקת, מחוץ לפוליטיקה, כמו אותם שירי מלחמה של וולט וויטמן שבאו לעולם 70 שנה קודם לכן.

בשירים האלה שרדה "ספרד" ותוסף לשרוד: "אומות תבל, מולדות הים, אחים / של העולם, ושל לא-מאומה / תושבים אבודים ורחוקים יותר / מעין מאשר מלב. / כאן יש עמי שרעה נלהבת / כאן יש עמי חיים, קרואי-תיגר וחמתם בוערת / כאן יש עמי בשורה, כאן יש עמי חיים".

פבלו נרדה

בואה של הבריגדה הבינלאומית

בתדש צונן, בפקר,
בתדש הולף וכלה, מרוח ועשן,
בתדש אמלל של מצור,
כשזקורי פרוה ולוטשי שנים יללו תני מרוקו,
כשהיינו פבר נטלי תקוה
כשנרמה היה שמפלצות אוכלות אדם שורצות
בעולם פלו,

נפצתם קרח דק של בקר צונן,
בערפל משכים של מדריד,
אני ראיתי בעינים אלה,
כלב זה שרואה,
איך הלכת:
מלאת עדנה ובשלה, בהירה, איתנה —
בריגדת האבן.

היה זה זמן של געגוע, והפרדה
הותירה כויות לנשים כמו פחם.
המות הספרדי,
שהוא חד וקה מכל מות,
משוטט בשדות על פני הלחם הגא.
וכרחוב דם אנשים
נמקל במים,
שאזלו
מתוך לבו של בית הרוס.

שתיקת אמהות קשה משאת,
עיני ילדים עצומות לתמיד.
הפל היה תוגה, פגיעה, קרבן —
גן הרוג, אמונה רמוסה.

אז ראיתכם, חברים,
ועיני עדין גדושות גאווה:
ראיתכם בבקר ערפלי,
בוטחים ורגועים,
עם רובים.
כחלי עינים
יצאתם לחזית קסטיליה,
אתם, שבאתם מרחוק,
ממולדות אבודות, מתוך חלומותיכם,
כדי להגן על עיר ספרדית.
החרות שנפגעה
לא ירעה אם תחיה עד הלילה.

אחים,
שימדו ראיש, נשים וזקנים ידעו
את ספורכם הרם,
שיגיעו ללכות חסרי תקווה,
שיעברו את המכרות, גרושי החנק,
שירדו בסלם לא אנושי של עבודת.

כל הפוכבים, כל שבלי קסטיליה והעולם
שירשמו את שמותיכם, את מלחמתכם העצומה,
כי קרבנכם הוליד מחדש את האמונה באדמה,
את נדיבותכם ואת מותכם,
נהר בין סלעי רם,
יוני פלדה, תקוה.

עברית: יעקב בסר

השיר תורגם עפ"י תרגומו לרוסית של אליה ארנבורג
שליחה את מלחמת ספרד כעיתונאי והיה עד לכל הארועים
המרכזיים וכן יזים של גדולי הסופרים המשוררים שהיו
מעורבים במאבק זה.
למרות שבהשוואה בין התרגום הרוסי לבין המקור הספרדי
התגלו אי-התאמות מסוימות, נשאר המתרגם נאמן לתרגום
הרוסי.

שלמה בן עמי

ספרד –
האוונגארד
היהודי
האחרון

יעקב בסר

שלמה בן עמי

כימים אלה מציינים ספרד וכן בארצות אחרות את יוסל ה־50 למה שקרוי "מלחמת ספרד". רבים יודעים שפראנקו ואתו גנרלים אחרים מרדו בממשלה הרפובליקנית, אך מעטים מודעים למצב העניינים שהיה ברקע. על-סף המרד.

המרד, כידוע, התחיל ב־18.7.36. קדם לו תהליך של קיטוב מאד מאד מעמיק בחברה הספרדית, כאשר למעשה חצי האומה בבחירות שהיו ארבעה חודשים לפני-כן הצביעה בעד הימין, והמחצית השנייה הצביעה בעד השמאל ולכל אחת משתי המחציות האלה היתה תפיסת-עולם שונה לחלוטין לגבי מהו שצריך להיות אופיה של המדינה – האם עליה להיות מאוחדת? האם יש לתת בה זכויות אוטונומיות לאזורים השונים, כמו – הבסקים? האם ספרד צריכה ללכת בנתיב של רפורמה אגררית אדומה או אדמדמה, או שצריך לשמור על המצב כפי שהוא? האם מקומו של הצבא בחברה צריך להיות מותאם למצבה של ספרד כמדינה ללא התחייבויות בינלאומיות או שהיא צריכה להוסיף ולהחזיק צבא ללא כל פרופורציה לצרכיה? אלו היו הסוגיות העקרויות והן קבלו משנה חריפות לאור העובדה שדעת-הקהל הספרדית היתה קשובה לרחשים שבאו מאירופה. עלייתו של היטלר לשלטון גרמה לכך שהשמאל בספרד ראה בכל מתנגד לתפיסת עולמו – פאשיסט (היו כמובן פאשיסטים רבים אמתיים בתוכם). חששו של השמאל היה שיקרה בספרד מה שקרה באוסטריה ב־1934.

כללו של דבר – החברה היתה מקוטבת, והמחנה הקרוי דמוקרטי-שמאלי היה מפוצל אף-הוא עמוקות בתוכו. למעשה המפלגה הסוציאליסטית – מפלגת השמאל הגדולה ביותר בספרד, היתה מפולגת בין פלג שהימר על מסלול של מהפכה בסגנון בולשביקי לבין פלג רפורמיסטי באופיו שרצה להגיע לפשרה פרלמנטרית עם הימין. לא אלה היו מהפכנים של ממש ולא אלה היו ליברלים של ממש. היתה הרבה רטוריקה. אנשים התמכרו לרטוריקה של עצמם. לָיְגוּ קאוויירו שהיה מנהיג הפלג הבולשביקי, יטען ברבות הימים שכל מה שהוא רצה היה ללחץ על נשיא הרפובליקה כדי שיכריז על בחירות חדשות. גם כצד של פרנקו היה פיצול גדול. החברה היתה חסרה איהו שהוא מוקד של גראביטציה, מוקד הזדהות. היו נטיות בולגניות. מצב זה "הזמין" את ההתפתחות שקרתה: הבסיס הפועלי של השמאל היה מפוצל בין הסוציאליסטים שנטייתם העיקרית היתה – אגודה מקצועית, לבין האנרכיסטים שחלמו על ימות-המשיח שיבואו בעקבות מהפכה שלמה מיידית ולאחר. לימים יהפכו הקומוניסטים למפלגה החשובה ביותר במחנה השמאל, אבל זה לאור

תפקיד ה"בריגדות האדומות"? האם היה זה פולקלור? כוח צבאי? תמיכה מוסרית?

מלחמת-האזרחים הרגישה למעשה בחדות רבה את ההתייחסות שהיתה קיימת בדעת-הקהל המערבית בקשר לספרד עוד מתחילת המאה ה־19. את התפיסה שקיימות כביכול שתי מדינות ספרד – האחת שחורה והשנייה – נעימה. השחורה – של האינקוויזיציה, של האנטי-ציביליזציה אותה אהבו לשנוא במערב. התייחסות התרבות המערבית לימין הספרדי במלחמת-האזרחים היא המשך ישיר של ראייה בסיסית זאת. ספרד הליברלית, החופשית, היתה עפ"י אותה דעת-קהל, משהו שנולד אי-שם בסוף המאה ה־18. זו ספרד שהיתה מוכנה לקלוט את הערכים של המהפכה הצרפתית ושל הפילוסופים הצרפתים. מלחמת-העצמאות של 1808 נגד נפוליאון, נתנה לישות זו דחיפה; גויא עם הפרסקות שלו העוסקות כמרד של עם גאה. ותמונה דואליסטית זו של ספרד המשיכה להתקיים לאורך כל המאה ה־19 כאשר בימין תומכים "כוחות השחור" של הכנסייה, בעלי הקרקעות הגדולים, והאיכרים הבאסקים בצפון, ובצד הליברלי נמצאות מדריד וברצלונה, ערי התעשייה והביורוקרטיה. מלחמת-האזרחים, לפיכך, הוותה רק חידודה של סוגיה קיימת בתודעה המערבית לפיה נמצאה בספרד מצד אחד חבורת גנרלים, ומצד שני – העם.

סיפר לי איב מונטאן בביקורו האחרון בארץ עד כמה נדהם כאשר קלט שבבחירות 1936 בחרה מחצית העם בימין ומחציתה בשמאל. כך שלא דובר בדיוק ב"חבורה של גנרלים"; מה-עוד שכצד של פראנקו היו המוני פועלים חלכאים. כך שהתמונה הרבה יותר מורכבת. גם הצבא עצמו היה מפוצל; ובעצם ללא מצב של פיצול בצבא, לא תיתכן מלחמת-אזרחים. יכול להיות אז רק פוגרום שיערוך הצבא בעם. מלחמה ממשית מחייבת פיצול בכוחות הלוחמים, במצבורי הנשק וכו'. דעת הקהל המערבית לא איבחנה את מורכבות התמונה,

העובדה שבמהלך מלחמת האזרחים הם היוו את הצינור דרכו הזרימה בריה"מ סיוע לרפובליקה הספרדית. המרד פרץ בגלל מה שראו הגנרלים כ"מצב בלתי נסבל", חוסר סדר, משטר פרלמנטארי בלתי-יציב. לכל אורך המאה ה־19 הם ערכו מהפכות צבאיות כאשר ראו שהפוליטיקאים לא מסתדרים. חשוב להדגיש נקודה זאת. כי גם "סיפור" זה שלנו התחיל כהפיכה צבאית קלאסית. הגנרלים שהקיפו את פרנקו ופרנקו עצמו לא חשבו, ערב המרד, במונחים של הקמת מדינה פאשיסטית, אלא במונחים של הקמת רפובליקה מסודרת. קריאת המרד של פרנקו מסתיימת במלים "תחי הרפובליקה". זה מאוד סימפטומטי. תפיסת עולמם הבסיסית היתה בנוייה על אחדות המולדת, ערכים קאתוליים וחוק וסדר. זו היתה הפילוסופיה של הקסרקטין. אחר-כך, במקום מרד התגלגל המצב למלחמת-אזרחים וצריך היה לקבל את סיוען של גרמניה ואטליה; התפתח אז גם הצורך ליצור פילוסופיה יותר מורכבת ולהשעין את "מסע-הצלב" הזה לא רק על הכידונים אל גם על מפלגה ועל אידאולוגיה.

המרד הפך למלחמת אזרחים משום שהחברה היתה כבר הרבה יותר מגוייסת, מודעת לשיקולים חברתיים ומדיניים לעומת מה שהיה מקובל במאה ה־19. עכשו ממשלה כבר לא היתה נופלת בתוקף הצהרתה של חבורת גנרלים, אלא צריך היה ל"דרוך על גוויות" כדי להגיע לשלטון. ברגע שהמלחמה התגלגלה לאן שהתגלגלה, עמד פרנקו בפני הצורך לאחד את כל הקונגלומראט של כוחות הימין שהיה קיים, לתת לו אידאולוגיה משותפת וליצור מפלגה אחת מתוך עמדת שלטון. כבר בשלב זה אפשר היה לאתר את הפאראמטרים למדינה טוטאליטארית: מפלגה אחת, אידאולוגיה אחת ומנהיג אחד. וכשמסופים לזה את הסיוע הגרמני והאיטלקי שלא נעדר מימד אידאולוגי, מופיעים בעצם המרכיבים של מדינה כמו-פאשיסטית. מה היה תפקידם של אנשי הרוח במלחמת האזרחים?

נגדן. למשל — שאסור להגיד "אילו" או "אם". לדעתי מותר לומר. גישה נוספת ננקטת לגבי אנאלוגיות, ברור שלא צריך לעשות ולגאריזציה של אנאלוגיות, אבל אם משהו מעניין בהסטוריה בכלל זו ההכללה, ההעשרה של ההווה. שהרי ההסטוריון של העבר הוא האזרח של ההווה. מתוך גישה זו ניתן לומר שיש בהחלט כמה דברים דומים — הדבר האחד המעורר תשומת לב הוא תפקיד הדת כמרכיב בפיוצול החברה. שאלות אחרות — מעמד הצבא, הרפורמה האגררית, הבדלנות — אף אחת מהן לא היתה חשובה כמו השאלה הדתית. העובדה שהרפובליקה חוקקה חוקים אנטי-דתיים, היתה הזמנה עומדת למלחמת אזרחים לגבי מחצית האומה, לגבי מיליוני ספרדים היתה זאת רפובליקה של חסרי אל, ובתור שכזאת היתה מוקצה מחמת מיאוס. הסנקציה הדתית שמלחמת ספרד קבלה (האפיפיור קרא לה במפורש "מסע צלב"), נבעה מתוך תחושה זאת של הציבור הדתי הפנאטי מאד, שאסור לתת לרפובליקה להתקיים, משום שמדובר בחילוניות אתיאיסטית החילוניים, מצד שני, לא היו רגישים מספיק לתחושותיו של הציבור הדתי. כשקם ראש-משלה בספרד ואמר: "ספרד חדלה להיות קתולית". זאת היתה כמוכבן אמירה חסרת שחר. ברור שחוסר היכולת להגיע להסדר חיים ההופך את הרפובליקה למשהו המקובל על רוב הספרדים, יצר בעייה חמורה. עניין חשוב נוסף קשור היה בקיצוניות הנוראה של מדינאים ופוליטיקאים, בהיצמדות שלהם לעקרונותיהם עד הגבול האחרון של הנאמנות העצמית. חסרה היתה אז איזו ציניות קונסרוקטיבית. מידה של פראגמטיזם בונה, כזאת שאפיינה את הרפובליקה השלישית של צרפת. חמורה במיוחד היתה, השאלה של אחדות המולדת, כשחלק לא מבוטל מתושבי האזורים השונים (בסקים, כטלנים) רוצים אוטונומיה, וחלק ממנגנון לה בכלל תוקף. למעשה הימין הספרדי טבע את הסיסמה "אנחנו מעדיפים את ספרד אדומה ובלבד שלא תהיה שחורה". זאת-אומרת הפתרון החברתי, הסוציאלי, הוא משני, והשמאליות הסוציאליטית אינה מונעת השתייכות לימין הקיצוני ובלבד שהעקרון העליון של שלמות הארץ — יוכרז. הכישלון הגדול ביותר של הרפובליקה היה בחוסר יכולתה להגיע למודוס חיים בין דתיים לחילוניים, בין אלה שרצו באחדות לאומית קיצונית לעומת אלה שכיבדו את האוטונומיה של חלקים שונים בעם. יש לקח בכך? — בוודאי שיכול להיות.

פן מסיים את הפואמה שלו על ספרד בשורה — הנה נורתה היריה הראשונה של מלחמה הז' — האם גם אתה רואה זאת כך?

כן ולא. האמת היא שכאשר נסתיימה מלחמת ספרד, עדיין הכל היה פתוח. מכונת המלחמה הנאצית עוד לא היתה מוכנה, ועדיין יכולים היו במערב לעשות מהלך מדיני כלפי בריה"מ ולמנוע את המלחמה. ספרד היתה במידה רבה זירה שניתנה לבידוד, היטלר השתמש בה להסחת דעת בשעה שקידם אינטרסים הרבה יותר חשובים שלו במרכז אירופה. לו היו עוצרים את היטלר בספרד, בוודאי שזה היה עוזר, אבל היו עוד מקומות רבים בהם ניתן היה לבלום אותו: הריינוס, אוסטרית, צ'כוסלובקיה.

האם, בסופו של דבר, ניצחה הרפובליקה הספרדית בלבוש של מונרכיה קונסטיטוציונית?

אני חושב שכן, בסופו של דבר גולדה ספרד דמוקרטית אחרי 40 שנה של דיקטטורה. והשאלה המרתקת ביותר לגבי ההסטוריון היא — האם ניתן לטעון שספרד הדמוקרטית לא היתה יכולה לנצח לולא הפך אותה פרנקו למדינה מודרנית, שכן הוא יצר את התשתית לדמוקרטיה בורגנית, ובעצם יצר את הדינמיקה של הפיתוח.

אפשר לומר, כמוכבן, שגם בלעדיו — ואני מאלה הסבורים שאכן כך — היתה ספרד הרפובליקנית נכנסת לדינמיקה זו, וייתכן שאף במהירות גדולה יותר. כך או כך בפיתוח הזה חוסל הפרולטריון שאין לו מה להפסיד חוץ מכלביו. חוסלה הבעייה האגררית שהיתה הבעייה מספר אחד של ספרד. כל זה נפתר בתזוזות האוכלוסיה החקלאית העירה. התהליכים הללו הרסו את המיתוס של "ספרד המפגרת", את תפיסת-העולם שלא תיתכן ספרד מודרנית מתקדמת, נהרס המיתוס כי בספרד תיתכן רק אנרכיה או דיקטטורה. כלומר, ניצחה הרפובליקה. האם לשם כך היה צורך במלחמת אזרחים? — זאת שאלה אחרת.

הברית של מלחמה"ע ה-1 בין רוסיה, צרפת ואנגליה נגד גרמניה. זו היתה התפיסה וזה מה שגרם בדעיכה לתסכולם של אנשי השמאל.

אורול השתכנע, בהיותו בספרד, שהרוסים משחקים משחק ציני. הוא ראה איך התנופה העממית נמחצת על-ידי הביורוקרטיה הקומוניסטית. הוא היה עד לחיסול האנרכיסטים בברצלונה במאי 1937 וחזר מובס ומדוכא לאנגליה. במשפט האחרון של ספרו "מחווה לקטלוגיה" כתב משהו מעין: "עולם כמנהגו נוהג. החלבן ימשיך להביא את החלב בכוקר. העתון יהיה ליד הדלת ביום ו' ואפילו על דברים אלה הדמוקרטיה האנגלית איננה מסוגלת להגן". אין מה להגן על הסוציאליזם — רצה לומר בזאת. יש להגן, למצער, על אורח החיים היומיומי, הקטן, משום שמעבר לדלת מתרחשים דברים המאיימים על עולם "קטן" זה גם-כן.

מה היתה מעורבותם של יהודים בכלל ושל היישוב היהודי בפרט במלחמת-האזרחים?

לגבי המעורבות של הרדיקלים היהודי במשימות אוניברסאליות, היתה אולי ספרד הרגע האחרון בו מצאו את עצמם יהודים באוואנגארד של תנועות רדיקליות, אחר-כך עסקנו יותר בעצמנו — בשארית הפליטה, בהגנה על מדינת-ישראל, ביהודי בריה"מ, כמוכבן זה היתה ספרד מעין מגע אחרון של חסד לגבי מיקומנו באוואנגארד. ה"בריגאדות האדומות" היו בחלקן הגדול פרויקט יהודי, נכון שלא היו יחידות יהודיות (אולי להוציא את בטליון בוטוויין), אלא שזה משום שחילקו את האנשים לפי שפות ולא לפי לאומים. אבל דמויות בולטות רבות היו יהודיות, רובן מקרב הפולנים וכן קבוצה שמנתה בין 200 ל-400 איש שהגיעה מארץ-ישראל. היו אלה בעיקר אנשי המפלגה הקומוניסטית הפלסטינאית שמלחמת ספרד באה להם כמתנת-שמיים, משום שהיא שחררה אותם מהדילמה של נקיטת עמדה אקטיבית בשאלת המרד הערבי בארץ-ישראל. כך הם

נכתבו הרבה מאד דברים. אני לא יודע אם היתה זו ספרות גדולה, אבל התפרצות אדירה של תחושות כלפי הרפובליקה היתה והיתה. כל מי שכיבד את עצמו כאיש חושב, התבטא. המינגווי היה הסופר שבילה את הזמן הרב ביותר בקרבת המלחמה. אורול היה שם, פול רובסון ומי לא? בני גודמן העמיד את הקלרניט שלו לטובת הרפובליקה. ג'ון סטיינבק, וכך ג'יימס בולדווין שכתב את סיפורו הראשון בהשראת מלחמה זו. פאבלו נארודה, ג'ון דוס פוסו ומי לא.

יכלו להישאר קומוניסטים מבלי לבגוד בעניין הציוני. חלקם של אנשים אלה, גרשו מהארץ על-ידי המנדט, וחלקם, כמוכבן, הגיעו לספרד מתוך תחושת הזדהות. מתוך הרגשה שמדריד לא פחות חשובה מחניתה. המחויבות של המפלגות הציוניות הסוציאליסטיות למלחמת-ספרד היתה לעומת-זאת דלה מאד. הנושא לא העסיק אותן, הוא העסיק יותר את תנועות-הנוער. בדיני מוכירויות המפלגות העניין כמעט ולא קיים, אלא אצל אנשים בודדים כמו: ברל רפטור, חזן, יערי, בן-אהרון. האם נראית איזו שהיא אפשרות של אקטואליזציה לגבי מלחמת ספרד?

קיימת כמה קלישאות אצל הסטוריונים שאני מתקומם

ועם-זאת מה שכן ראתה, היה נכון. עד כמה שהדברים נשמעים אבסורדיים נכון שמצב אחד היה פאשיזם, נכון שהיתה דמוקרטיה לעומת דיקטטורה, נכון שהיטלר השקיע שם כמה השקעות חשובות שלו ידע המערב להבחין בהן קצת, אפשר היה לבלום אותו כבר שם. אין ספק, שמדיניות הפייסנות של צ'מברליין פגעה קשות ברפובליקה הספרדית. כמערב, והפעם כוונתי לאינטלקטואלים ולסופרים. לא ראו את הניואנסים של המציאות הספרדית, אבל במה שראו היתה מידה גדולה של אמת. ואז התעורר מצפון קולקטיבי אדיר ונכתבו הרבה מאד דברים. אני לא יודע אם היתה זו ספרות גדולה, אבל התפרצות אדירה של תחושות כלפי הרפובליקה היתה והיתה. כל מי שכיבד את עצמו כאיש חושב, התבטא. המינגווי היה הסופר שבילה את הזמן הרב ביותר בקרבת המלחמה. אורול היה שם, פול רובסון ומי לא? בני גודמן העמיד את הקלרניט שלו לטובת הרפובליקה. ג'ון סטיינבק, וכך ג'יימס בולדווין שכתב את סיפורו הראשון בהשראת מלחמה זו. פאבלו נארודה, ג'ון דוס פוסו ומי לא.

"א-אפשר היה" — התבטא איב מונטאן באותה שיחה — "שלא להיות קומוניסט אז". רבים רבים חשבו כמוהו באותם הימים. התחושה היתה שהחברה הקאפיטליסטית איננה מספקת את הטובין שהבטיחה לספק: יש אבטלה נוראית, הפאשיזם גואה והדמוקרטיה הבורגנית חובקת יריים. רבים סברו כי סטאלין הוא הפיתרון היחיד. והאמת היא שמדיניות החוץ הסטאליניסטית ביחס למלחמת ספרד היתה נכונה, ולו השיגה את מטרותיה לא מן הנמנע שאכן היטלר היה נבלם פחות הקרב של תרמה, בלצ'יטה וטרואל. בסופו של דבר פול סטאלין אמנם מתוך האינטרסים הלאומיים של בריה"מ, אבל איזו ממשלה לא פעלה מתוך סכורה כי הם האינטרסים שלה? סטאלין, רצה להשתמש בספרד כמכשיר לגיוס מדינות המערב למלחמה נגד גרמניה. היום בדעיכה אנחנו לא יכולים לראות את זה כמשהו שלילי וזה שהמערב פחד אז מהקומוניזם יותר מאשר מהפאשיזם זו שאלה מעניינת בפני עצמה. את היטלר ואת מוסוליני ראו כחלק מהציוליליזציה המערבית; את סטאלין ראו ככובאריזם סובייטי. כך שהאכזבה של אנשי השמאל בספרד היתה כפולה — מצד אחד הם הבינו שסטאלין משתמש בספרד כמכשיר לגבי מדיניות החוץ הסובייטית, ומצד שני, ראו שהמפכה הסוציאליטית מעשה ידיהם של סוציאליסטים ואנרכיסטים בונה את החברה החדשה עליה חלמו; אך דווקא בזה אין סטאלין תומך. המפלגה הקומוניסטית הפכה להיות למקלט לבורגנות הספרדית שפחדה מהקולקטיביזציה — מעשי ידי האנרכיסטים. מאידך, ברור שאילו ספרד היתה הופכת למובלעת קומוניסטית במערב אירופה היה מהלך זה מטרפד את רצונו של סטאלין להופיע כאלמנט קונסטרקטיבי במערב.

האם התמיכה המאסיבית של אנשי-הרוח עזרה בכלל? באופן קונקרטי עזרו ה"בריגדות האדומות" במקומות מסוימים ובקרבות מסוימים. למשל בנובמבר 1936 בקרב על מדריד, יצרו הם את המרחק בין תבוסה לבין ניצחון שהושג בסוף 36. הם מלאו ללא ספק תפקיד בהרמת המוראל של האוכלוסיה, ביצירת ההרגשה שספרד איננה בודדה. כאשר להשפעתם הבינלאומית, היא לא היתה גדולה. הבריגדות והתעוררות המצפון הקולקטיבי, לא הביאו את אנגליה למשל לשינוי מדיניות, לא שינו את המדיניות האמריקאית שספקה דלק לצבאו של פראנקו והטילה אמברגו על הרפובליקה. הבריגדות היו בעצם מכשיר נוסף במדיניות הסובייטית. היתה זו מעורבות באמצעות גוף שלישי, כאשר כוונתם האמתית של הסובייטים היתה שמלחמת האזרחים תוסיף לבעבע על אש קטנה. הם לא היו מעוניינים בסיומה המידי, גם לא בנצחון הרפובליקה. כי אז לא היה אפשר להשתמש במלחמה זו כמכשיר לגיוס מדינות המערב למען התנגשות כוללת יותר עם מדינות הציור. היתה פה מידה לא מבוטלת של ציניות, של לומר.

בעזרתן של ה"בריגאדות" התערבה, כאמור, בריה"מ, ולא התערבה. אילו היה המערב מודע בצורה חדה למעורבות כזו, היו מתחדדים עוד יותר פחדיו מבריה"מ, ובוז לא רצה סטאלין. הוא לא היה מעוניין להרגיז את המערב. כך שכוונתו לא היתה להביא לנצחון הרפובליקה, וגם לא לנצחון המהפכה הסוציאליטית שם, אלא להמשך הסכסוך לכל אותו הזמן שהיה דרוש לו כדי לנהל מהלכים במדיניות החוץ שיקימו לתחייה את

מונולוג: הרפובליקה נתנה לנו כל מה שהיה לה

דוד קרון

אני שייך לילודי מלחמת-העולם ה-1. התקווה הגדולה של דורנו היתה תקוות המהפכה הרוסית, מהפכה שלה ייחלו כל תנועות הפועלים בעולם.

גדלתי על הספרות הרוסית של אותה תקופה: "כיצד חושלה הפלדה"; "מלט", חלום של נעורים בעולם חדש, שלא סתר כלל את היותי ציוני.

ב-1937 הגעתי ארצה ביוזמתי הבלעדית, כדי ללמוד חקלאות ב"מקווה-ישראל". הייתי אז נער בן 16. כשגמרתי את הלימודים, נשארתי בביה"ס כפועל חקלאי, ואז התחילה בעולם תקופת ארועים ששינו את חיי כולנו: ב-1933 עלה היטלר לשלטון בגרמניה; ב-1934 היה הפוגז' הגדול בווינה, כאשר כל ההישגים הגדולים של הסוציאלי-דמוקרטיה האוסטרית, כולל ארגון ההגנה המפואר שלהם, התמוטטו. כל רובעי הפועלים שהיו לדוגמה לכל אירופה, הפכו לאבק בתותחי הצבא האוסטרי, ועלה שם משטר שציפה בעצם לאנשלוס של היטלר. וביוני 1936 פרצה מלחמת האזרחים בספרד, שהסבה אליה בת-אחת את תשומת-הלב של כל העולם. קרו שם שני דברים לא רגילים: האחד, שהממשלה שכללה מפלגות מקיר לקיר, החליטה באומץ לפתוח את מחסני הנשק לפני הפועלים על-מנת שילחמו על הדמוקרטיה; והשני, קריאת העזרה הנרגשת לכל אזרחי העולם לבוא לעזרה. כלומר לא נסעתי לשם כאורח לא-קרוא אלא כהיענות לבקשת עזרה דחופה. ואיש לא שאל אותי בקשר לכך אם אני קומוניסט או לא. הספיק להם פנקס ההסתדרות שלי, ההוכחה שאני פועל, ובפנקס הצבאי רשמו בסעיף "מפלגה פוליטית" — אנטי-פאשיסט. אבל נחזור להתחלה, באותה שנה עזבתי את מקווה-ישראל והצטרפתי לקבוצת נרות (היום — כפר-מנחם). וכשפרצו ה"מאורעות" הפכתי למאמן הנשק של החברים, אבל כעבור זמן לא רב התברר שהתקריות מתרחשות רחוק ממקומנו. אמנם שמרנו כלילות, אבל לא ברור היה מפני מה ומי הסכיבה היתה שקטה ולא גייסו אותנו לשום משימות אחרות. ברור היה בהחלט שמי שנושא באמת בעול המאורעות בארץ, הם הצבא והמשטרה הבריטיים, ואילו אנחנו משמשים גורם פאסיבי מאד. אז גמלה בי ההחלטה לנסוע. ואחרי שקשרתי כמעט את כל הקצוות, פניתי למזכירות הקיבוץ וביקשתי שיאשרו לי את הנסיעה (אחר-כך הצטרף אלי עוד חבר אחד). קמה מהומה נוראה. ב"השומר-הצעיר" היתה אז "קולקטיביות רעיונית", החברים היו סטאליניסטים ללא פשרות. ללא חריגה מהמסגרת. הזמינו את נציגי הוועד-הפועל של ההסתדרות לדיון בנושא והחליטו להוציא אותי מהקיבוץ. אבל אני, מראש הוועד, שהחלטה, מה שלא תהיה, לא תחייב אותי. ובכן, נסעתי בלי ברכת הדרך ובלי סיוע כספי או חברי, על סיפון אניה עד לברנינדיז, ומשם, ברכבת לכל אורך איטליה עד פריז. שם עברתי

כדיקה רפואית ונמצאתי כשיר, ואחר-כך, ברכבת עד קרוב לגבול בפרפיניאן, ובמשיאת לצד הגבול עד לנקודה מסוימת ממנה חציתי את הפירינאים כרגל. לרגלי ההרים, בצד השני, חיכו משאיות שהובילו אותי ואת שאר המתנדבים שהגיעו באותו "משלוח" למבצר שהיווה את בסיס הקליטה. התחלקנו ליחידות עפ"י שפת הדיבור של כל אחד, ואותי הכניסו, לפי זה, לחטיבה הפולנית ששכנה בעיירה דרומית בקסרקטינים ריקים של הצבא הספרדי. מהמתנדבים שהגיעו אתי הקימו בחטיבה גרוד חדש על-שם מיצקביץ'. כעבור זמן הצטרפו אלינו ספרדים מתנדבים. במחלקה שלי לא היו כלל יהודים אלא בעיקר פולנים מהגולה הפולנית שבאירופה. רובם כוויי-פחם מצרפת, פרוליטרים בעלי הכרה שידעו למה ולשם-מה הם נלחמים. הם היו חברים טובים שלי. צריך לזכור שבאותם ימים היתה האנטישמיות אצל קומוניסטים בבחינת פשע. בערבים, למדנו יחד את המקצוע הספרדי החשוב — שת"ה, "מים — זה בשביל להתרחץ" — אומרים הספרדים — "מי שותה מים?" ועוד — "האלוהים ברא את המים. האדם עיבד את היין, לכן אנו מכבדים את המים ושותים את היין". זו תורה שלא קשה ללמוד.

דוד קרון, ספרד, 1936

הפגישה הראשונה שלנו עם המלחמה ממש, היתה בלרדו. הגענו לעיר שעה שמטוסים גרמנים הפציצו אותה, ולעולם לא אשכח את המראה מאז למרות שהשתתפתי אחרי זה בהרכבה מלמות. פצצות פגעו בבית-ספר והוא קרס על הילדים שבתוכו. וראיתי את האמהות הספרדיות חופרות בידיהן כדי להגיע לגיורת. זה היה נורא.

שקנו אותנו בכנסייה. נפגשנו עם מפקד החטיבה. קיבלנו נשק, אני סחבתי מקלע והייתי גאה מאד על-כך, ופה חשוב לי לציין שהרובים, התחמושת, הנעליים שנעלנו, ולפעמים גם השימורים שאכלנו — הכל בא מבריה"מ. אני יודע שלאחר מעשה טענו שהרוסים גזלו את כל אוצר הזהב של המדינה, שרימו וכו'. ובמקומות בהם נעשו המעשים המדוברים אני לא הייתי, אבל את מה שאני מספר על עצמי, חייתי וראיתי כמו עיני.

עסקנו באותה תקופה בפטרולים. הופגזנו. וזה שרב החברה היו כורים במקצועם, היה נפלא, הם חפרו חפירות משוכללות ונוחות. הבעיות המרכזיות שלנו היו לחם וסיגירות. אבל למרות החסר אי-אפשר היה להתלונן, כי הרפובליקה נתנה לנו מה שהיה לה. לאף-אחד לא נתנו יותר אז, תאמיני לי.

מאוחר יותר עברנו לחזית אחרת כדי לסתום פרצה

שנפרצה בקורים. השתמשו הרכה במתנדבים כמונו למשימות מסוג זה משום שאנחנו, יותר מכל צבא סדיר, התעקשנו, התבצרנו, נאחזנו.

בתקופה זו בערך הקימו את הפלוגה היהודית על-שם בוטוויץ (קומוניסט יהודי-פולני שהפך לסמל למאבק), והיהודים היו אלה שמררו לי את החיים יותר מכל אחד אחר: "אתה נוסע לארץ-ישראל — התגררו בי — לגרש את הערבים משם" וכו' וכו'.

נסענו אז לקצה השני של ספרד. לא רחוק מהגבול הפורטוגלי כחלק מתכנונה של הרפובליקה לניתוק צפון ספרד מדרומה, על-מנת למנוע את זרימת התגבורות שבאו ממרוקו, מאטליה ומגרמניה — צפונה. תכנון זה נגמר בקטסטרופה, שאיתה כמעט נמחתה לחלוטין הפלוגה היהודית. חזרנו אז, הנשארים, לאראגון — המקום בו התחילה התמוטטות החזית מול צבאו של פרנקו שלחץ במטרה להגיע לחוף היס-התיכון ולחצות בדרך זו את הרפובליקה לשניים. מצאנו את עצמנו מעבר לנהר אברו שהפריד בינינו לבין הפשיסטים, בקרבות בלימה קשים ביותר. קיבלנו מפקד חטיבה חדש, קצין סדיר של הצבא הסובייטי שעשה הרכה למען שיקומה המוראלי והמעשי של החטיבה, לא אשכח לעולם את מצעד ה-1 במאי שערכנו אז. היום לא יודעים מה לעשות בתאריך זה, באינטרנאציונל, בדגל האדום. אז היו המושגים ברורים, השדות היו מלאים פרגים, והחיילים, ביוזמתם, תקעו אותם ברובים, וכראש הוביל דגל חטיבתי חדש שנרקם על-ידי פועלות פולניות בלודו, תחושות השייכות והזהרות של כולנו עם המלחמה והמקום היו כה חזקות, עד שלרגע לא חלף בנו פקפוק לגבי הצורך בהימצאותנו שם.

ערב לפני שחצינו את הנהר ביקרה אצלנו הפאסיונרה — האישה שהיתה עבורנו אגדה, מנהיגת פועלים בעלת כושר רטורי לא רגיל, סוחפת המונים. אפשר לומר על הקומוניסטים דברים קשים רבים, אבל מה שברור הוא שמסירותם לענין היתה ללא גבולות.

אחר-כך התחילה האפופיאה הגדולה, הקרב הממושך על מעברות האברו שזכור לי כאחד הסיוטים הגדולים של חיי. מעבר לפחד, למעבר להתשה, מעבר לכל. מבחינת ריכוז אמצעי הלחימה של הצד הפשיסטי, היה זה שיא של הפגזה, של השתוללות הלופטהאנזה מעל לראשינו, כאשר אמצעי ההגנה שעמדו לרשותנו היו אפסיים.

הקרבות היו נמשכים בדרך-כלל משך כל שעות האור עד שהיו הפשיסטים מצליחים להדוף אותנו ממוצב כלשהו, אבל עוד באותו לילה — עם כיוונים ורימונים, היינו כובשים את המקום מחדש, ואז בבוקר, התחילה הפרשה חוזרת על עצמה.

אוכל לא היה מגיע, אבל עתונים קבלנו בכל יום. והנה, לפתע, הפסיקו לשלוח גם אותם משך שלושה ימים. העניין היה תמוה בעינינו, עד שהתברר שכונן מלמעלה על-מנת שלא לפגוע בנו. כעתונים הודיעו אז על הסכם וועדת-הפיקוח הבינלאומית להוצאת המתנדבים, משני הצדדים הלוחמים, מספרד. הרפובליקה הסכימה לצעד זה, משום שלמעשה תנועת המתנדבים כמעט ומצתה את עצמה, נשארו מעטים יחסית, כ-4000 איש בסכ"ה, שהשפעתם על תוצאות המלחמה היתה אפסית לעומת הסיכוי להוציא את מתנדבי גרמניה ואטליה מהארץ, דבר שכמובן לא קרה.

ערכו לנו מסדר פרידה גדול, גנרל ספרדי צעיר שהיה אז תקוותה של הרפובליקה, נפרד מאתנו, ואנו כולנו התחלנו את דרכנו חזרה.

עבורי היתה זו דרך משונה וקשה, היינו ששה שחזרנו ביחד לארץ-ישראל. נאסרנו לקומוניסטים מיד עם ירידתנו מהאניה בחיפה. אלא שלמחרת התערבו — כנראה מהוועד"פ של ההסתדרות — ושחררנו.

מה נשאר לי מכל זה אחרי 50 שנה? הרבה אהבה לעם הספרדי האציל, ושנאה נוראה לפשיזם. וכשאני נתקל בניצניו כיום ברחוב הישראלי, אני מודה למי-שלא-יהיה שאני בן למעלה מ-70 ושלא אני אצטרך כבר להתמודד אתם. כי ברור לי שבלי מאבק פיזי ממש זה לא ייגמר.

הביאה לדפוס: ע.ע.

מתוך "שחור היה הלילה" — הצגה מצחיקה על גורל אכזר מאת מיכאל גורביץ' וכבימיו.

צחי בקר: בית-לסין הוא ראשית לכל תיאטרון של קהל

בהחלט להוות, בין השאר, גם ראי למציאות פוליטית וחברתית. חייב לעמת את עצמנו עם עצמנו. וברור שעל תיאטרון המזוהה עם ההסתדרות להבליט את הבעייתיות הנובעת מההתנגשות שבין האידיאולוגיה החברתית לבין גישומה. עליו להביא את הצופה לידי התלבטות בנושא מבלי להעביר אליו מסר חד-משמעי האפשרי רק בהצגות פלקטיות.

בנוסף לפעילותו של בית-לסין בתחומי העיר ת"א, מפעיל הבית מנגנון רציני וחשוב ברחבי הארץ כולה. תיאטרון בית-לסין, י"א הנייד ביותר מכל התיאטראות שלנו. הוא היחיד בארץ המחזיק משאית... מקט הנכנה אצלנו, חייב להיות מותאם ל-30 אולמות.

הפעולה הארצית נערכת בעיקר באמצעות רשת "מופת" שמתחזקת אולמות תיאטרון השייכים למועצות-הפעולה והמנוהלים על-ידי רכזי "מופת" המקומיים ועל-ידי בית-לסין. בכל אחד מ-20 הישובים בהם קיימים אולמות מסוג זה, אנו מקיימים מעין מיני-בית-לסין.

החזון לעתיד? הייתי רוצה שלא יהיו גרעונות. שלא יהיה צורך להתפשר על תפאורה, על שחקנים, על חומר.

הייתי רוצה פרס של ההסתדרות על מחזה מקורי. שנהיה בית לנסינות, להתחבטויות תיאטרוניות. להתמודדות עם בעיות. שהקהל יבוא בהמוניו.

שהמקום יהיה תוסס, מגוון, שכמעט כל אדם יוכל למצוא בו את עצמו מבחינת צריכתו התרבותית.

בית-לסין הוא מרכז לאומנויות הכמה שנבנה נדבך אחרי נדבך על-ידי "משוגע" לדבר ובעזרת אנשי ההסתדרות שהאמינו בו ותמכו בו. אני לא חושב שאפשר לדבר על קו תיאטרוני המאפיין את המקום. בודאי שלא על קו פוליטי. מדובר, עפ"י הבנתי, לכל היותר בגישה תנועתית עקרונית, כאשר האנשים המפעילים את הבית, מזוהים באופן כללי עם ההסתדרות — לא יותר ולא פחות.

בית-לסין הוא ראשית לכל תיאטרון של קהל. יש לנו כיום 10,000 מגוייס, ועיקר מטרתנו להוות מרכז לתיאטרון, לבידור ולמוסיקה, כאשר הדגש הוא בהחלט על תיאטרון. ובאשר לזה — במסגרת תפיסת העולם המייחדת את ההסתדרות, פועל הבית כתיאטרון רפרטוארי שמתשדל לבחור את בטוב ביותר האפשרי, ולבצע ולשווק אותו בצורה באופטימאלית.

לגבי העתיד — מטרתנו החשובה ביותר, לדעתי, היא עידוד המחזאות המקורית הישראלית. מחזאות שתתמודד עם בעיות מרכזיות שבחיינו, כמו: התנגשות התרבויות שהיא אחד מהנושאים הדרמטיים ביותר הקורים לנו כאן, ואשר טרם קיבל ביטוי תיאטרוני משביע רצון. דבר נוסף שהייתי שמח לראות על בימותינו הוא חשבון-נפש אמיתי בתחומים בלתי-נגועים בינתיים, דוגמת התהליך הקיצוני שעבר על החברה השוויינית-צודקת שקמה פה לפני 40 שנה ושהגיעה היום לפער בין עניים לבין עשירים המזכיר את העולם השלישי, ואולי אף את הרביעי. הייתי רוצה מאד שנושא זה יגיע לבמה לפני שיגיע לרחובות. תיאטרון איננו אמנם כלי חינוכי ישיר. איננו מתקן עולם, אבל הוא חייב

ספרות רומנית בת זמננו

טראיאן ט. קוסובי
(T.T. Cossovei)
נולד ב-1921. משורר.

זכריה סטאנקו
(Zaharia Stancu)

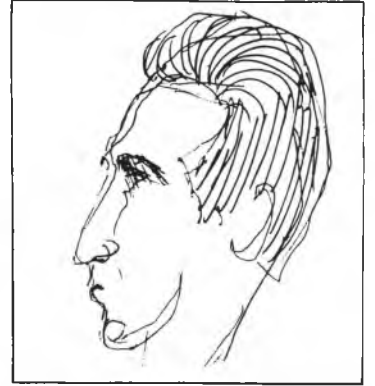
1902-1974. משורר ומספר.

ג'או בוגזה
(Geo Bogza)

נולד ב-1908. משורר סוריאליסטי וכתב.

מאריין סורסקו
(Marin Sorescu)

נולד ב-1936. משורר מחזאי ומבקר ספרות.

ניקיטה סטאנסקו
(Nichita Stancescu)

1933-1960. משורר.

פטרה סולומון
(Petre Solomon)

נולד ב-1823. משורר מסאי ומתרגם.

נינה קאסיאן (כץ)
(Nina Cassian)

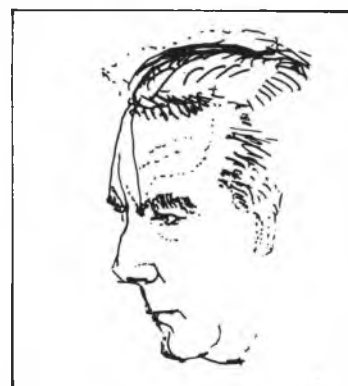
נולדה ב-1924. משוררת ומוסיקאית.

סורין טיטל
(Sorin Titel)

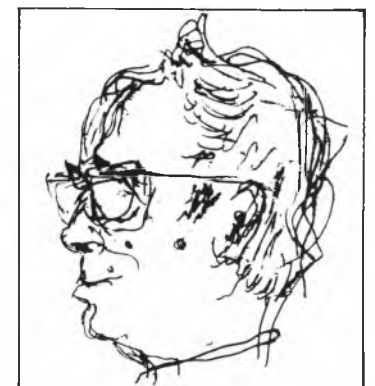
1935-1985. מספר.

דומיטרו רדו פופסקו
(D.R. Popescu)

נולד ב-1935. מספר.

מריין פרדה
(Marin Preda)

1922-1980. מספר.

מבט על הספרות הרומנית החדשה

מירצ'יא טומוש Mircea Tomos

הספרות הרומנית החדשה, כמוה כספרותו של כל העם, משקפת בצורה חלקית או כללית, את גורלו ההיסטורי. הדורות הבאים והאחר-זה והתקופות הספרותיות השונות מייצגים את תהליך הגשמת המשכיות, אפילו כשהם מסמנים מהפכים בתוך מסגרת הספרות הלאומית. האם קיים קשר בין הספרות וההיסטוריה? סבורים אנו כי יצירות הספרות משקפות את תולדות העם לא רק ב"קליפתם", משמע המאורעות החיצוניים, אלא בעיקר במהותם, במיכלול משמעותי והנסתרות, בזרמי המעמקים הקובעים את מהלך ההיסטוריה וגורל הקהילה האנושית על מרכיביה השונים. וכך נוצר הקשר הישיר בין הגורמים הפוליטיים והחברתיים מכאן, והגורמים הנפשיים, התרבותיים, מכאן.

החברה הרומנית החדשה, בתקופה שקדמה לכינונה של הרפובליקה הסוציאליסטית ובשנותיה הראשונות של זו, על הווייתיה הסוציאליטיות, הפוליטיות והתרבותיות, משתקפת ביצירתו של קאמיל פטרסקו (בעיקר בפרוזה ובמחזות שלו) והוא יכול להיחשב כאיש-הביניים המקשר שתי תקופות, הנותן תמונה מהימנה של העידן הבורגני השוקע ועומד על ערישתה של החברה החדשה, כשגיבורו העיקרי הוא האינטלקטואל החי באינטנסיביות את לבטי המעבר הזה.

זכריה סטאנקו החל לפרסם מייד לאחר מלחמת העולם הראשונה וגם כתיבתו עמדה במזל השפעתה של הספרות הרומנית הקלאסית, בת המאה ה-19. כיצד באה על כתיבה מורשת העבר ביצירתו? בכך שהבעיה העיקרית העומדת במרכז הרומנים שלו היא בעיית החברה הרומנית של ראשית המאה: היחסים בין בעלי-האחוזות והאיכרים, המאבק על האדמה. אצלו לא תמצא משרידי הגישה הרומנטית-אידיאלית שאיפיינה את הספרות שקדמה לו: אצל סטאנקו בא על ביטוי הקונפליקט הסוציאלי החריף, שנאת האיכרים אל מעבדיהם-מנצליהם, מעשה ההתקוממות האלימה שלהם סטאנקו מתאר את מרד האיכרים בכל עוצמתו בשורה של רומנים שאם גם לא כולם שווים בערכם האמנותי (הרומן הנודע ביותר שלו הוא "יחף", שפתח סידרה של רומנים אוטוביוגרפיים, שנים אחדות לאחר מלחמת העולם השנייה) הריהם מסמלים את יציאתה של הפרוזה הרומנית מתוך ה"בריכה" השקטה אל הים הסוער, הסמל ההולם ביותר של המרידה.

גם מארין פּרָא מילא תפקיד של מקשר בין דורות, כמה עשרות בשנים לאחר סטאנקו. גם הוא בחר בדרך הפרוזה הריאליסטית לשם תיאור המציאות ברומניה, אם אצלו התחלפו הנפשות הפועלות. בעלי-האחוזות כבר נעלמו מתוך החיים, הם נותרו בכחינת זכרון בלבד בלבם של זקני-הדור. ברומנים של פּרָא מופיע מכאן עולמם של האיכרים ומכאן האינטליגנציה החדשה. חשיבותו בהתפתחות של הפרוזה הרומנית מותנית במקוריות גישתו, ככושרו להרחיב את מרחבה התימאטי. מעמד האיכרים, הקיים כמעט בכל הפרוזה הרומנית הקלאסית, משתקף אצלו מתוך פנימיותו. הוא

מתאר את הכפר הרומני כפי שהוא עצמו ראה וחווה אותו בשנות ילדותו, מעלה דמויותיהם של אבותיו ואבות-אבותיו, והוא רואה הוויה זו כיחידה סוציאלית אוטונומית, בעלת חוקיות משלה, מרכיבים משלה ולוח-זמנים ייחודי.

דור שלם של כותבי פרוזה ברומניה הושפעו על ידי פּרָא, הלכו בדרכיו, בעיקר כאשר ביקשו לתאר בספריהם את הוויית הכפר ותושביו האיכרים. המספר הייצוגי ביותר בדור החדש הוא דומיטרו ראדו פופסקו, המקיף במבטו החודר את כל העולם הפרי כולו. ושני היסודות המקוריים בפרוזה שלו הם – הרקע הדראמטי של הקונפליקט הכללי-אנושי והפרספקטיבה של החזות שאינה מוליכה אותנו לתוך המחזות הרחוקים והמעורפלים של המיתוס, אלא מביאה את יסודות המיתוס לתוך המציאות שלנו, מערה אותו בתוך חיי היום-יום. משווה להווה אותה משמעות ספציפית שרק הזיקה אל העבר יכולה להבטיח. ויחד עם זאת מבוסס הסיפור שלו על קונפליקטים אנושיים נצחיים בעלי וודאות ועושר נפשי רב. עולם הכפר הרומני מקבל ממדים אוניברסאליים ונשען על יסודות איתנים של ערכים עולמיים. יצירה בעלת ערך ייחודי שקבעה ברכה לעצמה היא יצירתו של המספר סורין טיטל. הוא צפה במציאות הקרובה בעין חודרת ורצינית כשעיניו מופנות בעיקר אל מיגזר אחד: הפיטרסקי שבחיי הפרובינציה. כסיפוריו אין הפרובינציה מסמלת רק מרחב שולי, אלא דרך חיים אינטגרלית, כבדת-משמעות, המהווה מפתח להבנת יסודות חיי הנפש של האדם בן-זמננו. עודפי הצביון המקומי אינם פוגעים במהות האנושית הכללית, להיפך הם מוסיפים לה גוונים ומעשירים אותה.

איור: מרסל ינקו

מבין המספרים הצעירים יותר נזכיר שניים הממשיכים במסורת אחרת, זו של ספרות-האינטליגנציה, של מרחב המחיה הכרכי והבעיות האנושיות המשתקפות דרך קונצפציה מסוימת על הקיום האנושי וערכיו. כוונתי לנורמן מאניה ולוויורג'יל דודא. בתוך הסיפורים והרומנים שלהם מתסגנות בצורה הארמונית מגמות נסיוניות, המרחיבות את גבולות הסיפורת הרומנית החדשה. העלילות שלהם פשוטות בדרך כלל, אך הרגש מושם על ההסתכלות-פנימה והבעיות המאפיינת חיי נפש עתירי ערכים, כבד-משקל. אצל מאניה מאבד ה"גיבור" את זהותו ונעשה דר-ערכי, המספר מוציא את קוראו ממזב של פאסיוויות ומכריח אותו להיות שותף פעיל של המספר. סופרים מסוג זה מצטיינים בראייה מפוכחת, ברצינות הכוונה וסגנון סארקאסטי לפעמים, הם נשלטים על ידי התבונה היוצרת והופכים את הכתיבה להרפתקה מורכבת, בעיקרה אינטלקטואלית.

לעומת הפרוזה, שהיא בעלת איפיונים לאומיים ספציפיים, נמצאת השירה הרומנית החדשה בעלת תעוזה צורנית, היא מרחיבה את אופקי הביטוי הלירי לעבר תחומים נסיוניים וגם כאשר היא כרוכה בעולם המסורת הלאומית, היא משתדלת לצעוד יחד עם

הזרמים הראשיים בשירה האירופאית בת-הזמן. מגמות האוונגארד אינן זרות לה. היא מחפשת פתרונות צורניים הולמים למקרים ההומאניים שלה, על מנת להשתלב בזרם הגדול של הליריקה העולמית. ידוע כי שירת האוונגארד הרומנית עמדה בסניכור-ניזאציה מלאה עם שירת העולם אין זה מקרה שמשוררים רומנים אחדים תפסו מקום מכובד בשורת המודרנה העולמית כאשר בחרו לכתוב צרפתית (צארה, פונדאן, וורונקא). אך שירה זו נולדה על אדמת רומניה, ספגה מן המקורות העצמיים שלה (אורמוז הקדים את הסוריאליזם) ויש לה היסטוריה משלה, בין ה"התפרצות" הראשונה של המרד המודרניסטי בשנות העשרים ועד להתפתחותה המאוחרת יותר, כאשר היתה לה עדנה כעבור עשרים שנה, ועד להשפעתה הממותנת על המשוררים הצעירים בזמננו.

מבין אבות האוונגארד הרומני מן הראוי להזכיר את ג'יאור פוגזא, שהחל את דרכו כמודרניסט-מרדן קיצוני בשירתו, ויחד עם זאת הצטיין ברפורטז'ים הליריים שלו, בעלי המסר ההומאניסטי, וגם בפעילותו הפובליציסטית שעמדה בסימן מאבק מסורי וסוציאלי עקבי. שירתו מצטיינת בפאתוס ההומאני שלה, המסתגן מבעד לבטוי הנמרץ והאלים לעתים. לעת זקנה חזר בוגזא אל הליריקה הצרופה מסיגי הצעקנות-ההפגנתית והוסיף נדבכים חשובים ליצירתו הפיוטית. ממשיכו בשנות הארבעים היה המשורר ג'יאור דומיטרוסקו, שביטא בשירת המחאה המקורית שלו מומנט אחר של התפתחות השירה הרומנית, בשנות הארבעים. הוא ממשיך עד עצם היום הזה בשירתו הספוגה התמרדות ומחאה לירית. בן דורו ג'ילו נאום, כותב שירה איטלקטואלית השואפת אל ערכי הקבע וההשתלבות בתוך עולם האדיאיות. המשוררת נינה קאסיאן עברה ביצירתה כמה וכמה שלבים, מן האקספרימנטאליזם אל הנימה הסוציאליטית, ומשם אל השירה ההגותית השואבת השראה מן המענינות האוטנטיים של ההשראה.

המשורר ניקולאי לאביש, שמת בטרם-עת בראשית שנות העשרים לו, נחשב לאחד האבות-המיסודים של השירה הרומנית החדשה, זו שצורתיה נתגבשו לאחר מלחמת העולם השנייה. הוא המקשר בין מסורת העבר ותוחלת העתיד. הוא טראדיציונאליסט וחדשן כאחד. אחד החשובים שבמשוררי הזמן הזה הוא ניקיטא סטאנסקו, שאף הוא איחד קצוות בשירתו, את המסורת המובהקת עם הנסיוניות הנועזת ביותר, והוא הוליך את המלים עד קצה ההיגיון והלשון ובשריו המשוכחים ביותר נמצאה גם אוהת טראנספונדנציה ההופכת את השירה הארצית למיתוס של הכרת העולם. ורבים מבני הדור הצעיר יותר ביקשו ללכת בדרכו והעשירו את שירת ארצם בהישגים חשובים. כך אנא בלאנדיאנה הליריקנית המעודנת, יון אלכסנדרו ההגותי שלא ניתק קשריו לאדמת אבותיו, והגיע לידי הישגים מרשימים, ורבים אחרים המצטרפים לפליאדה ומפוארת של השירה הרומנית בת ימינו, שהיא עשירה בצורות ובתכנים, בעלת אפשרויות הבעה מגוונות וסיגנון שהוא מיוזג הישן עם החדש.

מרומנית: א.ב. יפה

מירצ'יא טומוש, יליד טראנסילבניה, 1984, מעורכי כתב-העת "סטאווא" (הכוכב). פרסם כעשרה ספרי ביקורת ספרותיים.

עיתון 77

העיתון
שקורה
ספרות

זכריה סטאנקו

מרומנית: יהודה גורי-אריה

מתנשם בכבודות ונשען על מקלי, טיפסתי על הסוללה של הרכבת ואחר-כך על הגבעה. נשען על המקל ונושם בכבודות, ירדתי במורד.

"אתה מתנשם בכבודות", אמר לי קוקולץ. "כאילו משכת בעול."

"כן", אני אומר לו. "אני מתנשם בכבודות. משכתי בעולים רבים."

"אני מרגיש את עצמי כמו ציפור. כמה שלא אלך, אני לא מתעייף."

"גם אני לא התעייפתי, כשהייתי בגילך."

"הרבה זמן עבר מאז?"

"די הרבה."

"כשאהיה זקן כמוך, עוד תהיה אתה בעולם הזה?"

"לא אהיה, קוקולץ."

הילד נאנח. אחר-כך לוחש: "אני מצטער."

"מדוע אתה מצטער?"

"אני לא יודע. לא יכול להסביר לך. אבל אני מרגיש שאני מצטער."

"אני לא מצטער", אני עונה לו. "לא מצטער. חייתי את חיי..."

בשער, נפרדים הקרובים ב"לילה טוב". ממני ומאחותי.

"עוד נראה אותך מחר."

"מחר — לא", אומרת אחותי. "לא שמתם לב, שהוא מרגיש לא כל-כך טוב? מחר תנו לו לנוח."

"אם את אומרת..."

הם התפורו, איש לדרכו. גם קוקולץ הלך. בצעדים קטנים, צפופים, כובע הפרווה מוחזק על עורפו, מקלו הקצר תחת בית-שחיו. כאילו כל העולם שייך לו. ואולי הוא באמת שייך. מעל לכפר, במרומים, כוערים הכוכבים.

"תאכל משהו ותשכב", אומרת לי אחותי, "הדרך עייפה אותך."

"הדרך... רק הדרך..."

"על הספסל החיצוני, ליד הדלת, אני מבחין באשה, נשענת על הקיר. עומדת בלי נוע. כמו עשויה מאבן. מחכה. אחותי שואלת:

"זו את, פילימונה?"

"אני... באתי ל..."

"מוטב שתבואי מחר... כלומר, לא מחר. מחרתיים. האח שלי..."

אני אומר לאחותי: "הניחי לה... אם כבר באה... תני לה להיכנס. ממילא, השינה לא תבוא אלי עד לפנות בוקר... כבר שנים רבות היא באה אלי, רק סמוך לבוקר."

"מישהו וודאי קילל אותך, שתאבד את שנתך", אומרת פילימונה.

"אולי..."

"לא אני. אני לא קיללתי אותך. שתדע."

אני מניח את מקל ההליכה בפניה. מסיר את כובעי. פושט את המעיל העליון ומתיישב בפנינת המיטה. פילימונה יושבת בכיסא. היא נועלת נעלי-חיילים ישנות ולובשת חצאית שחורה. שחור גם הצעיף המכסה את ראשה וכתפיה. אחותי מביטה בה באי-רצון. לולא חששה שאתרגז, יהיה מבקשת ממנה שתלך. פילמונה אומרת לי: "לו היה אז, זומן, כלייך הרבה אור בבית, היית קורא כל הלילה. בקיץ, כשהיה ירח מלא, קראת לאור הירח."

"אכן, באמת קראתי לאור הירח."

"ועכשיו, כבר לא?"

"לא. הן כבר לא טובות העיניים. אני זקוק למשקפיים." עוברת רכבת. הבית מזדעזע. שמשות החלון רועדת כמה דקות. אחותי אומרת: "אני הולכת לערוך את השולחן. בעלי עומד לחזור מהעבודה." אני נשאר לבד עם פילמונה. מבטי נתפס בנעליים שהיא נועלת. "אתה מסתכל על הנעליים? אני נועלת אותן בחורף. נשאר לי מהבן הצעיר. מפלוריצ'יל... תן לי לספר... את שני האחרים, לא אני קברתי. אחד נעלם, לא יודעת איפה, ברוסיה אי-שם... השני נפל בהונגריה. את פלוריצ'יל שלחו לי הביתה, כלי רגליים. בעצם, לא שלחו. קראו לי לטורנו, לבית-החולים, לקחת אותו הביתה. נסעתי בעגלה עם השוורים. מילאתי אותה בעשב ונסעתי. חצר גדולה יש לבית-החולים!... ובחצר, תחת עצי השיטה יש ספסלים. ועל הספסלים — חיילים מבריאיים, שיצאו כמו ג'וקים, להתחמם בשמש"

"את מי את מחפשת, אמא'לה?"

"את בני הצעיר, החייל..."

"איך קוראים לו, אמא'לה?"

"פלוריצ'יל לאזו."

"אה, לאזו. חפשי אותו באולם הגדול."

"איפה?"

"חכי, אמא'לה, אלוהה אותך."

החייל קם מהספסל ובהליכה צולעת הראה לי את האולם.

"שם... היכנסי ותמצאי אותו."

מצאתי אותו. במיטה לבן כמו סיד.

"אתה בריא, בן?"

"בסדר."

היה מכוסה בשמיכה. רופא צעיר ניגש אלינו.

"את אמא של לאזו?"

"אמא שלו אני."

"את יכולה לקחת אותו הביתה, אשה. באת בעגלה?"

"בעגלה."

"טוב. לכי ותרמי את השוורים, אנחנו נשלח אותו לעגלה."

רתמתי את השוורים. חובש הביא אותו על גבו והשכיב אותו בעגלה, בעשב. מישהו אחר הביא את חבילת הבגדים שלו.

"הבאת גם את הנעליים בחבילה, אופר'ה?" שאל הבן.

"הבאתי למרות שיותר טוב היה אם היית משאיר לי אותן איזה צורך יש לך בנעליים?"

"אני רוצה לתת אותן לאמא שלי, שתלך היא בהן. שלא תלך יחפה בכרן." הבאתי אותו הביתה. בבית-החולים נתנו לו שתי ידיות מעץ. הוא היה משעין עליהן את ידיו, נסחב-מקפץ כמו חרגול. שמחתי שהוא אתי, אפילו ככה, נכה. אלהים, אלהים! תראה מה זה בן-אדם... נכה, אבל צעיר הסתכך עם אלמנתו של מיילו,

"זה חטא, פלוריצ'יל בני. היא היתה אשתו של אחיך. יש לה שלושה ילדים ממנו, בן."

"שום חטא. אחי מת, מה הוא יודע?..."

"הכפר צוחק עליך, פלוריצ'יל, בני."

"צוחק? צריך היה לבכות."

ימה יכולתי לעשות? סחבתי את הברושה. הוא התרגל לשתות. היה אוסף את כל הכסף שבכתי. נסחב לבית-המרזח. משתכר. רב עם אנשים. עם השוטרים.

"תרנגולי-הודו!" היה צועק להם, "אתם צעירים, צעירים. למה אתם הולכים לחזית? שגם לכם יקרעו הפצצות של הרוסים את הרגליים."

"עזוב אחד, לא חוזר יותר הביתה. חיכיתי לו. חיפשתי אותו. מצאתי אותו בבוקר בין השיחים שליד השדה. הראש שלו היה מרוסק באגלה. הכלה שלי, אלמנתו של מיילו ברחה. שמעתי שנעשתה משרתת בבית גדול בבוקרשט. השאירה לי את הילדים שאני אגדל אותם. גידלתי. עם צרות..."

מגיע גיסי, סימינצ'ה, הנפח. פניו שחומים, עיניו כחולות, שפמו גוזז קצר, ידיים גדולות, עם אצבעות עבות.

"ברוך הבא, גיס!"

"ברוך הנמצא", אני עונה לו.

"אתה לא בא לשולחן?" שואלת האחיות.

"אני לא רעב. אדבר עוד קצת עם פילימונה..."

"אתה מדבר אתה ומעשן... איך תהיה רעב?"

"אני מעשן. לא יכול להיפטר מההרגל הזה."

אני מביט בפילימונה. היא מביטה בי. ידיה הצטמקו וצפדו. מצחה חרוש קמטים. לחייה מצומקות, שפתיה נשאר עבות. הרוח הכחילה אותן.

"חם", היא אומרת.

היא מסירה את הצעיף מעל ראשה. מניחה אותו על משענת של כסא. ראשה נשאר מכוסה רק במטפחת שחורה.

"כן, חם", אני עונה.

"ימילאת את החדר בעשן."

"כן, מילאתי את החדר בעשן."

"אתה זוכר אז, אחרי המלחמה, כשכאת הביתה לשבוע?"

"זוכר."

"זה היה באביב"

"אביב היה."

"הלילך פרח."

"כן. נדמה לי שהלילך פרח אז, פילי."

"אחרי שנסעת, לא כתבת."

"לא כתבתי. אמת. לא כתבתי לך."

"אפילו לא שורה אחת."

"אפילו שורה אחת לא כתבתי לך, פילי."

"נעשיתי חולה. הו, אל תחשוב את עצמך. לא מפני שלא כתבת לי. הבנתי ששם, בעיר האבן ההיא, לא היה לך זמן לכתוב."

"לא היה לי זמן, פילי."

"אני לא יודעת למה חליתי. כאילו כבר לא הייתי בעולם הזה היה לי חשק להיעלם, לברוח. אתה זוכר את בונדאר?"

"איזה בונדאר?"

"בונדאר, הרב-שוטר."

"הגבוה, עם הפנים הצהובים?"

"כן, הוא בדיוק השתחרר. אמר לי שיתחתן אתי. אמר לי שאלך אתו. נסענו. לא התחשק לי יותר לחיות במקום הזה. לא אהבתי יותר, לא את השרה ולא את ההר. גם הבית שלנו לא מצא יותר חן בעיני. ארזתי לי בשקט את החפצים שלי בצנור, ובערב אחד נסעתי אתו, ברכבת. אחרי חצות הגענו לפיטשט.

"כאן אנו יורדים", אמר לי. "והולכים לישון עד הבוקר, בבית-מלון."

"אבל אתה לא נוגע בי."

"לא נוגע. מחר אנחנו באים אלי הביתה, ומתחתנים."

"רק בונדאר?"

שתקתי. הוא התנפל עלי באגרופיו. היכה אותי עד דם. חמש שנים חייתי אתו. אתה שומע? חמש שנים. ובכל חמש השנים האלה סבלתי אותו רק שלוש פעמים, וילדתי לו שלושה בנים... אחר-כך אלוהים לקח אותו אליו... סוף-סוף" היא משתתקת. מביטה אלי בעיניים גדולות, שחורות, יבשות, ששקועות בפניה. לוקחת חתיכת בשר, נוגסת בה. נוגסת מפרוסת הלחם המתוק.

"הוא טוב, הצללי", היא אומרת "וגם הלחם טעים. היא יודעת לעשות לחם טעים, האחות שלך."

"היא יודעת", אני עונה לה. אבל גם החיטה צריכה להיות טחונה היטב. וגם התנור צריך להיות מחומם במידה הנכונה."

"כן", אומרת פילמונה, "כדי שייצא לחם טעים, הכל צריך להיות מוכן היטב... איך אתה, תגידי לי... איך הלך לך?..."

"טוב", אני עונה. "הלך לי נהדר. לא שמעת?"

"שמעתי, איך שלא אשמע? שומעים כאן הכל."

"ואת לא רואה?"

"רואה, רואה כל הזמן שאתה נשען על מקל."

"נשען לפעמים. כשתוקפת אותי עייפות."

בצעדים קלים נכנסת אחותי שוב. "הבאתי עוד בקבוק יין. אני רואה שאתם רוצים להמשיך עוד לשוחח."

"רוצים להמשיך", אני עונה לה

"אם ככה אעזוב אתכם. סימניצה אומר שנלך לישון."

"לילה טוב."

אנחנו שותים. כוס אחרי כוס. פילמונה אומרת: "לחיים! לחיים! אתה..."

אני קם ומקיש את כוסי בשלה: "לחיים, פילי, למזל."

"המזל שלי! אני לא מאחלת אותו אפילו לאויבי..."

עוברת עוד רכבת. שוב רועדים החלונות.

"חצות" אומרת פילמונה.

אני מביט בשעון.

"חצות, פילי."

"רק פעם אחת קרה לנו שדיברנו עד חצות."

"פעם אחת בלבד, פילי."

"אני הולכת. אולי אתה רוצה לישון."

"אלווה אותך, פילי."

"למה לך? אני מכירה את הדרך. אבל אם אתה רוצה..."

היא נוטלת את הצעיף. מניחה אותו על הראש ומכסה גם את הכתפיים. נשען על מקלי, אני צולע בסמיטאות הכפר, ליד פילמונה. השמים אפורים כמו אז. גבוהים כמו אז. הכוכבים כולם דולקים גם עכשיו, כמו אז. פילמונה מנחשת את מחשבותי.

"כן... אותם שמים מלמעלה. אותם כוכבים. ואתה שומע, בן-אדם? תחת כפות רגלינו — אותה האדמה."

"השמים לא מזדקנים, פילי."

"גם האדמה אינה מזדקנת, בן-אדם."

אנחנו עוברים ליד בניין גדול, חדש. הירח מאיר את החלונות, משתקף בהם. אני שואל:

"של מי הבית הזה, פילי? אני לא מכיר אותו."

"זה לא בית. זה בית-ספר. אתה לא יכול להכיר אותו. רק בשנה שעברה הקימו אותו."

אנו מגיעים לחצר גדולה. כתוץ, ואתו בית עם גג הרעפים.

"כאן גדל טריקאליה", אני אומר לה.

"טריקאליה! לא שכחת..."

"לא."

"עכשיו גר כאן אחד, לונגו, מסטיניקין. התחתן עם בתו הצעירה של טריקאליה"

"וטריקאליה בעצמו?"

"מתחת לגבעה, ליד הכנסיה הישנה."

כלב אחד מתעורר. קופץ מעבר לגדר. נובח. מסתובב סביבנו. אני מתגונן במקלי.

"ניה! נמושה!" אומרת לו פילמונה.

הנמושה מכיר את קולה. הוא נרגע וחוזר לישון.

"הגענו" היא אומרת.

"כאן השער?"

"כאן... אותו שער..."

הירח טיפס עד מרום הרקיע. האוויר כחול-עשונני. ראשי כוער. אני לוחץ את רקוטי כירי. באגרופי. לוחץ בכל כוחי. אומר: "פילי, נדמה לי שהלילך החל לפרוח."

"פורח", היא עונה לי. "פורח!" מאתמול בערב התחיל לפרוח. אתה, בן-אדם, רק עכשיו שמת לב?"

"רק עכשיו, פילי."

אני מחבק אותה. היא נלחצת כולה אלי. אני מרים את פניה. ונושק בעומק ובצמא את שפתיה העבות, היבשות. מרות.

השמים מתנועעים. מתנועעים הכוכבים. הירח מתנועע. גם האדמה.

פילמונה נחלצת. אני שומע את קולה לוחש:

"טיפש. איזה טעם יש לזה עכשיו?"

"איך שום טעם, פילי, איך שום טעם."

השער נפתח. נסגר.

אני מהלך ללא מטרה בחוצות הכפר. הכלבים לא מכירים אותי. נוכחים עלי.

מתנפלים.

אני נעצר ומתגונן במקלי.

"הוא הביא אותי, לאיזה פונדק עלוב, ליד תחנת-הרכבת... הו, בן-אדם... מה שהיה עלי לראות ולסבול... אלוהים, מוטב היה למות..."

"לרוע המזל, פילי, אדם איננו מת כשהוא רוצה. כל אחד מת כשכאב זמנו למות."

"יש כאלה שמחים, מתי שהם רוצים. שמים קץ לחייהם. כאילו שזה דבר גדול... חבל מסביב לצוואר זה הכל... חשבת על זה... אבל פחדתי. וזה גם לא נראה לי יפה. שיבואו אנשים זרים, שיראו אותי תלוייה על מסמר, עם הלשון בחרץ..."

"כן", אני אומר, "זה לא נראה יפה, פילי."

"המוות יבוא ממילא."

"יבוא, פילי... על כל אחד."

היא שוקלת את דברי. פניה נעשות עצובות. אני שומע אותה ממלמלת: "אבל אתה, מדוע אתה כל-כך מדוכא?... נדמה לי שהגעת למשהו. מה חסר לך?"

אני מציטט סיגרייה נוספת. איזו במספר?

שואף את העשן החם והמר, עמוק אל תוך חזי. אני צוחק בכל כוחותי. אני קם ומתהלך בחדר, ידי מאחורי גבי. אחותי נכנסת עם מגש בידיה.

"אני שמחה לראות אותך צוחק. איזה שטויות סיפרה לך המשוגעת הזאת, פילמונה..."

צוחקת גם פילמונה. היא אומרת:

"סיפרתי לו בדיחות שמתהלכות אצלנו מפה לפה."

"אני מתארת לעצמי", אומרת אחותי. "הבאתי לכם משהו לטעום ובקבוק יין. שיהיה לכם מצב-רוח טוב... אתם שניכם, עד כמה שאני יודעת, חיבתם זה את זה פעם."

"אה!" אומרת פילמונה, "ברוחות..."

אחותי יוצאת. הנפח מחכה לה. אנחנו טועמים מעט בשר צלוי ולחם מתוק תוצרת בית טועמים גם את היין. פילמונה מנגבת את פיה בידה. "אתה יודע", היא אומרת, "שזו הפעם הראשונה ששינינו אוכלים ביחד?"

"לא חשבת על זה. את צודקת, פילי."

אני ממלא את כוסה. מוזג גם לעצמי.

"לחיים, פילי!"

"לחיים. אתה..."

אני מוצא עצמי מרוקן את הכוס עד תומה. ושומע את עצמי: "נשתה עוד, הבה נשתה עוד, פילי..."

קירות החדר מתנועעים רגע. מן האיקונין של גיאורגה הקדוש צופות כי עיניו. גם הבתולה הקדושה לוטשת עיניה אלי. התינוק בזרועותיה.

"את שואלת, פילי, אם חסר לי משהו. לא חסר לי דבר, את שומעת? שום דבר לא חסר לי. אני מאושר... מאושר!"

פילמונה קוטעת אותי בחדות: "זה לא נראה! זה לא נראה בכלל, אתה..."

"אולי", אני אומר, "אולי זה לא נראה. אבל, שתדעי — אני מאושר, מאושר."

"שם, בכית-המלך, הזמין בונדאר נקניק ויין. אכלתי אתו. שחיתתי אתו. אתה יודע כמה הייתי תמימה..."

"אני יודע, פילי..."

"שיכור, אנס אותי. התעוררתי בבוקר. לבד. הוא עזב. לקח גם את החפצים שלי. הלכתי לשוער. שאלתי: 'לא ראית כמקרה את האיש שבאתי אתו הלילה?'"

"ראיתי אותו, ילדה. שילם והלך לו."

"מה לעשות עכשיו?"

"מאיפה את?"

"מ... והתחלתי לבכות."

"אל תבכי", אמר לי השוער. "הבכי לא עוזר בכלום."

"מה לעשות? מה לעשות?"

"זה קרה גם לאחרות. תעשי מה שעשו האחרות. נדבר עם בעל-הבית, האדון פוטאקה. הנה הוא..."

כמדורגה ירד גבר קרח, עם כרס קטנה. שפם גדול התעגל סביב פיו. "מה יש לה לנערונת הזאת?"

"מה יכול להיות לה, אדון פוטאקה? איזה נבל הביא אותה בלילה והבוקר שכח אותה כאן. אני מציץ ש... תישאר אצלנו..."

האדון פוטאקה כחן אותי בעיניו, ציץ בשפתיו ואמר: "מ... כן! מ... כן! היא עשויה היטב. טרייה. לו היתה לבושה יפה... היתה יכולה למצוא חן."

התחלתי שוב לבכות.

"קרא למדאם!" הורה האדון פוטאקה לשוער. מדאם קלרה היתה רזה כמו מקל, עם אף ארוך מחודד. "מה את חושבת, כדאי להשאיר אותה?" שאל פוטאקה.

"נתמדה. אבל, אדון פוטאקה, אצטרך לזכור עליה הרכה זמן. לא חושבת שהיא מתמצאת בעניינים, והלקוחות שלנו כפי שאתה יודע, יש להם דרישות מיוחדות... אדון גיורג'ל, אדון קוסטאקל, שלא לדבר על הנמושה ההיא מושל המחוז."

"אני יכולה לשטוף את המדרגות", אמרתי, "לנקות את החדרים, לטאטא את החצר"

"איך לנו חצר" אמר אדון פוטאקה.

"הרי, בן-אדם, למה עלי לספר לך את כל זה?..."

"כן, פילי, למה לך לספר לי את כל זה?"

הקירות כבר לא התנועעו. גיאורגה הקדוש כבר לא לוטש אלי עיניים. גם לא הבתולה הקדושה, ולא התינוק השמן שהיא אחוזת בזרועותיה.

אחרי חודש הצלחתי לברוח. בניגוד לרצוני, חזרתי הביתה.

"יצאת לתרבות רעה", אמרה לי אמא. "הכנסת אותנו לפיות הבריות. מי יקח אותך לאשה?"

"עוד ימצא מישהו."

"ונמצא?"

"אחרי כמה שבועות השתדך אלי אונו לאו, המשוגע. הסכמתי."

"את כבר לא בתולה" אמר לי, לאחר שהביא אותי לביתו.

"אינני."

"מדוע?"

"כאילו שאתה לא יודע... בונדאר..."

מִרְיָן פֶּרְדָּה

מורמונית: יהודה גור-אריה

1

פלוריה גיאורגה צריך היה לעשות המון דברים, אבל מבין כולם, רצה לגמור דבר אחד עכשיו, עוד בבוקר, לפני זריחת השמש ולפני שיהיה לו חם, ועל זה הוא חשב עוד מאז אתמול.

אותו בוקר קם מוקדם יותר מהרגיל. לאחר שבלע שתי נתיחים של ממליגה* עם גבינה, הלך לאורווה והתחיל לחטט, כדי למצוא איזה שרשראות ורצועות, אחר-כך הניח אותן, לקח אפסר וניגש אל סוס שישן ללא ניע ליד האבוסים. הוא תחב את ראשו לתוך האפסר, התיר את החבל שבו היה קשור ומשך אותו לאט לאמצע החצר.

בשמים עוד הבהיקו כמה כוכבים כחולים מתוך שפע כוכבי הלילה. היה שקט והשמים הקרירים והנקיים רטטו מעל לגבעות ולעצי השיטה הגבוהים שבשולי הכפר.

היה זה סוס גבוה, זקן, עם שערות מתולתלות על בטנו ועורו משופשף כמעט כולו על-ידי הרתמות. הוא הלך בקושי, ראשו תלוי כלפי מטה, מתננד בכתות ובאיטיות, כמו דלי עץ ישן ורועע. באמצע החצר נעצר כמשותק, אחר-כך, כאשר האיש משכו באפסר, כל עצמותיו עמדו להתפרק. מיני עצמות קטנות וגידיים יצאו ובלטו במפרקיו ובין צלעותיו והתחברו באופן מוזר זה בזה, כשפתח במתינות את ארבע רגליו.

פלוריה גיאורגה, שעמד לצידו, החל לצחוק, נעצר והביט בו, הוא עומד באמצע החצר, פרסותיו המורחבות כמו קערות שחורות תקועות בקרקע, והוא לא מסוגל יותר ללכת. האיש התקרב אליו והחל ללטפו בעודו מושך אותו בציצת השיער שבראש מצחו; לאחר רגע, אחז באפסר, פנה אתו אל השער שבצד הדרך. על הגשיון נעצרו שוב. הסוס צנף פתאום ותוך שיעול קצר, פיזר סביבו צורר של כיח לכל הצדדים.

"זכ-חוטם שכמוך", אמר האיש, התנגב והחל שוב לצחוק. אחר הוסיף: "אתה מתין עלי! נו, טוב! בוא!"

לאט לאט התנהלו. הסוס צעד בצעדים לא מדודים, מנדנד את גופו ועם כל צעד התבלטו עצמותיו בחדות מבעד לעורו, כאילו עומדות לנזק אותו. "הי, בוא, זקן, כבר אכלת את הסוכין שלך... בוא עכשיו לרעות עשב ירוק." ליד באר, נעצר הסוס במקומו. האיש הזדעף. עמד רגע, מצחו מופנה כלפי מטה והפעם לא הסתכל עוד אל הסוס ולא צחק. בראשו חלף מעין סלסול של עשן שחדר לתוכו והחריד אותו. הדבר אך רגע קצר בלבד ולאחריו אחזה ידו במתינות בשוט והחלה לסובב אותו באויר:

"דיו!..."

אך הסוס לא זז. "אתה רוצה לשתות מים!" מלמל האיש. "בסדר, אתן לך מים..." פלוריה גיאורגה התקרב לבאר, עזב את האפסר, תפס את הדלי ובשתי תנועות הוריד אותו אל תחתית הבאר, השקיעו אותו, ואחר משך למעלה ושפך מים אל תוך השוקת. הסוס החל להתקרב בצוואר מושך תחב ראשו בשוקת והחל לשתות. לגימות המים הגדולות שעברו בגרונו נראו כלפי חרץ, ונשמע כיצד הן גולשות ברעש לתוך בטנו.

כדממת הבוקר, עמדו השניים זה ליד זה, שקטים ומפוייסיים. אחרי זמן-מה, נאנח הסוס, כיוון אחת מרגליו ועשה רושם שהוא מתכוון להישאר שם, ליד השוקת. פלוריה גיאורגה תפס באפסר ומשך אותו:

"בוא נלך, עוד מעט צהריים ועוד יש לי המון עניינים... די! הו, לעזאזל! מה זה? אתה רוצה שאקח אותך על הגב?..."

2

החושך נעלם לגמרי, כאשר נותר לו לפלוריה גיאורגה לעבור עוד כמה בתים כדי לצאת מן הכפר. הוא משך את הסוס באפסר, מממה להגיע למקום קרוב כלשהו, אליו הסתכל בדאגה. זה היה בית בקצה הכפר, מקורה ברעפים וצידו של גגו הפונה לכיוון הדרך, מוארך בתוספת פח נמוכה. לבית היו תריסים גדולים בקירותיו, סגורים ומוכרחים לאורך ולרוחב בברזלים עבים וארוכים ביותר. ליד בית זה עצר פלוריה גיאורגה והתחיל לצעוק:

"הי, איליה! הי, שתום עין!"

הסוס נעצר גם הוא, נשאר עומד ברגלים ממושקות, מנסה לשווא להתגרד במקום כלשהו בגופו, באמצעות ראשו. האיש לא שם לב אליו. הביט במבט זועף בחצרו של זה שקרא לו, מבלי שקיבל תשובה.

"הי, שתום-עין! הי איליה!" צעק שוב. אחר-כך בשקט, לעצמו: "מה הוא עושה הצועני, שלא קם?"

"מי זה?" נשמע באותו רגע קול של אשה.

"העירי קצת את איליה", ענה פלוריה.

"לשם מה אתה צריך אותו? הוא לא בבית".

"אז איפה הוא, אשה? יש לי איזה עניין אליו. שיתן לי משהו מן המפחה" ענה האיש.

"הוא לא בבית. הוא נסע אתמול לקנות פסרות... ונעל את המפחה." למשמע הדברים, הזדעף האיש בפעם השנייה ונשאר עומד שעה ארוכה, חושב על משהו שנראה כמרגיז וכיחוד מבין. "אין דבר" אמר, "אני כבר אראה. כן... נראה כבר שנגיע לשם..."

"הייתי צריך שיתן לי משהו מן המפחה", אמר בקול רם לאשה. "יחזור בערך בצהריים" ענה הקול מן החצר. "תמצא אותו בבית..." "לא", אמר פלוריה גיאורגה, "הייתי צריך עכשיו, בבוקר. אבל, אין דבר... אין דבר... אני כבר אראה..."

בהיסוס-מה פנה מן הבית ועכשיו התקרב אל הנחל הקטן ונכנסו אליו. המשיכו ללכת לאיטם.

"פסרות! איזה מין אשה! בעלה נפח משנים, והיא אומרת פסרות... חחחח! פסרות. לך לעזאזל את הפסרות שלך, מטומטמת!... די! לך, אבא, בוא, סייח!" קרא פלוריה מגדת הנחל, בעת שהסוס התעכב במים, מצליף בזנבו. הכפר החל להתעורר. נשמע רחש, לחשים קלים נישאו בין השיטות ונעלמו. בחוץ, בשדה, הלך האויר והלכין, כמו בד מרוחק, שהאיר לעומק המרחב האינסופי. עגלות אחדות, נושאות עמך עדיין את הלילה, הופיעו במעלה הדרך, ירדו בשקט אל תוך הנחל, אחר עלו לכיוון המישור. כמה עגלות עברו ליד פלוריה גיאורגה, שהיה עולה גם הוא עכשיו, במעלה הגדה.

3

אחת מהן, שבה אדם אחד, הישוב בצד, מעל לשמיכה, עצר ליד השניים.

"בוקר טוב, פלוריה!" קרא האיש, מתרומם מקצה הדופן.

"בוקר!"

"לאן אתה הולך, לעזאזל, עם הסוס הבלה הזה שלך?"

"אני הולך... תן לי סיגריה" ענה פלוריה גיאורגה.

"אין לי אש, פלוריה. כלומר, יש לי, אבל קשה להצית."

"אין דבר. יש לי. יש לך עוד הרבה לחרוש?" שאל פלוריה גיאורגה, מניח מידו את האפסר.

"יש לי עוד חלקה שם, ליד תחנת-הרכבת. שמע, חריש קשה, בערוות-אמו. היא מוציאה, שומע אתה פלוריה, המחרשה מוציאה אבנים בגודל של ראש..."

"כן, אני יודע... גשם, אָרְגִיר, אם לא יהיה גשם... תחזיק ותדליק" אמר פלוריה, מושיט לו סמרטוט שהעלה חוט דק של עשן מאחד מקצותיו. אחר-כך הצית גם הוא את הסיגריה ובעודו נושף קצרות כדי להגביר את בעירתה, התכופף ותפס שוב את קצה האפסר.

"ובכן, שלום!" אמר זה שבעגלה, והתחיל לנסוע.

"שלום!"

האיש עם הסוס פנה גם הוא באותה הדרך, עולה לכיוון המישור. בעל-החיים הלך אחריו, מנדנד את צווארו המושט, צועד לאט ובצעדים בלתי מתואמים. אך לאחר זמן-מה עזבו השניים את הדרך שנמשכה כלפי מעלה, פנו הצידה למחצבת אבן אדומה והגיעו לפתחו של ניקי רחב ועמוק, פרוץ בצדדיו מזרמי מים ומלא כולו בשיחי סמבוק ירוקים וצפופים, מעורבבים באבנים ובעצמות לבנות של פגרים. הרעשים מבחרץ לא הגיעו לכאן למטה. הם נעצרו, נבלעים כאילו על-ידי משהו דומה לכדים המוצבים בקירות האבן של הנקיק.

פלוריה גיאורגה נעצר כאן.

הסוס נעצר גם הוא לידו, מגשש וחולש בשפתיו כמה חוטי-עשבים שצמחו בתוך ערימת גללים.

"כן, יש, יש", מלמל האיש, בהביטו לאורך הנקיק, אחר נפנה אל הסוס שניסה בלי הפסקה לתפוס עלי עשב דקים. "תפסיק, אתה! מצאת לך מרעה! בוא!" הוא משך אותו באפסר, אך הסוס לא רצה להניח את קומץ העשב הירוק והיטה את צווארו אחריו.

"הי, יתפוס אותי הצהריים. די!...", משך גיאורגה בחזקה. הם ירדו אל תוך הנקיק ובאחד המקומות בו נעצר פלוריה גיאורגה. באותו רגע, מעל רעמתן הגבוהה של עצי השיטה, שבקושי נראו בכיוון הכפר, פרצו קרני השמש בלי משים ומילאו באורן האדום את הנקיק כולו.

4

האיש נחרד, כאילו נבהל. הביט סביבו, עמד רגע, מתגרד בראשו אחר עזב את האפסר, הוציא מאחורי גורתו חבל וכרך אותו סביב צווארו של הסוס; בעודו אוחז את החבל בידו נסוג כמה צעדים אחורה, והתכופף. הרים מן העשב הרך עצם-רגל לבנה של סוס, עבה ומוקשית מיושב וניסה אותה, מסובכה בתוך ידו, לבחון אותה עד כמה תתאים לתפקידה. התקרב לסוס וכאשר הרים את ידו, האויר שרק. רגע אחד נמתח על פניו של האיש קמט של אכזריות. בעל-החיים הזדעזע — משהו החל להתנועע בתוכו — הוא התרומם בתנועה חדה, מניע ראשו באימה.

משהו דומה הופיע גם אצל האיש; הוא נסוג אחורנית, מביט בבעל-החיים שעורר מבלי שהתכוון לכך, וכמו אחוז חיפזון של בהלה, משך בחבל ותוך שהוא משמיע נהמת-צעקה חדה, הלם ישר בקודקדו של בעל-החיים ההמום. אחר היכה שוב ושוב, כשהוא מוסיף ומושך בחבל. הסוס התרומם על שתי רגליו, רצה לפרוץ קדימה, אך התמוטט והתמתח, כשהוא מתנשף בכבדות.

כאשר ראה אותו שוכב, מתוח וגדול ונושם בכבדות, השמיע האיש שריקה ארוכה ושכורה, כאילו משהו נשבר בראשו ובליבו וכאילו איזה ציפורים התענפו מהם והוא שרק להן; הוא התנשף ומצחו ומחה את מצחו המוצף זעה קרה. עכשיו סובב את העצם בידו בתנועות מתונות, והחל להלום שוב בסוס, הפעם במהלומות אוטומות, כאילו ביקע עצים בגרון, מבלי לתת דעתו על-כך. בעל-החיים כבר לא נשם. עין אחת נשברה בתושבתה ותכולתה נולה למטה כמו חלמון של ביצה. הוא

על הגבעה, בשדה, היו הרועים עולים בעקבות הכבשים, שורקים חזרקים אלוֹתיהם על האילים.
 האיש והסוס נראו מלמעלה, כאילו נלחמים זה בזה. קול האדם גרם לו לפלוריה גיאורגה להרים ראשו בבהלה:
 "בוא, תראה", חלפה בנזיק קריאתו של אחד הרועים, "מישהו פושט עורו של סוס!... בואי, כבשה, ברררר!..."

היכה בכל מקום, בתנועות מהירות, מחושבות, וגם כאשר ראשו של הסוס התבוסס בדמו, משותק וזנוגי, הוסיף פלוריה גיאורגה להלום בו עוד כמה פעמים.
 לבסוף זרק את העצם, התכופף והחל לחפש מקום שממנו יוכל להתחיל להפשית את העור. נעמד מעל הסוס בפסוק, כמתכוון לרכב והחל למשוך את העור בשתי ידיו. לפעמים התכופף עד שראשו כמעט נגע בסוס, תופס את העור בחזקה בשתי ידיו, מטה עצמו אחורה ומושך עד שהתנפחו וורידי רקותיו.

נינה קאסיאן

מרומנית: סנדרו דוד

סוף העונה

כל הלילה נותר החלון פתוח.
 היער נכנס והתישב על הקירות.
 סנאי נחלה על נברשת
 השלג השתכן בכרסאות.

לקראת הפקר, הגיע גם המות, לכדק
 אם ההוראות בצעו.

אני ישנתי שנה עמקה מדי
 כדי שאוכל לשמח מן הבמרי המרשים.

שרפות

אני נשרפתי בתנור הירק.
 הוא נשרף בתנור השחור.
 הלהבות שלנו — של שנינו —
 שנאו זו את זו כשני שבטים.

וכאשר יצאנו דרך הארבות
 העשן שלנו — של שנינו —
 השתתוו לאותו בעל
 ושנינו הלכנו לעולמנו מידי אותו מות.

חבליט מתכת: מרטל ינקו

ג'או בוגזה

מרומנית: סנדרו דוד

התגלה לפני המלאך

התגלה לפני המלאך ואמר:
 באתי בפקדת אדוני
 אתה מפר דברותי לעמים קרובות מדי.

מלאך, התודיתי, חטאי
 רבים ונוראים.

אמר, מה מצוה עלי אדוני?

אהב את עצמך כפי שאהבת
 לרעיך.

או, מלאכי, נאנחתי,
 ירא אני, שאיני יכול להעטר לפקדת אדוני.
 אמר לי, מה נורא הגהגום?

זכרונות מפולין

א.
 כה אמרה נערה בורשה:
 אם תרצה ללשף אותי, לא אתנגד
 אם תרצה לנשק אותי ארשה
 אתן לך לחשוף את שדי.
 אך דע שאכי נורה על ידי הגרמנים
 ואת אחי שרפו במשרפות.

אם תרצה ללשף אותי, לא אתנגד,
 אך דע שהרוגים אלה זועקים בי
 ואני כלי, כלי אפר.
 נשק אותי, ואל תשים לב למרירות נפשי.

ב.
 כה אמרה נערה בקרקוב:
 אם תרצה תוכל לחבק אותי
 אם תרצה תוכל ללשף את שדי
 אך לעולם אל תקנה מתרזות לצוארי.
 הייתי בת שלש-עשרה כאשר הגרמנים
 תלו את אמי, ברחוב, על עץ.
 אם תרצה תוכל לחצות בשחיה את הויסלה
 אך אל תאמר שצוארי לבן ויפה
 ולעולם אל תקנה לי מתרזות.

ניקיטה סטאנסקו

(נולד 1933)

מרומנית: ק.א. ברתיני

שני שירים

שיר עידוד

את שוכנת כי
 כמח בעצם
 כגשם בענן
 כמבט בעינים

אבל אני מת
 ככדור יריה
 שחדר לזכרונות
 של הילוד הרך

אבל אני עוד
 בדייק במקום
 שבו התמוטט
 כוכב תוף צעקה

אבל אני את
 של השלום
 של שלשום-השלשומים
 של זה שמעולם לא היה

התפילה

סלחי לי ועזרי לי
 ורחצי לי את העין
 והפכי אותי עם הפנים
 אל המזרח הלא-נראה של הדברים

סלחי לי ועזרי לי
 ורחצי לי נשמת
 ומזגי לי את אדי הנשימה
 בין אצבעותיך

סלחי לי ועזרי לי
 וסלקי מעלי
 את הגוף החדש הלוחץ
 וממעך את הגוף הישן

סלחי לי ועזרי לי
 וסלקי מעלי
 את המלאך השחור
 שהדאיב את מזגי

דומיטרו ראדו פופסקו

מרומנית: יהודה גור-אריה

הערפל עמד ללא ניע, סמיך, צונן ולבן, מחשיך את האדמה הספוגה מי גשם. בקושי יכולת לראות במרחק צעדים ספורים. אדם בכובע-פרווה שחור, משוך עמוק עד למטה מאזניו, כמו בעת סופת-שלגים, כאילו יוצא מתוך המים. הסוסים עמדו קפואים, באזניים דרוכות, כמו במקומות בלתי-מוכרים, שבהם יכולה להופיע זאבה בצעדים לא-נשמעים, צפה באוויר בגב מקושת ופה רעב. מרוב שיעמום, וכדי להעביר את הזמן עסק ספרדיה בקליעה והתרה של זנבות הסוסים. הם הניחו לו לעשות זאת; לא היה כל סימן לזובכים, שיהיה צורך לגרש מעל בטניהם בנינופי-זנב.

עטוף במעיל גס של פרוות-כבשים, לא ירד ספרדיה מעל ארגו העגלה, שלא יגנוב לו משהו את הגרון או את המושכות. כערפל הזה יכולת לצפות לכל דבר, במיוחד בתחנת-הרכבת, שבה מסתובבים אנשים בלתי-מוכרים. הוא הצטער שבא מוקדם מדי. בסופר-של-דבר יכול היה בנו לחכות לו. ממילא לא יכול היה לצאת ברגל לכפר, מרחק של תשעה קילומטר, ועם פנסי-הכיס על הגב. ספרדיה הוציא את השעון מן הכיס, פתח את המכסה וקרא בקול רם: "יורבע."

אחר-כך ירק ברוגזה, מתח את השעון, שלא ייעצר, הקשיב לטיק-טק שלו, כשהוא אוזח אותו צמוד לאוזן, והחזיר אותו למקומו. לפי שעונו, אחרה הרכבת בכשעה וחצי. והשעון שלו היה מכוון לפי הרדיו, הוא לא הטעה אותו. הוא אחז שוב בזנבות הסוסים וחזר לקלוע אותם.

יללה צרודה ומקוטעת, כשל כלבה מוכה, הקשורה בשרשרת, עוררה את הסוסים לרקיעת פרסות חסרת סבלנות. ספרדיה הניח לזנבות והתרומם בקלות מעל לארגו, כדי להוציא משם את מעיל הפרווה שהביא עבור הכן. אבל מחשבה מסויימת גרמה לו לוותר על כך: ומה אם רק נדמה היה לו שהוא שומע, ועוד אין שום דבר? הרי יכול להיות שרק נדמה לו, מרוב המטן. אמנם גם הסוסים ניתרו, אך יתכן שגם להם היה נדמה. שקשוק אטום ואור קטן וחיוור שכנעו אותו שלא טעה. הרכבת נכנסה לתחנה, חורקת ומקישת בפגזשים.

"היא מאד לא משומנת" חשב ספרדיה, מחכה לבנו בתוך העגלה. הרי ידע את המקום שבו הוא מחכה לו בדרך-כלל.

הרכבת נסעה, כפי שבאה, חורקת ומלאה שקט. כאילו כל הנוסעים בה ישנים, או שהיא ריקה. ספרדיה לא ראה אף אחד יורד או עולה; לובן הערפל היה סמיך מדי. הסוסים נייערו את הערפל מרעמותיהם. מתוך אפילת היום הסתמנה דמות גבר שהחל מתקרב על העגלה. כאשר הגיע למרחק כמה צעדים מהסוסים, עצר: "לייש!" אמר בלחש.

איש לא ענה לו. הוא מחה שלש פעמים בכפיו וקרא בקול רם יותר: "לייש!"

ספרדיה הגביר את אחיזתו ברתמות. זה שצעק, לא היה בנו.

"לייש! ג'יקה!" קרא שוב האיש ונעמד לפני הסוסים, כשהוא תופס את האפסרים, "משוגעים שכמותכם, אתם לא רואים אותי? אתם עושים את עצמכם לא שומעים? באבי-אביכם, שודדים שכמותכם, הא!"

הוציא את המתגים מהפיות הריים בזה אחר זה את חרטומיהם כלפי מעלה.

"הזדקנתם קצת, אתם כבר לא רואים עם מי שאתם מדברים, מה? או שאתם מתחכמים?"

והאיש, באחוז בשתי ידיו את טבעות המושכות, השיק בקלות את ראשיהם של ליש ושל ג'יקה זה בזה, אחר-כך החל לדחוף את שניהם במצחו, עד שנפלה כומתתו. "עם מי אתם אתם? מי אתה שם, על הארגו?"

"זה אני" אמר ספרדיה.

"אה, זה אתה, סנדק?" האיש הרים את הכומתה וחכש אותה לראשו. הוא התקרב לעגלה, כשהוא חובט ללייש על בטנו.

"שלום, סנדק," הושיט את ידו.

"שלום," אמר ספרדיה.

"באת לפגוש אותי... יפה... אבל למה לא באו בני המשפחה שלי? אה, איזה טיפש אני, איך יכלו לדעת שאני כא... באת בטח במקרה, כי שמעת שרבים חורים הביתה..."

"כן" אמר ספרדיה.

"או ששלי השאילו לך את העגלה, כדי שתחכה למישהו?"

"לא..."

"כן, הרי יש לך סוסים משלך... שמע, אדוני, הסוסים המטומטמים האלה כבר לא מכירים אותי! אולי אפילו שכחו אותי! אתה רואה, ככה זה כשאני משוטט בעולם... אבל אני אזכיר להם מי אני. למה אנו עוד מחכים?"

"לשום דבר." "אז בוא נצליף", אמר האיש ונטל את המושכות מידיו של ספרדיה, מבלי לבקש את רשותו. הוא עבר לצד ימין, למקום הרבך, שבו ישב קודם ספרדיה. התיישב על הארגו, השעין רגליו אל ההדום ומשך במושכות.

"קדימה, בני-בלעיל!" אמר וגרם לסוסים לנוע ממקומם, ראשיהם מורמים. "ככה, אל תסתכלו לאדמה, כמו פושטיידי. דיו! אלחש להם קסם, שלא יכנס בהם הערפל!" הוסיף, כשהוא מסובב את העגלה ומורץ את הסוסים בכיוון הכפר. הסרנים חרקו ואילו הסוסים לא התאימו את צעדיהם. כל אחד התקדם לפי קצבו.

הדבר לא מצא חן בעיני האיש בכומתה. אלא שהוא נתן להם ללכת לאט, ושתק. הסוסים, בראשים מורכנים, הכירו את הדרך מקרוב.

"מה חדש בכפר?" שאל טבייקה, האיש שאחז במושכות.

"הכל יָשן", ענה ספרדיה, כשהוא מתעטף יותר חזק בפרווה, שלא יעטוף אותו הקור.

"האחים שלי חזרו הביתה?"

"לא חזרו, אומרים שמתו... או שהם נעדרים... וגם לגביך הגיעה ידיעה שמתת" אמר ספרדיה, מבלי לקרוא לו בשמו, כי לא ידע מי הוא, מבין שבעת הבנים שעשה טבייקה הזקן עם אשתו הראשונה. מעולם לא הבחין ביניהם היטב, גם לא לאור היום. בעצם, כל הכפר הכניס את כולם אל תוך אותו הסיר. אף אחד כבר לא קרא להם "הבנים של טבייקה", אלא "שבעת האחים": יון, גיאורגה, ניקולייה, ואסילה, דומיטרו, בוקור ופלווריא. מי הוא זה שנהג עכשיו בסוסים, לא יכול היה ספרדיה לומר. הוא היה סנדקם של כולם, חיתן אותם והטביל את ילדיהם. הוא לא שאל אותו מי מהם הוא, כדי שלא להרגיז אותו, שלא יחשוב ששכח אותו.

"זאת אומרת שלחו הודעה עלי, צחק טבייקה. "היי!" הוא קם על רגליו, "דיו!" הסוסים זרזו את צעדיהם. טבייקה רקע ברגלו כמו בריקוד, רקד במקום כדי להתחמם ואילו הסוסים ניסו להתאים את הליכתם.

"זדראגנה-דראגנה, זדראגנה-דראגנה!" שר ורקד טבייקה, כפי שנהג לשיר ולרקוד פעם לסוסים, כדי לתת להם קצב, אך הסוסים כבר לא הכירו את קולו.

"דיו, נבלות" הצליף בהם קלות במושכות, על בטניהם.

החול היה רטוב, המים התייבשו קצת והדרך היתה טובה רק להליכה.

"זאת אומרת, שום חדש", הרהר טבייקה, נושם את האוויר הלח והקר. האוויר לא מצא חן בעיניו, הוא היה חריף מדי וכאילו הקדה את שיניו. הוא תיאר לעצמו את שובו לכפר בצורה אחרת: בשעת צהריים חמה, בשמש כבדה ועצלה, באוויר רך; ליד הנחל שליד בית-הקברות יפשוט את הכומתה ואת המדים הירוקים, יקפץ קפיצת-ראש לתוך המים וישטוף מעצמו את כל האבק שחדר לתוך עורו. לצלול עד לבוץ, להריח אותו לדחוף את פרצופו לתוכו ולצאת החוצה, שחור כמו שד, אחר כך להתרחץ, ולא להרגיש יותר את ריח הרובה. אבל עכשיו היה ערפל ולילה והיה לו קר והסוסים כבר לא הכירו אותו ולא הודרוזו להביא אותו לכפר.

"זאת אומרת, יש שכאלה החושבים שמתתי" אמר טבייקה, מתיישב שוב על הארגו. "גם שמו לך צלב בבית-הקברות" אמר ספרדיה, כשהוא מחפש בכיסיו גרעיני

חמניות. "שמו להם צלב לכולכם וכתבו עליו את השמות שלכם."

"אפילו לא היה להם צלב לשבעה צלבים... אלה שטויות, סנדק... חבר שלי המצבא בא הביתה, ושם ידעו כולם שהוא מת... זה היה ביום א' והאנשים הלכו לכנסיה.

האיש לא מצא את המפתח של הבית, כי שמו אותו במקום אחר, והוא הלך לחפש את בני משפחתו בכנסיה. בדיוק כשנכנס קרא הכומר את שמו ברשימת המתים. ז'ניקה מולדוביאנו" קרא הכומר. "נוכח", אמר זניקה, כשהוא שוכח שהוא כבר לא נמצא בצבא. היה צחוק אדיר בכנסיה. אף אחד לא נבהל ולא חשב אותו לרוח-רפאים... הכל שמחו, רק הכומר נעשה ירוק מזעם, כי זניקה קילקל לו את התפילה והאנשים יצאו מן הכנסיה באמצע והלכו לביתו של זניקה.

"זה קורה" אמר ספרדיה, כשהוא מפצח גרעינים ויוק את קליפותיהם אל מעבר לדופן העגלה. הוא חשב על בנו ועל מצברי הפנסים. הוא פתח חנות ולא היו לו פנסים-כיס. בנו מצא חבר, שהיה מוכר אותם בשוק השחור. הוא נסע לפני יומים וספרדיה לא הבין למה לא חזר הערב. "ודאי מצא לו איזה זונה", חשב, כשהוא טוחן גרעינים בין שיניו.

"יצול העגלה עקום" אמר טבייקה, "לכן הסוסים לא מושכים טוב והעגלה לא הולכת כמו שצריך. אני אעשה אחד חדש, ישר כמו נר. כן, יצול זה דבר חשוב."

"כן" אמר ספרדיה, שלא לשתוק.

"תעשה לעזאזל" רצה לומר לו, אך לא היה לו חשק לריב איתו בעגלה, כלילה. אולי יש לו לטיפש איזה נשק בתרמיל, ומי יודע מה הוא מסוגל לעשות. במיוחד אם היה שומע שהעגלה כבר איננה שלו, זה שנתיים, כי הוא קנה אותה, יחד עם הסוסים. והוא קנה גם שלושה אקרים מהקרקות שלהם. אבל למה לספר לו כל זאת עכשיו ולהעציב אותו, מוטב שכל זה יתברר לו בבית, בין בני משפחתו.

"ואיך זה במלחמה?" שאל אותו, שלא יאמר החייל שהוא לא מתעניין בכלום. "איך שיהיה... שם אין דאגות. האוכל הוא אוכל, השינה היא שינה, אתה לא צריך לקצור, לחרוש."

"חבל שנגמרה."

"כן, חבל מאד" אמר טבייקה לאיטו.

"השמנת."

"במקום להשמין את האדמה, תפסתי אני קצת שומן" אמר טבייקה, פוסק שפתיו בחיך.

"היה לך מזל. ראית עולם, ערים, ארצות, כפרים, נקבות... שכבת עם איזו גרמניה?" "לא היה לי זמן לנקבות."

"הרגת הרבה אנשים?"

"ש...ש...ש!" אמר טבייקה, "שתוק! הו!" משך במושכות ועצר את הסוסים.

"שמע! אתה לא שומע?"

"מה לשמוע?"

"תקשיב... אוזי-בר... לאן הם עפים? אתה שומע איך הם קוראים?"

"שילכו לעזאזל."

"לא, אל תגיד ככה... תקשיב... כמה חבל שאנו לא יכולים לראות אותם... השמים חשוכים... אתה שומע אותם? כבר זמן רב לא שמעתי אותם... כמה חודשים? הייתי באיזו עיר, בערב, בשמירה... נדמה לי בנובמבר, בתחילת החודש. ואולי היה זה אביב? אני לא יודע... אוזי-בר געגעו, כשהם עוברים מעל לעיר... בצעקות קצרות של פחד... עברו בשורות בלתי-נראות מעל לעיר... צעקו, והאנשים לא שמעו אותם ולא שמו לב אליהם... לאן הם עפים? שאלתי את עצמי. ונזכרתי שבכית, כאשר עוברים אוזי-הבר, דרומה, משתנה מזג-האוויר... בא הגשם הכבד, הכפורי, גשם עם קור... וכאשר הם עוברים צפונה, מזג-האוויר מתחמם... האוויר עברו או מעל לעיר

"איזה אוויר, הו אמא, הגשם והערפל רחצו אותו, אין שום גרגר של אבק בשמיים... ספרדיה, בוא, בן-אדם, לראות את הכוכבים!" טבייקה נענע את ידיו מעל למים והביט בכוכבים שהשתקפו בהם. פתאום נעכרו הכוכבים והדיבורים התפזרו בתוך המים, טובעים ומעלים בועות. ספרדיה עלה לעגלה עם הגרון ביד והצליף בסוסים. העגלה, שנתלשה בבת-אחת, עמדה להשבר לשניים. הסוסים צהלו בזה אחר זה, ראשיהם מורמים. ספרדיה עטף את רגליו בפרווה שהוציא מן הארגז וניגב את מצחו המכוסה אדים. אחר-כך הביט בשעון וחשב שלאיש בכפר אין שעון כמו שלו. הגיע הביתה ושכב לישון, מבלי לאכול, למרות שידע שאיש לא ראה דבר. איש בכפר לא ידע שכן-טבילתו בא איתו בעגלה. המים היו עמוקים והעולם יודע שהמתים לא קמים לתחייה. הוא שתה כוס יין-שיזפים ונרדם על צידו השמאלי.

בבוקר שמע חטטות בשער והוא קילל בליבו את זה שמעיר אותו כל-כך מוקדם. הכלבים נבחו ויללו, סימן שמישהו נכנס לחצר. אולי בא הבן שלו, עם החבר מהעיר, עם הפנסים. והכלבים אינם מכירים את החבר... ירד מן המיטה ויצא לחצר לפגוש אותם. השמש כבר עלתה עד לגובה החלון והאוויר היה חם. בתחתונים ארוכים ובחולצה, יחף, התמתח ספרדיה תוך-כדי הליכה וצעק לכלבים, כדי להרגיע אותם. כאשר עבר מעבר לפינת הבית לכיוון השער, ראה בחצר חייל מצליף בסוסים במקל דק. הוא הביט בו רגע ולא הבין מה ההוא רוצה, אחר-כך נעצרו עיניו על סמרטוט לבן, שעטף את ראשו.

"קמת, ספרדיה?" אמר החייל וספרדיה קפא על מקומו. זה היה בן-טבילתו. "באתי לקחת את העגלה ואת הסוסים שלי" אמר האיש. הוא הוציא את הסוסים מן האורווה ורתם אותם. ספרדיה נותר ללא הגה. לא ידע אם זה ההוא שהביא אותו מהתחנה, או אחר. כל השבעה היו דומים, טבייקה עשה אותם עם אשתו הראשונה.

כטרה סלומון

מרומנית: סנדו רוד

חישוקים

חישוקים. בכל אחד אפק נעול.
מעגלים משלמים, מרצים מעצמם.
מכבר אין נושמים. הקשת בענן
בשאיפתה למשלם, נעצרה
באמצע הדרך, בין שמים לארץ,
לשמר על צבעיה,
ולו לרנע.

בריאה

בראשית ברא אדוני את האור,
ביום השני הפריד את היבשת מן המים,
ביום השלישי עשה גן מן הארץ,
ביום רביעי ברא את הדגים והעופות,
ביום הששי ברא יצורים אחרים, ביניהם גם את האדם.
ביום השביעי, אדוני שבת,
וביום השמיני, הגמשה עדין,
ברא האדם בכבודו ובעצמו את הפאב.

נוסטלגיה

פעם היינו צעירים, האם אתה זוכר עוד?
דבר לא עפב בעדנו לעוף,
אפילו חסר הכנפים.
הזמן השתרע לפנינו
כמו סבנה אין סופית, בלתי נחקרת.
העולם היה שוק צבעים וריחות בשם,
בו הלכנו מסחררים.
עצרנו לפני כל דלפק
להתבונן בנסיון,
לנסות פחו.
אתה זוכר? היה שם משקל
עליו השארנו מטעננו
כדי שנוכל להחליק בקלות
בין המראות.

והאנשים יצאו מהתיאטרונים ובתי-הקולנוע, ולא שמעו אותם... הם השמיעו צעקות קצרות, כשעברו, לא נראים, דרומה... צעקות קצרות, של פחד... "השנה היו מעט אווזים באגמים... צדתי רק שניים..." "תקשיב להם, הם עוברים צפונה. מזג-האוויר מתחמם. מחר לא יהיה ערפל, תהיה שמש... את שומע? תסתכל, זה צריך להיות שם, בערך... עכשיו הם כאילו עוברים מעלינו... הם רבים... אתה שומע? אני רואה אותם..." "נדמה לך", משך ספרדיה במושכות והצליף בסוסים בשוט, שיחלילו ללכת. "בוא ניסע הביתה, אני רעב, ואולי אתה מתגעגע לאשתך..." "כן... אני צריך לעשות עוד חמישה ילדים, שיהיו שבעה. שבעה אחים, כמו שהיינו אנחנו. שירקרו הורה כולם ביחד, שייצרו הם עצמם הורה, כשהם תופסים זה את זה בכתף, שיציתו את ההורה, שישוככו את המעגל..."

"כמו שאתם הייתם עושים..." "אנחנו היינו טפשים. חשבנו שצריך רק הורה... ומכות. כשהיינו לוקחים מוט ביד, היינו מרביצים לכל הכפר. היינו טפשים והגענו לזה, ששמו על כולנו צלב. את הילדים שלי אלמד הורה אחרת. ולא אתך שאתה תטביל אף אחד מהם, שלא ייצאו קמצנים כמו הסדק שלהם."

"אני קמזן?" "מדוע אתה לא משמן את צירי העגלה, כשאתה יוצא לנסיעה? היא חורקת, כאילו להתלקח. אני אשמן אותה היטב ואעשה יצול חדש."

"טוב, עשה" אמר ספרדיה ונאנח. קולו של זה שישב מימנו, לא מצא חן בעיניו. וגם לא הסיפור עם היצול והילדים. התישב על הארגז כמו בעל-בית, תפס את מקומו החם ואת המושכות, מבלי לבקש את רשותו, ועכשיו הוא אומר שלא ימנה אותו כסנדק. העולם יכול היה להסתדר גם בלעדיו. הכל הסתדר על הצד הטוב ביותר, מה צורך היה בו עכשיו? ירד מן הרכבת ואיש לא חיכה לו, כולם חשבו שמת. מה יש בדעתו לעשות: לקחת בחזרה את העגלה ואת האדמה? למה התכוון בדבריו על ההורה ועל שימון העגלה?

"כאשר חשבתי על הבית, הייתי מרגיש כפה טעם של מרק שעועית... שעועית יבשה ובשר מעושן... והייתי רואה את אשתי, בוחשת ממליגה על גבי הכיריים ומסתכלת עלי... אד היה עולה מן הממליגה, ששיגע לי את השכל. עכשיו אקנה סיר גדול יותר לבישול. בשביל תשעה פיות: שבעה ילדים ואנחנו. נחיה עוד יותר טוב, ספרדיה..." "יתן לכם אלוהים מזל" אמר ספרדיה, כשהוא נושך את לשונו, שאלוהים לא ישמע אותו ולא ישים לב.

הוא הביט בחיל, וראה את עיניו נוצצות. או שנדמה לו. אך הכל יכול לקרות עכשיו, אחרי שקרא לו בשם, ספרדיה. מאז ומתמיד היו קוראים לו "סנדק" או "סנדקון". עכשיו — "ספרדיה"! היה לו חשק לשים את היד היטב על הגרון ולתת לו אחת על הראש, ללמד אותו איך לדבר אליו.

"תראה, כוכב" אמר טבייקה. "הקור מתפזר, לא מרמים האווזים... אתה לא רואה אותו? בקושי רואים אותו, הוא כמו משעוה... ימינה, מעל הדרך, בערך בין אזני הסוסים, טפח יותר למעלה... תראה, הנה עוד אחד... שניים, בחיי שניים..." "מה הכאת לאשה?" שאל אותו ספרדיה, כדי לשנות נושא ולכרר מה יש לו בתרמיל.

"מה להביא לה? את עצמי..." "כן, כן, אבל משהו... מתנות... מזכרות, דברים..." "לא היה לי כמה להביא אותם", אמר טבייקה וספרדיה ירק מפיו גרעין שלם. "כן, מצאתי בתחנה תרמיל של כדור-רובה, דרכתי עליו, לקחתי אותו ואתן לה אותו שתשים ליד האיקונין, אי-אפשר לשים בו פרחים... בחיי, אני לא מתלוצץ. הנה התרמיל! ומצאתי עוד אחד, אם אתה רוצה, אתן לך אותו, סתם ככה, כמזכרת... כי אתה הרי לא השתתפת במלחמה, לא עשית בה אפילו צעד אחד..." "עזוב, תיתן לי בפעם אחרת" אמר ספרדיה, תופס את המושכות, ועצר את הסוסים. "הגענו לבית הקברות. אתה לא רוצה לראות את הצלב שלך?"

"לא." "אתה פוחד להכנס לבית-הקברות?"

"לא." "לך ותחטוף אותו. אתן לך את הגרון... אם אתה חי, למה שיהיה לך צלב?" "תן לו, שיהיה, שאזכר לפעמים כמה טיפש הייתי... וזה אפילו טוב, זה סימן שמתתי, והנה אני חי. וארקוד ואפטס את הסוסים ואלמד אותם לרוץ, כאשר ארקוד בתוך העגלה."

"לך לפחות לראות אותו, הוא ליד שער בית-הקברות." "בסדר" אמר טבייקה וקפץ מן העגלה. ניגש לאחוריה והרטיב את הגלגל. אחר פתח את שער בית-הקברות, הסתכל במהירות וחזר אל הסוסים. "אלך קצת ברגל, ליהנות" אמר.

"הקור חודר בך, אני רואה." "לא, הרגליים נרדמו לי, ספרדיה", אמר, והחל לצעוד קדימה, אוחז באפסרי הסוסים.

ספרדיה הביט בו נדמה היה לו שזהו צל לח, הצועד מעדנות. "ספרדיה, לשוא אתה מנסה לעשות צחוק ממני, עם הענין הזה של הצלב, אלה סיפורים לנשים וקנות... אתה חושב שאני פוחד משטויות כאלה?" "בחי, אני לא משקר..."

"דווקא בגלל זה... מה חשבת, שאבכה או אתעלף, ואתה תצחק ממני? הלך לעזאזל הצחוק ההוא... הו! "עצר את הסוסים על הגשר שמעל לנחל. "הו, נבלות מסריחות, הבה נראה אם ירדו המים... טוב לשחות בהם, לא עברו את הכרך של הגשר... רק שיהיה מזג-האוויר כהיר, עם שמש... ספרדיה, בוא תראה את המים, תראה, נראים בהם הכוכבים. מחר אבוא להתרחץ... אוויר הבר עברו בשמים, למעלה..."

טבייקה התכופף מעל מעקה הגשר והתבונן במים ובכוכבים שנבעו כמו חיים מתוכם.

(נולד 1936)
שני שירים
מרומנית: ק.א. כרתיני

שקספיר

שקספיר ברא את העולם בשבעה ימים.
ביום הראשון עשה את השמים, את ההרים ואת הנשמה.
ביום השני עשה את הנהרות, את הימים, את האוקיינוסים
ואת כל שאר הרגשות —
ונתן אותם להמלט, לילויס קיסר, לאנטוניוס, לקליאופטרה ולאופליה,
לאותלו ולאחרים,
שישלטו בהם, הם וצאצאיהם —
לנצח נצחים.
ביום השלישי כנס את בני האדם כלם
ללמד את הטעמים:
טעם האשר, האהבה, היאוש,
טעם הקנאה, התהלה וכו',
עד שנגמרו כל הטעמים.
אז הגיעו גם כמה ברושים שאחרו.
הבורא לטף את ראשיהם תוף השתתפות בצערם,
ואמר להם שלא נותר להם אלא לעשות
מבקרי ספרות
ושיחלקו על יצירתו.
את היום הרביעי והיום החמשי הקדיש לצחוק.
שלח את הליצנים
שיבצעו גלגולים
והניח למלכים, לקיסרים
ולאמללים אחרים, שיתבדרו.
ביום הששי פתר כמה בעיות של נהול:
הפעיל סופה,
ולמד את המלך ליר
איך לשאת עטרת קש.
נשארה קצת פסלת מעשית העולם
ובה ברא את ריצוד השלישי.
ביום השביעי בדיק אם צריך הוא לכרא עוד דבר.
מנהלי התיאטרון מלאו את הארץ במודעות,
ושקספיר חשב שאחרי עמל כה רב
ראוי שידאה גם הוא הצגה,
אך קדם, ביון שהיה באפיסת כחות,
הלך למות קצת.

פעמים

אני מסמכל בכל הדברים
פעמים,
אחת כדי להיות שמח,
שניה כדי להיות עצוב.
לאילנות פרצי צחוק
בצמרת העלון
ודמעה גדולה
בשרש.
השמש צעירה
בראשי הקרנים,
אך קרניה תקועות
בלילה.
העולם נסגר סגירה משלמת
בין שני לוחות-בריכה הללו,
שם ערמתי את כל הדברים
שאהבתי
פעמים.

מרומנית מ. וינקלר

רכבות

אתם יודעים —
בזמן מסים, בזמן מסים
עברתי ברכבת
עברו שם גם רכבות (אין צורך להאמין בדברי —
יתכן שאאכזב אתכם...) —
הרכבות עלו וירדו כמו נושא של נוסטלגיה לא-מוכנת
וידירי הטובים
(ג'ורג'ה קושנרנקו ועוד אחרים) עברו שם
עיפים ולא-מגלחים. לפעמים
הושיטו לי יד, לפעמים האירו שיריהם עד מאחר
את חשכת התנור.
ואותן הנשים הגדולות והשחורות כמו קרונות-שנה
(גם נפשי עברה שם מדי-פעם...) —
לפעמים
הרהרתי, ופעמים אחרות
הרהרתי על עצמי (אתם יודעים, לפעמים אני חש את עצמי
כמו מלך לא-מגלח...) —
הרכבות,
דרכיהן, כשברים — אישהו אני,
אך אני נשבע, אין צורך שתאמינו לי, —
קרוב לוודאי
שאאכזב אתכם.

שרשרות-זהב בשעת בין-ערביים

לפעמים
יורדים הערבים במסכת-אתר על כאבי העולם.
ואף לא מרבע אחד של אספלט
נזכר עוד בעקבות צעדך ואף לא קרן של גיאון
אינה רוצה להכיר את זהרף בן-החלוף.
בית-המלון נחמלא מהומה מבשמת. עינים,
עינים רבות מאד אבודות בכחילות סוף-העולם של שמלותיהך.
קרעיי-זמן — סמרטוטי זכרון, שבהם, הו בהם, לא אוכל לכסות את עברי.
באור
הדליק הפהל אשים בשביל תרף מלבן עיניך.
המאפרות הוציאו אדים מן הנחירים. הכרסאות עשנו אותך בשתיקה.
ואני — חבוי בחרוט-הצל של קיימף הייתי פלנטה של קרח
זורקת אור אל אינ-סוף של מראות מקבילות.
כמה קשוטים בשביל נסיעה אחת בלבר
(מתחת לחלונות, שירות ארכות של רכבות — שרשרות-זהב אין-סופיות
משעת בין-ערבים, גולשות אל עולם אחר).
כאן, את תלומת האלים, בסופו של דבר לברך
מבעד לכתף, נורה עורת בתקרה, קוראת את הרהוריך.
רחובות של עיר רדומה נוטלים ידיהם; לא ראו מאום.
מכאן ואילך תלבלב ציילי-ציה אחרונה
אל מרחק אלפי קילומטרים בפאר הכנוע של המאה.
ואני —
חבוי בחרוט-הצל של קיימף, ממתין שאוכל סוף-סוף
לחלום על השלום מלבן שניך.
לפעמים, כשאף מרבע אחד של אספלט אינו נזכר עוד
בעקבות צעדך והערבים יורדים
כמו מסכת-אתר על כאבי-העולם.

בזכות דו-שיח בין ספרדיות

א.ב. יפה

20 SECOLUL (המאה העשרים) כתבה העת הספרותית היוקרתית של רומניה, נוסד ב-1961, כאשר החלה שם הליבראליזציה בחיי התרבות, ההשתחררות ממיגבלות הפרולטקולטיזם (כך הם מכנים מה שנקרא אצלנו בשם זידאנוביזם) ופתיחת אשנים לעולם. כתבת זה מוקדש בעיקרו לתרגומים ממיטב ספרות העולם, וכל חוברת מוקדשת לסופר לועזי חשוב, העולה לתופעה ספרותית-תרבותית בעולם או לנושא שהוא משותף לכמה וכמה תרבויות (כך, למשל, הוקדשה אחת החוברות לתרבות היס-תיכונית), אך יחד עם זאת דואג כתבה העת למקם את הספרות הרומנית על מפת ספרות העולם, על-ידי הבאת תרגומים מוכרחים מתוכה (בעיקר לצרפתית) ופירסום מסות המטפלות בקואורדינטאות בינלאומיות שבמסגרתן מופיעה הספרות הרומנית כגורם חשוב, הקשור ביצירה האוניוורסאלית. ולא רק בספרות עוסק כתבה העת, אלא גם באומניות אחרות, בעיקר בציור, פיסול ומוסיקה. בראש החוברת האחרונה (מס' 287-288) שהגיעה לידינו, מופיע מאמר מערכת בזכות ה"דו-שיח התרבותי", ובו נאמר כי כתבה העת "המאה העשרים" משתרל כיום, יותר מתמיד ואפילו להוט, לקדם חילופי רעיונות וערכים, שהרי דווקא בעידן של פיצול ופיזור, ניכרת השאיפה לעודד את האפשרויות ליצירת מורשת תרבותית אחת בעלת קיום וודאי. דווקא באווירה הפוליטית והסוציאלית השוררת כיום בעולם, בתוך הפילוגים והניגודים, האיזמים והקונפליקטים, הדיכוי והאלימות, השוררים בחלק גדול של העולם, צריכים העמים הקטנים למצוא תחום שבו יוכלו, מבלי לפגוע בזוהרתם הייחודית, ליצור גשרים של קומוניקציה ושיתוף פעולה עם אחיהם ותחום זה הוא בראש וראשונה – התרבות.

ה"מאה העשרים" דגת תמיד בפלורליזם תרבותי, פתח את דפיו בנדיבות לפני ספרותיהם של כל העמים, מן המזרח והמערב, ותרם תרומה לא מבוטלת לאינטגרציה התרבותית של רומניה במשפחת העמים. הבה נבדוק את החוברת הנוכחית כמדגם: היא נפתחת במיקבץ מאמרים על הפסל הרומני אוכיר מייטק, המוכר גם בעולם כאמן מודרני, מהאסכולה של בראנקוסי. שלושה "אשנים" נפתחים לספרות העולם: האחד – לספרות הגרמנית, עם יובלו של ארנסט יונגר, שכאן מובאים פרקים מתוך הרומן שלו "אויקסוול" ומסה עליו, שנכתבה בידי מומחה רומני לספרות גרמנית; השני – למחזאי ההונגארי הובאי מיקולש, שכתב מחזה בהשראת ה"אורסטיוה" של אויירפידס; המדור השלישי קרוי בשם "קולות הזכרון" ובו פרקים מתוך רומן של הסופר הצרפתי ג'רז' פוקטאל "הדייג המופלא", וסיפור של שטפאן האמלין המבוסס על זכרונות ילדות שלו.

עניין מיוחד מצאנו במדור "פאול צלאן ברומניה". פאול צלאן, הנחשב לאחד מגדולי השירה הגרמנית בימינו ואולי המשורר שנתן את הביטוי העמוק והנוקב ביותר לשואה, הוא כידוע יליד צ'רנוביץ (בוקובינה) ושנות ילדותו עברו עליו שם, כאשר בבית הספר שבו ביקר למד רומנית וגרמנית, ואלו אביו, שהיה יהודי דתי, שלח אותו במשך שלוש שנים להשלים את ידיעותו בעברית לכת הספר יהודי העברי "שפה עברית". בברגוריה היה פאול צלאן פולילגוט: הוא ידע (ברמות שונות של בקיאות) שמונה שפות: גרמנית, רומנית, רוסית, צרפתית, אנגלית, עברית, יידיש ולטינית. אולם את יצירתו השירית יצר בשפה שהיתה לו שפת-אם (ואל נשכח כי בוקובינה היתה שייכת

במשך 150 שנה, עד 1918, לקיסרות האוסטרית-הונגרית והגרמנית נשארה בה שפת המשכילים גם לאחר שסופחה לרומניה, לאחר מלחמת העולם הראשונה) והיא גם השפה שבה שלט שליטה מוחלטת. אמנם, אחרי השואה הוא היסט תחילה לכתוב גרמנית. זכור לי גם פסוקו של אדורנו: "לכתוב אחרי אושוויץ הרי זה מעשה בארכארי". לא כל שכן – לכתוב בגרמנית. אבל, פאול צלאן חזר לבסוף לשפה הגרמנית, והוא הסביר את הכרעתו באחד מנאומיו: "אחרי כל האכזריות נשאר רק דבר אחד: השפה, והיא, השפה, נשארה לא-אבודה". אמנם, הוא לא השתמש באותה השפה הגרמנית שעברה לו בירושה מן השירה הקלאסית והמודרנית; הוא חולל בתוכה מהפכים ושינה אותה מיסודה, כפי שראה הכרח לעצמו לעשות לאחר שהשפה הזאת חוללה על יד הנאצים. יופה עמד על כך חברו של צלאן, המשורר הרומני-יהודי פטרה סולומון, במסתו בחוברת זו: "הדילמה שלו היתה בעת ובעונה אחת אכזיסט-נציאלית ופיוטית, היא נגעה ביחסו אל שפת-האם שלו ובהתייחסותו לגורלו האישי. ואין להבין את מהות הלייריקה של צלאן בלי לתת את הרעת לדילמה זו. שהרי שירתו היא דו-שיח נואש שמנהל המשורר עם שפת-האם שלו. בשלב מאוחר יותר הוא מכניע את השפה הגרמנית, משנה אותה מיסודה, שובר את דפוסייה התחביריים, מכניס לתוכה יסודות לקסיקליים זרים (בעיקר מידיש ומעברית)."

יצחק ארצי: דו-שיח ספרות

התוכנית להוציא לאור גליון של "עתון 77" בנוי יוקדש מדור מיוחד לספרות הרומנית, "גולדה" בעברת ספרותי שנערך לפסגות אונחת מרומניה – סופרת יהודיה רגולה אשר יצ'התייה תורגמו לאנגלית ולצרפתית, ואילו בעולם הספרותי שלנו, בארץ, לא שמע ולא ידע עליה איש.

מצב פרנופסאלי זה, מצביע על תופעה רחבת היקף יוצרת מפתחית ליוצרים יהודיים רבים – ממצבי התחבית והספרות רומנית, שאין יודעים עליהם נמצט חבר בישראל.

החובות הנומחית של "עתון 77" מנסה לצנע בפעיה זו על-ידי הגשת מעין כרטיס ביקור לספרות הרומנית העכשווית.

נסיגות ספורטאיים בתחום תרגומה של ספרות זו לכברית, נמשו אמנם גם מקודם. אלא שהנסיגות בכך היו בעיקר ספורים צבתיים מוצא רומני, לרוב פיוטרי לנוסטלגיה וכחשלוט של חוב מוסרי. נסיגן מאונגן להניש לקורא העברי בארץ אוסף ספרות רומני עניי, נעשה באנתולוגיה "שרשים וסער" שהתפרסמה בהשראתו של ד"ר מיכאל לנדאו ז"ל, חבר הפולמנט הרומני בפריז, עורך יומן בידיש, ומנהל מפעל הפיס בישראל. אלא שגם אנתולוגיה זו הייתה כחופה לקייטריין מגבל – ספרות יהודית שנכתבה ברומנית. ואילו הפנס, משוחרר סקנן היצירות הנכתבו מקייטריין זה, למחות שחוט כולל בחובו גם יוצרים יהודיים המופיעים בחלק מהעולם הספרותי הרומני.

עיקר משהו של המדור המיוחד שבגליון זה – יצירת גשר של שיתוף פעולה בין רומניה לישראל, שיהיה התחלה לכתיבה קשרים ישירים בין סופרי ישראל לבין סופרי רומניה.

התחבית יוצאת לאור ערב ה-23 באוגוסט – יום שחרורה של רומניה מפני הכובש הנאצי.

אך פטרה סולומון עוסק במסתו לא רק בשירתו המאוחרת של צלאן, אלא בניסיונותיו לכתוב רומנית במחנה של עבודת-כפייה, והוריו שנשלחו לטראנסניסטריה נרצחו שם. ב-1944, לאחר שיחרור בוקובינה על-ידי הצבא הסובייטי, חזר צלאן לצ'רנוביץ וביקש להמשיך את לימודיו באוניברסיטה. כעבור שנה, שינה דעתו ויצא לבוקרשט. שנתיים ישב בכירת רומניה ושם פירסם את שלושת שיריו הראשונים (בחוברת "אגורה"), שם כתב את שירו החשוב הנותן ביטוי למוראות השואה "פוגת המוות", ולשם פרנסתו עסק בעבודות תרגום מרוסית לרומנית. פטרה סולומון, שהכירו מקרוב והיה לו ידיד-נפש, התחקה על מעשיו וכתבתו בפרק זמן זה, ועתה הוא עומד לפרסם ברומניה ספר שיכלול את נסיונותיו של צלאן לכתוב ברומנית ואת תרגומיו לרומנית מספרות אחרות.

בשנתיים אלה ניסה צלאן לכתוב שירים ברומנית, וייתכן שאז הוא לא תיכנן עדיין לצאת למערב אירופה ולכתוב גרמנית. השירים שפירסם ברומנית אינם רבים, אך יש בהם עניין לכל שוחרי יצירתו של צלאן, הן משום שהם מעידים על הלך-רוחו בשנים שלאחר המלחמה והן בגלל המוטיביו המצויים בהם, שפותחו לאחר מכן בשירתו הגרמנית.

השנים הראשונות שלאחר השיחרור הביאו ברומניה לידי פריחת הלייריקה המודרניסטית הנועות. התארגנה שם אז קבוצה של אמנים נאי-סוריאליסטיים, בהנהגתם של ג'רסיס לוקא וטרוסט, שביקשו לחדש נעורי התנועה מיסודו של אנדרה ברוטון. רבים הושפעו מהם ומצאו במסגרת זו שוליים רחבים יותר להבעה ייחודית חופשית מאילוצים, משמע השתחררות רוחנית שהיתה כה דרושה להם לאחר חמש שנות דיכוי ואלם. שאיפה זו היתה משותפת גם לפאול צלאן, אך הוא לא סיגל לעצמו את מחזוריות הסגנון הסוריאליסטי ולא בחר בדרך הכתיבה האוטומטית, המונעת על-ידי דחפי הבלתי-מודע. הוא חיפש כבר אז דבר שונה לחלוטין. צלאן ביקש לצמצם את הלקסיקה והתחביר ולו כדי להעמידם על העיקר, להביע את אשר התרחש בדורו בצורה התמציתית ביותר. ודאי, אומר פ. סולומון, הטקסטים הרומניים של צלאן אינם דומים לטקסטים הגרמניים שלו, שרק בהם הגיע לידי המחשת הקסר שלו ומיצוי כושרו כליריקן. ברומנית הוא כתב בעיקר טקסטים קטנים של פואמות בפרוזה, אבל גם כמה שירים על נושא השואה, שהם בבחינת נוסח טרומי לשיריו הגרמניים. כך למשל השיר "מחר יתחיל הגירוש", מעלה פרשיות אוטוביוגרפיות של המשורר – פרידתו מהוריו, גירוש היהודים לטראנסניסטריה – הוא נוסח מוקדם ל"פוגת המוות" שלו. לעומת זאת, ניכרת השפעת השירה העממית הרומנית גם בשירתו הגרמנית המאוחרת, למשל השיר "צפצפה, עלוותך בחושך תלכין" המושתת על הקצב והדימויים של שיר רומני עממי.

מן הראוי גם לציין כי צלאן היה אחד המתרגמים הראשונים של קפקא לרומנית. פ. סולומון שמר בארכיונו והוא מביא בחוברת הזאת ארבעה טקסטים קטנים של קפקא – "טיול בהרים", "שני אנשים עוברים בריצה", "שליחות קיסרית" ו"לפני החוק" – בתרגומו של צלאן. כמו כן, כדאי לזכור כי על רוב הרברים שכתב ברומנית הוא חתם עדיין בשמו האמיתי, פאול אנצ'ל, ורק ב-1947, זמן קצר לפני שיצא לווינה, החל לחתום בשם-הבדוי פאול צלאן (אנצ'ל בהיפוך האותיות), שם שהציע לו משורר יהודי אחר, איש צ'רנוביץ, אלפרד מארגול-סקרבר.

מכין שאר הרברים שמצאנו בחוברת זו של "המאה העשרים" מן הראוי לציין את רשימתה של אירינה מאברודין על פגישתה עם נאטאלי סארט, שעליה היא כותבת מונוגרפיה, רשימתה של אולגה זייציק על סימפוזיון שנערך בווארשה והוקדש לסטאניסלאו אגנאצ'י וויטקיבין, במלאת מאה שנה להולדתו – ולבסוף את המדור הנרחב המוקדש לפסטורנית היהודית הגדולה קלארה חאסקיל, ילידיית רומניה, שהקאריירה המוסיקאלית שלה התפרסה על-פני ארצות בשתי היבשות. קלארה חאסקיל היתה מיורדת עם רוב אמני האוונגארד ברומניה, ביניהם גם מרסל יאנקו, שצייר את דיוקנה ב-1923, והרישום מובא גם הוא בחוברת זו של "המאה העשרים".

סעיד —

לא סטריאוטיפי

הגיבור הערבי כמספר ברומן "חדר נעול" של שמעון בלס*

יפה בנימיני

ברומן של שמעון בלס, "חדר נעול", מקבל הערבי-ישראלי את כל רשות הדבור. הערבי, האינטלקטואל הבוגר, מספר בכל הרומן ובגוף ראשון את הסיפור של עצמו, ועל עצמו. יתרה מזו, הערבי, המספר, העומד כמעט לבדו במרכז העלילה, לוקח על עצמו גם את תפקיד כתיבת ספר אוטוביוגרפי, ובמהלך הרומן משוכזעים דבריו על דרכי כתיבתו.

א. הסמכות הסיפורית ודרך הכתיבה

המספר הגיבור מודה, שהכתיבה איננה מקצועו (עמ' 142), אבל הוא כמו חייב לכתוב, כדי להכניס "סדר במחשבותיו" (עמ' 20). הוא עושה זאת תוך כתיבה ומחיקה (עמ' 20), הזמנים משתבשים אצלו, שכן הוא "כותב בחפזון, והניירות נערמים על השולחן, מכוסים שורות אלכסוניות שהמחוק בהן רב מהקיים." (עמ' 214). ההווה כופה עצו על העבר, ולהיפך. הוא מנסה למצוא קשר בין הדברים (עמ' 214), מנסה להכניס סדר במחשבות, לשלוט בזרם הזכרונות, אבל, בסופו של דבר, הוא מודה: "התחלתי רע וגמרתי רע. רציתי לכתוב על הכל ובכת אחת, כפי שהזכרונות עולים בראשי, ועכשיו אני רואה, שקפצתי מדבר לדבר. פסחתי על תקופות שלמות. נכשלתי. פשוט נכשלתי. את הכל צריך לכתוב מחדש, בדרך המקובלת, לפי סדר, מתוך משמעת" (עמ' 215). והוא תוהה: "האם יעלה בירי להוציא מכל הערבוביה הזו דבר מה שלם?" (עמ' 214). המספר נותן, איפוא, לעצמו לגיטימציה להגיש לקוראו סיפור "מבולבל", מבולבל בזמנים ובמאורעות, וכך אכן מוגש הסיפור ברומן. כשהמספר עצמו מבקר את דרך כתיבתו שלו, הוא מבקש לקבל בדיעבד את סליחת הקורא על "בלבול" זה.

המספר גם מודע לסיבה שבגללה הוא כותב כך את הדברים: "מחשבות רבות המו בראשי אותה שעה. הן פקדוני בהיעלם אחד, בשעטה, סבו על עצמן ותקפו ללא רחם. הכתיבה לא יכולה לשקף את החיים המתנהלים על פי הגיון משלהם, ומחשבות האדם הן כחזיונות הישן הבאים בלא סדר ובלא קשר המחבר ביניהם" (עמ' 155).

הקורא נדרש איפוא גם להבין, כי דרך הכתיבה הזו, דרך הידועה בשם הספרותי "זרם התודעה", תואמת ביותר את סערת רוחו של המספר, שבאה לו עקב מצבו. כמו כן, הקורא, המוכנס לתוך מבוך ה"בלבול" של המספר, כמו צריך בסופו של דבר לקחת על עצמו את תפקיד המסדר, הן של הסיפור והן של האירועים. אם התמונה הכללית של המצב, המצטיירת לו לקורא מתוך סיפור המספר, איננה בסופו של דבר מלאה, אם מפני שפרטים מסוימים נמסרו בו במעומעם או שלא נמסרו בו בכלל, הוא כמו צריך לקבל זאת בהבנה, ולהסתפק במה שניתן לו, שכן לפי דברי המספר: "דברים רבים חסרים, ואני לא יודע איך לשלב אותם" (עמ' 214).

כך לוקח לו בעצם גם הסופר היהודי, שמעון בלס, לגיטימציה לצייר את דמות הערבי ואת מצבו רק לפי "מיטב ידיעותיו והבנתו". הוא, כיהודי, כמו ידע מראש את כובד המשימה שנטל על עצמו; לדבר ולחשוב כמו ערבי, והוא מנסה בדרך זו כמו להרחיק מראש את הביקורת על ספרו, העשויה לומר: התמונה של הערבי בספרך חסרה, עמומה ואינה מושלמת.

שמעון בלס עצמו כשיחה עמו' אמר בין השאר:

"הססתי די הרבה עד שנגעתי בדמות הזו. אמנם יש לי

נתונים להכיר דמות זו מבפנים. ספגתי תרבות ערבית בבית-הספר, ברחוב ובמשפחה. גם בארץ הכרתי ערבים בעיקר מן השכבה האינטלקטואלית. אבל, בסופו של דבר, הסופר קרוב אצל עצמו. אני יודע, שאינני מכיר למשל, את התנהגות הערבי בביתו פנימה, את יחסיו האישיים עם הוריו, עם משפחתו, את מצבו ככפר או בבית-ספרו. לי יש חוויות של יהודי, וממילא יש דברים בחיי הערבי ובוודאי במחשבותיו וברגשותיו החסומים בפני.

ניסיתי להתגבר על הבעיה הזו על ידי כך, שאת הערבי בספרי, רואים, למשל, בעיקר בעיר. את רקעו בכפר אני נותן בתמונת רקע, ולא כציור מוחשי מבפנים. באופן כללי אני נותן לגיבור הערבי עצמו להיות סוער ולכתוב מתוך סערה זו את סיפורו שלו, ואז מותר לו לדלג על אותם פרטים, שאני בעצם אינני מכיר, ולעמעם אותם פרטים, שאני יודע אותם רק למחצה.

זאת ועוד — אנחנו, בדרך כלל, מפקיעים את דמות הערבי מן המסגרת הנארטיבית. אנחנו מיד מעבירים אותה אל תחום החיים הסוציאליים פוליטיים, ובוחנים אותה בעיניים חרץ ספרותיות. זו מלכודת הקיימת גם לגבי הסופר עצמו. גם הסופר, במקרים רבים, ניגש לדמות הערבי מתוך מגמה מסוימת, וכשיש מגמתיות, הופך הערבי למייצג, ואז הוא הופך ממילא גם לדמות סטריאוטיפית.²

אני בסך הכל ביקשתי ברומן זה ללכת ככרת דרך עם הערבי עצמו. ביקשתי לאפשר לו להיות פחות סטריאוטיפי ויותר בן אדם.

רומן זה מזמין, איפוא, את הקורא הישראלי לשמוע את הערבי הבוגר כמו מכלי ראשון.

גם א.ב. יהושע בספרו "המאהב" עשה כך, כשנתן לנעים הערבי לדבר בעד עצמו. אבל נעים הוא נער מתבגר. סעיד של שמעון בלס הוא גבר מבוגר בעל נסיון, ובספרות העברית עד להופעתו של שמעון בלס, רק סמי מיכאל ברומן "חסות" איפשר לגיבור כזה לדבר. אבל סמי מיכאל לא נתן לו לעשות זאת בכל היצירה, והוא העמיד מסביבו גלריה גדולה מאד של דמויות נוספות. שמעון בלס הוא הראשון שנתן לו באופן אישי לדבר בעד עצמו, ולדבר בכל היצירה. וכמו אצל סמי מיכאל, הוא עומד במרכז היצירה, אבל גלריית הדמויות מסביבו מצומצמת ועל כן הוא בולט במיוחד.

גם כאן אל נשכח, כי מי שעיצב את סעיד הערבי, ומי שעיצב את סיפורו, הוא, בסופו של דבר, סופר יהודי ישראלי.³

ב. הקרע ומישורי העלילה

מסגרת הזמן של הרומן "חדר נעול" היא דו-מישורית: במישור אחד, במישור ההווה הסיפורי של הרומן, אנחנו נמצאים בפברואר 1974, כאשר גיבור הרומן, סעיד עבד אל-רחמן, בא מפריז לישראל ושווה בה במשך שבועיים. ההווה הסיפורי ברומן של שמעון בלס הוא איפוא כשנה אחרי ההווה הסיפורי של הרומן של סמי מיכאל.

תכלית ביקורו זה של סעיד בארץ, כפי שהוא מצהיר עליה בראשית הרומן, היא כפולה: לבקר את אמו החולה, ולאסוף חומר לספר מחקר, שיכתוב כפריו על "התמורות הפוליטיות והחברתיות בישראל מאז 1967" (עמ' 10).

האירועים במשך שבועיים אלו נמסרים באופן ליניארי

ולפי סדר התרחשותם. בד בבד עם זה עולים כסעיד זכרונות מפרקי חייו בעבר בארץ, וכך משתבץ לתוך המישור הראשון של הזמן המישור השני: מישור הזכרונות וההרהורים בהווה על זכרונות אלו.

במישור השני נמסרים האירועים בלי סדר של זמן. אין כאן מוקדם ומאוחר, אלא מבטים לאחור, המתקשרים להווה באופן חפשי ואסוציאטיבי.

במישור ההווה הסיפורי לאחור תיאור קצר של בדיקת הדרכונים בשה התעופה נוסע סעיד לרמת אביב להתגורר בדירה, שהועמדה לרשותו על ידי ידידים יהודים.

הוא מבקר את אמו החולה ופוגש את בני משפחתו. מתאור מפגשים אלו והזכרונות המשובצים בהם מסתבר לקורא מכלול יחסיו עם בני משפחתו.

הוא נפגש עם ידידיו וחבריו לשעבר למפלגה בארץ, וכך מסתבר לקורא מכלול עמדותיו ודעותיו במישור הפוליטי-אידיאלי.

הוא נופל למשכב ולעזרתו באה ניצה, המתוודדת אתו. מתוך המפגשים אתה והשיחות ביניהם מסתברים לקורא מכלול חיי האהבה שלו: בעבר (לסמדר) ובהווה (לניצה בארץ וללילאן בצרפת). הפרטים של כל שלושת המישורים: המישור המשפחתי, המישור האידיאלי-פוליטי ומישור האהבה שזורים ברומן זה בזה באופן אינטגרלי, ורק הקורא הוא המתווה אותם תוך כדי קריאה למישורים.

מפרישת מישורים אלו עולה מישור אחד נוסף: המישור האוטוביוגרפי המשולב עם המישור ההיסטורי. כלומר, הקורא מקבל תוך כדי קריאה הדרוך עם מהלך הגבור, כשהם קשורים קשר הדוק עם מהלך ההתרחשויות בארץ מ-1948 עד 1974.

הספר מסתיים עם תום השבועיים של הביקור, כאשר סעיד עוזב את הארץ, וחוזר לפריז. שם, עדיין נתון תחת רושם הביקר ותחת לחץ הזכרונות, הוא החל לכתוב את סיפורו.

הססתי די הרבה עד שנגעתי בדמות הזו.

אמנם יש לי נתונים להכיר דמות זו מבפנים.

ספגתי תרבות ערבית בבית-הספר, ברחוב

ובמשפחה. גם בארץ הכרתי ערבים בעיקר

מן השכבה האינטלקטואלית. אבל, בסופו

של דבר, הסופר קרוב אצל עצמו. אני יודע,

שאינני מכיר למשל, את התנהגות הערבי

בביתו פנימה, את יחסיו האישיים עם הוריו,

עם משפחתו את מצבו בכפר או בבית

ספרו. לי יש חוויות של יהודי, וממילא יש

דברים בחיי הערבי ובוודאי במחשבותיו

וברגשותיו החסומים בפני.

סעיד השיג את שתי המטרות המוצהרות של הביקור,

אבל הוא השיג גם מטרה סמויה נוספת. רק משהיא

הושגה, היא מסתברת לו, וגם לקורא, כמטרה בהא

הידיעה של הביקור: מסע שלו כערבי ישראלי אל תוך

עצמו: אל בירור מהות קשריו עם המישורים השונים,

קשרים שנותקו בעבר, אל בירור זהותו שאבדה, אל

בירור מצבו העכשווי ואל בירור מקומו האמיתי בעולם.

לנחיות הצגתה של דמות הערבי, כפי שהיא מצטיירת

מתוך הספר, נסקור בנפרד את המישורים השונים, בהם

היא מתגלה מתוך דבריה.

ג. המישור האוטוביוגרפי של הערבי והמישור

ההיסטורי

אם נבקש את הפרטים האוטוביוגרפיים של סעיד, נסדרם בסדר כרונולוגי, ונקביל להם ההתרחשויות ההיסטוריות בארץ, נקבל את המהלך הבא:

כפי שאפשר לראות, יתר הרחבה ויתר פרוט, וכמו כן יתר דיוק והדגשה, וגם יתר חדות. כמוכן מתוספת כאן שנה לאחר מלחמת 73 ותוצאותיה, שנה הנעדרת מהרומן של סמי מיכאל.

ד. המישור האידיאלי-פוליטי של הערבי – הביוגרפיה הנפשית

השקפתו הפוליטית של סעיד הערבי-ישראלי מובאת בספר זה, כשהיא מתגבשת ביחס ישיר למאורעות בחייו. כבר בהיותו ילד, אומר סעיד, "נכפתה" עליו ועל משפחתו "זהות מאולתרת של ישראלי" (עמ' 173). הוא אומר "נכפתה", אבל הקורא יודע, שהיתה למשפחה אופציה לעקור ולצאת אל ארצות ערב, והיא לא ממש אופציה זו. אביו ומשפחתו קיבלו על עצמם את הגבלות המושל הצבאי (עמ' 58), אבל הוא, משבגר, החליט לפנות לדרך אחרת.

כבר כנער בראשית שנות ה-50, הוא מוצא לו פורקן למצוקתו במישור המעמדי והלאומי בתוך המפלגה הקומוניסטית. לאחר זמן הוא יודע לאמר, כי הוא "הכיר את המפלגה בתקופה הכי טובה שלה", כאשר היתה זו לפי דעתו "מפלגה המונית", שהצטרפו אליה עולים חדשים, בעיקר מעיראק, "שהביאו אליה נסיון מהפכני עשיר" (עמ' 69). היו הפגנות, היתה פעילות, היה אלכסנדר פן ועוד אינטלקטואלים, היתה תקווה לשינוי. הצטרפותו למפלגה אינה נתפסת ברומן כפעילות עויינת, על כל פנים לא על-פי דעתו של המספר הערבי, שהיא זו המובאת ברומן.

בגלל החלטתו על דרכו זו נותק הקשר שלו עם אביו, שהחרים אותו. עזיבתו את הכפר היתה עזיבת הדרך של הערבים הכפריים השורשיים, אלו שרצו להמשיך לעבד את אדמותיהם בשקט יחסי, ושלא רצו להסתכסך עם הממשל הצבאי היהודי.

היה כאן ניתוק הקשר הבסיסי, הקשר עם המשפחה, ובעצם מרגע זה החל הערבי של שמעון בלס להיות באופן קונקרטי עקור וגולה, ש"מוזנו מן האויר, ולא ממתת הארמה" (עמ' 67).

את נחמתו מצא סעיד במפלגה וברעיונותיה האינטרנאציונאליסטיים, וכן באהבתו לסמדר. גם אם במקומות ציבוריים כמו באוטובוס חשדו בו, בזו לו ומאסו בו (עמ' 66), היתה בו התקווה.

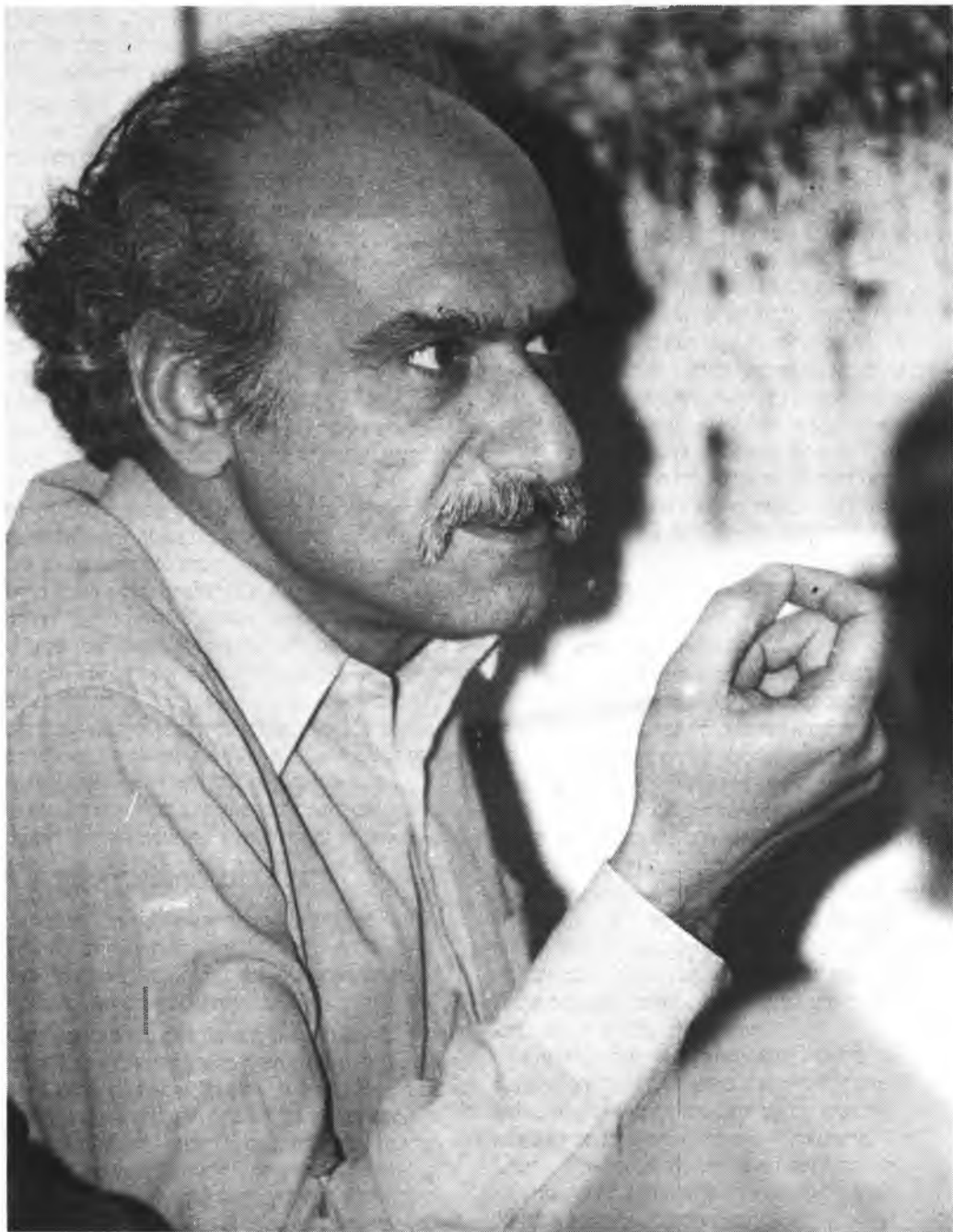
אבל התקווה, שנתלתה במפלגה, החלה להתערער, כאשר אחרי מבצע סיני וטבח כפר קאסם בשנת 1955 כפו עליו פעילי המפלגה לחזור לכפרו. השיבה לכפר היתה לדידו "כמשלוח לארץ גזרה" (עמ' 43).

הוא לא יכול היה לקבל את הפירוש, שנתנה המפלגה להחלטתו, כאילו הם רוצים לשמור עליו מליפול בידי המשטרה. בעיניו היתה זו "דאגה מכאיבה", שהשפילה אותו (עמ' 44). נוסף לכך המבנה הארגוני של המפלגה תבע משמעת: מזכיר הסניף בכפרו חלה, והוא נמצא המתאים יותר למלא את מקומו. איש במפלגה לא התחשב בו כדאם, לא חשבו על מנות הכוז, שמצפות לו מצד בני הכפר: "ציביעו עלי: תראו אותו, חזר, המפלגה זרקה אותו! רצה להיות מנהיג, מלומד, לחיות בתל-אביב, ילמד כאן לכבד את אביו, ילמד לכבד את המושל, ילמד להשפיל ראש, להתחנן, להיות שפן!" (עמ' 44).

הוא האינדבידואליסט, אוהב החופש (עמ' 192), כמו ראה בכפייה הזו נטילת חרותו האישית, ועוד על ידי יהודים "המקיפים אותו כחומה" (עמ' 44). לפיכך "משהו נשבר בתוכו באותו לילה" (עמ' 49). נשברה אצלו תחושת השייכות המלאה לאידיאולוגיה של המפלגה הקומוניסטית. הוא הרגיש, כי מקור מבוכתו הוא בזהותו הכפולה כערבי וכקומוניסט (עמ' 60). הוא בכל זאת חזר לכפר, אבל תחושתו הבסיסית היא של תלוש משני המתנות. זאת למרות שהוא הצליח בכפר בעבודתו המפלטית (עמ' 61), וחניכיו ראו בו "מנהיג ויודע כל" (עמ' 58).

כשהוא חוזר לעיר מתגבש בו הנטיה לנאציאנאליזם פלסטיני. עד לרגע זה מקביל גיבורו של שמעון בלס לגיבורו של סמי מיכאל. אולם שמעון בלס המשיך עם הגיבור כברת דרך נוספת: סעיד מצטרף בפועל לתנועה הלאומית "אל ארד".

בגלל הצטרפותו זו יש לו ויכוחים עם הערבים חבריו למפלגה שכן הוא החל להטיל דופי בדרך האינטרנאציונאליסטית של המפלגה (עמ' 103). כבעס הוא אומר לחברתו סמדר: "בכל מקום מדברים על צדק. סטאלין

שמעון בלס

הקומוניסטית. כשהוצאה תנועה זו מחוץ לחוק בארץ, הוא נעצר מדי פעם לתקופות קצרות. הוא מחליט מרצונו לנתק את קשריו עם סמדר היהודיה, והיא עצמה, כפי שנראה לו, מצאה שפה משותפת עם זאב היהודי. 1967 — סוף מאי — ימים ספורים לפני מלחמת ששת-הימים וערב בחינות הגמר שלו בטכניון הוא נעצר בכלא שאטה באשמת עוינות למדינה (עמ' 121, 185, 216). שנה וחודשיים הוא עובר חקירות אין ספור, כשהוא נתון בכלא בתנאים קשים. 1968 — אוגוסט — הוא משתחרר ומסיים את לימודיו כארכיטקט; כשכל הזמן הוא נתון במעצר בית, וחיפושים פתאומיים נערכים בביתו. 1969 — אוגוסט — הוא עוזב את הארץ ונוסע לפריז (עמ' 9). כאן הוא מתגורר עם חברתו ליליאן ועובד במשרד של ארכיטקטים למחיייתו. 1974 — פברואר — הוא מגיע ארצה לביקור של שבועיים. שומע וקורא על השיחות להפרדת הכוחות בסיני אחרי מלחמת יום הכיפורים (עמ' 22), על תנועות המחאה נגד האחראים למחול המלחמה (עמ' 151), ומבקר בני משפחה וידידים מן העבר. התאריכים ההיסטוריים בעיקר של מלחמות ישראל-ערב, המפורדים בכל הספר, והתאריכים המדויקים בחיי הגיבור נותנים לכל הביוגרפיה של הגיבור הספרותי אופי אוטנטי. ההקבלה בין התאריכים ההיסטוריים והביוגרפיה של הגיבור נותנת אפשרות לקורא הישראלי להיפתח ולהבין עד כמה כל מה שקרה וכל מה שקורה במדינת ישראל השפיע ומשפיע לא רק על היהודים שבה, אלא גם עם הערבים שבה, על גורלם ועל עתידם. כבר סמי מיכאל התחיל בכך ברומן "חסות", אבל, ברומן זה יותר מאשר ברומן "חסות", מקבל אספקט זה,

1938 — סעיד נולד בכפר ערבי נידח בארץ (עמ' 23, 179). 1948 — סעיד נשאר עם משפחתו בתחום מדינת ישראל תחת הפיקוח של המושל הצבאי (עמ' 23). 1955 — סעיד, תלמיד כתי"א בתיכון, מצטרף למפלגה הקומוניסטית הישראלית, למרות ההתנגדות העזה של האב (עמ' 54). 1956 — סעיד בן 18 עוזב את הכפר ומגיע לתל-אביב. הוא עובד כשומר ושליח כעתון "קול העם", העתון הקומוניסטי. הוא מכיר את סמדר היהודיה, תלמידת תיכון המגיעה באותו עתון, ומתאהב בה (עמ' 114). 1956 — נובמבר — אחרי מבצע סיני והטבח בכפר קאסם, הוא נדרש בצו המפלגה לחזור לכפרו כדי להחליף שם את מזכיר הסניף שחלה. הוא שוהה בכפר שנה שלמה למרות אי רצונו, מארגן פעולות ספורט וחינוך פוליטי לנוער במקום (עמ' 52-60). 1957 — סוף נובמבר — הוא עוזב את הכפר וחוזר לתל-אביב (עמ' 61). לפרנסתו הוא עובד בבנין. במשך שלוש שנים הוא מתגורר עם חברים ערבים כיפו (עמ' 90). הוא מגיש בקשות חוזרות ונשנות להתקבל לטכניון, אך נדחה למרות ציוניו הגבוהים (עמ' 62). 1960 — הוא מתקבל סוף-סוף לטכניון ועובר לגור בחיפה. הוא משתדל להיות צבר לכל דבר, אבל בכל מקום נחשב בשל ערבותו. נחמתו היחידה במפלגה (עמ' 66). אבל גם ממנה הוא מאוכזב. הוא ממשיך להיפגש עם סמדר אהובתו, כשבייתה בית קומוניסטי פתוח לפניו (עמ' 64), אבל גם בו נכרים "סימנים" ציוניים. 1965 — הוא מצטרף בחיפה לתנועת "אל ארד", התנועה הערבית לאומית, ומגורש מהמפלגה

רצח מליונים בשם הצדק הסוציאליסטי. חרושצ'וב דיכא את המרד בהונגריה בשם הצדק הסוציאליסטי. כולם עושים צדק. גם בן-גוריון רוצה לעשות צדק. מישחק. כל שליט והצדק שלו" (עמ' 65).

מהפילוג בתוך התנועה הקומוניסטית, שהיה ב-1965, עם פרישתו של הפלג הציוני הראשון של משה סנה, הוא למד, "שהציוניות לא תשלים לעולם עם התנועה הלאומית הערבית" (עמ' 191). וקובע באירוניה: "דור הקיום אשליה. יש דו-קיום בין הציונות והתנועה הלאומית הערבית, כפי שיש דו-קיום בין הקאפיטליסט והפועל" (עמ' 191).

הוא אמנם רואה את השכונה הערבית מנהלת את חייה בצל ההר המאוכלס יהודים. כביכול אין עימות, אבל הגחלים לוחשות בנושמה המיוסרת" (עמ' 191).

ובמפלגה — "המפלגה תמשיך לדבר על אפליה ולתבוע זכויות אזרחיות שוות לערבים, אבל לא תסכים בשום אופן להתארגנות על בסיס לאומי" (עמ' 123).

על השקפתו זו ועל הצטרפותו ל"אל ארד" הלאומנית הוא מגורש באופן רישמי מהמפלגה הקומוניסטית הישראלית (עמ' 123).

הוא מסתכסך עם חבריו הערבים המתונים (עמ' 103), הוא מנתק את קשריו עם אהובתו סמדר (עמ' 104). הוא נדרף קשות על ידי השלטונות הישראליים (עמ' 180).

אבל בתוך תוכו הוא אומר: "הפכו אותי לאויב, ואיני אויב" (עמ' 104).

אחרי נטישת הכפר והמשפחה, נטישת החברים במפלגה ונטישת האהובה, בלי יכולת וכלי רצון לחזור אל אף אחת מהן, ואחרי הנדרפות והכלא — מתבקשת כמו מאליה עזיבת הארץ.

גיבור ערבי, לאומני קיצוני, שעוזב את הארץ מופיע אצל סמי מיכאל. אבל שם הוא רק מוזכר, ואינו מעוצב כדמות ממש (פכרי). יתרה מזו, אצל סמי מיכאל הוא מופיע כסטריאוטיפ ידוע, לפיו גיבור כזה מלא בוז לערבים הנשארים, ומלא שנאה גלויה למדינה. שמעון בלס מנסה לשכור סטריאוטיפ זה. סעיד במוצרה איננו נגד המדינה.

הוא אומר כי מפחד הבדידות, נצמד האדם למסגרת "כעבר החושש מנטישת אדונו" (עמ' 193); ולכן הוא שמח לעזוב את המפלגה, ולהמשיך להיות קשור אליה ולעזור לה באופן חפשי (עמ' 192).

גם בפריז אין לו מקלט. הוא אמנם חי שם בין חברים, שותפים לגורל ולדעה, אלא כפי שהוא מגדיר את עצמו, הוא "שתול קבע בחברת עקורים" (עמ' 18).

המעניין הוא, כי דווקא בפריז אחרי מלחמת יום כיפור הוא מרגיש "שמיטוס ישראל הבלתי מנוצחת" פועל גם עליו. כך באופן פאראדוקסלי, דווקא בפריז הוא מוצא שמאשימים אותו בשיתוף פעולה עם הציונות (עמ' 76).

עד כמה הוא תלוש ועקור גם מבחינה קונקרטית וגם מבחינה אידיאלית, ועד כמה הוא בעצם בשום מקום, הוא נוכח לדעת בביקורו בן השבועיים בארץ. כשיבה לישראל יש לו משום תקווה וסמכות לכיבוד סופי של מהות הקשרים הקודמים שלו בארץ. ברובד החיצוני השיבה כמו הצליחה: המשפחה מבקשת את קרבתו, תנועות המחאה מעוררות תקווה לתמורות גם בענין הערבי, חבריו מהשמאל מבקשים את קרבתו, גם אוהבת חדשה נמצאה לו כדמותה של ניצה.

אבל כמו בכל שיבה מאוחרת צפויות האכזבות, והפעם בגלל המישורים הפנימיים של הגיבור עצמו. הוא נוכח לדעת, כי בארץ רואים בו אוהד הטרור נגד ישראל (עמ' 76), אבל בתוכו הוא נוטה להצדיק את שני הצדדים (עמ' 76).

בתוך השמאל הישראלי הוא מוצא חילוקי דעות ו"פקעת של סתירות" (עמ' 174). למרבה האירוניה הוא זה שמוכיח לצעירים, סרבני הגיוס, המבקשים למחוק את סעיף הלאום מתעודות הזהות שלהם, עד כמה דרכם חסרת בסיס מציאותי (עמ' 174). הוא הערבי יודע להגיד ליחודי, כי בלי צבא ישראלי זהו חיסול המדינה, ועוד הוא אומר לו כי בבקשה למחוק את סעיף הלאום מתעודת הזהות, הוא מסתייע בחוקי המדינה, בעוד הוא שולל את המדינה כמנגנון כפיתי (עמ' 174).

הוא אמנם מתפעל מדברי פרופ' לבנון האומר "להשאיר את הזירה לנאצינאליסטים משני הצדדים" (עמ' 72), אבל בתוכו הוא יודע, שכל ההצהרות הן בסך הכל בגדר דיבורים.

בין הצעירים השמאלנים של היום הוא מרגיש "כהלך שתעה בדרכו" (עמ' 23).

בארץ הוא מדבר על השמאל בצרפת, ובצרפת הוא מתבקש לדבר על השמאל בישראל, והוא יודע "אני לא שייך לא לזה ולא לזה" (עמ' 176).

ברובד הפנימי, איפוא, הביקור בארץ לא זו בלבד שלא חיבר אותו אל קשרי העבר אלא אף העמיק את הפער בינו לבין החבורה הפריזאית.

הוא חוזר לפריז מפוכח מאשיותיו, גם אלו הנאצינאליסטיות. הוא מרגיש עצמו "פרש בודד" (עמ' 176), בלי בית (עמ' 195), עקור, נודד, מנותק ומרחף (עמ' 195). עם זאת, הוא מתעתד לכתוב מחקר על התמורות הפוליטיות בארץ, ובתוך תוכו עדיין מצפה לשינוי.

סעיד של שמעון בלס, כמו פתחי של סמי מיכאל, עשה את כל הדרך ממזב של פליט מושפל, שוגה באשיות, אכול אכזבות, למצב של לוחם בעל זהות לאומית. אבל זהותו הלאומית של פתחי, נשארת בגדר של הכרזה ובגדר של דיבורים, וכל התעוררותו הלאומנית מתקבלת על ידי הקורא באירוניה.

שמעון בלס הלך עם סעיד שלו הלאה: סעיד לא רק הכריז על זהותו הלאומית, אלא הוא פעל ממש להגשמתה על-ידי הצטרפותו למפלגה הלאומנית. הוא גם שילם קשות על הצטרפותו זו. הסופר שמעון בלס, היהודי ישראלי, מחליט, שסעיד בתוך תוכו הגיע לשלב בו איננו יכול לוותר על זכויותיו כפליטי, אבל גם, וזו הטרגדיה שלו, הוא איננו יכול להתנגד לקיומה של מדינת ישראל.

בינתיים מעוצב סעיד כתלוש וכעקור, שאין לו מקום בשום דעה חד-משמעית נחוצת, והוא אינו מעוגן בשום מקום קונקרטי. לא בארץ ולא בעולם. הוא "אאוטסיידר", כדברי שמעון בלס⁴, המכיר באופן מפוכח יותר את מלוא הטרגיות שבמצבו המרחף.

ה. המישור המשפחתי בחיי הגיבור

לתהפוכותיו במישור האידיאלי-פוליטי השפעה ישירה על מצבו במישור המשפחתי.

במשפחתו: אב, אם, אחות בשם פאטמה הנשואה למחמוד, ואח בכור בשם מצטפא.

יחסיו עם האב ועם גיסו מחמוד כאשר הצטרף סעיד למפלגה הקומוניסטית, ובזאת כמו יצא נגד המושל הצבאי, נשבע אביו שלא יראה את בנו בחיים (עמ' 16), והוא הוחרם על ידי גיסו מחמוד. גם כשחזר אחר-כך לכפר, עמד אביו בסירובו לראותו (עמ' 58), וגיסו גירשו מביתו. הגיס גם אסר על אשתו, אחותו של סעיד, להתראות עמו, ומאוחר יותר לבקר בו בכלא.

כשמגיע סעיד לביקורו בארץ, הוא מהרהר לעצמו: לו אביו היה נופל למשכב, הוא לא היה בא לבקר (עמ' 15). כך הוא חושב גם כאשר אביו אומר לו, כי אביו סלח לו. בציניות הוא חושב, שאביו יכול עכשיו, "להרשות לעצמו לשכוח את השבועה", כי עתה הוא חולה בסכרת, שבע נחת משאר בניו ותנני, והעיקר — הממשל הצבאי חלף, ואתו חלפה האימה מהשלטון (עמ' 16).

יחד עם זאת, לאחר זמן, בינו לבין עצמו הוא מודה, שנהג בעבר כנער חמום ראש שהגיבה לבו, פגע בכבוד האב ששב נכלם ומושפל מאצל המושל (עמ' 19), אבל הוא עדיין חושב, "בנסיבות ההן לא יכולתי לנהוג אחרת" (עמ' 20).

רק בהמשך ביקורו הוא אומר: "הקדע נראה לי אווילי. חלקי בו רב ועצום מחלקו של אבי. הוא נהג לפי תפיסתו, תפיסת העבד, ואילו אני החצפני פנים, ונהגתי כילד סורר" (עמ' 195).

הפעם, בביקור, מקבל האב את פניו, ואילו מחמוד, שהסתדר והפך להיות פקיד במשרד החקלאות ובעל חלקת אדמה וטרקטור (עמ' 16), מבקש ממנו סליחה (עמ' 195). זאת אומרת, ניתנת לו לסעיד, במסגרת הרומן, הזדמנות לחדש את הקשר המשפחתי עם האב והגיס, אבל הוא איננו יכול לעשות זאת, משום שלדבריו הוא בתוך תוכו מרגיש "אורח ולא בן השב לגבולו" (עמ' 195).

יחסיו עם האם והאחות

בניגוד גמור ליחסיו עם האב והגיס עומדים יחסיו עם האם והאחות, וזאת לאורך כל הדרך. האם אוהבת אותו מאד, ובמשך כל זמן גלותו מהכפר היא מצפה לו שיחזור "ויקח את הטובה בבנות הכפר" (עמ' 39). בשותותו בחץ לארץ, היא מכתובה לאח מילים חמות, כדי שזה יעבירם אליו במכתביו (עמ' 15).

הסיבה המוצהרת, שהחזירה אותו לארץ, היתה מחלתה האנושה של האם (עמ' 11), והביקור אצלה הוא הדבר הראשון שעושה בארץ. היא אמנם חסרת הכרה, אבל נוכחותה, היא המחזירה אותו יותר מכל אל המשפחה. גם נכונותו לשאת בהוצאות טיפולה, מבטאת יותר מכל את רצונו הכמוס של סעיד להתפייסות ולהכרה בשייכותו למשפחה (עמ' 17).

אחותו פאטמה היא דמות ראי של האם ביחסה אל סעיד. גם היא לאורך כל הדרך שופעת אליו חום ואהבה, ולבה תמיד פתוח אליו לקבלו כמות שהוא. כשהיה בכלא ביקרה אותו, למרות אסורי בעלה, והביאה לו מטעמים. עכשיו היא גאה בו על שהוא מהנדס, ואומרת לו: "איש לא הגיע לדרגה שלך בכפר" (עמ' 40). היא דואגת לו: "גבר בגפו, ואין מי שיטפל בו. אין מי שייכך לו ארוחות" (עמ' 22). היא, המטפלת במסירות באם החולה, זוכה לכך שסעיד אומר לה: "את עכשיו האמא שלנו" (עמ' 218). קשה לקבל באופן חד משמעי את הרעיון, שהאם החולה היא אליגוריה למולדת החולה והגוססת. רעיון זה נדחה על-ידי מוחמד ותד בשיתותו על הרומן עם אהוד בן-עזר.⁵ במסגרת הרומן יש לה לאם הזו ממשכה בריאה בדמות האחות. "החולה" הוא סעיד עצמו, הדוחה את היד החמה המושטת לו לצורך חזרה והשתלבות.

יחסיו עם אחיו הבכור

האח הבכור מוצטפא נמצא ביחסו לסעיד באמצע: בין האב והגיס ובין האם והאחות. הוא עצמו מורה בלתי מוסמך בכפר. משכורתו דלה "ואלמלא הכנסות מחלקת האדמה שעוד נותרה בידי המשפחה אי-אפשר היה לו לעמוד בהוצאות הבית" (עמ' 17). קורת רוח רבה היתה לו מחמשת ילדיו. אבל כבר בנו הבכור רוצה להיות עצמאי, ללמוד מקצוע, "כדי שלא יהיה תלוי במשכורת כמו אביו" (עמ' 17).

בעיניו היה סעיד "עריק שנטש את בית הוריו והתכחש למוצאו" (עמ' 15), אבל אצלו "הנאמנות למשפחה קודמת לכל", לכן בכבוד חש אחריות כלפי סעיד, שמר על קשר מכתבים עמו (עמ' 15), וניסה כל העת לפרוש עליו את חסותו (עמ' 19). הוא אומנם הטיף לו מוסר, אבל תמיד עשה זאת בדרך עקיפין.

האח מוצטפא הוא דוגמא אחת לאנשי הביניים המתונים, המצויים לרוב בקרב האוכלוסיה הערבית. תהפוכות יחסי הגומלין של סעיד עם בני משפחתו נותנים לו במסגרת הרומן את מימדיו האנושיים. אבל נותנים דבר מה נוסף: הם נותנים את עמדת המחבר המשתמע בדבר עתידו של הערבי הישראלי, שגלה למקום אחר, והיה לפליט מרצונו.

המחבר היהודי הוא זה שקבע כאן, כי לערבי הישראלי הזה אין בית ואין מקום במישור המשפחתי בארץ. וזאת למרות ההתפייסות והדדיית בינו לבין משפחתו. הסופר היהודי הוא זה שקבע, כי מי שזוהלית שאין לו בית הוא בעצם הערבי הפליט עצמו.⁶ רק קורא ערבי ישראלי הוא זה שיהיה מוסמך להגיד, אם אמנם כיוון כאן שמעון בלס לדעתו ולמצבו.⁷

1. מישור האהבה בחיי הערבי

המגע האישי של סעיד הצעיר עם החברה הישראלית נוצר ברומן זה, כמו ברומן "חסות" של סמי מיכאל, דרך היחסים האינטימיים, שהוא מפתח עם נערה צעירה יהודיה, השותפה לו בפעילות במפלגה.

יופיה, התנהגותה ואישיותה קוסמים לו. הוא אהב "מחלפותיה הזהובות, עיניה הירוקות. תנועות ידה. כתב ידה" (עמ' 45). הם מבלים יחד ואוהבים, יחד. באחת ההזדמנויות מצעיר סעיד את ראשי התיבות הזהים של שמותיהם, כשהם יוצרים יחד שני עיגולים, ובתמימות נערית חשב, כי כאן "שני לבבות שלא יפרדו" (עמ' 99).

אולם סמדר מתגייסת לצבא. כבר אז אומר סעיד דברים הנתפסים לקורא בדרך של הסמלה: "הלכנו בחוקים, והסיכה שחיברה את סרט הטר"ש לשרוולה, דיקרה את אצבעותי" (עמ' 63). הוא אמנם נפגש עמה, מבקר בביתה, ומשוחח עם הוריה, שאף הם חברי המפלגה הקומוניסטית, אבל הוא מתחיל לחוש זרות. לאחר זמן מה הוא אומר: "חיינו את ההווה, ועל העתיד לא דברנו" (עמ' 64).

ככל שהוא עומד מבפנים על זהותו הלאומית, הולכת ונפערת התהום ביניהם. לסעיד חורה שאיננה מבינה אותו אחרי שנים רבות של חברות, והוא מודה: "חשתי עצמי זר לה" (עמ' 104).

כאשר הוא מארח בביתו את זאב היהודי, ומהצד בפניה,

למרות שהיא החדירה בו "תודעת קיום" (עמ' 82), בכל זאת הוא "שמח להיחלץ ממנה" (עמ' 85). ברור לסעיד ולקורא, כי רק סמדר היא-היא שהיתה ונשארה אהבת חייו, ושום אחרת אינה יכולה לבוא אצלו במקומה, על כל פנים לא בגבולות הזמן של הרומן. יחסי אהבה בין גבר ערבי צעיר ויהודיה צעירה הופיעו בספרות העברית גם ברומן של א.ב. יהושע וגם ברומן של סמי מיכאל. אצל יהושע האהבה היא נעריה, והיא יותר אהבת האהבה ובקשת ההתפרקות ביחד. האב של הנערה היהודיה קוטע יחסים אלו ומפריד בין הצעירים. לדעתו, זה לטובת שניהם, בעיקר לטובת הערבי, שעדיין נער, ועדיין איננו בשל להחליט על דרכו ועתידו. סמי מיכאל הרחיק לכת מא.ב. יהושע, ונתן בנושא זה ניואנסים רבים. אצלו ברומן מתאהבים אנשים בוגרים משני הצדדים, נמשכים זה לזה, חיים יחד וגם מתחתנים ומקימים משפחה. אבל כפי שמשתקף גם ברומן זה אין עתיד בריא לזוגות המעורבים. המאהבים משני הצדדים בכל מקרה יוצאים כשהפסד גדול משכרם. שמעון בלס בחר ללכת עם הגיבור הצעיר הלאה. הוא כמו המשך מה שחיסר א.ב. יהושע. לפי שמעון בלס, גם אם האב לא היה מפריד בין הצעיר הערבי והצעירה היהודיה, הפרידה היתה באה, כי אין עתיד ליחסים אלו. אבל מה קורה לצעיר הערבי אחרי קטיעת היחסים הללו? איך הוא מרגיש? כיצד משפיעה הפרידה על חייו? האם מצא תחליף לאהובתו? על כך מרחיב בלס את הדברים.

גם שמעון בלס כמו סמי מיכאל הדגיש את המצב הטרגי, בו נתונים האהבים משני הצדדים, ואף הוא הדגיש, כי קטיעת יחסי האהבה, היפים כשלעצמם, היא כמו מחוייבת המציאות, כאשר מתגברים, ולו באחד, רגשי השייכות הלאומית. לקורא ברור, כי קביעות אלו לגבי הגיבור הערבי במישור האהבה, הן קביעותיו של הסופר היהודי המשתמע. מעניין איך היה מקבל קביעות אלו הקורא הערבי, ואם גם הוא היה מאשר אותן?

ז. שם הרומן

הסבר לשם הרומן אפשר למצוא בדברי סעיד עצמו: על סמדר הוא אומר, שהיא הוליקה אותו אל גנה "והנה הגן נעול" (עמ' 220), ולליליאן חברתו הוא אומר: "עולמי נעול, ואני מחוצה לו" (עמ' 20). "גן נעול" הוא ביטוי משיר השירים, המוסב על האהובה האסורה על האהוב. כל עולמו האהוב עליו, וסמדר בתוכו, הוא איפוא נעול בפניו, והקורא מוסיף: הוא נעול עלי-ידי סעיד עצמו, שהותיר את עצמו מחוצה לו. בהודמנות אחרת מתהפך המצב, כאשר סעיד אומר: "ממקום שבתך ליד המכתבה, בחדר סגור ומוגף וילנונת, משקיף אתה אל העבר ותוגה תציפיך" (עמ' 20). אחר-כך, כשחלה בשפעת בעת שיכתו הקצרה ארצה, הוא חולם חלום שחזר ונשנה: הוא בתוך בית גדול ושומם "בעל חצר פנימית מוקפת קירות גבוהים". הוא עובר מחדר לחדר מחפש בני אדם. הוא מבקש לצאת מהבית, ואינו מצליח, כי הדלת היתה נעולה מבחוץ. הוא מנסה למשוך בכריח, ואינו מצליח. כשהוא הולם עליה, הוא מגלה, שהוא הולם על קיר בטון. (עמ' 78). אם כך — או שהכל נעול בפנים, והוא נמצא בודד בחוץ, או שהכל בחוץ, והוא נשאר נעול ובודד בפנים. הוא תלוש, הוא בלתי-באחד. כשהותו הקצרה בארץ הוא כמו מתדפק על שערים נעולים. עולם העבר נפתח אליו, אבל עולם ההווה נעול. מסביבו קירות בטון, שבעצם הוא עצמו בנה אותם. הוא עצמו נעל את השערים. שמעון בלס, איפוא, השלים כאן מה שהחסי סמי מיכאל: הוא הראה, שהערבי נעול, אבל נעול על עצמו. ועל ידי עצמו. כך-גם אם אחרים פותחים אותם בפניו (המשפחה, האהבת, הארץ, החברים), עד שהוא עצמו לא יפתח אותם בתוך עצמו ולעצמו, השערים הללו ישארו עבורו תמיד נעולים.

ח. עטיפת הספר

עטיפת הספר משני צדדיה נותנת באחת את מהות הספר, הקשורה בשם "חזר נעול". שני חורים של מנעול משורטטים מכל צד. דרך החור בעטיפה הקדמית מופיע צילום של נוף ישראלי: כבישים, מכוניות, בתים גבוהים רבי קומות, נוף של

דווקא בפריז אחרי מלחמת יום כיפור הוא מרגיש ש"מיתוס ישראל הבלתי מנוצח" פועל גם עליו. כך באופן פאראדוקסלי, דווקא בפריז הוא מוצא, שמאשימים אותו בשיתוף פעולה עם הציונות (עמ' 76). עד כמה הוא תלוש ועקור גם מבחינה קונקרטיה וגם מבחינה אידיאית, ועד כמה הוא בעצם בשום מקום, הוא נוכח לדעת בביקורו בן השבועיים בארץ. בשיבה לישראל יש לו משום תקווה נסתרת לביורר סופי של מהות הקשרים הקודמים שלו בארץ.

כשהוא כוחש בקפה, הוא מבחין, כיצד זאב וסמדר "מפליגים בעולמות אחרים", מוצאים ביניהם שפה משותפת, ומעלים זכרונות מאותו בית-ספר שבו למדו, הוא כמו מבין שהוא "מעבר מזה, כשמנגדי סמדר וכל אשר מסמלת" (עמ' 117). למרות משיכתו האירוטית אליה, ואהבתו הרבה כלפיה, הוא מחליט בפועל וכמעט באופן שרירותי לנתק את הקשרים עמה, אולי משום שהוא מרגיש, כי הם לא יוכלו "לחיות בשקר כל הזמן" (עמ' 55). הוא איננו מסביר את עצמו לא לסמדר, ולא לעצמו. הקורא חש, כי סעיד פועל כאן למרות רצונו, וזאת כמו מתוך היענות לכוח ההשתייכות הלאומית, שאצלו היה חזק מכוח האהבה. גם לחתונתה עם זאב הוא לא הלך. בפריז יש לו חברה, שהיא ברומן בסך הכל שם: ליליאן, ביתה הוא מען לדאר שסעיד מקבל מהארץ, וכל תפקידה הוא להטות אוזן קשבת לדבריו. כשהוא בא לביקור בארץ בתוך תוכו הוא מבקש לראות את סמדר, בה נשאר מאוהב מאד (עמ' 55). זיכרה והזכרונות שהיו לו עמה צצים ועולים בתוכו. הוא אפילו פעם חיגי אליה, אבל היא לא היתה בבית. יותר לא ניסה, ולבסוף גם לא ראה אותה. אולי מתוך הנימוק, שהוא מנסה באופן פיוטי להציג לעצמו: שתשאר כמו שהיא, "קוסמת שהוליקה אותי אל גנה, נגעה במצחי, והנה הגן נעול" (עמ' 210). במקומה הוא פוגש בארץ את ניצה, וכיניהם מתפתחים יחסי רעות. הוא שומע מפיה את סיפורה: ניצה, ילדיה הונגריה (עמ' 96), לא ידעה שם שהיא שונה, עד שבאו הגרמנים ולקחו את אביה הרופא היהודי (עמ' 211). על זרועה קועקע מספר, שנותר בה עד היום (עמ' 98), בעזרת נזירות ניצלה מהשואה, ועלתה ארצה. בקיבוץ הכירה את בעלה, ניצול שואה אף הוא (עמ' 141). שניהם השתייכו לקבוצת סנה, שהתפלגה ממפ"ם והצטרפה למפלגה הקומוניסטית הישראלית, ועל כן גורשו מן הקיבוץ. אחרי שנולדו להם שני ילדים, עלו נישואיהם על שרטון, והם התגרשו, אולם בתוך תוכה, ניצה עדיין חושבת על בעלה הקודם. עכשיו היא עורכת דין, העוסקת בענייני אישות (עמ' 86). מגדלת את שתי בנותיה, אבל חשה בדידות. את סעיד הכירה עוד לפני שעזב את הארץ. עתה היא זו הסועדת אותו במחלתו (הוא לקה רק בשפעת), וכדברי סעיד היתה היא כמו מלאך שירד אליו מעולם אחר (עמ' 96). שניהם נפגשו ומבלים כמה ערבים ביחד. נוצרת כאן הקבלה מעניינת בין הפליטה היהודיה ובין הפליט הערבי. אמנם יש ביניהם הרבה מן המשותף: שניהם בודדים, וכדברי סעיד: שניהם מוכסים. שניהם תרים אחר היציבות ולעולם לא ישיגוה (עמ' 148). אבל יחסיהם הם יחסים של הווה: "אין עתיד לאהבה שלנו" (עמ' 146). כשניצה מדברת, הוא נשאר בעולמו (עמ' 107), וניצה מרגישה בכך (עמ' 137). הוא עצמו מודע לכך, שהוא קשוב לה וקשוב לעצמו (עמ' 212). וכך

ט. סכום תרומתו המיוחדת של שמעון בלס בעיצוב דמות הערבי

נראה, כי הרומן של שמעון בלס כמו מעמיק וממשיך את המוצג והמעוצב ברומן של סמי מיכאל. לאור כל הנאמר על הספר עד כה נוכל לסכם את תרומתו בנקודות הבאות:

1. הוא נתן לגיבור הערבי ישראלי את כל רשות הדיבור.
2. הוא צמצם את גלרית הדמויות שמסביבו, ובכך הבלית אותו.
3. הוא המשיך את מישור הזמן, וכלל בו אירועים שהתרחשו ב-1974 אחרי מלחמת יום כיפור.
4. הוא פירט יותר את תולדות החיים של דמות הערבי, ובכך עשה את הביוגרפיה הנפשית שלו יותר מובנת.
5. הוא לקח גיבור ערבי בעל תודעה לאומית קיצונית, וניסה לשבור את הסטריאוטיפ השלילי, המודבק לו.
6. הוא לא הסתפק בפרישת מצבו מפליט מושפל, אכול אכזבות, אל לוחם בעל זהות לאומית, אלא נתן גם את התפכחותו מן האשליה הלאומנית, והביאו למצב של גלות ותלישות מוחלטת.
7. הוא הוסיף לגיבור את תהפוכות יחסי הגומלין שלו עם בני משפחתו, ובכך הגדיל את מימדיו האנושיים.
8. הוא הגדיל את הטרגדיה של גיבורו במישור חיי האהבה.
9. הוא הטיל גם על הגיבור הערבי-ישראלי את מלוא האחריות למצבו הנוכחי.
10. הוא טשטש את השנאה בין הערבים ליהודים ועמעם את הזלזול של אלו באלו.

הערות

1. השיחה התקיימה במסגרת השתלמות מורים בנושא הערבי-ישראלי ודרכי הוראתו. ההשתלמות אורגנה על-ידי בקרן תש"מ"ה בבית-הספר לחינוך באוניברסיטת ת"א.
2. אולי בדרך זו ביקש שמעון בלס לרמוז, שאין הוא שלם עם דמות הערבי כפי שהוצגה עד כה בספרות העברית.
3. על עמדותיו כסופר יהודי המעצב דמות של ערבי — ראה גם בדבריה של יהודית אוריין, "לכתיבו של בן כלאיים", ידיעות אחרונות, 16.1.81.
4. ראה דבריו בראיון על שולמית גנגולד-גלבוז, עתון 77, מס' 52-53, אפריל-מאי 1984.
5. ראה רשימתו של אהוד כן-עוזר, "מבעד לחור המנעול", הארץ, 6.6.80, וכן את השיחה שקיים עם מותמר ותר אשר שודרה במדור לספרות ב"קול ישראל" ב-29.9.80. תוכן השיחה פורסם בעל המשמר.
6. ראה מ. אמיר, "האמנם כורת הניכור", זו הדרך, 12.8.81, וכן עמוס כרמל "סעיד כאורח לרגע", דבר, 24.4.80.
7. ראה בהקשר זה את דבריו של אנטון שמאס אשר נשא בערב המוקדש לספר במועדון "צוותא" בתי"א ב-18.12.80. נוסח הדברים התפרסם בעתון 77, מס' 25, ינואר-פברואר 81, תחת הכותרת: "השוליים הרחבים של הנחמה".
8. ראה דבריה של עמליה עינת, המדגישה כי כפילות המתח, חסר המוצא, בה חיי הגיבור, הוא נושא המרכזי של הספר, עתון 77, מס' 21, מאי-יוני 1980.
9. ראה רשימתה של יוכבד בוקסר, את, מאי 1980, וכן את רשימתו של ע. כרמל (שם).

* זהו חלק מפרק הודן בהשפעת מפגשי התרבות על תפיסת דמות הערבי בספרותם של יהודי המזרח בארץ, מתוך ספר בשם כיו תרבות שיראה אור בקרוב. הרומן חדר נעול יצא לאור בשנת 1980 בהוצאת "זמורה-ביתן-מודן".

קווארטט

היינר מילר

עברית: שמעון לוי

הדמויות: מרטוי, ואלמונט חלל זמן: סאלון, לפני המהפכה הצרפתית בונקר, אחרי מלחמת העולם השלישית

מרטוי: ואלמונט. חשבתי שתשוקתך אלי כבתה. מגין ההשתלהבות הפתאומית המחודשת הזאת. ובעוצמת נעורים כה רבה. מאוחר מדי, אמנם. לא תדליק עוד את ליבי. לא עוד פעם. לעולם לא. זאת אני אומרת לא בלי צער, ואלמונט. הרי היו, בכל זאת, דקות, אולי עלי לומר רגעים, הרי דקה היא נצח, שבזכות חברתך הייתי מאושרת. אני מדברת עלי, ואלמונט. מה ידוע לי על התחושות שלך. ואולי מוטב שאדבר על הדקות שבהן יכולתי להשתמש כך, כך, כלומר ביכולת שהייתה לך בקשר לפיסיוולוגיה שלי, לחוש כמשהו שבזכרון שלי נדמה כרגש-אושר. לא שכחתי איך מתהלכים עם המכונה הזאת. אל תסלק את היד שלך. לא שאני מרגישה במשהו כלפיך. העור שלי הוא שנוכר. או שאולי, מבחינתו, אני מדברת על העור שלי, ואלמונט, זה, פשוט, היינו הן, לאיזו חיה צמוד מכשיר תאוות-הבשרים שלו, יד או טלף. כאשר אני עוצמת עיניים אתה יפה, ואלמונט. או גיבן, אם ארצה. היתרון של העיוורים. להם יש המזל הטוב באהבה. מהם נחסכת הבדיחה של הנסיבות המתלות — הם רואים מה שהם רוצים. האידיאל היה עיוור וגם חרש-אילם. אהבה של אבנים. האם הבהלתי אותך, ואלמונט? כמה קל לרפות את ידיך. לא כך הכרתי אותך. האם עולם הגבירות הותיר כך פצעים וחבורות; אחרי — דמעות. יש לך לב, ואלמונט. ממתי. או שמא ניזוקה הגבריות שלך בזו שבאה אחרי. לנשימה שלך יש טעם של בדידות. האם זו שבאה אחרי לא שבתה אחרי סתם לא שמה עליך. המאהב הזנוח. לא אל נא מקונן בחזרה את הצעתך העדינה, אדוני. אני קונה. אני קונה בכל מקרה. מרגשות אין מה לחשוש. מדוע אשנא אותך, הרי לא אהבתי אותך. בוא נחכך את הפרוות שלנו זו בזו. הא, העבודות של הגופים. היסורים לחיות ולא להיות אלוהים. כאשר יש תודעה ואין כוח לשלוט בחומר. אל-נא תזדרזו מני, ואלמונט. כך טוב. כן כן כן. זה שוחק היטב, מה. מה לי ולתשוקת הגוף שלי, אינני רפתנית. המוח שלי פועל כרגיל. אני קרה לגמרי, ואלמונט. חיים שלי מוות שלי אהוב שלי.

ואלמונט נכנס

מרטוי: ואלמונט. אתה מגיע בדיוק ברגע. ואני כמעט מצטערת על הדייקנות שלך. היא מקצרת אושר שברצון הייתי מחלקת איתך, לולא היה זה דווקא אושר שאינו ניתן לחלוקה, אם אתה מבין למה כוונתי.

ואלמונט: האם הבנתי אותך כאשר אני מניח ששוב את מאוהבת, מרקזיה. ובכן, גם אני, אם כך תרצי לקרוא לזה. שוב הפעם. צר היה לי אילו סיכלתי הסתערותו של מאהב על דמותך היפה. מאיה חלון הוא טיפס למטה. האם רשאי אני לקוות שהוא שבר לעצמו את הראש.

מרטוי: התבייש, ואלמונט, ואת המחמאה תשמור למען גבירת-לבבך, או היכן שלא נמצא אותו איבר. אני מקווה, למענך, שהנרתיק החדש מזהב. היה עליך להכיר אותי יותר טוב. מאוהבת. חשבתי ששוררת אחרות-דיעות בינינו שמה שאתה מכנה אהבה הוא תחומם של יושבי-קרנות הבית. כיצד מסוגל אתה ליחס לי ריגוש כל-כך שפל. האושר הנעלה ביותר הוא אושרן של החיות. רק לעתים נדירות הוא נופל גם בחיקנו. אתה גרמת לי לחוש בו מידי פעם; כאשר עדין עלה מלפני הרצון להשתמש בכך לצורך זה, ואלמונט, ואני מקווה שלא יצאת בידיים ריקות לגמרי. מיהי כרגע המאושרת,

או שכבר אפשר לכנותה האומללה. **ואלמונט:** זוהי טורוול. ובעניין הבלתי-ניתן לחלוקה שלך...

מרטוי: מקנא. אתה, ואלמונט. איזו הישנות. יכולתי להבין אותך אילו היכרת אותו. אגב, אני בטוחה שפגשת בו. גבר נאה. אמנם לא בלתי-דומה לך; גם צפורי-הנוד מפרפרות ברשת ההרגל, אפילו משתרע מסען על פני יבשות, הן מסתובכות עוד פעם אחת אחורה. היתרון שלו עליך הוא הנעורים. גם במיטה, אם אתה רוצה לדעת. האם אתה רוצה לדעת? חלום, אם אתה, ואלמונט, נחשב לי כמצאות, תסלח לי. בעוד עשר שנים, אולי, לא יהיה דבר עוד שיבדיל ביניכם, בתנאי שיכולתי להפוך אותך עכשיו, כמכט מדוזה אוהב אחד, לאבן. או לחומר נעים יותר. חזיון מרהיב — מוסיאון האהבות שלנו. היו לנו אולמות מלאים, מה, ואלמונט, בפסלי תאוותינו המתמקמות. החלומות המתים סדורים בסדר אלפאביתי או בשורה בסדר כרונולוגי, משוחררים מגלגולי של הבהר, אינם עוד חשופים לבהלת ההשתנות. הזכרון שלנו זקוק לקבים: איך נזכרים אפילו בעקמימיות השונות של הזנבנכונים, ובענין הפרצופים

על קווארטט ומחברו היינר מילר

היינר מילר (Heiner Müller) נולד בסכסוניה ב-1929. הוא חי, כותב ומבין בעיקר במזרח-גרמניה. כמו אומנים מזרח-גרמניים מפורסמים אחרים מותר גם למילר לנסוע, לבקר ולעבוד במערב. הוא מנצל זכותו אך רואה חובה לעצמו לשוב תמיד למולדתו ולהמשיך ליצור מתוכה. הוא עושה זאת לאו דווקא מתוך הסכמה עם המשטר אלא, כנראה, מתוך הצורך העמוק להביע מחאה מבפנים.

קווארטט עוסק ביחסים עדינים ואלימים — בו בזמן — בין גבר ואשה המכירים ויודעים זה את זה לפני ולפנים. מתרקמים ביניהם יחסי אהבה — ער-מוות בשעות האחרונות המשותפות לשניהם. במחזה מועמד הגבר כוונתו, כמעט, השנים נפגשים בשני הערת המבט היחידה, כמעט, השנים נפגשים בשני זמנים באותה עת-ועונה: בסאלון, לפני המהפכה הצרפתית ובבונקר, אחרי מלחמת העולם השלישית.

קווארטט כתוב לשני שחקנים הממלאים את תפקידי עצמם ואת תפקידי הפרטנר / הזולת גם יחד. זהו מחזה שנון וקשוח שמשמעותו איננה פסיכולוגית בלבד: יש בו סממנים ברורים לגישה פרו-פמיניסטית ואף למחאה פוליטית.

קווארטט הוא המחזה השני של מילר הרואה או בעברית (הטבח יצא בפרוזה, מאי '86). המחזה נכתב ב-1981 והוצג בהפקות שונות רבות במזרח ובמערב גרמניה; וזכה להצלחה ביקורתית ומסחרית עצומה. קווארטט תורגם, עובד ובוים לשידור בידי שמעון לוי למחלקת הדראמה של קול ישראל, בביצוע זהרירה חריפאי וגד קינר. הנוסח המובא בזה הוא נוסח מלא.

— אף מילה. ערפל. טורוול היא עלבון. לא הוצאתי אותך לחפשי כדי שתקפץ על הפרה הזאת, ואלמונט. עוד יכולתי להבין אילו היית מגלה ענין בוולאנו הקטנה, בשר טרי ישר מהמשטר הקפדני של המנזר, האחיינית הבתולית שלי; אבל טורוול. אני מודה, היא חתיכת בשר עצומה, אבל להתחלק עם בעל שכבר התכרסם לו שם בפנים, בעל נאמן, כפי שיש לי כל הסיבות לחשוש, וכך זה כמה וכמה שנים, מה נשאר לך, ואלמונט. שאריות-מישקע. האם ברצינות אתה רוצה לחטט בשרידים העגומים האלה? צר לי עליך, ואלמונט. אילו היא הייתה זונה שלמדה את מקצועה. קרו, למשל, בה הייתי מתחלקת עם עשרה גברים; אבל הגבירה היחידה בחברה המעוותת דיה כדי להסתפק בנישואין; מתפללונת עם ברכיים אדומות מדרגש הכנסיה ואצבעות נפוחות מידיים שהיא פוכרת לפני כומר-הוויודי שלה. ידיים אלה אינן מחזיקות באבר-מין, ואלמונט, בלי ברכת-הכנסיה. אני מתערכת שהיא חולמת על הריגון הבתולים, כאשר הבעל האוהב שלה נוחת עליה מתוך כוונה של נישואין לעשות לה ילד, פעם אחת בשנה. מהי השמתו של חבל-ארוץ לעומת חמס-התאוה באמצעות נאמנותו של בעל. אכן, הגראף ז'רקור סומך על תומת האחיינית שלי. ובכל הכבוד, בדרך אגב — שטר המכר נמצא אצל הנוטריון. ואולי אתה חושש לתחרות מצידו, הוא כבר חטף ממך את וֶרְסֶק ואו היית צעיר בשנתיים, אתה מזקין, ואלמונט. חשבתי שעשוי להיגרם לך העונג, חוץ מהרכיבה על הבתולה, להעטיר בקרניים הבלתי-נמנעות את בעל-החיים היפה הזה, ז'רקור, קודם שיתחיל במשרת שומר-היערות שלו, וכל הפראים מעיר הבירה יפלו לו ליער ויחתימו אותו קבע על עיטור-הראש שלו. תהיה כלב טוב, ואלמונט, ותלך אחרי העקבות כל עוד הן טריות. קצת נעורים במיטה, אם המרצה כבר אינה משקפת אותם. מדוע להרים רגל אל עמוד-הנדבות. או שמא אתה כמה ללחם-החסד של הנישואין. האם ניתן דוגמה לעולם, ואלמונט, ונתחתן.

ואלמונט: איך יכולתי להעז עלבון כזה לגרום לך, מרקזיה, קבל עיניו של העולם. לחם החסד עלול להיות מורעל. אני מעדיף, אגב, לקבוע בעצמי מיהי טרפי. או את העץ שלי או אני מרים רגל, כפי שאת אוהבת לכנות זאת. עליך כבר זמן רב מדי לא ירד גשם-נדבות; מתי לאחונה הבט במראה, ירידת-נפשי. הלוואי שיכולתי עדין להמשיך ולשרת אותך כענן, אבל הרוח נושאת אותי לשחקים חדשים. אין לי ספק שאוכל להפריח את עמוד-הנדבות. ובענין התחרות: מרקזיה, מוכר לי זכרונוך. גם בגיהנום לא תשכחי שהנשיא ביכר את טורוול על פניך. אני מוכן להיות המכשיר האוהב של נקמתך. ומבטיח לעצמי ממושג הערצתי ציד מוצלח יותר מאשר מאחייניתך הבתולית; בלתי-מנוסה, כפי שהיא, באומניות של המצור. מה כבר עלה בידה ללמוד במינזר, חוץ מצום ומעט אוננות בחסדו של האל, עם צלם הצלוב. אני מתערב, לאחר כפרות-תפילותיה הילדותיות היא ודאי בווערת על השיפוד השם קץ לחומתה. היא תזנק ישר אל הסכין שלי עוד לפני ששלפתי אותה. היא לא תתחמק בשום זיג-זאג אחד ויחיד — היא אינה מכירה את אימתו של הציד. ומה לי הטרף בלי שילהוב תאוות-המירדף. בלי זיעת-הפחד, הנשימה השנוקה, מכט העיניים המגולגלות עד לוכן. השאר — עניין של עיכול. מזימות הטעיה המוצלחות ביותר ישימוני שוטה, כמו התיאטרון הריק — לשחקן. אצטרך להריע לעצמי. הנמר כמקויון. נניח להמון להדווג לו כחפצו בדרך-אגב, זמני יקר ועולה לנו כסף, יעגדנו הנעלה הוא להרוג את הזמן. הוא זקוק לאדם השלם: יש יותר מדי ממנו. מי שיכול להעמיד את שעוני-העולם: הנצח כמו זיקפה תמידית. הזמן הוא חור בכריאה, האנושות כולה מתאימה להכנס בו. למען ההמון הכנסיה דחסה שם את אלוהים; אנחנו יודעים שהוא שחור וחסר-קרקעית. כאשר ההמון יקנה נסיון הוא ידחס שם גם אותנו.

מרטוי: שעוני-העולם! האם יש לך קשיים בקישוי, ואלמונט, בדיקפות קומתו של האני המוטב שלך? **ואלמונט:** אצלך, מרקזיה. אם כי עלי להודות שאני מתחיל להבין מדוע הנאמנות היא המופקרת הפראית ביותר. מאוחר מדי, כמה שנוגע ליחסים העדינים שלנו, אבל אני מתכוון להתאמן כמעט בחוויה הזאת. אני שונא פרשיות מן העבר. ההשתנות גורמת להן להצטבר. התבונני בצמיחת-הצפורניים שלנו, אפילו בארון-המתים אנחנו עדיין נובטים. ותארי לעצמך שהיינו נאלצים להתגורר עם האשפה של השנים שלנו. פירמידות של

מרטוי: חושש. מה לי לחשוש מחמת זעמך חרץ מאישוש מחודש של מידותי התרומיות המעורערות. חושש. מהי חזרתו בתשובה של החטא ללא דקירת-הפגיון היומיומית של התשוקה; בלי עוקץ החרטה; גמילות-החסדים של ההלקאה. חושש. אני עורג לזעמך, מאדאם. כשם שהמדבר עורג לגשם והעיוור כמה לברק שיבקע את חשכת הליל של עיניו. אל-נא תמנעי ממני את מגע ירך העונשת מגופי הסורר. כל חבטה תהא ליטוף של אהבה, כל סריטה מצפורנייך — מתת-שמיים, כל נשיכה — מזכרת.

ואלמונט: אינני אווזה-פוחה, ואלמונט, כפי שנעים לך להאמין. לא אגרום לך התענוג להיות מכשיר תאוותך החריגה. רמעות, מילורד.

מרטוי: וכיצד לא, מלכה. את ממיתה אותי כדיבורי הסכינים שלך. שפכי נא את דמי אם זה ישכך את זעמך. אל תבוזי לתחושותי הנעלות. הפחזנות הזאת אינה.

ממדותיה של נפשך היפה. אסור לך לחקות מפלצת כמו מרטוי ולכבודך יאמר שאת חיקוי גרוע. סילחי נא לי על שאני מלחלח ירך. רק את לבדך תוכלי לעצור בזרם דמעותי. הניחי לי לבוא בחיק שלך — אהה, עדין את אינן נותנת בי אמן. הניחי לי לפזר את פקפוקיך. מבחן לעוז שלי. חשפינא, למשל, שדיים אלה, שריין מחלצותיך ממילא איננו מחפה על יופיים. יכני הברק אם רק ארים עיני. והם מלהזכיר, היד שלי, שתקרב לה —

ואלמונט: פול, ואלמונט, פול תיפול, הברק הכה בך. והסר נא את ירך, יש בה ריח רקבון.

מרטוי: את אכזרית. **ואלמונט:** אני?

מרטוי: אגב, עלי להתודות בפניך. את מעמיסה עלי אשמת-דמים בהגנתך הזאת על ערש-נישואיך.

ואלמונט: וכך אתה מת למען מטרה נשגבת, ואנו נשוב ונתראה לפני זיו פניו של אלוהים.

מרטוי: אינני מתמצא בכתיבת-הארץ של השמיים. חושש הייתי להחמיץ אותך בנאות-הדשא של הצדיקים, שאם לא כן, מדוע הוא הניח לבן שלו שיהפוך אדם ונתן לו את הצלב כאהובה. לבשר יש רוח משלו. האם תרצי להיות הצלב שלי. בדרך בריית-הנישואין שלך, את אינך כזאת איתי. אבל אולי יש בגופך פתח נעלם, זה או אחר, שאינו גזור לרינו של האדון הנשיא, להיות שכוח או מאוס. התוכלי להאמין שיופי כה רב אמור להיות מטרתה הבלעדית של מצוות פרורורכו; ותמיד כאמצע. האיך זה חילול השם לשמור לפה הזה, הנושם לו פנימה והחוצה, את התפקיד החדגוני של קליטת המזון;

לאמצעם המרהיב של האחוריים — המלאכה הנוגה פליטת הצואה. האם הלשון הזאת יכולה להניע רק הברות וחמרים מתים. איזה בזבוז ובאותה עת-ועונה, איזו קמצנות. תאומי-הוללות. כן, את המכפישת את שם האלוהים, מאדאם, כאשר את מותירה את התבלות כשרונותיך לשיני הזמן ולצמחיה העדינה של בית-

הקברות, האם אין זה חטא בר-מוות שלא גם לעשות את אשר ניתן לנו למחשבה. להחניק את קלידי מוחותינו המחוננים לפני הצעקה המבויישת הראשונה! הכלי של גופינו, האם לא הושאל לנו כדי שננגן בו עד שהשתיקה תקרע את המיתרים. רעיון שאינו הופך לעשייה מעיל את הנפש. חיים הצוותא עם החטא בר-המוות של הבחירה והשלילה. למות בחלקים בלתי-מנוצלים. הצלחתה של נשמתך האלמותית היא מה שנוגע לליכי, מאדאם, בכל הטחה אל גופך המתפורר, למרבית הדאבון. יקל עליך לעזוב אותו, את זה הגוף אם הוא ינוצל עד תום. השמים מקמצים בחומרים והגיהנום דייקן — הוא מעניש את העצלות והמחורל, העינויים הנצחיים שלו שמורים לאברים שהזנחנו. הצניחה העמוקה מכל אלי תפתה מקורה הוא בחפות מפשע.

ואלמונט: אני אחשוב על כך, ואלמונט יקירי. נוגע אל לבי, לראותך דואג-פה לשלומה של נשמת. לא אהסס להודיע לבעלי שהשמיים יערו אותך להיות הכלי המשחית של כל פתחי ונקבי. ולא בלי ציונו של המקור דורש-הטוב-לזולתו שממנו התגלות הזאת נבעה. אני רואה שאתה חולק אתי את שמחתי בטרם-מעשה לקראת מסע הגילויים במיטת הנישואים. אתה קדוש, ואלמונט. או שמא טעיתי כך. אתה משחק אתי משחק מה מסתירה העויה הזאת. פנים או מסכה. בליבי נובט החשד הנורא שבכסותה של יראת-אלוהים תאוות ארצית מאד אתה מלביש. האם אתה, ואלמונט, חושש מזעמה של אשת-איש שנעלבה.

היינר מילר

בנסיון לפרוש את פרטי חטאי לפניך לפרטים, האם יש לך חשק להאזין לקטלוג שלי, כדי להאריך משכו של המבט בסומק שעל לחייך. לפחות, אפשר להסיק מכך שבורידים שלך זורם לו דם. איזה גורל אכזר, שלא להיות ראשון. אל-נא תגרמי לי לחשוב על כך. ולו חתכת את העורקים שלך למעני, כל דמן לא היה שקול נגד החתונה שהקדימני בה אחר, ולתמיזי! הרגע-קט שאין להחזירו. החדר-פעמיות הקטלנית של ההרף-עין. וכן הלאה. אל-נא תגרמי לי לחשוב על כך. אל נא תפחדי ממאום. יש לי רחשי-כבוד כלפי הקשר הקרוש המקשר אותך עם בעלך, ואם הוא לא ימצא עוד את הדרך למיטה שלך, אהיה אני הראשון שיעזור לו לטפס ולעלות עליה. התאוה שלו היא לשמחה לי, מאז שמידותיך התרומיות לימדוני לשנוא את הפרא-אדם שהייתי, ויודע על חיקך החתום. כמעט לא אעז לנשק את ירך. ואם אחלץ זאת תמוכי — לא תאוה ארצית היא שדוחפתני. אל-נא תסירי את ירך, מאדאם. כמים במדבר. אפילו אהבתו של אלוהים היתה זקוקה לגוף.

מיני מערכון

חתיכת-לב

א.ב. אלף התרשי לי להניח את לבי למרגלותיך?

בית בתנאי שלא תלכלך את הרצפה.

אלף לבי טהור.

בית אַתָּה עוֹד נֶרְאֶה.

אלף אני לא מצליח להוציא אותך

בית אתה רוצה שאעזור לך?

אלף אם לא קשה לך.

בית התענוג כולו שלי.

גם אני לא מצליחה להוציא אותך.

אלף [בוכה]

בית אני אוציא אותך בניחתך.

בְּדִיּוּק בְּשִׁבִיל זֶה יֵשׁ לִי אוֹלָר.

הנה ב בא.

לעבוד, לעבוד ללא לאות.

הנה, הצלחנו.

אבל הרי זו סתם לב- - - נה...

הלב שלך הוא לְבָנָה.

אלף אך הוא פועם לו בשבילך בלבד.

[עברית: שמעון לוי]

טינופת עד שסרט קור-המטרה נקרע. או בתוך ההפרשות של הגוף שלנו. רק המוות הוא נצחי, החיים חוזרים על עצמם עד שהתופת מפהקת. המבול הוא תקלה במערכת הביוב. מה שנוגע לבעל האוהב: הוא נמצא מחוץ לארץ בשליחות סודית. אולי יצליח, היות שהוא אדם כל-כך פוליטי, לארגן איזו מלחמה קטנה. רעל טוב נגד שעמום ההרסנות. החיים מואצים אם המוות הופך למשחק-ראווה, יופיו של העולם מנקב את הלב פחות לעומק, האם יש לנו לב, מרקוזה, כאשר משקיפים על ההרס, רואים את מצעד הישבנים הצעירים, אלה המעמתיים אותנו יוסי-יום עם חלופיותנו, לא ככולם נוכל לזכות, אמנם, ומגפת-התאוה של כל החומק מאיתנו, לפני מסדר חודי הכידונים ורשף הקנים, במשהו שמן הניחוחות, חשבינא לפעמים על אודות המוות, מרקוזה. מה אומרת המראה שלך. תמיד האחר הוא הנשקף משם. אותו אנחנו מחפשים כאשר אנחנו מתחפרים לנו וחורשים דרך גופות זרים, הלאה מעצמנו. אפשר שזה וגם זה אינם קיימים, אלא האין שבנשמתנו, והוא המקרקר למזון. מתי תואילי לשחרר את אחייניתך הבתולית לתצפית, מרקוזה.

מרטוי: הנה מצאת את הדרך כחזרה אל הפרווה שלך, ואלמונט. שום גבר שהמחשבה על דרך-כל-בשר של הבשר היקר שלך אינה גורמת לו זיקפה — פחד עושה פילוסופים. ברוך הבא בשערי החטא ושכח-נא את עמוד-הנדרבות לפני שהאדיקות תגבר עליך ואתה תשכח את יעורך היחיד. מה עוד למדת-חרץ מלתמן את הזנב שלך אל החור, אותו החור שממנו נפלת, ובאותה התוצאה הפחות או יותר חפוזה, ותמיד מתוך הרהב שתשוואותיהן של הרקמות הריריות מגיעות לאישיות שלך בלבד, זעקות התאוה מתפנות אל הכתובת שלך בעוד אתה אינך אלא מכשיר אילם, אדיש. ובהחלט ניתן להחלפה לפי תאוותה שלה אישה המשתמשת בך; אתה הכסיל טפוש-הכוח, יצירתה. אתה יודע היטב שכל גבר הוא פחות מדי גבר לאשה. וגם את זאת תדע, ואלמונט, עד מהרה יאיץ בך הגורל שלא תהיה אפילו פחות מדי-גבר. בנו עוד ישמח ויעלוז לו הקברן.

ואלמונט: אותי משעממת הבהמיות של השיחה שלנו. כל מלה קורעת פצע, כל צחקוק חושף מלחעה. נמר צריך שישחק את תפקידנו עוד נשיכה אדיבה, עוד מכת-טלף. אמנות משחק חיייתית.

מרטוי: ואלמונט, אתה מתפרק לגמרי. אתה נעשה רגיש. מידה-טובה היא מחלה מדבקת. מהי הנשמה שלנו. גיד או רקמה רירית. מה שאני חוששת ממנו, הוא ליל הגופות. ארבעה מי-מסע מפאריס בחור נירח השיך למשפחה שלי, לאותה שרשרת של פנים ופוחות, משורשרים על חוט של שם מקרי, מושאלים לאב הקדמון הבלתי-רחרץ של השבט בידי איזה מלך מסריח, שם חי לו משהו שבין אדם אדם לבהמה. אני מקווה שלא עוד לראות זאת בחיים האלה או בחיים אחרים, אם קיימים חיים אחרים. עצם המחשבה על הריח שלו גורם לזיעתי שתפרץ מכל הפארות. המראות שלי מזיעות את דמו. זה לא מעיב על דמותי, אני צוחקת ליסורים זרים כמו כל חיה שניחונה בתבונה. אך לפעמים אני חולמת שזה בוקע מתוך המראות שלי ופוסע על רגלי העשויות זבל-אורוות ולגמרי בלי פנים, אבל את ידיו אני רואה בדיוק. טלפים ופרסות שהוא קורע לי את הארמה על ארון-מהיריים ומשליך עצמו עלי כמו הארמה על ארון-המתים, ואולי האלימות שלו היא המפתח הפותח את ליבי. תלך, ואלמונט. הבתולה, מחר בערב, באופרה. ואלמונט יוצא.

מרטוי: מאדאם טורוול לבי למרגלותיך. אל תבהלי, אהובת-נפשי. האם תוכלי להאמין שבחזה הזה שוכנת מחשבה בלתי-צנועה, לאחר שבועות כה רבים של הליכותיך הכשרות. אני מודה, הייתי אחר קודם שברך-ענייך בי פגע. ואלמונט שוכר-הלכות. אני שוכר לבותיהן של הנשים הכי נאות. לא הכרתי אותך, מאדאם. בושה, כשרך אחשוב על כך. באיזה רפש התבוססתי. איזו אמנות של התחזות. איזו שחיתות. חטאים כמו שנית. המראה העירום של אשה יפה, מה אדבר, ישכן של תגרנית בשוק ואני הופך לחיית-טרף. הייתי תהום, מאדאם, האם תבקשי להעיף מכט פנימה, כלומר, למטה, אבקש את סליחתך, ממרומי מידותיך התרומיות. אני רואה שאת מסמיקה. כיצד זה מגיע הסומק לחייך, אהובתי. הוא הולם אותך. אך מניין לוקח הדמיון שלך את הצבעים שבהם מצוירות ההוללויות שלי על הפנים שלך. מקדושת בריית-הנישואין, אולי, בה חשבתך מבוצרת מפני הכוח הארצי של הפיתוי. הנה אני מועמד

המאוכלסים מאד, אם אפשר לתת אמן בכנסיה. אלא שלא כי מדובר, הנידון הוא דם של בתולה. אחייניתה של המפלצת, הריהי וולאגו הקטנה. היא רודפת אותי. כנסיה, סאלון או הצגה, היא רק רואה אותי, אפילו מרחוק, וכבר היא מנרנדת את אחוריה הבתוליים כנגד הבשר הרפה שלי. קליפה לרוע, ומשום כך גם מסוכן יותר שכן הוא תם וחף לחלוטין מפשע. מכשיר ורדרד של גיהינום, איום מתוך האין. אהה, האין מתוכי. הוא צומח ואותי בולע. יום-יום הוא מבקש קרבן. ופעם יתנפץ לו הפיתוי מעל ראשי. אני אהיה השטן שידחוף את הילדה הזאת אל אוברנה אם לא תשאלי לי את ידך, ויךרה מזאת, כמלאכי שישאני מעל התהום עלי כנפרי האהבה. עשי נא זאת, הביאי קרבן לאחותך חסרת הישע, אם כבר את מפנה כלפי לב קר מתוך פחד מהלהבה שאותי שורפת. הרי את מהמרת על פחות מבתולה. האם עלי לומר לך מה חושבים על כך השמים. פי שלושה יחשב לך הדבר בגיהינום אם לא תאותי לותר על ערש-נישואין הבלתי-מחולק. צינת-ליבך, מאדאם, משליכה שלוש נשמות אל אש התופת הנצחית; ומהו ולו רצח אחד כנגד פשע המבוצע אף כנפש אחת. **ואלמונט:** האם אני מבין היטב, ויקונט, היות שאין אתה יכול לרסן את המיוחמות שלך, או, כפי שאמרת, האין שבתוכך צומח וזגל, ואתה חייב להביא לו יום-יום קרבן עולה, הרי הריק הפילוסופי שלך אינו הרבה יותר מצורך יומיומי של תעלת-המין המאד ארצית? ומאחר שהבתולה לא למדה כיצד להתנועע בנימוס – באיזו מאורה הוא פריצים שבמינור זה היה אמור לצמות, האם את אושר נישואי עלי... **מרטיו:** לא אתה היא זו. הלב הקר הזה אינו שלך. את גואלת או דנה לכליזן שלוש נשמות בנות-אלמונט. מאדאם, בכיבוש או בסירוב לגוף שממילא הוא מתנוון. העלי על דעתך את האני המוטב שלך. פנים רבות לתאוה-המטרה מקדשת את האמצעים. עוקץ הקרבן יגרום לאושר נישואין שיהיה מושלם יותר. **ואלמונט:** אתה תדע שאעדיף להתאבד מאשר – **מרטיו:** ולותר על חיי-הנצח שבועולם הבא, כוונתי ל – **ואלמונט:** זה מספיק, ואלמונט. **מרטיו:** כן, זה מספיק. סלחי נא על המבחן הנורא שבו היה עלי להעביר אותך על-מנת להורדע מה שכבר ידעתי – מאדאם, הינך מלאך והמחיר שלי אינו גבוה מדי. **ואלמונט:** איהה מלך יידי. **מרטיו:** ויתור למשך כל החיים כל רדגונה המגרה של תאוות-הבשרים שחיי האחרים מלאו, אהה, כמה רחוק הם נשארו מאחורי, כחסרונו של חפץ שהיה שוה בסגידתי. הרשי נא לי ליפול לרגליך – **ואלמונט:** הרבה תחפרשות יש לשטן. האם זוהי מסכה חדשה, ואלמונט? **מרטיו:** ראינא את ההוכחה לכונתי. במה אוכל בכלל להיות לך לסכנה, במה לחדור למחילת-הקבר של תכונותיך התרומיות. לשטן אין עוד חלק בי, אין כלי-זין עוד לתאוה הארצית. שומם ומשמים רוגע הם. אם אין ברצונך לתת אמן בעיניך, תוכלי להשתכנע כשתשתמשי בידך העדינה. הניחי-נא ידך, מאדאם, על המשטח הריק שבין הירכיים שלי, אל תחששי, כולי רק נשמה. היד שלך, מאדאם. **ואלמונט:** ואלמונט, אתה קדוש. אני מרשה לך לנשק את רגלי. **מרטיו:** את גורמת לי אושר, מאדאם, ומשליכה אותי בחזרה אל תוך התהום שלי. באופרה, הלילה, שוב אהיה מופקר לקסמיה של בתולה מסוימת שהשטן גייס נגדי. האם עלי להתעלם ממנה. המידות התרומיות מתמקמות בלי עבודת-הפרך אצל רדרדי הפיתויים. האם לא תבחי לי אם אתחמק לי מהסכנה. הגבר חייב לצאת אל החיים העוינים. כל אומנות זקוקה לאימונים. אל תשלחי אותי לא-מוזין אל-קרב. שלוש נשמות נמצאות באש; האם זה בשרי הבלתי-מאולף שכמעט פורץ לו מחשך לפני הירק הטרי. לטרף יש תרון של רוח על הצייד. אָימי האופרה הם מתוקים. הניחי לי למוד כוחי הרל ביופיך העירום, מלכה, מוגנת בסייגי הנישואין, כדי שאוכל להעמיד את תמונתך הקדושה לפני עיני כאשר יהא מוטל עלי לצאת אל חזירה החשוכה, והיא תהיה נעולה בכשרי החלש, לפני חודי-החנינות של שר-העלמות. **ואלמונט:** אני שואלת את עצמי, האם תוכל לעמוד בפני השריים האלה. אני רואה שאתה פוסח על שני הסעיפים, האם טעניו בדרגת הקדושה שלך. האם תוכלי לעמוד

במכחנים קשים יותר. הנה, אני אישה, ואלמונט. האם תוכל להסתכל באשה ולא להיות גבר. **מרטיו:** אני יכול, לידי, שום שרירי לא זע בי, שום עצב אינו רועד, כפי שאת רואה, מפני הצעתך. אני מואס בך בלב קל, השתתפי בשמחתי. דמעות. בצדק את בוכה, מלכה. דמעות שמחה, ידוע לי. בצדק את גאה. שמאוסה כל-כך היית. אני רואה שהבנת אותי, התכסי-נא אהובה שלי. משברוח לא-צנוע עלול לחלוף עליך, קר כמעט-ידו של בעל. **הפסקה** **ואלמונט:** אני מאמין שיכולתי להתרגל להיות אישה, מרקיזה. **מרטיו:** הלוואי שיכולתי אני. **הפסקה** **ואלמונט:** מה הענין. נמשיך לשחק. **מרטיו:** אנחנו משחקים? ממישכים מה? **ואלמונט:** עלמה נכבדת, ילדה יפה, אחיינית מקסימה. אהה, המראה של תומתך גורם לי לשכוח את המין שלי והופך אותי לדודתך שהמליצה בחום כה רב, עליך בפני. אני אשחעמם עד מוות בדמות העצובה שלה. אני מכירה כל כתם בנשמה שלה. על השאר – לא אומר מילה. אבל המכשלה שבין רגלי, התפללי איתי, שלא תבוא עליך כמרד נגד מידותי התרומיות ועצמי-נא תהומות-עיניך טרם יבלעונו, וכך כמעט נגרם לי לחשוק בהשתנות הזאת. כן, רציתי, הלוואי שגם יכולתי, להחליפו, את אבר-המין הזה שלי, כאן בצל הסכנה, ולגמרי לאיבוד ללכת ביופיך. אוכדן, שכנגדו, שקול רק הרס הציור בשרון-החושבי אשר לתאוה, שבדחופות כזאת אליה הוא מוזמן כל-כך. רק התאוה מסירה מהאהבה את קרומי-תחבושותיה ומעניקה לה הצצה דרך רידי-העור אל הבשר הנא, מזונם האדיש של הקברים. כך אלוהים ודאי רצה, לא-כן. שאם לא כן, מדוע זה נשק-הפנים. מי שבורא, רוצה גם בחורבן. ואין מוצא לנפש בטרם שהגוף מרקיב לו. מוטב, תניחי לו מיד. אילו היית מכוערת. רק השחרור – וכמועד – מתארי-היופי וספחיו הוא הערובה כנגד החטא הקדמון. ובכך אין בו הכל או לא כלום, לשלד שום דבר אינו יכול לקרות, חוץ מהרוח שישחק בעצמות, בתחום שמעבר לחטאים. נשכח-נא מה עומד-ניצב בינינו, לפני שהדבר יקשר אותנו למשך נצח של עוית של התכונות, האם אני טוב, מרקיזה, כולנו מתעמלים על חבל הטבור, והרשי נא לי להציע לך מגן גברי, ורוע אבהית כנגד רשעותו של עולם ששלוותו של המנור לא גרמה לך להכיר. האמיני לי, אני מכיר את בני המין האפל שלי והמחשב אודות פרח פוחח, איזה פרח-ניזרים סתום, פועל סתם-מיוחס העלולים לשבור את החותם שבו שומר הטבע על סוד חיקך הבותלי, המחשבה הזאת קורעת את ליבי. מוטב שאני עצמי אתרדרר לחטא מאשר אסכול אי-צדק כזה הזועק לשמים. **מרטיו:** אָכן הוא זועק. מה בדיוק מחפשת לה היד האבהית, מסייה, באותם אבר-יגופי שאם-המינור אסרה עלי בהם לגעת. **ואלמונט:** מה, אָב! מה אבא! הרשינא לי להיות לך כומר מוודה, מיהו אב יותר מכומר, הפותח שערי-גן-עדן לכל ילדי-האלוהים. המפתח כירי, מורה-הדרך, המכשיר השמימי ולהט החרב המתהפכת. ראוי להודורו, וקודם שתהפוך האחיינית לדודה, יש ללמוד את הלקח. על הברכיים, חוטאת. אני יודע את החלומות החולפים בשנתך. חזרי בתשובה ואני אמיר את עונשך בחסד. אל-נא תחששי לתומתך. בבית האלוהים יש הרבה דירות. עליך רק לפתוח את השפתיים המדהימות האלה, והנה כבר עפה לה יונתו של הארון ושופכת את רוח-הקודש. היא רוטטת בצפייה, הרי רואה את. מהם החיים לא מוות יומיומי. את מדברת בלשון המלאכים. אסכולת-המינור. שפתה של אם המינור העליונה. מתת-האל אסור לו לאדם לירוק החוצה. מי שנותן – לו גם נתן. יש לסמוך את הנופלים. ישוע המשיח לא היה לגולגולתא מגיע, לולא הצדע שעזר לו לשאת את הצלב. היד שלך, מאדאם. זוהי תחית-המתים. תומתך, אמרת. מה שמכונה כפיך תומתך, איננה אלא השמצה. הוא אהב רק בתולה אחת, די לעולם במושע אחת. האמיני-נא, הגוף מהיר-התפיסה הזה הוענק לך כדי שבעצמך תלכי לבית-הספר, מוסתרת מעינו של העולם. לא טוב היות האדם לבדו. אם ברצונך לדעת היכן שוכן האלוהים, תניי-נא אמונך בעוית הטוט של הירכיים שלך, ברער הברכיים, פיסונת-עור קטנה תמנע מאיתנו מהיות

בשר אחד. קצר הכאב ונצחית החרדה. לנושא האור אסור להרתע מחשכה. שלושה פתחים יש לגן-עדן, מי שנשפו נוקעת כשלישי עולם באדוני הבית תלת-הפני. יש מקום בשפע גם בתא קטן מאד. **מרטיו:** אדוני, אתה נדיב מאד. אסירת-תודה לך, אני, שבאורח כה נוקב הראית לי, יכולת להראות, היכן שוכן האל. אציין לי ואזכור את כל משכנותי ואדאג לך שזרם המבקרים לא ייקטע ואורחיו ירגישו שם היטב, כל עוד נשמה בי לקבלם. **ואלמונט:** ומדוע לא עוד מעט קט. הנשמה שבאָפף אינה דוקא תנאי לכנסת אורחים, ולא המוות סיבה לגירושין. יש אורחים והם בעלי דרישות מיוחדות, עזה כמות אהבה. ועוד רבר הניחי-נא לי לעשות, עלמה שלי, שעכשיו כבר מותר לי לקרוא לה אישה. לבסוף יש לאשה רק אוהב אחד. אני שומע את המית-הקרב ששעוניו של העולם הולמים בו על יופיך חסר-המגן. המחשבה על אודות חשיפותו של הגוף הנהדר הזה בפני קמטיות של השנים, כמישת הפה הזה, נבילת-שדיים אלה, לראות בהצטמקות הפות הזאת תחת מחרשתו של הזמן – מחשבה זו מחתכת כה עמוקות בנפשי עד כי הייתי מנצל את מקצוע הרופא כדי לעזור לך לחיים של נצח. אני רוצה להיות המיילד של המוות שהוא הוא עתידנו המשותף. אני רוצה לשלב את ידי האוהבות על צווארך. כיצד זה עוד אוכל להתפלל למען נעוריך מתוך סיכוי קלוש להצלחה. אני רוצה לקרוא דרור לדם שלך מכלא הורידים, להשחרר את הקרביים מצוק הגוף, את העצמות מאחיות החנק שלבשר. כיצד זה עוד אוכל למשש בדידים ולראות בעיניים את אשר המטפט בת-החלוף מונעת ממבטי וממישושים שלי. את המלאך ששוכן בך אני רוצה לשלח אל בדידות הכוכבים. השמדתה של אחיינית. **הפסקה** **מרטיו:** שנאל זה את זה, ואלמונט, כדי שיבוא קץ לכל העסק לפני שיהפוך חסר-טעם לגמרי. **ואלמונט:** צר לי שעלי לומר שכבר סעדת, מרקיזה. הנשיאה נפלה. **מרטיו:** אשת-האיש הנצחית. **ואלמונט:** מאדאם דה טורול. **מרטיו:** אתה זונה, ואלמונט. **ואלמונט:** אני מצפה לעונשי, מלכה. **מרטיו:** האם אהבתי אל הזונה אינה זוכה ל – **ואלמונט:** אני טינופת אל טינופת. אני רוצה שתירק עלי. **ואלמונט:** אני רוצה שתטילי עלי את מימך. **מרטיו:** הצואה שלך. **ואלמונט:** הבה נתפלל, מילידי, שהגיהינום לא יפרידנו. **מרטיו:** ועכשיו נואיל להניח לנשיאה למות, ואלמונט, במשגה שהיא עשתה לשוא. קרבן נשים. **ואלמונט:** נשכבתי לרגליך, ואלמונט, כדי שלא תמעד עוד. אתה הטבלת אותי בניחוח הביכים. משמי הנישואים שלי השלכתי את עצמי לתהום חשוקותיך למען הצלת הבתולה הזאת. אמרתי לך שאתמסר למוות אם גם הפעם לא תצליח לעמוד בפני הרוע המושט מתוכך. הזהרתי אותך, ואלמונט. כל שאוכל עדיין לעשות למעןך הוא שאכלול אותך בתפילתי האחרונה, אתה הרוצח שלי, ואלמונט. **מרטיו:** האמנם אני. כבוד גדול מדי, מאדאם. לא הייתי למכשול כלפי אותן מצוות שבציות להן רצית להוציא להורג את עצמך. האם שום רוח-הנאה לא יצא לך משכר-הנישואין הכשרים חוץ מנקיפות עדינה של המצפון שממנה את נהנית עכשיו. אינך קרה מדי בשביל הגיהינום, אם יותר לי לשפוט על-פי משחקי המיטה שלנו. כך שום בשר מתחת גיל הארבעים אינו מצליח לשקר. ומה שההמון מכנה התאבדות איננו אלא פסגת האוננות. הרשי נא לקחת את משקפי לעזר כדי שאוכל להיטיב להתבונן בהצגה, האחרונה שלך, מלכה, מתוך אימה ורחמים. ציוויתי שיוצבו מראות כדי שתוכלי למות בגוף רבים. ועשי נא לי שמחה, מתוך ידי – זו כוס יינך האחרונה. **ואלמונט:** אני מקווה שעלה בידי להוסיף לשעשועיך, ואלמונט, בהצגה הזאת, האחרונה שלי, אם כבר, לפי אותו מבט מאוחר מדי שלי אל בורי-החלמה של נפשך, אינני יכולה לקחת בחשבון איזו השפעה מוסרית. אני אפתח את הוורידים שלי כמו ספר לא-נקרא. אתה תלמד לקרוא בו, ואלמונט, אחירי. אני אעשה את זה במספריים כיוון שהנני אישה. לכל מקצוע – ההמור שלו. בדם שלי תוכל לאפך לך העווית-פרצוף חדשה.

לדעת עוד — אני שיחון-שיחה גוועת. כל מילה — קריש של דם. מרקיזה, אינך צריכה לומר לי שהיין מורעל. הלואי שיכולתי להתבונן כך במותך כמו בשלי עכשיו. אגב, עדין אני מוצא-חן בעיני עצמי. זה עוד יאונן לו עם התולעים. אני מקוה שהמשחק שלי לא שעמם אותך. זה, למעשה, היה בלתי-נסלח.

מרטי: מוות של זונה. עכשיו אנחנו לבד, סרטן אהובי. ■

התסריט קוורטט ישודר ביום ב' 25 באוגוסט, בשעה 16.05 ברשת א' של קול ישראל.

אל תוך הבושת שלי לפני שאהרוג עצמי, כדי להבטיח שלא יצמח בי דבר שאתה שתלת, ואלמונט. אתה מפלצת ואני רוצה להיות כך. ירוקה ומנופחת אני אחלוף בתוך שנתך. אני ארקוד למענך, בהתנדנד על חוט. פני יהיו למסכה כחולה. הלשון תולה החוצה. כשהראש בתוך תנור-הגז אני אדע שאתה עומד מאחורי ואין לך מחשבה אחרת אלא כיצד לחדור לתוכי פנימה, ואני, אני ארצה בזה כעוד הגאז מפוצץ את הריאות שלי. טוב להיות אישה, ואלמונט, ולא מנצח. כאשר אני עוצמת את העיניים, אני יכולה לראות אותך מרקיב. אינני מקנאה כך על הרפש הצומח כך, ואלמונט. אתה רוצה

אני אחפש גישה אל לבי דרך הבשר שלי. שאותם אתה לא מצאת, ואלמונט, בגלל שאתה גבר, החזה שלך ריק ורק האיץ בקרבך צומת. הגוף הוא גופו של מותך, ואלמונט. לאישה יש גופים רבים. עליכם לסחוט את זה מכם, אם ברצונכם לראות דם. או זה את זה. הקנאה כחלב שבשדינו היא ההופכת אתכם לשוחטים. אילו יכולתם ללדת. צר לי, ואלמונט, שעל סמך החלטתו של הטבע שקשה להבינה, חוויה זו נמנעת מכם, הגן הזה נשאר אסור. היית מקריב לשם כך את האיבר הכי טוב שלך אילו ידעת מה אתה מחמיץ, ואילו נתן הטבע שיברו איתו. אהבתיך, ואלמונט, אבל אני אדחוף מחט

ההסתדרות שימשה מראשית הקמתה בית לכוחות היוצרים בכל התחומים. אנשי הרוח והספרות, החינוך והאמנות, המדע והיצירה חברו לאנשי הסדנא והשדה בתנועה הוולונטרית של העובדים והיוצרים, שערכי חברה, אנוש ולאום משולבים בה ללא הפרד.

הוועידה קוראת ליוצרים בישראל בכל התחומים להיות שותפים בזכויות ובחובות, תוך הטלת מלוא משקלם, למפעלה של ההסתדרות למען יצירת עם עובד, למען עיצוב דמותה של ישראל כמדינה מתקדמת לעיצוב אדם בונה חברה ומולדת ונאמן לקיומן

(מהחלטות הוועידה ה-14 של ההסתדרות)

המרכז לתרבות ולחינוך

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל הוועד הפועל

הופיע

פולניטיקה 9

נובחים
ובוכים

התקשורת הישראלית

עורכים: עידית זרטל, יוסי שריד

משתתפים: אורי אבנרי, אמנון אברמוביץ, יעקב אחימאיר, דינה גורן, יצחק לבני, יוסף לפיד, דן מרגלית, חנוך מרמר, משה נגבי, זאב סגל, גדעון סמט, דני קרמן, סילבי קשת, דורון רוזנבלום, ויקי שירן.

ברכת הלבנה

עזרא המנחם

שוממה מאדם עומדת חורבת ר' יהודה החסיד. מתפלליה הומים בה בשכחות בלבד. בימי החול יפקדוה יחידים, כגון השמש, שומר המקווה ויחאל הסהרורי, אברך תמהוני בעל פנים חיוורות כלבנה וחתומת זקן קטנה, אשר לא מש משם לילה ויומם, מתרפק על דלתותיה גם כשאלו נעולות בפניו.

משוטט לו האברך הלז בחצר הרחבה של החורבה כל היום כולו ועיניו בשמיים, מעת לעת ייעצר, אוסף שולי גלימתו, פוכר אצבעות ידיו חוקק מבטיו לעברו של שלט גדול המתנשא על הקיר בטבורה של החצר, מעליו מתנוצצות ככל גודלן אותיות ברכת הלבנה. בה בשעה נעות שפתיו בתפילה חרישית כלפיה, אף-כי זו, חיוורת וקצותיה קצוצים, נצפנת לה הרחק בין העננים.

קומץ יהודים שהשעה לא אצה להם, מתקבצים בערב ראש חודש, לאחר מעריב, אל מול השלט הנגיש ומברכים על הלבנה בקולות רמים, נושאים כפיים אל-על כאומרים לתלוש אותה מן הרקיע ולהורידה אליהם. עוד אחרוני הפסוקים תלויים להם על שפתותיהם, הם אוספים, כנפות בגדיהם ופורשים מן המקום בחפזוה כמו היו מי שדחקו בהם.

אחרון הפורשים הוא האברך הלז. שעה ארוכה עוד יעמוד שם לבלי זוע, עינו מפלבלות ושפתיו מלחשות. חשכה רבה עטה את החצר מכל עבריה. האברך עודנו תקוע במקומו כמו אינו יכול להחליט בנפשו לאן ילך. רוח לילה מיללת, מתדפקת בכתלים, נאנחת ומתדובבת כשיחם של בני-אדם. האברך מטה אוזנו לה וסוף שהוא חוזר לשיטוטיו ונמוג בחשאי בחשרת האפלה.

ההילה הקדושה האופפת את בית הכנסת וחצרותיה סביב, מעטה מסתורין לה. החצר בעלת קומות עליות קומות תחתיות. מעלות גמלוניות יוצאות הימנה, מהן מתנשאות לשמיים מהן צוללות לתהומות. חדרים מעוטי אשנבים סביב סביב להן, לתוכן ישתרבו קרני זריחה ושקיעה חלופות. חדרים תחתיים שבחצר, בני-אדם מתייראים לדור בהם. הללו ישמשו כדרך רוב חצרותיה של ירושלים, משכן ומסתור לשדים ולרוחות וליצורי אדם תמהוניים.

ההילה מעמיק והולך, אור הלבנה מתפרש על פני כיפות, גגות וחצרות, חודר לנבכי מסתרים. זו שעתם של הסהרורים החומקים ממיטותיהם ומסתופפים בצלה של הלבנה. עטופים בבלימות לבנות כמיני תכריכים הם מדלגים ומנתיים בכפות רגליים יחפות מזיזו של כותל לבוהן של גדר. בין שני אלה רובצת תהום, אך הם לא יירתעו ולא ייחתו. שוחרי הרפתקאות סמויים אורכים להם בחשכת החשכה אך המעלים חרס בידיהם. סהרורים, כידוע, שרויים בחלום ואין להעירם, שאם עושים כן עלולים הם ליפול אל התהומות.

מקום מגוריו של האברך לא נודע. היו שראוהו חומק לפניו החצר הגדולה בעלת שני הפתחים היוצאים אל שני רחובות מזה ומזה. אחרים ראוהו יוצא דרך פתחה השני של אותה חצר. מכאן שאין שהייתו בה שהייה של קבע אלא פרוחורו היא לשיטוטיו ללא תכלית וסוף.

חצר זו משופעת בחדרים הרבה. כל חדר וחדר דירה בפני עצמה, מאוכלסת ילדים לרוב, החל ברך הנוול ועד לנערים ונערות המתקרכים לפרקם. האברך אינו משתהה בה הרבה. שלא ברצונו נישאות עיניו אל פניהן הקורנות של ריבות המבצבצות מכל פינה, מעשה האסור עליו. ואילו הן, הריבות, מבטיהן שלוחים אליו בגלוי ובסתר, אורכים, מתגרים. עוד הוא חומק, ברי עמל, מעיניה הרוחנות של אחת ואחרת כבר ממתינה בתורה. מפלטו היחיד הסמטאות הקמורות, העמומות. כפות ידיו מאהילות על עיניו בלא חשש היתקלות בפני אשה.

ב

בוקאס, ריבה שחרחורת, ועמוקת-בשר, דרה בחצר סמוכה, גבוהה כדי שתי אמות מעל חצרו של האברך. בין זו לזו עומד קיר מרובה ניקים עגלגלים, דמוי יערת-דבש של דבורים, חוצץ בין שתי החצרות. עת ארוכה עומדת לה בוקאס מאחוריו, עיניה צופות מבעד לחרכים עד שהן צדות את האברך וכמו עוצרות הילוכו. זה, מחמדים כולו תכלת בעיניו, פאותיו ושעריו כצבע הפשתן, ידיו לבנות, ארוכות, מיטלטלות לכאן ולכאן. אילו זה בכוחה, היתה דוהרת אליו, אוחות בכנף בגדו ומצמידה אותו אליה. בושא תוקפת את בוקאס מהרהורי עבירה אלה. די לה בהצצה זו שלה בסתר בחינת רואה ואינה נראית.

סובב לו האברך מפניה לפינה, פעימות לבו רודפות אלו את אלו, ריחה הקרוב של הריבה מסחרר ראשו. הוא חש בסכנה, מחיש צעדיו והולך, מדלג והולך, מקפץ מחלון לחלון, נאחו בסורגים ועומד בין שמים וארץ כמרחף בעננים.

בוקאס, אין בכוחה להיוותר בכיתה. עוטפת כתפיה ברעלה שחורה כדרך השכנות הערביות ויוצאת. סובבת היא הנה ושוב בסמטאות הומות מאדם ובהמה עד שכלים כוחותיה. מאחת הפינות של רחוב היהודים קורץ לה ארץ של אבן בנוי על מפתן הכניסה לחצר החורבה ויושבת שם. אנשים באים ויוצאים בה מבלי ליתן דעתם עליה. מבעד לרעלה העוטפת את ראשה בולשות עיניה אחר האחד אשר יחלוף כאן בפניה לבטח.

האברך, בטוח בלבו כי היא ממתינה לו שם, עוקף את רחוב היהודים ופונה לעבר רחוב ח"י המקביל לו, בו אין נשקפת לו סכנה מפגיעתה של הריבה. מחמת העייפות מיטשטשת לו הראייה, סמטאות נאחזות אלו באלו ומסתבכות והולכות. בלי משים עומדות רגליו בשער החורבה. הוא חומק לתוך החצר בלא שיסב עינו אל הריבה. זו רובצת תחתיה על הארץ הצונן, נמוגה בערגתה אליו. בוקאס, יודעיה הכירוהו כמי ששבויה באור הלבנה. לא הקפידו עימה גם כשראוה חומקת ממיטתה לילה לילה בחסות החשכה, לבושה לבנים כולה, נודדת שעות ארוכות בסמטאות, יקוצה

ומנוממת בעת ובעונה אחת, סהרורית השוגה בדמיונות, בחלומות, שאין לגעת בה, אין להעירה מחשש שיבולע לה.

הליכות אלו שהבריות מייחסים לה אין היא, בוקאס, מודה בהן כלל ועיקר. אלו לשונות רעות הולכות ורכיל המבקשות להצר את צעדיה, לחשוף את מסתרי לבה. על משכבה בלילות עולים באוזניה מיני רחשושים, קולות צעדים הסובבים מתחת לחלונה. צמרמורת עוברת בגופה. יש שנדמה לה כי אלה צעדיו של האברך השומר עקבותיה. סוף שדממה אופפת את העולם מקצה אל קצה. או אז מתעטפת היא בגלימתה לתור אחר בחיר לבה.

האברך עוקר רגליו מתחת לחלונה והולך. נדמה לו שהריבה שמעה את קול לבבו. עוד מעט קט ויסתופפו שניהם בחשכת חצרה של החורבה, משיחים זה עם זה בקול דממה, ללא נתינת הדעת לשעות החולפות עליהם בדהרה.

ג

ירושלים, אף כי שרויה היא בעצמה, אופפת חושך ודממה, אין דבר נסתר מעיניה. שני סוגי בריות הם התוהים על הליכותיהם של הסוטים. הסוג האחד, קנאים שמעשים שכאלה חטא ופשע בעיניהם. יחירה מזו: דבר של זנות. אפילו נעשים המעשים בחסות החשיכה, במסווה של סהרורים, עדיין מעשה של זנות הוא ואין הדעת סובלתו. הסוג השני, פרחחים המתקנאים באהבתם של בני-היהודים וזוממים להתנכל להם, לרודפם עד חורמה. הללו מסתודדים בכל מקום נסתר בחצרה של החורבה, ורקמים מחשבות ודון. בינתיים, עוד אלה ואלה מטכסים צעה, חוככים בדעתם, אין נעשה דבר. דממה נופלת. כמו לא ארע מאומה, כמו לאחר המבול, תם כל חי.

האברך והריבה, הם גופם, אינם יורדים לפשר מעשיהם של עצמם. שרעפיהם משובשים להם, תוהים עומדים הם על דרכם, משתאים, תולים עיניהם בפני הבריות והולכים איש איש לדרך וכמו אין הם חשים מאומה ואין הם יודעים דבר.

משוטטים בני-היהודים לתומם בדרכים, בסמטאות, ברחובות, בוססים ברפש, רגליהם נתקלות בסוגי פרקמטיה הפזורה כשטיח ססגוני לפנייהם — מיני ירוקות ופירות שעתה-זה נאספו מערוגותיהם — אשר פלחיות יחפות-רגלים ועמוסות-ידיים כבדים שעלו מכפר השילוח הסמוך ומליפתא הרחוקה, נשאים סלים סלים כבדים על ראשיהן. רוח אין בהם בבני-היהודים להדוף חבטות שחובטים בהם אדם ובהמה המתגודדים תוך המולה שאוון סביבם. באפיהם עולים ריחות צחנה ובאוישים שנותרו מליל אמש, ואינם יודעים אם שעת-צהריים היא והחמה בעיצומה או כבר נטה היום לערוב. נשתבשו להם, לבני-היהודים העתים. יום ולילה חד בעיניהם.

ד

עוד בני-היהודים תוהים על עצמם ועל המתחולל סביבם מתאחדים ורחשי המזימות אלה עם אלה בלא שנדברו ביניהם, מטכסים צעה במסתרים, מה יעשה בהם. קנאים דעתם איתנה כי אין לנקותם. חובה לנדחתם, להחרימם, עד שיימקו כעוונותיהם, בקלונם. וכבר הם מכינים כתב חרמות ונידויים כיאה וכיאה, שולפים ממרתפי הגניזה כתבים השמורים מדורי-דורות כלפי כל פורצי-גדר, בלי להשמיט מלה ומוסיפים עליהם. כנגדם עומדים על דעתם אותם מבלי עולם, בריונים גברתנים וחורצי-לשון כי יש לפגוע בבני-היהודים בגופם. יושבים על גבי הריסות של בתים, גדרות מתמוטטות, שרועים בקרפפים נעזבים שעשבויותיהם קמלות בחמה, נוכח אודים עשנים וריחות כאושים, מפקקים ונמים, נמים ומפקקים.

כבימי סוף חשוון ותחילת כסלו מעוננים וכבדים, שממתינים בהם לגשם המתמהמה, כבושים האברך והריבה בעצמם מחרישים. דממה שמסביבם מעמיקה והולכת. כך שבוע אחר שבוע, חודש ועוד חודש. וכגשם הבא פתאום, בזעף, בפרץ, ארובות השמים נפתחות לאין הפוגה. כן מתרגשים ובאים המאורעות. תושבי ירושלים מוכים בתדהמה.

בוקר טבת מקץ, סגריר, קודר. עבים שחורים משוטטים בשמים, מאופק עד אופק, רודפים אלה את אלה בהולים. בני-האדם שרועים במיטותיהם, מכורבלים בשמיכותיהם עד צוואר, חוזרים ונמים. השעה אינה אצה להם, כמו שבת היום. פתע יקץ אחד, יתנער משמיכותיו כנשוך נחש, ויחוש אל הדלת. קול עולה, שמא מקרבו, שמא מן החץ, אחריו יעורו עוד אחד ועוד אחד וכולם לבם הומה כמבקש לפרוץ החוצה.

שמועה מתפשטת, מחצר לחצר, והולכת. באחד מחדריה של חצר החורבה נמצאו כלואים שני יצורי אדם גבר ואשה. שכנים שבסמוך נאספים לקול נאקותיהם, קורנסים בידיהם, עטים על הדלת הנעולה על מנעול ובריה. האברך והריבה, עטופים בשקים, כפותיהם בידיהם ורגליהם וצמודים זה לזה, ערומים ככיום היולדים, ראשיהם קרחות, חבוטים, פצועים עד זוב דם, שרועים על הרצפה ללא ניע כפגרים מתים.

אצים בני-אדם אל מעונותיהם וחוזרים. אלה שמיכות ומלבוש בזורעותיהם, אחרים מאכל ומשקה בידיהם. השניים כבושים בעצמם מחמת הברשה ופליאה בעיניהם, יושבים כרוצים, כמו אין לה להמולה הזאת שמסביבם נגיעה להם כלל. היום עולה וחצרה של החורבה כבר מלאה סקרנים, מתגודדים, מתכתשים בדברים. אלה מעלים סברה כי המעשה הוא פו-יידים של שומרי החומות מדביקי הכרוזים. דעתם של אחרים כי זו נחת זרועם של הבריונים. גועשים הקולות והולכים עד שאין אדם שומע דברי רעהו. יש מי שמצדיקים את המעשה, יש מי שמגנים.

האברך והריבה, עטופים בלבוש לא להם, הוא, ראש גזוז ופיאותיו קצוצות, היא, ראשה קרחת כולה. דעתם משובשת, אין הם יודעים כיצד הגיעו ובאו לכאן. הם ולא הם. שעה ארוכה חולפת. הכריות נסוגים, פורשים אט אט לבתיהם. בני-היהודים עדיין כמנוממים, שרויים באין-הכרה. לרגע מפציעה קרן אור בוכרונם. זרועות מושטות

— אין להתמהמה עוד — מחליטים הם בנפשם. כינתיים, וכדי להפיג דאבון לבם שוקדים השניים על עיסוקיהם ביתר שאת. זו על עבודותיה אצל עקרות-הבית, ויחיאל שוקד על לימודיו בבית-המדרש, בו הוא שוהה עד שקיעת החמה. לילה של תחילת קיץ, אשמורת אחרונה, לאחר ששהו בה בחברון עונת גשמים אחת, הם נושאים שוב צקלונותיהם על שכמם, ועם אור ראשון, עוד האדמה תחת כפות רגליהם טבולה בטל, הם פוסעים, רועדים מצינה לעבר כירכרה אשר תסיעם מחברון בדרך שבאו בה. השמש כרום והם ניצבים בתחנת הרכבת בואך ירושלים. פה חונים עד בוא המסע היחיד הפוקד אותה פעם אחת כל היום כולו.

בית הנתיבות של ירושלים, שרוע פה נידח ושומם, כפי שהעמידוהו לפני שנים הרבה, מראהו היום כמראהו מלפנים, שקוע ומנומנם בין מטעי-הזיתים שמסביב. מצבה הדורה, גלעד שיד הזמן לא יכלה לו. פה פעור בתימהון תמיד, פיהוק שאינו נפסק עולמית.

שעת צהריים קרבה ובאה. המסע עושה דרכו ליפו בדהירה גוברת והולכת ותפילה בלב כי לא ייעצר כלל. עתידם לוט בערפל כמין צעיף העוטה ראשם, מבערו אין רואים כלום.

מליחות של ים עולה באפיהם. שאון הגלגלים נחלש אט-אט, סוף שנפסק. בית הנתיבות שביפו כזה שבירושלים, עתיק, אפוף דממה, שומם מאדם ובהמה. אכני-הבניין צרובות שמש, קמוטות, כמראהו של אדם שמלאו ימיו, ציפיותיו תמו, אינו מיחל למאומה עוד. רוח רכה מתנשבת. הם מתעוררים, נושפים ונושמים, תופסת האשה בכנף בגדו של בעלה ומושכתו אליה. משהו זע בבטנה, סימן חיים ראשון לולד שבתוכה. מחשבה אחת פולחת ראשי שניהם. התינוק אשר ייוולד, ציץ ראשון הוא לחיים החדשים הנטועים להם פה, ימי אביבם יבואו יחזור ככימי ראשיתה של האבתם. בוקאס מסתכלת לעבר בעלה בדרך שהיתה מכיטה בו מבעד לחרכי הקיר דמויי יצרת-דבש של דבורים. שלא כבעבר אין יחיאל חומק מעיניה. מחזיר הוא לה מבטים המחליקים רכות על פניה, נמסים, כהימוד הדונג בשלהבתו של נר.

עזרי: מרק שאגאל

לעברם ומושכות, הוא לעבר אחד, היא לעבר אחד והם מידרדרים על פני הסימטאות, מטה מטה, מבנים המתגלגלות במרד. נעורים שניהם לפתע ומביטים זה בפני זה בחלחלה. שאגה פורצת מקרבם. תוהים על עצמם כמו אינם מכירים איש את רעותו, רואה הריבה את שעוללו ליקירה ואינה מאמינה. האברך מושיט אצבעותיו אל פאותיו לסלסלן, אך אלו אינן נמצאות לו.

ה בוקאס ויחיאל, דבקים כאהבתם ובכליונם זה לזה, תרים אחר מקלט בו לא תשורם עין. בין חומותיה של ירושלים לא תימצא להם תוחלת עוד. בני-אדם פה בח ולעג ניגרים מפייהם, מבטיהם כשיפודים יוקדים. במאה-שערים ובבית-ישראל שכונות שדרים בהן אשכנזים על אחת כמה וכמה, השמועה על אודותם ממתנה להם שם לבטח. שמא באוהל משה, מזכרת משה, שכונות של ספרדים שמידת קנאותם רפוייה. אך גם תקווה זו נגוזה חיש מהר. ירושלים זו על שכונותיה כולן, אלו שבין החומות ואלו שמחוצה לה לא תקלטם עוד. לא תמחל להם. פשעם חרוט בה עד אין קץ, עד סוף כל הדורות. בוקר אלול צונן, מעונן, רגוע. רוח מנשבת בלחישה, ממתיקה סוד. מכורבלים באדרות, ספוני בעצמם, צקלונותיהם עמם, עומדים בני-הזוג בכיכר העגלות שאצל שער יפו, ממתנינם. הכרכרות, זו פניה ליפו, זו למחנה יהודה וזו לחברון. העוברים ושבים ערביים רובם, מועטים. הריבה, קרחת ראשה עטופה בשביס לבן, האברך ראשו עטור מגבעת שחורה של שבת, מכסה קרקפתו עד למטה מאחוניו. ברחובה הראשי של חברון, בריות היהודים מבוילים בין בריות ערביים. לבושם של אלה כלבושם של אלה. פניהם של יהודים ניכרות בהבעת הסקרנות שבהן כלפי זרים המבוססים ברפש שכרוב. הערבים אין ניכרת בהם סקרנות כלל. סובבים בני-הזוג הנה והנה שעות רכות ואין דורש אליהם. היום נוטה לערוב ועדיין לא נמצא להם מקלט לילה. פתע ועיניהם נחות על כתובת חרוטה על משקוף בית-כנסת של ספרדים. האברך הודף את הדלת והשניים נכנסים, הוא היישר אל קובתו החשוכה של השמש, היא לעבר עזרת הנשים הריקה.

רחמנות — אומרים הגבאים בינם לבין עצמם ומתירים להם לשכון שם עד שתימצא להם קורת-גג. נתנו דעתם שהגיעה העת לבוא בבית-נישואים. אולם עדיין מכשלה ניצבת בפניהם. רבני האשכנזים אינן נאותים. הכיצד — טוענים הם — יהודים שסרחו, אל לנו לתת יד להושיעם.

פנו אל חכמי הספרדים. אחד, ספק רב ספק חכם, שהיה עובר לפני התיבה בתשעה באב, מסלסל בקינות עד לקריעת נשמה, הלך ונטל היתר מרב העדה, ובעזרת שמש בית-הכנסת העמידו בו במקום חופה. יחיאל האברך האשכנזי ובוקאס המוגרביה היו לבעל ואשה כדן וכדה.

עקרו לחדר ששכרו מאת ערביים, שאינו חדר אלא כמין מרתף חבוי באדמה. בוקאס שלחה ידה בכל עבודה. כביסה, צחצוח רצפות, כישול וכל עיסוק מסוג זה הכרוך בעמל אשר נשי ספרדים נדיבות הפקידו בידיה. יחיאל פרש לבית המדרש בו שהה כל היום כולו.

כשרה-קוצים לאחר הגשם התחיל שער ראשה של האשה צומח ועולה ופיאותיו של האברך שוב מסתלסלות להן באצבעותיו הגרומות והחיוורות. מעשים שבעבר היו אט אט נמוגים והולכים.

1 בום, הקנאים בירושלים ושותפיהם הבריונים מעשיהם לא תמו. שלוחיהם עד חברון הגיעו. בבוקר יום צח נתגלו משוטטים בשוקה ההומה של חברון, בולשים פה ופה בעיניהם. מעשה נורא בפיהם על אודות אברך אשכנזי תם וירא שמים אשר אחת מופקרת, כת לעדה המרוקאית, שבתה לכו בקסמיה, ביראתם את אימת הציבור חמקו מירושלים והריהם מסותרים פה בחברון ומטמאים קדושתה.

יהודי חברון דעתם מחולקת. מהם סבורים כי עכרם של בני הזוג כחוטרת על גבם הנישאת עמהם לכל מקום שילכו, עד סוף כל הדורות. דעתם של אחרים כי הכל מחול להם, חיהם עתה בקדושה ובטהרה.

— כלתה הרעה — ממלמלים בני-הזוג בינם לבין עצמם.

בטי ברגר

פרסום ראשון

כמיהה לחורף

רק בבקרים חרפיים מאד
היה הוא מתציב
מושיט לעברה קפה טקסי
מחזיק את ראשה כמו לתינוק
ונותן לה ממשקה של אוהבים
והיא הניחה לו לעשות
ובקרבתינוק בלי שבץ

שנינו עם כל החיות
שטים לתוף היום הששי
עד בוקע קול של ילד
ואנו עולים מהתכה הצוללת

וכשאנו הולכים
צועדים אחרינו בשקט
כל האגות
שהיינו

פרימרה קומוניון PRIMERA COMUNION

מה מרגישה ילדה
המובלת לכנסיה בבגרי
פלה
אולי חולמת שהיא נשאת
לאלהים
פשהיא מקבלת בפה נשיקה
עגלה חסרת טעם
גלולת אל

ואולי בתוליהתה מפעמת
עם רטט חדש של
עוגב

קציעה כ"ץ

מדרגות האבן נפסקו על סף חדר ההמתנה, בלא שהות של מישורת בתוּך. דומה, הדרך לירושלים, שהיתה מתפתלת כמתוך עצבות תוך שהיא מבקיעה שכבת עננים שהנמיכה, נעצרה אז בפתחו של חדר ההמתנה, דוחפת דלת באיטיות ונבלעת, ותנועתיה של הדלת בריטון חוזר, פנימה והחוצה, ואוויר קר ואוויר חם מוסעים הלך ושוב.

פסיעה אחת, ובגבה היא מתחככת כמעט בדלת הכניסה, קולטת את המשבים המתחלפים. כפות רגליה כמו נסוגות בנעלי הקרפ החורפיות שלה, בעוד אשר ידיה, הנדחקות אל תוך כיסי הבטלדרס הכחול, מעבירות מגע של צמר דוקרני מקצות אצבעותיה למלוא אורך גופה.

שורות שורות של ספסלים ניצבו שם, במקביל זה לזה, כמכוונים לקראת איזה מופע. והישובים, עורפם אליה ואל הכניסה. אינם משגיחים בה. רק האשה, מתוך תצלום שעל הקיר, באצבע מהסה, אינה מסירה את עיניה ממנה, מתחקה אחר תזוזותיה, ככיכול רק עליה היא מופקדת.

חומקת פנימה בזריזות. מוצאת מקום פנוי על הספסל האחורי ומתיישבת. בקצהו. מאחורי גבו של מישוהו. מתנשפת, מתוך פורקן של רגע. ובאותה הזדירות היא בוחנת את סביבותיה. מנורות החשמל הדולקות מתערכות באור היום הסגירי ומטילות איזו עצבות נמשכת. מימין ומשמאל נמשכים מסדרונות ארוכים. וממול — ארבע דלתות לבנות, תואמות זו את זו בדייקנות.

מדי פעם נפתחת שם דלת בצרימה.

"מי בתור?"
האנשים ננערים, זוקפים עצמם אל עבר הפתח. מושכים אחריהם את איושת שקיות הניילון ואת חיכוך סלי הפלסטיק הנגררים על הרצפה. כאילו בדרכם אל השוק סרו הנה, כבדרך אגב.

היא — נצמדת אל הספסל, נאחזת בו בשתי ידיה, ובשיפולי מבטה היא נתקלת במבטה של האחות, העובר דרך שיגרה על פני החדר ומזניק את הדם אל רקותיה. שמא אותה היא מחפשת. וגוברת תחושת הקור שבכפות רגליה, אף על פי שהחדר מוסק.

אולם האחות כבר מאיצה בראשונה להיכנס פנימה, אל הרופא, ובעצמה היא נעלמת מאחורי הדלת.

לאט היא מרפה את ידיה מן הספסל. ובתנועה מורגלת מעבירה את צמתה לפנים. מותחת ומדהקת מחדש את הגומיה באצבעות בלתי ממושמות.

האנשים כמו בהסכמה אחת, שבים להישען לאחור, אל מסעדי הספסלים.

"לאיזה רופא את?"

מן הספסל שלפניה הסב מישוהו לפתע את ראשו אליה.

"לרופאה."

נרעדת למשמע קולה. כאילו הסגירה במו פיה מידע חסוי.

"איזה מספר יש לך?"

"אני... לא... בלי מספר... לא חשוב... אני אחכה..." היא מגמגמת. מבקשת למלט את נוכחותה.

והלא יכלה לקום ולהתקרב אל הדלתות האטומות. לבחון מקרוב את שמותיהם של הרופאים. שככה היתה מתמקדת הדריכות שלה רק סביב אותה הדלת. אלא דווקא אי הוודאות הזאת, כמו מותירה בידיה טוח המתנה יותר נרחב.

ומה אם תתקרב ותפתח הדלת, למולה? הן תוכל לסגת לאט. לשוב ולהתיישב על הספסל שלה. שהרי לא נתנה בידיה סימני היכר כלשהם משלה.

אלא דומה בעיניה כאילו שמה טבוע בפניה יחד עם יתר מרכיבי הזהות שלה. והיא נשארת לשבת במקומה. רגע נתשפת לטיפפת שאריות הגשם מן הכרכוב. תוקעת עיניה בחלון. ממש על הסף עצרה שורת ברושים ירושלמיים, מאחורי מעטה האדים הרופף. שומעת שוב, כמו מתוך רובד אחר של שמיעתה, את קולו של הגבר מן הספסל שלפניה:

"שמעת חדרות?!"

שפתיו מתפשקות עד לנקודת התדהמה.

והיא שומטת כתף לעברו. רואה איך הוא מרים כמעט את כובע הצמר המתחכך על מצחו ומושך אליו את מעיל החאקי המונח על הספסל לצידו.

אם לא תזוז משם הוא עוד עשוי לדווח לה את פרטי הדברים שהוא דולה ברגעים אלה ממש מתוך טרנויסטור המוצמד אל אחזו.

והיא מחליקה עצמה הצידה, על הספסל, כדי להינתק ממנו. רואה אותו מנדנד את ראשו מצד אל צד, כמי שמרחוק מנסה ליטול חלק במה שמתרחש, או התרחש, במקום כלשהו ומדווח באמצעות גלי האתר. היא אינה רוצה לקחת חלק. מוקפת רק במה שהוא שלה וממלא את שהיית ההמתנה שלה עד בלי יכולת לקבל אף ידיעה אחת נוספת.

פותחת את ארנקיה. עוצרת אצבע עם הבקע הפעור בפלסטיק הכחול, סמוך לסוגר. אחר כך מוחטט. משימה עצמה מתבוננת פנימה. שומעת איך המלים יוצאות בדוחק מפיו של האיש, מקוטעות.

"את... שומעת..."

אפשר אפילו שאינו מכוון במיוחד אליה. אלא רק דרך של פנייה היא, והוא פונה באמצעותה אל כל מי שמוכן להקשיב.

"שוב ניסו, הוא מדווח."

הצמרמורת שלו, דומה כי עתה היא עוברת אליה.

"בתוך הקיבוץ... את שומעת... השאירו כותבת על הקיר של בית הילדים..." והוא

מגביר. אחר שולח מבטים בפני האנשים, אוסף את תגובותיהם. כמנצח על תחושה עוברת מאיש אל איש, כמו בעת סכנה מרחפת או אסון מתמשש. חדר ההמתנה מתמלא קולות. אולם נועה חומקת. לפני שהוא ישוב אליה היא קמה על רגליה ומחפשת לה מקום אחר להתיישב.

"מי בתור?"

בכל פעם היא נקפצת. אם כי על פי ההגיון אפשר שאין כל טעם בהמתנה שלה. שהרי מן הסתם הרופאה היא שממתנה לה בחדרה, ממש ברגעים אלה. אולי אף תמהה על כך שהיא מתמהמהת להגיע.

"מי בתור עכשיו?"

נפתחת עוד דלת. מישוהו נכנס בתורו.

אפילו בהמתנה שלה אין היא בטוחה עוד. לא כל שכן כמפגש. אך היא תשב כאן ותמתין. ככל שיתרוקן החדר תלך הברייה שלה ותצטמצם. עד אשר תישאר לבדה. אשה לא גבוהה, בחלוק לבן. דומה שהיא מתקרבת אליה. כיצד זה לא הבחינה בה בעת שיצאה מפתחו של חדר מן החדרים?

בצעדים מדודים. במבט משתהה.

"את היא נועה?"

כובשת את הריגוש בקולה.

לא היתה יכולה לנחש את פניה. היו צרים. מוארכים. מכווצים כמעט עד זווית שפתיה.

"זה לא התור שלה?"

"אני עכשיו!"

נגררים אחריה מבטי המחאה של הממתנים וריטונייהם. מישוהו אף מתרומם ממקומו ופונה לעבר הדלת לממש את תורו.

והחלו כתפיה של נועה מגששות אחר איזו תנוחה לא-מושגת, בעוד אשר עיני האנשים זורמות אליה מכל עבר. עדיכי חשה כיצד היא הולכת ומופקעת מתוך האנונימיות שלה.

שלושה שבועות קודם לכן הצלצול החפוז כפעמון הדלת. כה חפזו עד כי הוטל בספק, ובא צלצול אחר בעקבותיו, צורם הרבה מעבר למצופה בשעה המידומנת ההיא, שבה כמו בהיסח הדעת, החלה לפשוט האפולולית.

עוד רגלה האחת תלויה מן הכיסא, ותוך שהיא מקפידה לאטום את החלון בשמיכת הצמר הכהה, לכל יוותר סדק להוליך את אורהבית החוצה, נשמע הצלצול.

מן החדר האחר אימה קוראת:

"מי זה יכול להיות?!"

בערכים שכאלה, היתה נוהגת לומר בפסקנות, מי שאיננו מוכרח איננו יוצא את הבית. שהינה מתוך האפולולית כבר מתחילה להתעבות החשיכה, ובעוד שעה קלה יחלו הרחובות לנוע באוריותיהם המאופקים של כלי-הרכב, דוחקים גושי בתים הצידה, אל תחום האפלה.

"אני פותחת!"

מעכבת את אימה, ובעצמה ניגשת.

את מה שניתן לקלוט מבעד לעיגול-העין של הדלת, מעמעם אורו הכחלחל של חדר-המדרגות, עדיכי אין היא בטוחה. אינה מצליחה לזהות בברור. רק נדמה לה שמישהו במדי צבא, וממהרת לפתוח.

"חגית?" בקצה קולה הרחיעה, ותחושת אי-נעימות מסויימת, שלעתים היא מתלווה אל אירוח של מי שאיננו קרוא, אף מבאי הבית איננו.

"היכנסו," היא אומרת.

שומרת על מידה של ריחוק. מצניעה את סימני השאלה שלה.

מניחה זמן לתגית להסביר את עצמה, את בואה. את החיפזון התמוה שבו היא מבקשת לדעת:

"החדר שלך נועה?"

והמבט המתרוצץ שלה, שאיננו מתעכב בשום מקום. וקו החיבור של השפתיים הנקמצות פנימה.

"כן... רק שעכשיו, בגלל ההאפלה... והשמכות האלה..."

אחת המכסה על החלון והאחרת על הדלת הפונה אל המרפסת. ומיטת-כרזל עטופה בשטיח צמר קצר, שאיננו מצליח לכסות על ארגז-המצעים שמתחתיו.

"קיבלת חופשה?"

משענה כרית אל הקיר. מתפיחה, מיישרת. מקפידה למתן את תנועות ידיה, שכמעט החלו בהתרועצות בלתי מבוקרת.

"אה... כן... כן..." חגית אומרת.

"שבי. הישעני. סדרי שיהיה לך נוח."

לעצמה היא מקרבת כיסא, אך אינה מתיישבת.

ניגשת לחלון, ובשולי השמיכה פורמת סדק אל הרחוב.

"כמעט חושך," היא אומרת.

אחרי-כך מסירה את ערימה העיתונים שעל שולחנה.

חגית מתיישבת ומושכת אליה את התרמיל.

"הגעת בבוקר?"

חוזרת נועה אל הכיסא ומתיישבת.

אינה יודעת אם לדחוק בה או להאט. שהלא מזורה גם הישיבה הארעית שלה, והחיובק שהיא מחבקת את התרמיל, כאילו בכל רגע עומדת לקום.

"לא... ישר מהמשק אני... באוטובוס האחרון..."

"את יכולה להניח את התרמיל על הספה."

מי האיץ בה? מי קבע לה את שעת האור הדחוקה הזאת, אשר לאחריה יהיה עליה

למהר ברחובות החשוכים, כחורה לבדה?...

"לא משנה. בין כה וכה... זה רק לכמה דקות..."

מזורה גם הדרך שבה היא מנתבת את קולה. כאילו הוטלה עליה איזו שליחות. אפשר שהחליטו להחזירה?...

"תשתי משהו?"

"לא-לא. אני..."

ומניחה על השולחן. ולאחר מכן, באיזו איטיות היא מתיישבת.
"שבי נועה," היא אומרת.

ונועה מציינת. בתנועות מגומגמות משהו, עד שהיא מתיישבת ומתחילה להתעסק
ברצועות הארנק שהיא מושכת אל ברכיה.

"מצטערת... שבנסיבות כאלה..." אומרת האם.

בנסיבות אחרות, יודעת נועה, אפשר שהפגישה שלהן כלל לא היתה מתרחשת. לעולם.
אבל התבקש מענה כלשהו מצדה, ואילו היא רק מהנהנת בראשה.

"עודד לא סיפר... לא דיבר... ואני לא ידעתי..."

נטלה האם שהייה לעצמה. או שמה הותירה מקום לנועה לומר.

אולם נועה עודנה שותקת. מתוך האיפוק שגורה על עצמה, עתה היא שותקת.

עוד בבניסחה היא קלטה את השרד — במקום הזה אין בוכים. כאן — לא. אולי
בבית.

על כן אולי היא החמנה דווקא לכאן.

"אבל... אני חיכיתי שמישהי תבוא ותאמר..."

לראשונה תלתה בה נועה את פניה. הביטה בה ממושכות.

"לא יכולתי קודם," פלטה.

"אני מבינה."

"אף-על-פי שלא יכלה להבין את מה שלא היה נהיר אפילו לנועה עצמה.

"כשהגיע המכתב שלך..."

החליקה האם באצבעותיה כפתור שבחלוקה.

"את היית קרובה אליו, נועה."

והיא הרימה את עיניה לקראתה.

אך נועה רק הינהנה לה בראשה. משהו בתוכה קשוי עדיין. אפשר כי איננו מוכן.

"הגיעו עוד מכתבים... מחברים שלו, מחברות... אבל המכתב שלך... היה קצר כל
כך..."

כלואות היו זו בתוך מבט עיניה של זו.

אילו פתח מישהו ברגע זה את הדלת... שרק תוכל להסב את ראשה...

התחילה פורטת את אצבעותיה וכורכת את רצועות הארנק סביבן.

"את... מהקיברן? שאלה האם לפתע.

"לא בדיוק... כלומר... הייתי שם תקופה קצרה..."

"אם ככה... את לא היית שם כשזה קרה..."

"לא."

שטטה נועה את הרצועה מידה.

"מתי פעם האחרונה ראית את עודד?"

אילו המתנה עוד מעט... פתאום נראה רחוק כל כך... כמעט בלתי נתפש...

"לפני חודש," מילמלה. "אולי יותר..."

כל כך השפילה את עיניה ואת קולה.

"ומאז... את לא ראית אותו יותר?"

היתה איזו נפילה בקולה ותמיהה מאופקת.

אילו יכלה היתה נועה אפילו בודה דברים מליכה, ובלבד שלא תביט בה כעניינים

נפולות כאלה. גם השקט שהפילו דבריה, ותזוזת אי-הנוחות המגעת מכיסאה.

"לא," פלטה.

אינה יודעת באיזה רגע החלו מתגלים סימני העצבנות בחדר. ואם תגורת הווילון

שחצתה אותו כמו גל, רק הגיכה למשב של רוח שחדר מכעוד לסדק במשקף, או שמה
דבריה של האם הם שהרעידו ככה את הווילון.

"ואני חשבתי... שאת היית שם..."

רק בקושי הצליחה נועה לבלום את העווית שהחלה פושטת בפניה.

"אני אהבתי אותו," התפרק לפתע מגרונה. כמו היה זה כרטיס השהייה שלה כאן. אז

החדר החל פתאום לבעור מכוח המלים שלה. הולך ומפשיח את הלובן הקר. מפרק את
כללי המקום.

ובתוך כך הידקה האם בכוח אצבעות אל קצות עיניה.

"ומאז... את לא היית שם?"

"לא... אבל אני אסע..."

כאילו היה צורך שתבטיח. כביכול נותר שם דבר-מה שעוד יש לסיימו.

"רצו לקחת אותי... אחרי הישבעה... היה מוקדם מדי... לישלושים' הם רוצים לערוך
אזכרה..."

באיטיות הסירה האם את ידיה, שלא תהיה חשיפת העיניים שלה כל כך מיידית. אחר
הובילה את מבטה עד פניה של נועה.

"ואני חשבתי... שאולי היית שם..."

"לא... אני לא הייתי... אבל אני אסע לשם..."

"שבוע קודם הוא עוד היה בבית, לשבת... אמר שלא מרגיש נוח לשבת כמשק כאילו
אין מלחמה... שמע על חברים שנפלו..."

והיא השתהתה.

"עכשיו גם הוא," פלטה, וכיווצה את אגרופיה כמתוך מכת כאב נורא.

"לחשוב שזה היה מקרה... גורל... גורל שהלך אחריו?"

והיא השתתקה.

בעת שדיברה היה דיבורה כה איטי ושקט עד כי הותיר פרוצות לנועה לעבור דרכן, אילו
רצתה. לומר מלה. בעוד אשר השתיקות היו חסומות בפניה. אולי בשל היותן קשובות

כל כך, דרוכות וכאילו דוחקות בה?

"הביאו לי את השעון שלו... נעצר בחמש ועשרה... בשעה הזאת הוא היה מגיע הביתה
בימי שישי... תמיד אחרי החדשות של חמש..."

דיברה כמו אל חוך חלל. מדי פעם נוטלת פסק-רגע לעצמה. ונועה אינה יודעת אם
לגמור את נוכחותה או להגדיל.

הסיחה את עיניה אל כתם שבווילון, מבקשת לצוד מחשבה אחרת אל מוחה, כזאת
שתגונן.

"מהמורכב שמעתי את הצעדים שלהם... פתאום היה שקט... כשנכנסו הצעתי להם
משקה קר. רציתי להושיב אותם, אבל הם הושיבו אותי..."

איור: מרסל ינקו

אפשר שבימים כאלה לא ניתן להתחשב בנסיבות המיוחדות שלה. אפילו זה שאימה
נשארה לבדה.

היו נוחים איתה. מוכנים להבין ולשקול. אם כי קמו אז גם קולות אחרים.

"בדיוק היום הגיע דף הקשר," היא אומרת. "קראתי על הביצורים... ובכלל... תאמיני
לי, הייתי באה..."

נעימה של התנצלות בקולה, ונרמה לה שהנה היא מקרבת אל העיקר, אשר לשמו חגית
באה.

"מתוח מאד, את יודעת..." אומרת חגית.

והחלו עיניה מקיפות את החדר במבט בלתי-פוסק. חומקות בנקודות שבהן מעבירה
היא את מבטיה שלה.

ונועה בהיסוס קל שואלת:

"אולי עודד מסר דבר-מה?"

"נועה."

כמו התמוסס שמה בפיה של חגית.

מנין הרכות הזאת שלה לפתע? הן מעולם לא עשו צעד מיותר של קירבה זו לקראת זו.
אולם היתה כבר התחלה של נגיעה באיזו ידיעה המאופקת באוויר. ונועה מחסרת
נשימה, כמעט מתפרצת.

"תגידי לי כבר מה שיש לך לומר! מדוע את שותקת?"

אז החלו המלים שוטפות מפיה של חגית, כאילו היו נמלטות מפניה. צורמות עד
להחריד. צורחות מתוך גרונה של נועה: "לא! לא! לא!" נקלעות אל תוך מוחה. נעות.
מסתחררות. ממאנות להתייצב. ורק בתוך גופה, כעין תמסורת המועברת מתא אל תא.
מותכת פנימה בצריכה נוראה. והיא נמשכת מטה-מטה, עד אל רצפת החדר הקרה.

כל אותה הדרך היו השמים מהססים. מתקדרים ומתבהרים חליפות, עד שניצח הגשם.
בשער-הגיא התחיל האוטובוס מאבד את תנופתו והגשם עובר לפניו, איננו מרפה. פניה
בחלון. וראים רק את מה שניתן מבעד לזרמי המים המתפצלים על השמשה. מן
המדרונות עצי האורן משגרים תנודות בלתי-רצוניות, מתואמות בידי הרוח. כל אותה
דרך החיפוש שלה אחר התקשרות עם מה שהיתה לו נגיעה אליו. אפילו עם הנוף
העולה איתה לירושלים. אפשר שמתוך כך צמחה הנסיעה. מן הדחף העז שלה לפגוש
בה, להכירה. שהרי כל מה שהיה מהוסס בתוכה בעודו בחיים, הפך ווראי במוחו. האם
על כך היא תספר לה? נצמדת אל האמת פרט אחר פרט? עד שתגיע אפשר שייפסק
הגשם. תתחנת "אגוד" היא תשאל איך מגיעים. תלך ברגל עד רחוב שטראוס. מרחק לא
גדול, הסבירו לה.

מדוע דווקא כאן, במרפאה? מדוע לא בבית?

ומי היא האשה בחלוק לכן הניגשת ונוגעת קלות בכתפה? האין זאת היא? הנה היא
גוחנת ונושקת לה על מצחה.

"כואי," כמעט היא לוחשת.

ועשרות העיניים שמסביבן, אף על פי שאינן יודעות...

נשימתה מתעכבת לרגע. עד שהיא קמה והולכת בעקבות האשה, מונעת בכוח לא לה.
ומכת הלובן שבתוך חדר המרפאה — של המיטה, הווילונות, השולחן, הקירות, שכמו
היו כוכשים את הבוהק בתוכם. וצפיפות האוויר המחומם, נדמה, יתר על המידה.
כל אותה הדרך לירושלים, החיפוש הנואש שלה אחרי מלים של פתיחה. אולי כדי
מילוי של ציפייה כלשהי. חשבה שאין לבוא אליה בידיים ריקות...
הנה עתה הן העיניים המחפשות מענה בעיניה. גם אילו היה החדר מאוכלס כולו
בנשים, דומה כי היתה יכולה להצביע עליה. מבין כולן. אף-כך, ככל שהיתה מסוגלת
לקלוט בהרף עין, לא ניכרו בה תווים משלו. מאוחר יותר היתה מחפשת אותם
בתנועותיה או באופן דיבורה.

לאט-לאט עושה ידה את דרכה בתוך הצפיפות. כאילו היה החדר כולו מלא אנשים.

אף-על-פי שגם האשה שהובילה אותה פנימה, רק מקרבת כיסא, אומרת דבר-מה בקול
מסוגר, וממהרת לצאת.

והן לבדן. בלחיצת ידיים מתמשכת. אפילו את שמה לא הצליחה לומר ומבוכת הידיים
הנעתקות, מנתקות מגע לאיטן.

"לא ידעתי שאת כל-כך יפה."

נותרו עומדות זו מול זו. ונועה שותקת. שלא ברצונה היא שותקת. כמו נשללה ממנה
לפתע אפשרות הבחירה. אף את עיניה אין היא מעיזה לשאת. ורק יודעת כי מבטיה של
האם ממששים עתה את פניה.

האם ידעה עליה מקודם? האם עודד סיפר?

"כואי, נשכ."

מתקשה האם לייצב את קולה. ונועה מנסה להרים את פניה. מעט-מעט, בהדרגה היא
מרימה אותם. מתעכבת אצל נעלי השרוכים הלבנות, החלוק הלבן. דרך מכשיר
הסטטוסקופ התלוי, עד לקו ההגדרה של העיניים. שם היא נעצרת. סמוך מאד לנקודת
השבירה. וראה את האם נוטלת כיסא לעצמה, מסירה את המכשיר מעל צווארה

מה שהיה רחוק החל לפתע מתקרב ונועה מנסה לקשור גם את הבית בעיני רוחה. אך הדמיון זקוק אף הוא לנתונים, והיא אפילו לא ידעה אם בן קומה אחת הוא או יותר, ומה מספר המדרגות המוליכות אליו. ודלת הכניסה, באיזה צבע היא צבועה. על-כן גם את עודד היא לא יכלה לראות בהגיעו הביתה בימי שישי. ואם פותח את הדלת במפתח משלו או שמא מצלצל בפעמון, ממתין שיפתחו לו, כמו לאורח. והתרמיל שהוא מביא איתו, האם מטיל אותו על הרצפה סמוך לפתח, או אולי נוטל איתו לחדר. ומה תלוי על הקירות אצלו...

פתאום נשאה האם את עיניה. הזדקפה.

אינה יודעת מדוע כאשר הלכו, הבית התרוקן בבת-אחת, אמרה. כאילו המציאות שלהם בין כתליו החזיקה עדיין את עודד בתוכו. אף על פי שהדלת נשארה אז פתוחה ואנשים התחילו לזרום פנימה. אינה יודעת איך במהירות כזאת השיגה אותם הידיעה. "עכשיו הוא בקריית שאול... רק מעטים באו ללוות אותו..."

"אני הייתי שם."

כמעט התגנבה נועה אל תוך דבריה. כביכול החדירה פנימה איזו ידיעה סודית. והאם לוטשת אליה עיניים.

"את היית? ... אני לא ראיתי אותך..."

"אני לא התקרבת... רק ככה... מרחוק..."

לאט-לאט היא תסביר את עצמה. אם רק תניח לה.

אולם פניה הוצפו בבת-אחת בחומו המעיק של החדר, מחפשות אוויר צונן יותר שיחדור.

"אני לא ראיתי אף אחד... רק יודעת שהיו שם אנשים... ניגשו ללחץ לי יד..." האם אמרה.

התחושה היא, שלפעמים עוד חוזרת אליה, הוסיפה. כאילו משהו עומד ומכוון אותה מבחוץ. היום איו היא יודעת איזה כוח בעולם היה יכול להוביל אותה ככה לשם.

"אני עמדת מרחוק", מילמלה נועה.

"אילו ניגשת..."

ישיבתה של האם היא עתה רכה יותר, מתקרבת. וכמוה קולה. כמו היתה הולכת ומשחזרת בדמיונה אפשרות שהוחמרה.

מן המרחק ההוא לא יכלה אז נועה לקלוט את פניה. אולם את הליכתה הזקופה היא ליוותה עד השער, ואת ההיעצרות הרגעית שלה. אז ידעה כי תכתוב אליה. חשבה לומר שלא עמד בה הכוח להתקרב. אולם בשבתה אל שולחן הכתיבה שלה, כל שיכלה להגיד לה היה: "אני איתך." וחיכתה.

אחר שבוע הגיעה תשובה: "רוצה מאד להיפגש איתך. אם תוכלי, אנא כואי לפגוש אותי במרפאה..."

"אבל... אני יכולה להבין... את עוד כל כך צעירה..."

נדמה היה כאילו היא פתאום רואה אותה אחרת. כביכול זה אך גילתה אותה, ואת הישיבה הרופפת שלה, המתקשה להכיל את רגעי ההתקרבות האלה.

שענוות היו כל אחת בכיסאה.

בחלון החלו אדים להשפיר בשורות, מסלסים טיפות של מים בדרכין אל המשקוף. אפשר שמישהו הוריד את מידת החום בהסקה.

וכמו מתוך עולם אחר, התקתוק המונוטוני של הזמן בשעון הלבן הניצב על זכוכית השולחן.

מעט-מעט החלה נועה פורמת את שפתיה.

"הכרנו באביב... לפני פחות משנה..."

נעתרת לצורך דוחק שבה. מתכוונת להמשיך ולספר.

אולם האם, מתוך הקשר בלתי מובן לה, שאלה:

"זו את שכתבת שירים, נועה?"

אפשר כי במרוצת המחשבות שלה היא רק נתקלה...

"אני?"

השיבה לה נועה כמנוד ראש תחילה. אחר כך גימגמה:

"לא... אני לא... אבל עודד כתב..."

כמו איננה בטוחה בתשובתה, כשם שאיננה בטוחה בשאלה ששאלה.

"אני יודעת שכתב", אמרה האם. "הוא מעולם לא הראה לי, אבל אני ידעתי שכתב." ונועה תופסת בקצות צמתה, מעבירה אותה הלך ושוב על כף היד שלה. חשה את חספוס המלים הממשיכות להציף את מוחה.

"הגיע שיר. זמן קצר אחרי 'השבעה'..."

אילו בנקודה זו היא עצרה...

"ואני חשבתי שאתה היא ששלחת, נועה."

ואילו נועה שומטת את קצות הצמה. מתחילה לקפל עצמה פנימה, להחזיר את כל מה שעמדה כבר לומר, זה עתה...

אך באותו רגע עצמו האם אמרה:

"אפשר... אם את רוצה, לגשת הביתה..."

נועה משיבה במשיכת-כתף-לא-בטוחה.

"כואי, תכירי את הבית שלו."

היה בעיניה מבט מפויס. אפילו תו של חיוך ניכר בהם שעה שקמה מכיסאה ודחקה אל תוך מגירת השולחן שלה את מכשירי הבדיקה.

נועה קמה לאיטה, תלתה את הבטלדרס על זרועה ואת ארנקה. ובעודה בולמת את תנועותיה, חש איך הולך ונכפל הכאב בתוכה. כעין גולה המהלכת בגופה, מתגלגלת אל בית הבליעה שלה.

האם הסירה את חלוקה ונטלה את המעיל מן הקולב.

כשיצאו כבר היה חדר ההמתנה מרוקן. רק אשה אחת עמדה וטיאטאה בין שורות הספסלים. משעברו על פניה הניעה בראשה.

"שמי שולמית", אמרה האם לפתע, בעודן עושות דרכן אל התחנה.

■

4 מעמ' 6. חיות אבודות.

העיר הזאת מוצאם מעיראק, וחרף היותם חושבים ווחיקים של הודו, הריהם שומרים בקנאות על מנהגי אבות, ואף הלהג המיוחד ליהודי עיראק ערדנו שגור על פיהם. הסיפור מעמת את חוויותיהם המופנמות של שניים מבני העדה הזאת, שתי נשמות נלבטות וסבוכות שאינן מוצאות להן מנוחה גם כיום הרת עולם. הסיפור "בבית הסמרטוטים והנפלאות" הוא אגדת חורף ריאליסטית —

סוריאליסטית על שתי אחיות גלמודות ומזדקנות שעולמן בארץ התרוקן מתוכן.

גבר זקן ומחוספס מצטרף לחברתן כערכי שכתות ומוסיף צבע לחייהן. עם מותו הפתאומי של האיש באה הדממה ועימה הזיות מעין-מיסטיות. לעיתים מזכיר סיפור זה (וכן סיפורים אחרים של נקאש) את עולמו של שבסיס-זינגר, על אורירתו הריאליסטית-מיסטורית.

הסיפור השליש בקובץ, "עבוס ריבון העולמים", מתרחש בכגדאד העיר, וגיבורו מוסלמי דווקא, אך המוטיב היהודי אינו נעדר גם כאן. כל אחד מארבעת הסיפורים שלפנינו ראוי, לדעתי, לעיון ולניתוח מפורט, וזאת בשל המיגוון המרשים של טכניקות ושל מוטיבים המאכלס את כולם. במסגרתה

המצומצמת של רשימה זאת אתעכב בהרחבת-מה על הסיפור האחרון בספר — "ליל ערבה". ליל הערבה הוא הלילה שמקובל לכתותו "הושענא רבא". המספר מעביר לפנינו שורה של דמויות יהודיות-בגדאדיות, המגיעים בזה אחר זה לסוכת המשפחה כדי לחוות עימם את אוירת הלילה הזה. המספר משקיף על חזיונות העבר ממרחק של זמן. הוא יושב בליל הושענא רבא בישראל ונותן לזיכרון לשוב 30 שנה לאחור ולהעלות שורה ארוכה של מפגשים מן העבר. לכל איש מבאי הסוכה-דאו סיפורו המעניין והמיוחד ולכולם יחד חוויה קולקטיבית עשירה ותוססת. ובסך הכל —

פאנורמה של קהילה החיה בהרמוניה עם עצמה ועם סביבתה. העיקרון המארגן של הזכרונות, וכן מבנה הטקסט, מזכירים במידה רבה את "חיפוש הזמן האבוד" של מרסל פרוסט. פריטי העבר פורצים אל תוך ההווה ברגע של מעין-התגלות. העבר אינו סתם זיכרון אלא קיום, בשר מבשרו של ההווה. העיקרון הפילוסופי-

אסתטי שמסתתר מאחורי ארגון הסיפור הזה מאוזכר כבדרך-אגב בגוף הטקסט שלו: "גם את קיומנו לא נוכל לממש אלא על-ידי הזכרונות" התמונות הבודדות של באי הסוכה משתורות זו בזו, מעשירות זו את זו, ויחד מתלכדות הן לכדי עולם שלם, רב-גוני. ובסך הכל מתאפשרת לנו הצצה אל קורותיהם והנאותיהם של מיגורים שונים מקרב יהודי כגדאד ערב עלייתם ההמונית לישראל סביב שנת 1950.

אולם העיקרון ה"פרוסטיאני" מופר בחלקיו האחרונים של הסיפור, כאשר הגיבורים מגיעים לישראל ונמקים בה. ההרמוניה שבחייהם מתפוגגת, וחלקם אף מגיעים כאן לסוף טראגי. בסופו של הסיפור אתה חש שהינך קורא אלגיה על קהילה שהגורל התאכזר עימה. חזונו הקשה של נקאש בסיפור זה אופיינית לראיית עולמו הכוללת, ואין לטעון נגדו שהיא חד צדדית או מעוותת, שכן בבירור עסקינו. אך עצם העימות הסימטרי של עבר וזהר עם הווה קודר פוגמת משהו ביופיו של הסיפור והופכת אותו למעין התרסה ישירה כנגד המציאות העכשווית. התמונות המופלאות ביופין שנדלו מהעבר הופכות, בעטיה של סימטריה זאת, לנקודת מוצא ולא למוקד ראשי; ל"רקע" שהווה מתגלה לעומתו כמלוא עליבותו. לשונו הערבית של סמיר נקאש עשירה ואישית עד מאוד. הוא עושה שימוש מתוחכם ברכביה ובלהגיה השונים של לשון זו, וכן בלשון פיגורטיבית שהוא עיצב במהלך כתיבתו. תרגומו של טקסט כשל נקאש ללשון אחרת (לרבות הלשון העברית) מטילה על המתרגם מעמסה קשה מנשוא, ומאלצת אותו תכופות לתור אחר פתרונות תרגומיים מאולתרים במגמה לשקף את המודולאציות הסגנוניות המורכבות שלו. רות נקאש, בתרגום הבכורה שלה, עשתה מאמץ הראוי לשבח להישאר נאמנה ללשונו של הטקסט המקורי, אך התרגום לוקה לעיתים — ואולי כתוצאה ממאמץ זה — ב"נאמנות יתר", ולשונם העברית של הדיאלוגים כבדה במקצת.

ששון סומך

ל"עתון 77" ולבית-ברל

ברכת הקיבוץ-הארצי/ השומר
הצעיר
להצלחת דרכם התרבותית
המשותפת

בפנסי הגיפ. "תיקח אותי פעם לתל-אביב, יא אדון" אמר בטרם נלקח אל הגיפ הדוהר המשאיר ענן אבק תקוע בין האוהלים ועוטף כשמיכה לבנה את חרכת זרעין.

בשעת לילה אני משחזר סיפורו של מודיע לאורך שפת הים, לעלות אל בית הקברות המוסלמי לצפות בשקיעת השמש הצונחת לים ומשלחת את מוכר התיירס הביתה. ובלילה משחקי צופים בבית הקברות. דומה למארכים בשטח ג'. התגנבנו בשיפולי הגבעות דרך שבילי כורכר ושיחים שחורים. הצופים בראש הגבעה צעקו עד כי נחר גרונם. להפתיע את השומרים על המצודה מכיוון בלתי צפוי עם כרך שותחת דם, מפגיעתו של סלע כורכר בוגרני. "ראינו אותך" צעקו המוכסים בראש הגבעה. יתכן שצדקו בליל ירח כמו הלילה מול גבעות החול בנגב. אחר כך, רינה ראתה את הפצע בכרך וריחמה עלי בין מצבות הקברים. אמרה שצריך לטפל ב. נצמדה אל כתפי והרחקנו יחד עד קצה הגבעה, הרחק מן החבורה הרועשת. נעלמנו בנשימות חטופות. היא התיישבה בתוכי וגופה רוטט. הפנתה אלי את גבה ושערה הארוך כיסה על פניה הרוחמים. רגלינו התחככו אלו באלו וידה לפתה ככוח את ידי הסורקות את גופה. לפתע השתחררה מחיבוקי, שלפה מטפחת מכיסה מכסה והחלה לכסות את הפצע הרטוב. ידיה רערו ולא הצליחה לחבוש את הכרך. בתנועת יאוש רכנה מלוא גופה לאחור ושקעה בתוכי. "מה יהיה על הפצע שלך?" שאלה בקול רך ודואג. אחר כך סובבה ראשה אל מול עיני, וירח של גגות תל-אביב האיר את גביניה הגבוהים שהתקמרו והאדימו. בלי אומר נפגשנו גוף אל גוף, מתפתלים ומתנשפים בבגדים ניפרמים. ובראש הגבעה נישאות הקיראות "יוחאי ורינה, רינה ויוחאי."

הקולות בין אבני המצבות התחלפו חיש מהר בטרטור מנוע הקומנדקר המחזיר חיילי-מארכים עם שחר. הם צנחו לאיטם מספסלי הרכב ונעו עטופי שמיכות, נמים בהליכה, משוכים דרכם להתחיל את שנת הלילה בבוקר. שעת הצהריים ושכבות החול הצטברו, אחת חמה מקודמתה. ניתקתי עצמי מהמיטה אל הברזיה לגלח זיפי זקן וצמחתי מרוב חלומות כואבים. הסתכלתי בראי ובדקתי מה דמות פני מתחת לשכבות האבק. ניסיתי לשבץ בהן קלסתר של מודיע. מצח גבוה, פנים צרות, זוג עיניים מתגלגלות בתוך ערימות של פחד. לרגע, נדבקו פניו אל פני ולא יכולתי להסירם ממני. וממעל נעטפו השמיים ביריעות חול עכור. רוחות יבים נשבו ללא רסן מן המזרח. יריעות האוהלים התנפפו כמפרש רפוי בים סוער. שמיכת השמיים הוארה בזוהר קסום ומחנה הפליטים מעבר לגבול נראה כמו עולה בלהבות. האדמה לא יכלה להכיל עוד מן הגשם והמים התמוגגו אל שלוליות. יתדות האוהלים נשרו מאחיותם ויריעות הברזנט קרסו תחתם. זרמי גשם התלכדו לנחל גועש המשיט בדרכו קרשים ושיחים קרועי שורש. "לברוח אל המשק" צעקתי מתרוצץ בין האוהלים וחיילי המחנה נסו על נפשם כמו פליטים. יחפים, בלבוש תחתון בלבד, עטופי שמיכות. רוחות רפאים. אחר כך פסק הגשם בבת אחת וקולות הטפטוף הזועם התחלפו בשקשוק מים זורמים. נהר אדיר גרף בדרכו חלקי לבוש, ובקבוקי שתייה צפים ונגררים אל עבר תעלת הגבול.

בהדרגה שכנו המים והשמש אצה לה אל עבר גבעות האופק. גיפ צבאי התפרץ אל תוך מחשבותי. מוטי החל מחייך. "הגיפ הזה מוכר לי מלפני שנים, ולמה לא כיוונו לו את המנוע בבאר-שבע?" שאל בקול רוטן. קציני הפיקוד התבוננו בתדהמה כמה שהיה עד אתמול מחנה אוהלים. הם שאלו אם יש נפגעים והשכתי כי כולם בריאים ושלמים ואוספים ציוד במים. קציני המודיעין לקחני הצידה, שם ידו על כתפי ואמר בנימה אבהית "תשמע, יוחאי, המחנה החדש יקום בשטח העליין של חרכת זרעין ואתה תיסע עם המודיע לתל-אביב. הסכמנו שיסע לראות את כפר טינה. ניזכרנו שאתה גר בתל-אביב, כלומר זה בדרך שלך הביתה. ואחר-כך, למחרת תסיע אותו לבאר-שבע לביקור אצל אשתו."

"אבל הסערה הזו, אתה לא ראתה את הסערה הזו" צעקתי אל קציני המודיעין בהרגשת מועקה. לא הצלחתי להוציא מפי מלה נוספת והוא נענע בראשו במבוכה מאולצת.

המודיע נלקח מן הגיפ והקצינים הורו לו להתיישב בקומנדקר, בבגדים חדשים ועם אותן העיניים האדומות והאישונים המבוהלים. הם אמרו לי שהוא מודיע וותיק ואינו בורח ואף עומד לסיים את תפקידו. אך עד אז, אסור לי לאבדו. בסנייה היה לי שבו מצרו ואחותי בו, עד שנדמה היה כי הוא אווזו בי ופתאום הרגו לי את השבוי וכבר לא הייתי אחראי על שבו ובקושי הייתי אחראי על עצמי. ומה יעשו לשבוי שלי בכפר טינה? הם לא יקבלו אותו בפרחים. פקחי העירייה לא יכלו להם ולא נישלו אותם מבתי הערבים. "יישפך דם" הם איימו והתנגשו עם המשטרה. וכעת אתה סאלח, תופיע בכפר, תדפוק בדלת והדיירים יגלו כלפיך חשדנות שגובלת בתוקפנות ואני אצטרך לחלץ אותך מפניהם.

בינתיים עלו טרמפיסטים על הרכב וגם ירדו ממנו. הביטו בסאלח בעיניים חשדניות כנראה הרגישו שיש כאן אחד שהוא לא לגמרי משלנו. אולי קצת שייך ואולי כלל לא. שאלתי אחד מהם אם הוא רוצה לקבל ממני תפקיד מעניין של ליווי אדם חשוב והוא הביט בי בתמיהה. סאלח לא הרגיש במתרחש סביבו, הוא ישב מכותס בתוך עצמו בולע את הרוח המכה בפניו ועיניו מלאו דמעות, כנראה מלחץ הרוח. ובתבל לכיש היכו הממטרות וצלפו בגבעולי החירס כמו גשם זלעפות בחרכת זרעין. כעת

קו הגבול. קו שהוא תעלה רדודה, מעין אלו הפולחות שתי וערב את גן הירק לקלוט אל תוכן צינורות השקיה. ומעבר לתעלה זו רצועה עזה וכאן, בצידה המזרחי של החפירה מונח משק תלמים, פרוץ למשכי רוח הסורקים מחלפות קזוארינה ומכים בדגל האו"ם עד שישבר. יוחאי ליד ההגה, בקומנדקר המשתנק בדרך הפטרולים, ונעצר מעל תלולית חול. מוטי המכונאי שינס מתניו אל מחרץ דלת המכוננית, רכן אל תוך המנוע, שלף מברג מכיסו והחל מסובב כאמן המגלף בחומר. שלוות המקום הופרה, דיווח בקע מעמדת האו"ם הקרובה, מתוכה הגיחו ראשי סיקים עטורי זקן שחור וסמך. תרכוש היתמר על ראשם. מדי פעם הציץ ראש קטן מאחורי העמדה. הציץ ונעלם. קראתי לאנשי האו"ם ההודיים. הם הצדיעו בעמידת דום, בנעליים מצוחצחות בתוך חול המדבר. שאלתי אותם מי הוא האורח בעמדה שלהם. הם עשו עצמם לא מבינים כמה מדובר. נזכרתי שקציני המודיעין אמר לי בבוקר: "הלילה צריך להגיע אלינו מודיע מעזה. ערבי שמדבר עברית ואומר לכולם שהוא מכפר טינה ליד תל-אביב." מתאים למישהו שנמצא מאחורי עמדת האו"ם. מצלם הכל בעיניים ולי הוא יסביר שהוא כולו שלנו ולהם שם בעזה, הוא יגיד שהוא כולו שלהם.

מוטי סגר את מכסה המנוע "נו, אפשר לנסוע" הפליט בכבודות. "הם עלו על הרכב ונסעו צפונה. אחד מהם קציין והשני חייל ללא דרגות" דיווח מעמדת האו"ם. הרוח ציננה את הגוף וכתמי הזיעה הגדולים על גב החולצות התאדו מותירים שבילי מלח מסולסלים כמו משקעי ים אחרי שפל. אותה רוח פרעה רעמת שיבלים בשכונת לדרך הפטרולים, והגיפה עלעול אבק שפתע התנפץ אל שלדת הרכב. ענן צמרירי הצמיח מפלי חול דקיק ובפניו של מוטי ראיתי מסיכה המבליטה כל קמט ושיער אפור. "אתה נראה כמו שחקן ב"הבימה" שגר ליד ריזנגוף וישן עם סטינסלבסקי במוסקבה" צעקתי ומוטי צחק איתי לרגע והשתתק.

ברקיעה אחת הוחנע הקומנדקר. טרטור המנוע היה רגוע כנהמת החול שבע. והרכב אך בדרך הפטרולים, וחל בביטחה בחול הטובעני, וטיפס אל ראשי תלולית העפר, וגם הפעם חמק הרועה הערבי החודר לרעות את צאנו בשטחנו. הוא הניף לעברי אצבע משולשת. צעקתי אל עבר מחנה הפליטים הרדום וגרוני בגד בי והצעקה הפכה ליללה מקוטעת ורק קולות הכלבים חזרו משם כהד עמום ודעכו על פני תעלת הגבול.

בינתיים נפרשה מעל לגבעות יריעה אדומה עטורת כתמים צהובים, כמו סימטת אש חגיגית. ולי ידוע שמלאכת הסיוור נסתיימה ועומד להתחיל הלילה וגם המודיע מעזה ידוע ודאי כי תורו להתחיל את הלילה הגיע. דהרתי אל עבר המשק. "כבר היו ימים מוצלחים יותר" אמרתי למוטי והורח נידחסה אל תוך נחירי אפי עד כי קשתה עלי הנשימה, ואולי כך ארגיש גם כשאפגוש הלילה במודיע פנים אל פנים.

האד הלוהט של יום קיץ התחלף באוויר כבד ולח, עד כי ניתן היה למשש את חלל האוהלים. שכבות הזכוכים שצבאו על ערימות האשפה נעלמו וחדלו להציץ לנופשים במיטות. מעבר לחלונות ניצבה חשכה כבדה. מספר חיילים הלכו לאיבוד בעלטה השחורה. חלקם התמקם על ספסלי הקומנדקר, איש וחגורו ומחשבותיו עמו, "צריך לבלבל את הערבי הוא מאחורי עמדת האו"ם, וגם אם הוא מודיע כדאי להיזהר ממנו" מילמתי אל תוך מעילי. "לא לדבר בשעת המארכ ולא להירדם, שפת סימנים בלחיצות רגליים. ואם המודיע יופיע לכם בקו רקיע אל תירו בו, אלא תביאו אותו מייד אליי." בשעת לילה מאוחרת נשמעו יריות בשטח ג'. לאחר כשעה נשמעו בתחנה קריאות "יוחאי". יצאתי אל תוך הלילה. מרחוק הבחנתי בקבוצת חיילי המארכ. הם קרבו אלי ופלטו מתוכם דמות עטופת שמיכה. "הוא עלה עלינו מן הרקיע וכמעט הרגנו אותך. ביקש שנכסה אותו בשמיכה. בא מעזה ללא נשק. מדבר ערבית ועברית." ניגשתי אליו להכניסו אלי לאוהל. לפתע היטה ראשו מתחת לשמיכה והחל מקיא בכל גרונו. ריח קבס חמצמץ פפצע לכל עבר ודבק בכולנו. נתתי לו מים וסגרתי את האוהל מאחוריו. הוא עמד שפוף ורועד מתחת למנורת הנפט. צל פניו הצרות התעופף בין קירות האוהל. עיניו ריצדו בבהלה מתחת למצחו הגבוה. קומתו ממוצעת וכפיה לבנה עוטפת את צווארו. על חולצתו הלכנה שמוט ברפיון סוודר אכול עש. "אני מכפר טינה ליד תל-אביב" פתח בקול שבור. "קוראים לי סאלח. יש לי אשה בבאר-שבע (תמיד עם אותם סיפורים) ואני רוצה לבוא אליה אינשאללה. אני אגיד דברים מן הלב ולא מן העין, כל השמות והמספרים של הצבא ליד עזה מסתובבים לי בראש כמו ברחש באזניים (כמה שהוא נרגש). והמוכתר אמר לי באופן מיוחד, 'ידי באלאק', כי אני צריך ללכת לבד בשטח בטו... לא, לא, בשטח פתוח אני רוצה להגיד. והחיילים של האו"ם הולכים שניים שניים וצועקים כי הם מפחדים ורוצים לישון, אבל אני צריך ללכת בשקט מפני שאתם שוכבים באמכוש (הכל הוא יודע) לתפוס שבאב מעזה. ואם השבאב רואים אותי הולך לחרכת זרעין אני מתר מת כמו כלב (גם הוא בסך הכל בן אדם). יבוא הקולונל, אני אגיד הכל. ישים מגבת על העיניים שלי ויקח אותי לבאר שבע. שם האשה שלי, ואני רוצה לראות אותה... אני חושב שבתייה מלחמה כמו פעם. אחרי שבאב שלי מת. שמו אותו בבית הקברות המוסלמי עם אבן יפה מן המחצבה של ג'בליה (כנראה שהוא לא מספר סתם סיפורים). והצמחים מסביב לאבן כמו עקאל ירוק לתת כבוד לאבא שלי (אין מה לדבר הוא יודע עברית). ותשאל על סעיד האח שלי בשוק עם הבסטטה היפה. אחר כך באו שבאב מחסן-ק וישו בשוק מלחמה (גם זה ידוע לי). אחר-כך עזבנו את א-טינה והלכנו למחנה הפליטים ליד עזה." האוהל הואר

איור: אריה נבון

כאשר שנינו שותקים כדאי לשחזר איתך תקופות של זמן עבר, אולי ילד מול ילד, בין טינה ותל-אביב. וודאי לא תזכור כי זרקת אבנים על צרף ה"צופים" ואני לא אזכור כי רדפתי אחריו בתוך פרס החושש מדלג על תעלות השקיה חרבות עד פתח ביתך, ושם מול עשן הטבון בחן אותי אביך במבט יבש, עצר אותי בעיניו. "כבר החניתי את הרכב רחוק כדי שתוכל להתרגל למקום, ואולי תתחרט באמצע הדרך ותבקש לנסוע דרומה, להיכנס אל אשתך ולחיות איתה זמן אבוד בעזה." "הבית בקצה הגבעה, אני חושב שייך לסעיד, האח שלי עם הבסטה בשוק הכרמל, ובאף שלי ריח עשן הטבון בחצר" אמר סאלח בקול נרגש ופרש לפינת הרחוב. בשיפולי הגבעה פתח את כפתורי מכנסיו והשתין. נביחות הכלבים סביבו התחזקו כאילו נועדו למישהו שיפגע בשלוות השכונה. צלצול בפעמון. סאלח על סף הדלת. אני בעקבותיו. נביחת כלב נרגזת מאחורי הדלת. "יעקב, תלך לראות מי שם" נשמע קול אישה מתוך הבית. "רגע, אני אקשור את הכלב" ענה קול גבר מאותו בית. "את מי אתה מחפש שם?" נשאל סאלח מעבר לדלת, והכלב רוטן ונושף. "שלום אדוני, פעם גרתי כאן בכפר טינה ומבקש לראות את המקום, את הבית ואחר כך אלך מכאן" ענה סאלח בקול מתוק. "רגע, רגע, אני תיכף בא", דלפה התשובה והדלת נפתחה לאיטה. לפתע פרץ מתוך הבית כלב זאב אימתני המושך אחריו, אין אונים, את בעל הבית וגוררו עימו. כהרף עין התנפל הכלב על סאלח, הפילו ארצה וגהר עליו משמיע נחרות זעם ומלחעותיו סוגרות על צווארו של המודיע. חילצתי בקושי את סאלח משיני הכלב והוא שרוע על הארץ ונושם בכבדות, עיניו מפלבלות באימה מניע את ראשו לצדדים כמנסה להיחלץ מעניבת חנק המתהדקת על צווארו. פרצתי למטבח שבבית והבאתי כוס מים. הרמתי את ראשו של סאלח וקירבתי אותו אליהם והוא מתחנן על חייו בין לגימה ללגימה. "ראית את הכלב הזה? דבר כזה עוד לא קרה לי בחיים" אמר לי בעל הבית בבהלה. "למשוך אותי החוצה כשאני מחזיק בו ברצועת חנק? כנראה שיש משהו מיוחד באיש הזה. מאיפה אתה? למה באתם לכאן? אין לי כבר כוח לכל האנשים שבאים לבלבל את המוח. פעם אלו פקחי העירייה ופעם באים סתם אנשים, נמאס לי, בחיי!" צעק בעל הבית, משך לאחור את כלבו המשתולל ומחריש אזניים ונעלם עמו אל תוך הבית. סאלח היטה ראשו לאחור ממצמץ בעיניו לראות את הנעשה מסביב. לפתע התרכז מבטו בסף חלון שמעליו המעוטר חריצי זיגוג, מלאכת יד אמן, "זה מן הבית שלנו" מלמל ודמעות ניקוו בזוויות עיניו העצומות. דיירי השכונה החלו בינתיים סוגרים על סאלח. "מה הולך פה?" נורקו שאלות מראש הגבעה, והכלבים דהרו בפראות לא מובנות. "לא צריכים כאן צרות, יש לנו מספיק בעיות עם המשטרה. תיקח אותו מייד ונשכח שהיה כאן בכלל" פסקו בקול רם שני גברתנים והעמיסו את סאלח על גבי. מייד נעלמו כולם אל תוך בתיהם ונסגרו מאחורי מנעול ובריח, כאילו סערה מאיימת לזעזע את הגבעה.

הושבתי את סאלח בקומנדק. צלצלתי לחברי גדליה. אמרתי לו שיש לי ערבי שסיים את תפקידו ורוצה להכיר את תל-אביב. "תביא אותו בערב למסיבה, יהיה איתו שמח". אמר. טרקיתי את השפופרת. לקחתי את סאלח לבית הקפה. הוא ביקש קוקה-קולה. אני שתיתי קפה. הצעתי לו לאכול פיתה עם משהו והוא סירב. אמר שלא יכול לבלוע את זה כעת. פגשתי קרובי משפחה. הם שאלו אותי למעשי. הצגתי להם את סאלח כתייר מאפריקה המסייד בארץ. הם לא האמינו לי וטענו שהוא ישראלי לכל דבר. נסעתי עם סאלח לשפת הים. הוא ביקש לעלות אל גינת המלון. "אני צריך קצת כוח מן הקבר של אבא שלי" הוא אמר בקול מקוטע. "גם אני צריך כוח" השבתי לו והוא הלך בעקבותי. החלקתי על מעקה המדרגות ונפגשתי עם החול הרך והחמים, מול מוכר התייר. ריחות הבישול ריתקו אותי אל הסיר המהביל. בלוטות הרוק שלי נחלכו עד תום. מתחת לסיר בראש הפרימוס לחשה אש כחולה השולחת לעברי כישופים לוהטים. העליתי בידי קלח שגרעיניו גדולים וצפופים. המוכר כרך אותו בעלי עטיפי ירוקים והמליח במלחיה העשויה קופסת פח מחורר. נגסתי בתייר ולא חדלתי. מצצתי את האשכול עד כי נשרו ממנו פתימים יבשים. המציל עזר לי לדחוף לים ח'סקה לבנה. ביקשתי מהמציל שייסם לי להחזיק את סאלח בסוכתו, בקומת התצפית. הוא נענע בראשו. הבנתי שהוא מסכים.

חלפתי על פני גלי החוף השלחים לעברי אלומות קצף תוסס. שיניתי כיוון אל מקום עגינתן של האוניות. התקרבותי אל אחת מהן. ערפל המלח שנערם מולי הכביד על הראיה. הרוח גברה והיה חשש שאתנגש עם האונייה. חתרתי אל עבר החוף. על סוכת המציל הונף דגל שחור. ראיתי על גינת המלון קברצת אנשים צפופה. חשבתי על מפגש משפחתי או על כנס לוחמים. הגעתי לחוף. קברצת האנשים נעה אל עבר סוכת המציל. קובץ ראשיהם נפתח לפני כמו עלי כותרת של פרח חי ומתוכו נחשף סאלח מקופל כתינוק חסר ישע. איש זקן אך נמרץ בתנועותיו סיפר כי סאלח נראה לראשונה מסתתר בין עצי הגינה. נע בין הספסלים מאחור. שטף את רגליו במי הברז. "אנחנו חשדנו בו וקראנו לפקח העירייה. האיש הזה הציץ מאחורי קיר האבנים. אחר כך כרע ברך ונגע במצחו בקרקע. הפקח קרא לחיילים שישבו על הדשא וביקשם לעצור את האיש. הוא לא התנגד וסיפר שהאחראי שלו נמצא ליד סוכת המציל. אנחנו התנדבנו להוביל אותו לשם." "וזה כל מה שהיה עם האיש?" אני פונה אל המחזיקים בסאלח. "לא, רגע, אני נזכר שגם צילמו אותו" עונה הזקן הנמרץ. "מה פתאום צילמו?" אני שואל בתמיהה מהולה בכאב. "הם מצלמים כאן כל הזמן, אנחנו כבר רגילים לזה. כל יום הם יורדים מן המלון עם המצלמות ומכוונים אותן אל עבר הגינה." "מי הם?" אני מקשה כאי שקט. "ראה, אנחנו לא נוהגים לשאול שאלות, אלא להסתכל ולהחליט בינינו מה לדעתנו הם רואים. קשה לנו להחליט אם הם צילמו את האיש שלך בכוונה או שהוא צולם כיוון שהיה בגינה כאשר הם כיוונו את המצלמות. וכעת עלינו לחזור אל הספסלים שלנו, אתה וודאי תסלח לנו על כך" סיים הזקן את דבריו והעביר לידי את סאלח. אני נעצתי עיני בפניו של סאלח והוא לא החזיר אלי מבט, אלא הרים ראשו אל עבר גינת המלון. בינתיים, רוח סתיו החלה שורקת בין צרפתי הזפת והגלים בחוף דהרו בשצף קצף מאיימים לכרסם בגבעת הכורכר שמתחת לגינת המלון.

בבוקר, אני בדרכי לבאר-שבע, עם המודיע היושב לצדי רחץ ומגולח ומוכן לקראת הפגישה עם אשתו. אני מחפש מנגינות מתוך נהמת המנוע וסאלח אוחז בבורעי "אולי תהיה מלחמה בקרוב ואני לא רוצה להיות באמצע בין יהודים וערבים (אפשר להבין אותך), אני רוצה להיות ליד יהודים. במלחמה אני לבד. והמשפחה שלי בעזה לא רוצה לראות אותי (אני מאמין לך), הם יודעים מה אני עושה אצלכם. והם אומרים לי "מי שמכניס את עצמו לשק בצלים ושומים יוצא משם עם בגדים מסריחים". והחברים של האח שלי הם פדאיין, ואמרו לי פעם שאלך אתם ואז אוכל לחזור לכפר טינה. ואני אמרתי להם שיש לי אשה בבאר-שבע ואולי כדאי לי לחיות ליד יהודים. ואז קיבלתי מכות, כלילה, שלא אדע מי עשה לי את זה (אתה באמת בצרה גדולה). והכאב היה יותר חזק מהכאב שעשה לי הכלב מכפר טינה. ואני מפחד היום באופן מיוחד, כמו שאומרים אצלנו 'מי שנשך אותך נחש מפחד גם מהחבל' (וגם אני כבר רואה בכל חבל קצת נחש...) השוק הבדואי בבאר-שבע רחש קונים ומוכרים המתערבבים אלה באלה עד שלא ידעת מי מבקש לקנות ומי מציע סחורה. שקי תבלינים תחובים זה בזה, שופעים בליל ריחות מרחיבי נחיריים. על כפות המאזניים נחתו בחופזה הבוטנים והאגוזים משמיעים קול פעמונים דקיק. הקונים יטילו כספם על צלחות המשקל ויעלמו בזרם האנשים הקולח ללא הרף.

סאלח ואנכי פיצחנו גרעינים בעצבנות המשותפת רק לנו. נדמה היה שפלטנו קליפות גרעיני חמניה בנשיפות פה אחידות, באותו הקצב, למרות שלא תיאמנו זאת בינינו מראש. העפלנו במעלה הגבעה. הבדואים מיששו כבשים, לופתים אליה ובורקים עטין. מלה פה, מלה שם ותקיעת כף. עסקה רודפת עסקה. וסאלח נע בין הבדואים בהרגשת אי ביטחון, מסב ראשו לצדדים ועיניו סורקות את סביבו בחשדנות גלויה. הסוחרים בראש הגבעה התעלמו ממנו והוא הדביק אותי בחשש שמא להב שכריה עשוי למצוא את דרכו, כך פתאום, אל תוך בטנו שלו.

נשות הבדואים נראו בתחתית הגבעה כמו דובות שחורות עטופות בקטיפה שחורה. על פניהן מטבעות וציורי קעקע כחלחלים. הנשים השחורות הציגו למכירה תכשיטים וקמעות ומחרוזות בשלל צבעים, עזרת נשים השוקקת דברי סגולה. "אשתי גרה בצרף השייך למשפחה ישראלית, והיא עובדת אצל המשפחה בתור עוזרת-בית" הספיק לומר לי סאלח והוא עזב אותי במורד הגבעה, התקרב אל גוש האנשים הצפוף שמילא את כל המעברים. לפתע נזדעזע זרם הקונים ונשמעו צעקות לעזרה.

זינקתי אל עבר השביל ויהייתי את סאלח כורע ארצה. צנחתי עליו וכיסיתי אותו בגופי. תרגולי ההודו בכלוכי המכירה צרחו בקולי קולות מבליטים צוואר אדום כדם. הנשים והילדים נפוצו ביללות אל מעבר לכביש. קמתי מעל סאלח. כתם של דם נקווה בחולצתו. קבוצת תיירים אמריקניים נשארה לידי מבלי לדעת לאן לפנות. שלפתי תחבושת אישית מהתגורה ויחד עם תייר, שסיפר לי מייד כי היה חובש במלחמת העולם השנייה, אטמנו את החתך בבטנו של סאלח. "אני מכיר פצעים כאלו טוב מאד, בטח עשו לו את זה בגלל הרומנטיקה, כמו בקזבלאנקה, כשהייתי במלחמה. אבל אני חושב שאתה היצלת אותו, כך אני חושב" סיים התייר, טפח על שכמי ומשך אחריו את קבוצת התיירים אל עבר הגבעה. בינתיים הגיעו חיילים לשוק והקיפו אותו. אמבולאנס צבאי עצר בכביש, העמיסו עליו את סאלח והסיעו אותו לבית החולים. "לא ראיתי מי דקר אותו" אמרתי לקצין החוקר "אולי עשה זאת האח מעזה ואולי המשפחה של אשתו."

יברח לשום מקום ומעוניין להיות קשור ולמסור לי מכתב. זיעה קרה כיסתה את גופי. לעזור לאחרים... האם כעת עלי לשנות מהרגלי? להיעזר במודיע כדי שאוכל לעזור לאחרים?

מירי התיישבה לידי ואז נפלה התמונה. התלבשתי וחיפשתי את מוטי במחנה החדש. רצייתי לדעת שאין שינוי מאתמול להיום, למחר. האיש השקט הזה עם הגוף העבה שאינו מאבד שלוה ואפשר להדוף בעזרתו חלומות בוקר לוחצים גם אם אין לו מה לומר. אדם מגושם. כרסו פורצת קדימה. התייתם מהוריו במלחמת העולם השנייה. בילה תקופה חסויה ביערות פולין, נתן לחסדי פרטיונים. עלה לארץ עם דודתו. ללמוד לא רצה. חיפש תעסוקה לפי משאלות לבו ובחר במוסך "אריה" בכוננת התקווה. תוך זמן קצר קנה לו שם של מכונאי רכב מעולה. ב"מבצע סיני", בלב המדבר, התגלה בכל גדולתו; כאשר התלוננו כולם כי הגייפים שלקחו שלל "לא מושכים", היה זה מוטי שגילה כי הרוסים הרכיבו קרבורטור מיוחד שיגביל את מהירות הגייפ בזמן ההרצה. אחר כך מוטי נלקח לאימוץ אל אחד האלופים המהוללים.

"הוא נלקח לפיקוד דרום" צעקה לעברי הפקידה מעברו השני של קו הטלפון. דרשתי לאתר אותו מיד. כעבור זמן הוא על הקו. "איפה אתה מוטי?" שאלתי בכעס עצור. "ישן מתחת למכונית בסדנה" הוא משיב בקול מתנצל. "מתי תחזור אלי?" "כאשר אתה לא תהיה עסוק עם המודיע" — הוא ענה לי בשקט. צלצלתי לבית החולים. האחות המטפלת בסאלח בקול נרגש "כשהיינו יחד בשוק הברואי ניסו לפגוע בסאלח בבית החולים", היא נושמת באי שקט, וגם אני לא שקט. "ככה זה כאן, כאשר הרופא או האחות לא נמצאים במקום, נעטפים החולים באנשים מכל הסוגים טובים וגם רעים. לא תמיד מגלים זאת מייד. לפעמים רק אחר-כך. היא השתתקה. אמרתי לה שאבוא לבית החולים והיא ניתקה את הקשר. ואולי הוא נותק מעצמו. ניגשתי אל אולם התרבות. חשבתי שאמצא שם אלמנה היושבת בשורה הראשונה כמו בסיפורי אגדות, כשהכל מתקיים לפי מחשבות. במוכיות אמרו לי שהיא נסעה עם החבר שלה. גופי כער מכעס. זינקתי אל הקומנדק והדהרתי אותו אל בית החולים. חלפתי על פני צמתות כמו סופה. "אם כלום לא יקרה לי כעת, סימן שיש לי עדיין מודיע" מלמלתי לי, ואחד הטרימפיסטים צעק לעברי שאני מטורף ועלה על רכב אחר.

רצתי במסדרונות בית החולים ונעצרתי חסר נשימה בחדרו של סאלח. הוא לא היה שם. רגלי כשלו. חיפשתי את האחות וגם אותה לא ראיתי. עברתי מחדר לחדר "גם אנחנו רוצים לצאת מכאן" אמרו לי חולים המונחים במסדרון. פרצתי החוצה. הובילו מישור על עגלת ניתוח. זיהיתי את אשתו של סאלח מלווה את העגלה. "אנחנו יוצאים מכאן" לחש לי הסניטר. "אשתו רוצה לקחת אותו הביתה, נראה לי שהיא מפחדת להשאירו בבית החולים."

סאלח התעורר לחיים בצריף ליד המשפחה הישראלית. הוא לופת את ידי ומנשק אותה. אחר כך הוא מחבק את בטנו, אסור לו עדיין לצחוק ויתכן שגם לא אחר כך. "תראה מה הם עשו לי בשוק" הוא אומר בקול חלוש ובכבדות. "הם תקעו לי סכין בבטן ועכשיו אני כבר לא ערבי כמו שהייתי קודם, כי אני אוכל דיסה של יהודים מפולניה." פניו מתעוות מכאב והוא משתקק. אשתו מעמיסה על השולחן פירות לוהטות ולאבנה בטעם חמצמץ עדין. היא טורחת סכיבי ובעיניה אומרת שקבלה לידיה בעל שהווא גם מודיע, ושלא תמיד אפשר לקבל מודיע במצב טוב, אך מצב המודיע שלה הוא טוב יחסית למה שניתן לקבל, כאשר הוא נמצא בין יהודים לבין ערבים. אני מתרווח בכורסה אדומה ואדי קפה שחור וריחני כמו סם משכר בראשי. "אני זקוק לעצה" אני פונה אל סאלח וכבר מתחרט על כי אני נדחק מתוכי להטרידו. "אינך צריך לענות לי כעת, אלא רק כאשר תרגיש יותר חזק. רק תקשיב. אם תוכל. אני מכיר אלמנת מלחמה. בעלה נשרף מתחת למשאית התחמושת, כך חושבים, אך לא בטוחים, כי יש אומרים שהוא לא היה שם כלל, אלא במקום אחר, והיא רוצה לדעת עוד ועוד, אם יש בכלל עוד, "עצמתי עיני לרגע כאילו מבקש מקוסם לבצע מעשה כישוף שימלא משאלות לבי במלואן. השקט נערם בחדר. אשתו של סאלח נעלמה במטבח ונשארו שנינו. "צריך לשאול את המוכתר" הוא לוחש לי לאחר זמן. ואני סופג לחלוחית מעיניו אל תוך עיני "כמו שאומרים אצלנו 'במאורתו של האריה תמיד יש עצמות'" הוא מוסיף. הרגשתי שסאלח נעשה חזק ואילו אני נחלש במקומו, מתפתל בין היוזות של פגישה עם מוכתר העיר.

בשוק הקרבות, עשן הדלקות היה תקוע מעל גגות הבתים וריחו מנציח צחנות פגרים בחצרות. הדי היריות נמוגו ובלילה חדלו לפרוח אבוקות אדומות. היום התעורר עם קריאת התרנגולים וסופו ניגף בפני מכת החושך המאיצה באנשים להסתגר בביתם, לחשוב מחשבות על תוחלת חיים שאינה שייכת לאיש, ואף אחד אינו שייך לעצמו, בעיר כבושה, ורק המוכתר מפגין שליטה ואדנות, הופך קלפים למיקוח לכשיבוא הזמן, ועד אז הוא מבצר עמדותיו מאחורי פסלים וכדים וקברים וגם מידע טרי שנסחר כמו עתיקות.

"אינשאללה נקודה לטוב" אמרתי לסאלח. "כשאהיה בריא, אינשאללה, תיקח אותי למוכתר ונעזור לי". הוא אמר בכבדות מסיים דבריו עם חיוך קטן, מתאמץ להנציחו למרות כאביו. ואני ניגף מפתח ביתו אל עבר הקומנדק ועצי השדרה מתפרצים אלי, אני מרגיש שאינני מתרחק כלל מביתו של סאלח אלא נע סחור סחור, בתוך קדור השמיים המכסה את פאתי העיר, וגיצה האש הראשונים נשלחים אלי ורוח עזה גוררת אותי עד כי איני יודע היכן עובר הגבול.

נסעתי לבית החולים. סאלח הוצא על אלונקה מחדר ניתוח והוא מחובר לצניורות. נראה שייך לעולם אחר, מכוון כאילו שאבו ממנו את מרבית נזולי גופו. ליד מיטתו התיישבה אשה מלאת גוף שפתוחיה עבות, שערה משוך לאחור בקפידה ודמעות ניגרו מעל פניה. אחות צעירה וחטובת גוף שמקומה על מסלול הריצה באיצטדיון קראה לי אל קצה החדר. "היה לו מזל, הוא יהיה בסדר" לחשה "חו ליד המיטה היא אשתו מבר-שבע" הוסיפה האחות ושבה להצמיד סדינים אל המזרונים הקשים.

אשתו של סאלח מחתה את הדמעות וחיכה אלי בעיניים חרדות. חיית מדבר שעברה לחיות עם יהודים, ולמדה שמותר לבכות מתי שרוצים, ולהביט אל כולם ישר בעיניים וזה כבר קירב אותי לחשוב קרוב, כיצד הוא חודר אל סדקי גופך. ואני לא מסוגל יותר לשייך אותך, סאלח, אל אותם פראים שחורים, לובשי קרעים, השולפים אבר ומסתערים, אל מול אשה פרושה, לפרוק מתח ולהידום, בייחוד כאשר אתה על גבי סדין, מחובר לצניורות פלסטיק, והשת אינו חרוך מאש המדורות.

למחרת, אני שוב בדרכי אל מיטתו של סאלח, חומק בין עגלות חדר ניתוח עמוסות שברי אדם, מוקפות בני משפחה כואבים. הם תוקעים בי מבט המשכיח לרגע את מצוקתם. יתכן ושמעו על המודיע וקושרים את גורלו בהחלטותי, "אל תיתן לו להתפגר, תשמור אותו מכל פגע, תפקיד אותו בידי בני משפחתו שיעשו בו ככל העולה על רוחם, תעביר אותו אל מעבר לגבול ושם — אלוהים גדול, מה שיהיה, יהיה..."

ביקור רופאים, מרחיקים אותי אל מחוץ לחדר. סאלח פקח עיניים ומלמל לעברי דברים שלא הבנתי. אחות יום אתמול אחזה בידי. מבעד לריח התרופות ונחלי החיטוי חדר לאפי כושם שעל צווארה. היצעתי לה להצטרף אלי ברכב אל השוק הברואי, לשחזר מה שארע שם לסאלח. "אני אבוא לבקר אותך בבית היילים ואת תטפלי היטב בסאלח" אמרתי לאחות והיא צחקה בהתרגשות. נסענו אל חורשת האורנים הסמוכה. לרגע חשבתי כי רכבתי איתה פעם על סוסי עץ בלונה פארק ונהנינו במיוחד. "אני צריכה לחזור למחלקה ולהזריק תרופות לחולים" היא פנתה אלי מתצללת. החורתי אותה לבית החולים. היא נפרדה ממני בכת צחוק והליכתה מרחפת לאורך המסדרון. ואני בדרכי לחרבת זרעין בשעת בין ערביים אדומה כדם. ובדרך, התרבו מאהלי הברואים, וכיסו בצפיפות את שדות המרעה, לא פסחו על שטחי הקמה, ואף קרבו אל הגדרות של משק תלמים.

בחדר האוכל חסם את דרכי יום-טוב, מרכז וועדת התרבות. הניח ידו על כתפי והובילי לקרן זווית במרחק-מה המסועים. "שמענו שאתה מנגן בחליל, מבקשים ממך תרומה של נגינה. לזכרו של יוסקה. הוא נפל במבצע סיני. נעדר במלחמה, ולא מצאו את גופתו, פעם אספר לך יותר" הוא הביט ישר אל עיני ואני הסכמתי בנענוע ראש, ללא הגה, כמהופנט, ועיני תקועות בקורי העכביש שעל תקרת חדר האוכל. לקחו אותי מייד אל אולם התרבות. כסאות סדורים בשורות צפופות מקיר אל במה. כרזות של חג הסוכות, חיתוכי צולפן צבעוני עוטפים מגורות בתקרה, ומבליטים מתוכם רימון ותאנה, חיטה וענף זית שבעת הימים, ארץ זבת חלב ודבש ודם. הגישה לי חליל בקופסת עץ שחורה. וחלקי החליל הקטנים בתוך הקטיפה הכחולה כתינוקות עזובים. חיממתי את המתכת הקרה בנישפות פה קטועות. "זהו החליל של יוסקה וזכרוננו לברכה" לחש לעברי אחד המנגנים על הבמה. לשוני יבשה בחלל הפה. התנערתי ממקומי ורצתי לשנות מהברז ולא חדלתי. הצעתי בראי ונדמה היה לי שנסטרי מוכתם בדם. דמו של סאלח. רחצתי פנים בחפזה והתיישבתי על הבמה. אלמנתו של יוסקה התיישבה מולי בשורה הראשונה. בבגדים כהים ומשקפיים שחורים. תקעה מבט היישר אלי ויכולתי להרגיש כי היא מתבוננת בחליל אשר בידי, כאילו ביקשה מבעד לזוגיות הכהות שאנגן לה מנגינות שזכרה מאז, ואולי יוסקה יופיע במקומי וימשיך לנגן בחליל? זיעה הציפה את פני.

הייתי לא רחוק ממנו. רצייתי למות במקומו, ליידי עזה, תחת מטחי מטוסים, שירקו אש לוהטת, ובלהט השמש התעופף פתאום הכל ברסק רועם, התחמושת, מיכלי הדלק המרגמות, ובתוך התופת נעלמו החיילים. לפני רגע הייתי איתם בין קפלי הקרקע וכעת אינם עוד. אחר כך ספרו את גרויות ורשמו שמות ועד היום לא אמרו לספור ולחשב. אולי הערב הוא ימצא את דרכו אלינו לפי קול חלילו השורר בפי ומשיב לו כנור מיכב. האם את כבר קוראת במחוי שיש בידי מודיע, כי מיר שרוצה מאד יכול אולי לגלות זאת בפני הכואבות. ואת כבר חושבת שיהיה לו תשובות, רמו, קצהו של מידע אישי הנוגע לגורלו של יוסקה, ואני, שגורלו של המודיע בידי, האם שומה עלי לאסוף כל פיסת ידע לשבצו לסיפור מעשה נורא ואיום? רק בקשוננו לנגן הערב בחליל לזכרו של יוסקה, ניסיתי לשדר אלמנה, כמי שמתחנן על חייו. השקט בין המנגינות היה כבד מנשוא. מרחוק פרצו הדי יריות ונחתו על החלונות. לא שמעתי אותם. סיפורי לי אחר כך בחוץ. "ווראי פגעו במסתננים בשטח ג'" אמרתי למזכיר המשק והוא דיבר על גיוס פתע וקידום כוחות אל עבר הגבול. חשבתי על סאלח בבית החולים עם אשתו הבוכייה, שהפעם יעלה על משכבה במקום לשכב בין יהודים לבין ערבים.

בדרך למהל הפגיש אותי יום-טוב עם בתו מירי, הסברתי לה שאיני נלהב לישון במחנה האחד של חרבת זרעין שלא הקמתי אותו כמו ידי. הצטנפתי בחדרה של מירי, בתוך מיטה אמריקאית רעועה. ובבוקר התעוררתי וגופי מפרכס כמנסה להיחלץ דרך סורגים של כלוב. חלומות בוקר זלגו על הקירות מסביב ובתוכם ניגלו לי תמונות בהן עורב ארוך זנב, שחור לכן קשור ברגלו אל ידי, ובמקורו של העורב מכתב. ציפור דואר, והמעטפה קטנה ורשמית. אני מנסה לקחת את המכתב ואזי כל החתולים העצובים מתחילים לשמוח בחלקי. אני פותח את המכתב בידים רועדות, כחושב על צו גיוס, רשמי, מתיש עד אבדן חושים. אני מבין את הניגוד בין שמחת החיים של החיות מסביבי לבין החרדה שאחזה בי. "אנשים זקוקים לעזרתך. נקודה. בעזרת המודיע. נקודה. הודרו. פסיק, אם תשתרל תצליח. נקודה." כך לשון המכתב. היו בו אותיות מודבקות בגדלים שונים. הן נגזרו כנראה מעיתונים רבים כדי לטשטש את זהות הכותב. הרמתי מבטי אל עבר דון מנואל הניצב מעלי ורומז לי מתוך התמונה של גויא שהעורב הוא כנראה המודיע הקשור אלי בחוט, אך הוא לא

מזרקה בקלושמרל

העיירה קלושמרל ואנשיה ידועים כמקבילה צרפתית של חלם ו"חכמיה", בחינת אווילות קומית של פרובינציה. לאחרונה דמתה תל-אביב רבתי לשתי העיירות החביבות הללו מצד ההשתטות הפרובינציאלית.

כונתי, כמוכן, לפרשת "פסל" המזרקה של אגם, שהוצג על קליפת-הבטון הדקיקה והמקומרת, האמורה לתפקד כאורח מוסכם כ"ככר דיונגוף". לפרשה הקומית הזאת כמה מרכיבים, שזורים אור בהיר על הפרובינציאליות של חיי התרבות והאדריכלות בישראל, או על כל פנים בתל-אביב.

ראשית, קשה להקים בארץ, תוך קשר עם כינוי עירוני או בלעדיו, פסלים פיגוראטיביים של-מש. הכפיה הדתית החשוכה (ובתחום הזה היא בוודאי חשוכה וחסרת-שחר בלי שום כסות) איננה מניחה מקום לפיסול פיגוראטיבי מכובד כלשהו. אחד היסודות החזותיים החשובים (של תרבות המערב, למשל) חסר, איפוא, מראש ונעדר בחוצות ערינו.

בהתאם לכך, אך גם בעקבות בינוניות-ההחלטות וכינוניות ההכנה האמנותית של רשויות העיירה הגדולה בארץ, הוקמה בכיכר דיונגוף בשעתו מזרקה בינונית בתכלית, שלא הפעילה באמת יסודות של מים וזכוכית אשר היתה מושתתת עליהם; אלא הזכירה יותר מכל עיצוב-סרקית חביב. אבל דבר אחד אפשר לומר לזכותה של המזרקה הקודמת הזאת: היא לא היתה מוצר תת-בינוני של שארלטאנים, או של הסתמכות מוכנית על דימויים "יוקרתיים" של יחסי-ציבור. זו היתה יצירה צנועה של אמן צנוע, ונראה כי היא לא סיפקה, בין היתר, את היצר האסתטי או את יצר הגדלות של אבות-העיר. עם סילוקה היינו מצפים להחלפתה בעבודת-אמנות, או ביצירת-אדריכלות, כבידה, כי רק הצלחה אמנותית כזאת היתה מצדיקה את עצם התקדים המסוכן של סילוק עבודתו של אמן (ואגב, תוך מעשה ואנדאליות, אולי בלתי-מכוון, של ניפוח חלקיה).

יעקב אגם היה, לכאורה, מועמד לא-רע לעיצוב המזרקה החלופית. במסגרת ניאורקונסטרוקטיביזם מטינגלי ואילך, נזקפו לזכותו של אגם כמה חידושים. נכון שהאיש הלך והתרדר מאז, והפך למעין גורו-לעניים של אמנות קינטית, שעיקר כוחו מוגבל ליחסי ציבור, לצילומים עם גדולי עולם וחנופה להם, ולהרבה פיטפוטים בנוסח אלי ויזל הסינחטי והעקר על יהדות והפשטה. בכל זאת, בזכות השגיו הראשונים, היה אגם אחד המועמדים הסבירים לעיצוב מבנה פיסולי מרכזי בעיר הגדולה אילו... אילו היו בתל-אביב קיימות רשויות וסמכויות אמנותיות של-מש שהיו בודקות באורח מחמיר וענייני את הצעות למזרקה החדשה, שהיא פרויקט די מרכזי בעיר, ובין היתר כופות גם על אגם קני-מיה ממשם של בדיקה והתמודדות.

במקום בדיקה והתמודדות כזאת בא ראש-עיר נוטל כל כוח-שיפוט אסתטי, השואף למרות מיגבלותיו להיות מעין

עמל

תבנית

כללית גם יחד. קו דק חוצה בעיר הזאת בין הצלחה לכישלון מוחלט בשמירה על הפאראמטרים המרכזיים הללו: הצד האקולוגי, הצד האסתטי, ואיכות-החיים ככללה.

בעיר שבה קיימת עדיין חרפת "התחנה המרכזית" הנוכחית, איכות התחבורה היא בלתי נסבלת ומחצית הבניינים מתקלפים ו"צוחקים לך בפנים" בכיעורם, מוטב היה לראש-העיר להיזהר להיזכר כמחדש הדיוקן היס-תיכוני האורבני שעל שפת-הים, ולא כמקום מונומנטים צבעוניים של קיטש.

אבק פוליטי פורח

בפולמוסים הנוכחיים על-אודות מקומה של מחאה פוליטית בספרות התחלפו לאחרונה כמה תפקידים והמבוכה חוגגת, לפחות בתחום האישי של איתור דוברי ההשקפות השונות. מי שטיפח במשך שנים ספרות פוליטית אופנתית ושיטחית למדי (עורך "סימן קריאה") אימץ לעצמו עתה עמדה של "עכשיר" בנידון (כידוע, צידד "עכשיר" תמיד בהפרדה בין רוב-רובה של הספרות הריצנית ובין מחאה פוליטית ישראלית). תהינה הסיבות, הטאקטיות למיפנה הזה אשר תהיינה, הרי זו חזרה מפתיעה בתשובה. ואילו עורכי "איגרא" (שלפחות אחד מהם היה ממניחי יסודות לפואטיקה אקזיסטנציאלית-אישית בארץ) הם עתה מראשי הדוברים בזכות העמדה הפוליטית של הספרות. בין כך ובין כך, גם בלב שינויי העמדות הללו, שבוודאי לפחות במיקרהו של נתן זך הם ביטוי כן ללחצים של מציאות חברתית ורוחנית בארץ, מוטב לבדור: יצירה פוליטית חשובה היא שגדר הישג נדיר למדי, וכתיבה פוליטית שגראית לא פעם לכותבים מתחילים ככרטיס-כניסה בטוח לתחום ההצלחה היצירתית, היא כעצם כמעט תמיד בגדר תוכן המבטיח כשלונות לטווח ארוך. ■

Telaviviensis

המוצגת בהם. כמו — שינוי הפרופורציות הריאליות של שני בעלי המריבה וההומור על-פיו מסתברים שלבי הריב המתפתח. הרובד המילולי מוגש בפשטות חסרת כל יומרה. כמעט כליווי ל"טקסט" הציורי. והתרגום החרוז קולח — חביב ומחויך (פליאה בעיני רק שההוצאה לא טרחה לתת אף רמז חרץ משם ביחס לזהות המחברים) ■

לחלום ולדעת

מיריק שניר; ההלצה על הביצה;

ציורים: אבנר כץ; שבא; 1986; 39 עמ'.

בניגוד להתעסקות במושגי-יסוד שבהווה האנושית ו/או במוסר השכל "פילוסופי" כלשהו שעל-מנת לבטאם ברמה מותאמת לגילאים הרכים, יש ל"הגישם" דרך מנגנוני החשיבה המאגית הילדית, כנזכר, ממשכה מיריק שניר בדרכה סיפורית לתחום תחומים חשובים בין דמיון למציאות. תחימה המחייבת, כידוע, הליכה מעודנת ושקולה מאזרי הערכוב המוחלט שבין השניים המאופיינים בהליכי חשיבה טרום-ראצינאליים, לקראת ריאליזם לוגי מדויק. כאשר המטרה ההתפתחותית הברורה לכולנו היא קידום יכולתו של הילד לדעת, כלומר להבחין בין אמת לאי-אמת, ועם זאת לא לאבד את כישוריו היצירתיים, קרי: את סקרנותו, פריצת דמיונו ואת ראייתו הסובייקטיבית-ייחודית. שניר עושה זאת בכשרון ראוי לכל שכח. בסיפורו זה שלה היא מובילה את הקורא מהתעוררות תמיהתו של הילד הסקרן על דרכה של הביצה מהלול אל גביע האכילה, דרך פיתוח האפשרות הדימונית הפנטסטית ביותר: "קרקרה התרנגולת/ והכריזה כגאון / בכבודי ובעצמי/ אקח אותה אל הגנון / הטמינה הביצה/ בין כנף לנוצה/ את שער הלול/ אט פתחה ויצאה/ בצעד מהיר/ מרוד וזהיר /.../ שעה ארוכה/ הלכה והלכה/ בכביש/ בשביל/ במרובה/ לבסוף לגן הגיעה/ ובקול חזק הודיעה: / קרקררר-קו וברכה! / קחו ביצה לארוחה/ שמה בגביע של נמרוד/ והלכה" (עמ' 22). ומכאן אל התגובה ההומוריסטית שלמרות הלגיון הריאליסטי שבה איננה משתקת את התמיהה הראשונית: "צחקנו כל-כך/ תה-חה, תה-חה/ איזו גזומה/ איזו בדיחה! /.../ אך המשכנו לתמוה" (עמ' 24). ובהמשך — מעבר לתיאור האינפורמטיבי-מורייק של שלבי התהליך המסופר. אלא שאחרי כל זה, נשאת הפליאה, והדמיון מפליג לנושא התייחסותו הבא: "רק נמרוד לא אכל/ והמשך עוד לתמוה/ ולפתע שאל: / והיכן האפרוח? /" (עמ' 30). כלומר, עצם התשובה הלוגית אינה סוגרת את אפיקי התמיהה והדמיון, והשאלה היא רק באיזו דרך משיבים. באשר לאיורים — מכחוליו העבים ה"מקושקשים" במכוון של אבנר כץ, נראים כלקוחים ישירות מעולמו של הילד בגיל הרלוונטי. ■

עמלה עינת

בערוח!

היום יותר מתמיד, חשוב לעשות ביטוח
בחברה גדולה, בטוחה ואמינה -
בקבוצת **הסנה**. כדאי להיות בטוח:

להיות בטוח

כי ביתך,
נכסך ורכושך
מבוטחים.

להיות בטוח

כי עתידך
ועתיד משפחתך
מובטחים.

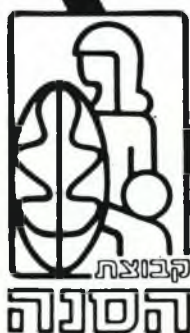
להיות בטוח

שאתה מבוטח
בחברה בטוחה,
שאפשר לסמוך עליה.

עשה ביטוח בקבוצת **הסנה**,
קבוצת ביטוח גדולה, יציבה,
אמינה ומבוססת.

כי מה שבטוח-ביטוח ומה שביטוח-הסנה.

הסנה - חברה ישראלית לביטוח בע"מ
צור - חברה לביטוח בע"מ
שמשון - חברה לביטוח בע"מ
רותם - חברה לביטוח בע"מ
שמיר - חברה לביטוח בע"מ
דקלה - חברה לביטוח בע"מ
החברה הישראלית לביטוח משנה בע"מ
עומר - קרן לביטוח הדדי
בירמן - חברה לביטוח בע"מ
חברה מסונפת: החברה הישראלית לביטוח אשראי בע"מ

דן פגיס

סוף השאלון

תנאי מגוריה: מספר הערפילית והפוכב
מספר הקבר
האם אתה לבד, או לא.
איזה עשב צומח למעלה
ומנין (למשל מבטון, מעון, מפה וכו' הלאה).

מחר לך לערער

ובמקום הריק למטה ציין
מתי אתה ער ומדוע הפתעת.

